

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota *14103 dublet*

Inventar *506784*

Zaharia
Mihail

Eminescu

Vieța

și

Opera sa

de

N. ZAHARIA

București

Tip. G. IONESCU

Academiei 30

1912

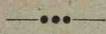

MIHAIL EMINESCU

4709

8K.09
E 48 Z

N. ZAHARIA

MIHAIL 318017

EMINESCU

Institutul Pedagogic de 3 ani Buc.
BIBLIOTECA

VIEȚA ȘI OPERA SA

Institutul Pedagogic de 3 ani
BUCUREȘTI
Nr. inv. _____

BUCUREȘTI

Tip. și Stab. de Arte Grafice GEORGE IONESCU
30, Strada Academiei, 30

1912

Institutul Pedagogic de 3 ani
BUCUREȘTI
Nr. inv. 3022
BIBLIOTECA

Biblioteca *Ștefan cel Mare* Universitară
Cota *14103 Sublet*
Inventar *506784*

EC 193/05

14103 Sublet

B.C.U. Bucuresti

C506784

CUM TREBUIE FĂCUTĂ O BIOGRAFIE

Mai sunt încă discuții în privința însemnătății biografiei unui literat sau a unui artist, când ne ocupăm cu producțiile talentului sau geniului său. Și, ca în orice discuție, părerile sunt împărțite.

Unii spun că n'avem dreptul să intrăm în viața intimă a nimănui și că, deci, este o profanare, când facem aceasta; căci ceea ce ne privește în rândul întâiu, este opera în sine a scriitorului sau artistului.

Numărul acestora descrește fără încetare. Proba cea mai convingătoare sunt numeroasele biografii ale oamenilor mari, ce se urmează fără întrerupere. Să fie oare aceasta o dovadă că părtașii acestei păreri n'au dreptate? Indiscutabil că da.

Biografiile oamenilor mari au însemnătate din mai multe puncte de vedere. Mai ales în literatură, ele sunt absolut trebuincioase. Geneza multor producțiuni literare nu se poate explica de cât prin studiul vieții celor cari le-au creat. Unii își ieau singuri sarcina să ne-o expună,

cum a făcut Alphonse Daudet în Trente ans de Paris.

Adversarii biografiilor obiectează însă că nu avem nici o nevoie să ne ocupăm de geneza unei opere; să ne mulțumim deci să o admirăm și atâta tot. Dacă dâșii se mulțumesc numai cu atât, n'au de cât s'o facă. Însă, cei mai mulți, fiind doritori să-și esplice cât mai deplin cauza lucrurilor, nu se pot mărgini numai la aceasta. Și apoi, pentru o mai dreaptă apreciere a unui scriitor, avem nevoie să știm ce a dat dela dâșul și ce a împrumutat dela mediul înconjurător. Aceasta o putem afla, numai studiindu-i vieța în amănunțime, împrejurările în cari s'a aflat, medul în care a trăit.

Însă este un adevăr trist și anume că, din studiul vieții lor, mulți scriitori ies micșorați. Căci, se constată atunci contrastul isbitor între personalitatea lor artistică și personalitatea lor socială. Se vede, bunăoară, cum unii, cari în scrieri sunt de un sentimentalism exagerat, în vieța de toate zilele au fost brutali și lipsiți de cele mai obișnuite sentimente de iubire. Se vede cum au călcat peste inimi, fără nici cea mai mică urmă de remușcare.

Tot astfel se mai observă la alții contrastul dintre delicatetea simțirii lor și neîngrijirea vieții lor trupești. Și te miri atunci cum într'un asemenea corp a putut să existe o simțire atât de

rafinată. Exemplu clasic despre aceasta a fost Paul Verlaine.

Toate aceste constatări nu pot fi decât spre paguba lor; însă ele trebuiesc făcute. Căci, viața unui artist interesează atât pe critic cât și pe savant.

Savantul dorește să știe natura intimă a omului de geniu și anume în ce dânsul se deosebesc de oamenii normali și se aseamănă cu neuropații. Lui îi este indiferent dacă din aceste constatări acela de care se ocupă iese mai mărit sau mai micșorat.

Biografie completă este aceea, care poate să satisfacă pe toți: Criticului să-i dea lămuririle trebuincioase espicării operelor de artă ale creatorului lor; savantului să-i procure amănuntele ce-i trebuie pentru studiile sale psihologice și psihiatrice. — Asemenea biografii sunt foarte rare. Faptul este destul de espicabil.

Mai întâiu de toate, viața unui om interesându-ne numai de când el a început să devie celebru, nu am urmărit cu atenție partea de dinainte. Tocmai dupe ce a trecut, căutăm să o aflăm amănunțit. Și cum în jurul oricărei celebrități se creează legende și o anumită aureolă, multe din cele ce vom ajla nu sunt complet adevărate, ci amestecate mai mult sau mai puțin cu părți fictive, create de imaginația fantezistă a unora și altora.

Autobiografiile, cari să ne lămurească pe deplin, sunt foarte rare; căci autorii lor, intenționat sau nu, spun multe neesactități. Astfel s'a constatat că, în Confesiunile sale, Jean Jacques Rousseau nu s'a dovedit că a fost un conștiincios apostol al adevărului.

Cel mai bun mijloc de procedare este controlul adică să vedem dacă afirmațiile din izvoare deosebite, privitoare la aceleași fapte, corespund între dânsese.

Afară de aceasta, trebuie să ne ferim de amănunte absolut de prisos, adică să nu ne pierdem în «mărunțisuri». În păcatul acesta au căzut și cad mulți. Nu este tocmai mic merit să deosibești exact ceea ce trebuie de ceea ce nu trebuie.

În viața fiecărui om sunt anumite întâmplări hotărâtoare, adică de natură a înrâuri adânc asupra sufletului său. Ele îi pricinuesc adesea schimbări sufletești complete, al căror efect se resimte în tot restul vieții lui; iar la oamenii mari, la literați, în creațiunile lor posterioare.

Biograful pe acestea trebuie să caute a le descoperi în primul rând, arătând în acelaș timp, ce înrâurire au avut asupra creațiunilor artistului de care se ocupă.

Creațiunea lui Werther se datorește unui amor nenorocit al lui Goethe.—Victor Hugo a devenit cu mult mai pesimist în scrieri, dupe moartea dramatică a fiicei și ginereului său.—Epilepsiei

contractate de Dostoiewski în timpul întemnițării lui în Siberia, i se datorește întru câtva părțile geniale din romanul său *Crimă și Pedepsă*. Remușcările lui Raskolnicof, eroul romanului, celebrul romancier rus le simțiã dupe fiecare acces de epilepsie. Multe dintre tipurile din romanele lui Dickens corespund unor persoane reale, cari au jucat un rol mai mult sau mai puțin hotărâtor în vieța sa. — Și tot astfel cu mulți alții.

Pe când studiul vieții unor oameni mari ni face antipatici, pe alții din potrivă.

Judecându-l dupe scrierile sale, am crede că Nietzsche a fost un om crud, de o răutate neîmpăcată față de cei slabi. Și cu toate acestea, din biografia sa reese că a fost de o rară delicatețe și blândețe. Citind admirabila lui biografie, făcută de către Daniel Halévy, ne cuprinde o nemărginită compătimire pentru nenorocitul filosof german. Departe de a fi fost un nepăsător, pentru care forța este totul, dânsul a fost un idealist și sentimental, al cărui suflet a fost veșnic năpădit de deziluzii și frământat de dureri adânci.

Din biografia lui, nici Eminescu nu iese mai micșoral. Intâmplările de din afară, simple și chiar banale în aparență, aveau un puternic răsunset în adâncul sufletului său veșnic chinuit.

Din studiul biografic al lui Eminescu, comparat cu scrierile sale, vom vedeã că acest distins

literat a fost un om între ale cărui idei și fapte a fost armonie, întru cât aceasta poate fi cu putință cuiva a cărui voință este slabă.

Dupe cum vom vedea, biografia lui Eminescu este interesantă atât din punct de vedere al literaturii cât și din acela al psihiatriei.

INTRODUCERE

Cu toate că Eminescu ne-a fost contimporan, însă biografia lui nu este tocmai ușor de făcut. Atât cu privire la familia lui cât și la dânsul și chiar la iubita sa Veronica Micle, s'au făcut o mulțime de afirmări neesacte, datorite nu relei credințe, ci unor greșeli de memorie sau unor greșite informații transmise din gură în gură.

Nu mai departe de cât chiar în anul 1909, am citit afirmarea că sora sa Henrieta s'a sinucis; pe când din actul ei de moarte se constată că a murit de apoplexie. Unii au afirmat că doi frați ai poetului s'au sinucis; în realitate numai unul și-a dat singur moartea. Un admirator al poetului spune că cel care s'a sinucis a fost Șerban; acela a fost Nicolae. Un Francez¹⁾ și un German au spus că Eminescu a înnebunit din cauză că l-a părăsit Veronica Micle, pe când cauzele nebuniei sunt cu totul altele. Altul spune că Veronica Micle a murit din disperare, pentru moartea poetului, pe când dânsa a murit de apoplexie.

---

¹⁾ Daniel de Venancour (Minar, *Cum a iubit Eminescu*, Ed. II, pag. 7.)

S'a mai făcut afirmarea că creerul lui Eminescu, care cântăria 1400 grame, a fost cel mai greu din câte se cunosc,—pe câtă vreme al lui lord *Byron* a cântărit 1800 grame. ¹⁾

Nu vom enumăra aici toate neesactitățile spuse despre familia poetului sau despre dânsul. Departe de noi ideea de a polemiza cu cei cari le-au spus, de bună credință fiind. Inșă voim numai să relevăm faptul, că este foarte greu de restabilit adevărul, față de atâtea afirmări cari se contrazic.

Unele dintre dânsese se pot înlătură mai ușor, de oarece există probe materiale despre neesactitatea lor. Câtevă adevăruri au fost stabilite și câteavă neesactități au fost înlăturate, mulțumită și cercetărilor d-lui *Corneliu Botez*, care a procedat în mod științific, căutând pe cât i-a fost cu putință, să se documenteze la fața locului. ²⁾

În studii de asemenea natură este greu de stabilit adevărul absolut în toate, de oarece îți lipsesc elementele trebuincioase. Inșă norocul e că nu toate amănuntele sunt indispensabile pentru psihologia artistului și nici pentru studiul operei sale.

---

¹⁾ Mingazzini, *Cervello e fenomeni mentali* («Conferenze e Prolusioni.» Roma. 1912. No. 1.)

²⁾ «Datele coordonate de noi prin articolul de față («Viața poetului Mihail Eminescu») ... constituie mai mult un material de studiu, adunat din isvoare sigure.» (*Omagiu*, pag. 29).

«Toate datele coprinse în acest studiu cu arătarea anului, luni și zilei, au fost controlate personal de noi.» (*Omagiu*, pag. 33),

MIHAIL EMINESCU

I.

VIEȚA LUI

La noi se observă acest fapt ciudat, că pe când unii de origine curat românească nu sunt însuflețiți de cel mai înalt patriotism și naționalism, alții de naționalitate străină sau, în orice caz, a căror origine este mai mult decât îndoelnică sunt cei mai înfocați și sinceri patrioți. Cevă mai mult. Unii dintre dânșii, prin creațiunile sau faptele lor geniale, devin o adevărată podoabă a națiunii, în care s'au absorbit cu totul sufletește.

Unul dintre aceste suflete distinse este Mihail Eminescu; căci dacă nu s'a putut stabili încă pe deplin originea străină a tatălui său, în ceea ce privește pe mama lui este lucru cert că, dinspre partea mamei, este de origină rusească. În această pri-

vință afirmările căpitanului Matei Eminescu, frațele poetului, sunt categorice.

«Mama erà a patra fată a stolnicului Vasile Iurașca din satul Joldești, și a Paraschivei, născută Donțu. *Acest Donțu erà un Muscal dacă nu cumvå un Cazac.* Numele lui adevărat erà *Alexa Potlof*, fugit nu știu pentru ce caz politic, din Rusia, și pripășit pe malul Siretului, nu departe de Sărăfînești, unde, deghizat în haine de țaran, se ocupà cu prisaca (stupăria) și venise cu bani mulți din Rusia. Vorbià bine nemțește, franțuzește, polonește, dar nu se da pe față, trăià incognito. Și a luat ca menajeră pe lângă el pe o fată din Sărăfînești, anume Catrina, fiica unui țaran, Ion Brehuescu, cu care, trăind în concubinaj, a făcut pe bunică-mea. Mai târziu, Catrina deși mult mai tânără decât Donțu, a murit de holeră înaintea lui, și venind Vasile Jurască arendaș pe acolo, s'a amurezat de fata Donțului Paraschiva, și a luat-o în căsătorie» ¹⁾.

În ceea ce privește naționalitatea tatălui său, căpitanul Eminescu este mai puțin precis și categoric. În memoriul său, din care am extras citația deja făcută, dânsul se mărginește a spune: «Tata erà din Călinești, din Bucovina, sat lângă Suceava. A învățat carte în Suceava, 3 clase, la un anume dascălul Ioniță.» ²⁾—În altă parte spune că mama sa le spuneà adesea că tatăl lor este de origine

¹⁾ *Omagiu lui Eminescu*. Galați. 1909, pag. 148—149.

²⁾ *Ibid.* pag. 147.

ruteană. Probabil că întemeiat pe aceste spuse ale mamei sale, Mihail Eminescu tachină pe tatăl său că nu e Român.

Cum se face că poetul, fără să fi fost Român curat, a gândit și simțit românește? O explicație completă nu se poate da; este însă probabil că dacă a fost un apărător înverșunat al cauzei fraților noștri subjugăți, a făcut aceasta și dintr'un sentiment al dreptății, atât de adânc rănit de către asupritorii lor. Pe un om de inimă și de caracter, îl revoltă nedreptatea, oriunde s'ar făptui.

Că Eminescu n'a fost Român curat,—aceasta nu trebuie să ne întristeze. Trebuie să ne amărască faptul că mulți sunt Români *numai* prin naștere.

Gambetta, care era de origine italiană,—sau semită, dupe susținerea lui *Drumont*—s'a ilustrat prin viața și geniala sa activitate de îmbărbătare la luptă a Francezilor în potrive Germanilor, în războiul dela 1870. Prin puterea elocinței sale și înflăcă-rarea patriotismului său, el a cultivat sentimentul patriotic al Francezilor, mai mult decât oricare Francez.

Napoleon Buonaparte, cel mai mare geniu războinic și gloria Franței, a fost Corsican. Iar *Petőffi*, celebrul poet ungar, era de origine sârbească.

Cei cari susțin că istoria nu va putea să ajungă în stare să ne relateze faptele din trecut, *întocmai* cum s'au întâmplat, ar putea invoca și cazul cu biografia lui Eminescu. Deși ne-a fost

contimporan, cu toate acestea, nici măcar data nașterii lui nu se cunoaște exact.

Astfel, unii susțin că Eminescu s'a născut la 20 Decembrie 1849; alții, la 15 Ianuarie 1850. Toată nesiguranța provine din faptul că pe atunci, de obicei, actul de botez serviă și drept act de naștere, în care — din memorie — părinții treceau data nașterii copilului.

Cei ce susțin că dânsul s'a născut la 20 Decembrie 1849, se întemeiază pe faptul că însuș Eminescu și-a înscris această dată într'un registru al societății «Junimea», aflat în păstrarea d-lui J. Negruzzi, — precum și pe aceea că într'o psaltire veche, în care sunt scrise consecutiv de însuș tatăl poetului nașterile tuturor copiilor săi, stă scris: «Astăzi 20 Decembrie anul 1849, la patru ceasuri cinci-spre-zece minute europenești, s'a născut fiul nostru Mihai.» ¹⁾

Ceilalți se întemeiază pe mitrica găsită la biserica Uspenia, cu hramul «Adormirea Maicii Domnului», din Botoșani, despre care — între alții — ne vorbește și d. Corneliu Botez.

D. Titu Maiorescu este de aceeași părere, anume că poetul s'a născut în Botoșani, la 15 Ianuarie 1850. ²⁾

Domnul Corneliu Botez este de aceeași părere. Iată cum relatează cercetările sale:

¹⁾ Popescu-Colibaș (M. N.), *Data nașterii lui Eminescu* (în *Conv. Lit.* 1904, p. 1019.)

²⁾ *Notă asupra zilei și locului nașterii lui Eminescu.* («*Critice.*» III, Ed. «Minerva» p. 131.)

«M'am dus imediat la oficiul stărei civile a oraşului (Botoşani).»

«Aci am găsit prea puţine mitrice vechi, scrise cu litere cirilice. Examinându-le cu deamănuntul, am dat peste câteva file purtând titlul: Mitricile, Partea I, născuţi pe anul 1850 a bisericei cu hramul «Adormirea Maicei Domnului» din oraşul Botoşani.

«Cum însă acest hram nu-i decât denumirea românească a bisericei «Uspenia», am înţeles că o întâmplare fericită m'a pus pe urmele actului de naştere a poetului Eminescu. Descifrând acele foi, cari purtau în fruntea lor tipărite cu litere cirilice cuvintele: «Registru pentru naştere şi botez pe anul 1850», am găsit trecut la No. 3, actul de naştere şi botez al poetului Eminescu, purtând sub rubricile respective, indicaţiuni lămurite că Eminescu, în adevăr s'a născut în oraşul Botoşani la 15 Ghenarie 1850 şi a fost botezat la 21 Ghenarie acelaş an, din părinţii: Gheorghe Eminovici, Căminar şi soţia sa Ralu, Căminăreasă, proprietari. Naş a fost Vasile Juraşcu [tatăl mamei poetului] stolnic şi Ioan Iconomul preotul ce l-a botezat.

«Documentul găsit e cu atât mai preţios, cu cât nu-i o simplă însemnare făcută de poet, ci însuş actul original, care constată în mod legal naşterea şi botezul poetului şi care poartă iscăliturile părinţilor, preotului şi naşului ce l-a botezat.

«Toate aceste constatări le-am cuprins într'un articol: «Unde s'a născut poetul Eminescu?», publicat în «Ateneul» din Botoşani, din Fevruarie 1904, număr festiv.»

Extras din registrul pentru naștere și botez pe anul 1850. ¹⁾

No. curgător	Data		Sexul	Numele carele s'au dat pruncului la botez	Numele și Pronumele starea sau meseria părinților pruncului	Politia și satul unde s'a născut pruncul	Numele și pronumele nașului sau a nașei	Iscălișurile: a preotului, a nașului și a părinților
	Da a nașterei	Data botezului						
Trei	Ziua	Luna	Fiu	Mihail	D. <i>Gheorghe Imtinovici</i> , (sic), căminar, cu soția sa <i>Ralu</i> , proprietari	In orașul <i>Botoșani</i>	D. <i>Vasile Iurașcu</i> stolnic	s.) <i>Ioan Ieconom</i> s.) <i>Vasile Iurașcu</i> , stolnic am fost naș s.) <i>G. Imtinovici</i> , căminar. s.) <i>Raluca Imtinovici</i> , căminăreasă
Cinci-spre-zece	Ziua	Luna	Fiu					
Ghenari	Ziua	Luna	Fieică					
Două-zeci și una	Ziua	Luna						
Ghenari								

R O M Â N I Ă

Grefa Tribunalului Botoșani

Copia prezentă fiind scoasă întocmai din registrul mitricilor partea I, născuți pe anul 1850 a bisericei cu hramul Adormirea Maicei-Domnului (Uspenia) din orașul Botoșani, prezentat de D-1 *Corneliu Botez* cu petiția reg. No. 24.744/903, se legalizează,
No. 30 735, 1907 Noembrie 27.

Grefier, *G. Calino*.

¹⁾ *Omagiu lui Eminescu*, pag. 47.

La vârsta de 6 ani, tatăl său l-a trimis la Cernăuți să urmeze clasele primare, unde le-a și terminat. Despre dânsul ca elev în clasa III și IV avem informații interesante dela d. R. I. Sbiera.

«Bucovina noastră — spune dânsul — și în special Cernăuțul, a fost locul unde Eminescu și-a trăit o mare parte a copilăriei sale.

«Aici nu aflăm pe copilul Mihaiu Eminovici abia la anul 1860, ci deja doi ani mai nainte. Din cataloagele «Școalei greco-orientale», numită pe atunci «National-Hauptschule», găsim că Eminescu a frecventat acolo a treia și a pătra clasă a cursului primar, dela Septemvrie 1858 până la Iulie 1860. La început i-a mers greu, necunoscând micul Eminescu bine limba germană, ceea ce mi-a împărtășit directorul Iancu Litviniuc; primul învățător al lui Eminescu în Cernăuț. Cu timpul însă a făcut el progrese atât de frumoase, încât la finea anului școlar 1858/59 fu clasificat al 15-lea între 72; iar în clasa IV primară a obținut în amândouă semestrele o medie generală foarte bună, clasificat fiind la finea anului școlar (Iulie 1860) al cincilea între 82 elevi.

«In Septemvrie 1860 trece școlarul Eminescu la liceul i. r. din Cernăuț, astăzi liceul prim de stat, unde-l aflăm până la April 1863. In primii doi ani a mers Eminescu mersul racului. In clasa I a obținut în ambele semestre o medie generală bună, fiind clasificat în primul semestru al 11-lea între 69; iar în semestrul al II-lea, al 23-lea între 66.

În clasa II primă atât în semestrul I cât și într'al doilea o medie generală rea, clasificat fiind în cel dintâiu al 59-lea între 72, iar într'al doilea abia al 62-lea între 73. Astfel rămase Eminescu repetent în clasa II.

«Primul semestru al anului școlar următor (1862/63) îl încheie Eminescu în clasa II cu o medie generală bună, ca al 7-lea între 59 de elevi; într'al doilea semestru însă, începând din 16 April 1863, Eminescu n'a mai mers la școală.

«De aici înainte nu mai aflăm pe Eminescu prin cataloagele liceului din Cernăuț.»¹⁾

Clasa III gimnazială Eminescu a făcut-o la Sibiu, dupe o afirmare categorică a d-lui I. Slavici, un fost intim al poetului. „Dupe testimoniul școlar, pe care l-am găsit între hârțile lui [Eminescu], el a trecut a III-a clasă gimnazială la Sibiu.»²⁾

Într'un *Memoriu asupra lui Eminescu*³⁾ întemeiat pe spusele căpitanului Eminescu, se spune că, dupe ce a sfârșit clasa III gimnazială, poetul a fost funcționar. «Tatăl lui Mihai, după îndemnul unora și altora, convingându-se și dânsul pe deplin că este băiatul inteligent, dupe terminarea celor 3 clase gimnaziale, l-a luat acasă și l-a făcut

¹⁾ *Amintiri despre Eminescu*. Cernăuț. 1903, pag. 4—5.

²⁾ Slavici. *Eminescu și Ardeleni*. (În «*Tribuna*» din Arad. XIII. No. 129.)

³⁾ «*Fântâna Blanduziei*» No. 27 din 1889. (Reprodus în «*Eminescu. Diverse*» Șaraga.)

funcționar la comitetul permanent din Botoșani.»

«In calitate de funcționar, prin hărnicia și concepturile sale atrase atențiunea tuturor oamenilor cu greutate din județul Botoșani. Dar un talent ca Mihai nu putea rămâne îngropat între actele plictisitoare și puțin instructive ale unui județ, mai cu seamă pe vremurile acelea. Sosind în timpul vacanțelor fratele mai mare, Șerban, care pe atunci eră student în anul II, la Universitatea din Erlangen, muștră pe tatăl său că a făcut funcționar dintr'un om cu perspectivă foarte frumoasă. Vorbele lui nu fură spuse în pustiu, și Mihai fu trimis în anul 1864 în Ardeal. Destul că dupe un timp, poate de vre-o 3 ani, tatăl lui Eminescu se pomenește că gropul cu bani, ce-i trimetea lunar, se întoarce înapoi, fiindcă fiul său nu mai eră în școală. Mihai intrase ca în pământ.»¹⁾

Cu privire la data când Eminescu ar fi intrat în trupa de teatru, d. R. Sbiera dă următoarele amănunte:

«Dintr'o notă ce am aflat-o în catalogul liceului din *Cernăuț* pe anul 1862/3 la rubrica «Anmerkungen» (Observațiuni), rezultă că Eminescu, începând din 16 Aprilie 1863 st. n., n'a mai urmat la acest liceu, ceea ce am amintit dejă mai sus. Opiniunea că Eminescu s'ar fi luat atunci dupe o trupă de teatru și că din pricina aceasta și-ar fi întrerupt studiile, este nefondată din ur-

¹⁾ Ibidem.

mătorul motiv: Prima trupă de teatru român n'a venit la Cernăuț de cât abia în anul 1864, *debutând în ziua de 1/10 Martie 1864, pe când Eminescu a părăsit liceul de aci la 16 Aprilie 1863*, deci aproape un an înainte de aceasta. Prin urmare, alta trebuie să fie cauza acestui fact. Am căutat să ne informăm sub ce împrejurări a început Eminescu a lipsi dela școală, dar nu am aflat nimic. Numai fostul profesor al lui Eminescu, I. G. Sbiera, ni observă că nu știe pozitiv, dar i se pare că aceasta s'ar fi întâmplat în timpul Paștelor, și de nu cumvâ Eminescu, mergând de Paști acasă la România, nu s'a mai întors la școală. Atrăgându-mi-se prin aceasta atențiunea asupra unei atari posibilități, am cercetat lucrul mai de aproape și am aflat următoarele: Duminica Paștelor a căzut, în anul 1863, pe ziua de 31 Martie st. v.—12 Aprilie st. n. Vacanțele Paștelor durează la școalele noastre secundare, până Mercuri dupe Paște inclusiv. Prima zi de școală dupe Paște din 1863, eră așa dar Joi 4 Aprilie st. v.—16 Aprilie st. n., deci chiar ziua de când Eminescu s'a absentat dela școală. Considerând aceasta, credem deci că suntem în drept a afirmă cu oarecare siguranță, că Eminescu—plecând în anul 1863 de Paște, acasă la România—nu s'a mai întors în acelaș an școlar la Cernăuț și că astfel și-a întrerupt pentru totdeauna studiile la liceul de aci.»

«Când a venit Eminescu iarăș la Cernăuț, n'am putut află până acum. Atâta știm că *la finele anului 1864 și începutul anului 1865, Eminescu petrecea în Cernăuț*, studiind în particular, cu scopul de a da cândvă, la liceul de aici, un examen. Aceasta mi-a împărtășit prof. I. G. Sbiera. Cauza însă că Eminescu nu și-a ajuns scopul, a fost de astă dată predilecțiunea lui extraordinară pentru teatru român. *Din 2/14 Noembrie 1864 până la 9/21 Martie 1865*, dete la Cernăuț un șir de reprezentații, trupa de teatru a d-nei Fani Tardini. Prof. I. G. Sbiera mi-a comunicat că Eminescu intră regulat la teatru, cerând și căpătând pentru fiecare reprezentare un bilet dintre cele 40 de bilete gratuite, ce le împărția Sbiera între elevi, în numele comitetului teatral. *Părăsind această trupă Cernăuțul în Martie 1865, Eminescu s'a luat după dânsa și prin Moldova să fi fost prins de tatăl său și apoi silit să-și continue studiile.*»

«Astfel găsim pe Eminescu la moartea lui Pumnul, întâmplată la 12/24 Ianuarie 1866, iarăș în Cernăuț, unde publică el pentru prima dată o poezie, și anume poezia a doua din broșura «Lăcrămioarele învățăceilor gimnasiaști din Cernăuț, la mormântul prea iubitului lor profesor Arune Pumnul»... Și acum studiă Eminescu la Cernăuț, în particular, iarăș cu scopul de a da cândvă la liceul de aici un examen, ori chiar baccalaureatul (Maturitätsprüfung), ceea ce am aflat

dela profesorul Ilie Luția, care, ca elev de clasa V, i-a dat câtvă timp lecțiuni de limba greacă. Planul acesta nu și l-a realizat Eminescu la Cernăuț, nici odată. Când a părăsit Cernăuțul și Bucovina, nu o știm încă. *La finea anului 1869*, petreceă Eminescu dejă în Viena, înscriș la universitatea de acolo, ceea ce mi-a împărtășit tot profesorul Ilie Luția.» ¹⁾

Despre vieța lui Eminescu pe lângă trupele de teatru, se știe prea puțin. Maestrul Caragiale ne spune că l-a cunoscut pentru întâia oară, când acesta eră angajat pe lângă o trupă de teatru. Nu precizează însă anul. Articolul, scris în 1889, începe astfel: «Sunt peste douăzeci de ani de atunci» — Probabil deci că l-a întâlnit prin 1868,69, tot atunci când d. Cacoveanu spuneă că a petrecut cu Eminescu un an întreg la București.

«In vara anului 1868 un concurs al soc. «Transilvania» din București atrase un număr însemnat de studenți transilvăneni în capitala României.

«Intre ei eram și eu.

«In decursul acestei veri Eminescu nu s'a arătat prin București. Târziu toamna, când dăduse ploi și vremuri slabe, se ivește și el.»

«Cam la spatele hotelului «Hugues» se află locuința lui Pascali, drept în fața gimnaziului Mihai-Bravul. In casa unde locuia acest vestit artist dramatic, sus în etajul de sus, dupe ce treceai printr'un

¹⁾ Sbiera. pag. 16—17.

coridor îngust și întunecos, ajungeai la odaia lui Eminescu, aproape de odaia unui frate al lui Pascali, amplotat în București. Odaia lui Eminescu, numai cu o fereastră mică, era în lățime cam de 4 pași, în lungime cam de 5 pași. Cum intrai din coridor în odaie, în față cu ușa, în fund, era fereastra. Intrând pe ușe, deastânga în colțul odăii era un cuptoraș făcut din cărămizi. De două palme dela cuptoraș, dealungul păretelui din stânga, o canapea mică, care serviă de pat; în el dormiă cu picioarele la foc, fără alt așternut. Canapeaua fusese odinioară roșie, dar acum de tot decolorată. Înaintea canapelei era o masă mică de brad, iar lângă masă, de ceialaltă parte, un scaun de brad, nevăpsit ca și masa. Acesta era tot mobilierul din odaie. Cărțile și le ținea întinse pe jos, dela fereastră până lângă masă, pe podiment.»

«În odaie nu se ștergea, nu se mătură, pe sus și prin unghiuri se țesuse păienjeniș, așa cum spune el în poezia «Singurătate.»¹⁾

Interesante împrejurările în cari Caragiale i-a făcut cunoștința la București.

«Locuiam într'o casă unde trăsesse în gazdă un actor, vara director de teatru în provincie. Stagiunea migrării actorilor se sfârșise; era toamnă, și aceste păsări călătoare se întorceau pela cuiburile lor.

¹⁾ Cacoveanu, *Eminescu la București* (în «Luceafărul» 1905 pag. 59—60).

«Văzându-mă că citiam într'una, actorul îmi zise cu un fel de mândrie:

«Îți place să te ocupi cu literatura . . . Am și eu un băeat în trupă, care citește mult; este foarte învățat, știe nemțește, și are mare talent; face poezii; ne-a făcut câteva cuplete minunate. Eu cred că ți-ar face plăcere să-l cunoști.»

«Și-mi povesti cum găsisse într'un oțel din Giurgiu pe acel băiat — care slujia în curte și la grajd — culcat în fân și citind în gura mare pe Schiller.

«In iesiele grajdului, la o parte, era un geamantan — biblioteca băiatului — plin cu cărți nemțești.

«Băiatul era foarte blând, de treabă, nu avea nici un vițiu. Era străin de departe, zicea el, dar nu voia să spună de unde. Se vedeă bine a fi copil de oameni, ajuns aci din cine știe ce împrejurări.

«Actorul îi propusese să-l ia ca sufler cu 7 galbeni pe lună; și băiatul primi cu bucurie. Iși luase biblioteca și acum se află în București.

«Seara trebuia să vie la directorul lui — astfel puteam să-l văz.»

«Tânărul sosi.

«Era o frumusețe! O figură clasică încadrată de niște plete mari negre; o frunte înaltă și senină; niște ochi mari — la aceste ferestre ale sufletului se vedeă că cineva este înăuntru; *un zâmbel blând și adânc melancolic*. Avea aerul unui sfânt tânăr coborât dintr'o veche icoană, un copil predestinat

durerii, pe chipul căruia se vedeà scrisul unor chinuri viitoare.

«Mă recomand, Mihail Eminescu.»

«Așà l-am cunoscut eu» ¹⁾

Ce l-a făcut pe Emînescu să îmbrățișeze viața de actor? Probabil fiindcă ea convenia mai mult temperamentului său. Dânsul erà un *visător* și aveà o fire de boem.

Este greu ca teatrul să nu placă visătorilor; căci, la urma urmei, ce este altceva, decât mijlocul artificial de realizare a unor ficțiuni create de imaginația poetică a celui nemulțumit cu realitatea prozaică?

De altfel literatura în genere servește totdeauna ca refugiu acelor, pe cari viața brutală îi rănește și îi desgustă. Ne mulțumim ca măcar în cărți să găsim îndeplinite cele ce ne închipuim și dorim.

Pentru firile nedisciplinate, pentru boemii în-născuți, viața de actor este cea mai convenabilă. Dânșii găsesc un farmec deosebit în traiul desordonat, în viața al cărei singur principiu și regulă de purtare este aceea de a nu aveà nici una. Cât pentru neplăcerile materiale ce decurg din ea, Eminescu nu prea le luà în seamă, căci aveà marele dar de a se *abstrage* din realitate, refugiindu-se în lumea viselor și abstracțiilor.

¹⁾ *In Nirvana.* (M. Eminescu, *Diverse.* Iași. Șaraga, pag. 3—4).

Imprejurările în cari Eminescu a părăsit teatrul ne sunt destăinuite în *Memoriul* întemeiat pe spusele căpitanului Eminescu.

În anul 1869, «Mihai fu găsit ca sufler în trupa răposatului Pascaly, care pe atunci se află în Botoșani. Mihai mai fusese sufler și în trupa artistului Caragiale. Dupe multe stăruințe bătrânul Eminovici isbutește să înduplece pe tânărul actor ca să meargă până la Ipotești. Apucat aci, Eminescu n'a mai putut scăpa ca să se întoarcă la postul său; dânsul a fost sechestrat formal, ținut numai în cămașe și în ismene, până ce a plecat trupa lui Pascaly din Botoșani. Morala și multele muștrări, ce se descărcău neconținut dela toți ai familiei, l-au determinat în fine pe Mihai să renunțe la viața de actor și să declare că dorește să studieze filosofia.»

Anul 1866 este o dată însemnată în viața poetului, căci atunci dânsul și-a publicat întâiele poezii și tot atunci și-a schimbat — mai bine zis, i s'a schimbat — numele de Eminovici în Eminescu.

Întâia poezie a sa este, dupe cum văzurăm, *La moartea lui Aron Pumnul*, publicată în broșura:

Laecrimioarele învâetăceilor gimnaeziaști de'n Cernaeuți la mormîntul prea iubitului lor profesorii Arune Pumnul raepaeusat într'a 12|24 Ianuarîi. 1866. Cernaeuți. 1866.

Moartea lui Aron Pumnul, l-a îndurerat foarte mult pe Eminescu, care-i fusese unul dintre discipolii cei mai devotați.

Prin anul 1875, «Eminescu, însoțit de un prieten al său, a vizitat mormântul lui Aron Pumnul, la Cernăuți și apoi casa care fusese proprietatea marelui naționalist decedat. Privind căsuța, poetul se adânci în gânduri și zise: «Uite, în căsuța cea mică am locuit eu. Aci eră și biblioteca studenților români, la care am fost și eu bibliotecar.»

«Dupe aceasta n'a mai vorbit nimic, ci mereu meditând, s'a îndreptat spre locuința sa, unde și-a împachetat lucrurile spre a plecă la București.» ¹⁾

În privința numelui de familie: «Adevăratul nume al tatălui poetului pare a fi *Iminovici*, iar nu *Eminovici*, dupe cum se constată din propria sa iscălitură cu slove chirilice puse în josul actului de naștere și botez al poetului și din decretul domnesc prin care i s'a dat rangul de căminar.

«În actul de vânzare a Ipoteștilor, din 1878, către Gh. Marinovici se iscălește Gh. Eminovici, cu litere latine.

«Balși, în corespondențele lui îi zicea tot *Eminovici*. Lumea îi zicea *Gheorghieș Eminovici*, cu accentul pe litera o.» ²⁾

Unii au afirmat greșit că numele poetului l-a schimbat Aron Pumnul. Dacă ar fi fost așa, dânsul nu s'ar fi iscălit *Eminovică*, în josul poeziei dedicate fostului său maestru.

Această schimbare a făcut-o Iosif Vulcan, dupe cum se va vedea din următoarele:

¹⁾ «Adevărul» 23 Iunie 1909.

²⁾ C. Botez, (în *Omagiu*. pag. 31.)

«Înainte cu 20 de ani, într'o dimineață de Februarie a anului 1866, redacțiunea noastră primî o epistolă din Bucovina. Epistola conținea poezii, primele încercări ale unui tânăr care se subsemnă «Mihail Eminovici». Comitiva poeziilor ne mai spuneă că autorul lor este numai de 16 ani.»

«...Publicarăm cu plăcere acele inspirațiuni juvenile; prima apărû în No. 6 al «Familiei» din anul acela.»

«Redactorul însă își permise o mică schimbare. Numele «Eminovici» nu-i sună bine, căci aveà o terminațiune slavă; romaniză dar numele, modificând terminațiunea și astfel poeziile acelea apărură în foaia noastră sub numele «Eminescu».

«Autorul n'a protestat, ba a adoptat însuș acest nume și semnă apoi așa toate poeziile și scrierile sale în viitor. Astfel fu introdus numele «Eminescu» în literatura noastră; *scriitorul acestor șire i-a fost nașul.*»¹⁾

Dupe moartea lui Aron Pumnul, Eminescu s'a dus la Blaj, unde, dupe diferite mărturisiri ale celor ce l-au cunoscut acolo, voiă să treacă în particular examenul de clasa V liceală. Fiind respins la limba greacă, a părăsit Blajul pe la sfârșitul lui Septembrie, acelaș an.²⁾

În toamna anului 1869, Eminescu plecă la Vi-

¹⁾ Iosif Vulcan, *Mihail Eminescu* (în «Familia» 1885, pag. 14.)

²⁾ Dăianu (Dr. E.), *Eminescu în Blaj* (*Tribuna* din Sibiu, 1902, No. 80.)

ena, unde se înscrise la Universitate, numai un semestru, ca student regulat înscris, dar și mai departe ascultă lecții de drept și medicină. Studiul principal a fost tot filosofia.

In 1869/70, semestrul de iarnă, ascultă filosofia practică, istoria filosofiei, introducerea în filosofie, introducerea în filosofie pe baza cărții a 5-a a metafizicei aristotelice. Afară de acestea ascultă pe juriștii Stern și Ihering, urmă la anatomistul Hirtl; vizită clinicele profesorilor de seamă.

Citiă mult și înțelegea repede pe Kant, Schopenhauer, Plato, Rousseau. Mai târziu citi pe poeți; iubiă în special pe Omer, Goethe, Shakespeare, Firdusi. Dintre latini, pe Orațiu, Ovidiu, Tibul și Terențiu. ¹⁾

S'a făcut afirmarea că Eminescu a părăsit Viena în anul 1871: Nu este esact, căci există 2 scrisori dela dânsul din anul 1872, scrise dela Viena.

Viena, în 10 Februarie 1872.

Scumpii mei părinți,

«Astăzi es pentru prima oară din casă, dupe o troahnă îndelungată și dupe o desăvârșită lipsă de apetit, care a ținut mai douăzeci de zile. Inainte de două zile am început a aveà un apetit mai bun și acum reintru în obișnuințele de mai

¹⁾ Scurtu, *Eminescus Leben*. pag. 275—6.

înainte și în traiul ce-l duceam înainte de boală. Mă simt mai tare, și gălbinarea e ca și dispărută de pe piele și din față, numai în albul ochilor se mai vede.»

«V'ași fi scris mai de mult, dar eram într'o stare sufletească atât de amărâtă și de răutăcioasă din cauza boalei mele, încât mai mă temeam să vă scriu sub inspirațiunea acelei rele dispozițiuni. Mai adaog, că scrisoarea D-voastră cea din urmă, în care mi se comunicau lucruri așa de triste, mi-a mărit boala și mă făcură și mai oțărit de cum eram.

«Nimeni nu veneà la mine, pentru că oprisem pe ori și cine de a veni, și astfel rămăsesem numai în prada cugetelor și închipuirilor mele, care numai senine nu puteau fi.

«*Doctorul mi-a spus, că principala cauză a boalei mele a fost izolarea deplină în care trăiesc și încunjurarea societăței și a oamenilor.* Eu nu cred să fie asta. E drept că nu mă duc de cât foarte rar în adunări, dar totuș mă duc câte odată.

«Vă rog și d'astă dată ca să-mi trimeteți banii cam așa, ca pe la 25 a lunei să'i capăt, căci, deși vă va fi făcut greutăți, totuș nu știți cât de mult bine îmi faceți cu aceasta. Ori-unde locuiesc, e natural că aceia trebuie să fie oameni săraci, cari așteaptă ziua în care am să le plătesc locuința ca pe o sărbătoare, căci în genere e una din resursele lor principale. Acum locuiesc ase-

menea la niște oameni foarte de treabă, căci în decursul boalei mele au fost modele de amabilitate, dar sunt foarte săraci. Eu nu le pot răspunde altfel la amabilitatea lor decât cel puțin prin punctualitate.

«Ba chiar, dacă ați anticipa și mi-ați trimite vre-o 3 galbeni după primirea acestei epistole, iară restul pe la 25, cum am spus, ați face foarte bine — se'nțelege, dacă, în împrejurările Dv. grele, vă este cu puțință. După cum veți fi înțeles, am nevoie de o restaurare cum se cade, și sunt multe lucruri, cari ar putea să o grăbească și de cari trebuie să mă lipsesc, din cauze lesne de găcit.

*

Viena 8 April 1872.

Iubite tată,

«Fiindcă să încep înscrierile în semestrul al doilea, vă rog pentru suma obișnuită de 8 galbeni, cari-mi trebuiesc la începutul fiecărui semestru, pentru plata banilor colegiali. Nu vi i-am cerut înainte pentru că, poate, v'ar fi venit greu de a mi-i trimete de odată cu banii lunari.

«De când s'a început căldurile de primăvară, eu m'am îndreptat foarte mult și astfel se vede că scap de toate relele câte m'au bântuit în iarna aceasta. Noutăți nu am a vă spune decât că scumpetea devine din zi în zi mai nesuferită. Mi-ar

trebui un pardessus, pentrucă pe o vreme așa caldă nu pot umblă cu paltonul, apoi nu e nici atât de cald ca să pot umblă numai în jachetă.»

Mihai ¹⁾

Pe când Eminescu eră student la Viena, luă parte la constituirea societății *România Jună*.

Eminescu părăsi Viena, fără a luă nici o diplomă universitară. Când a părăsit Viena, nu știm cu hotărâre. Atât în *Memoriul* despre care am vorbit, cât și d. Corneliu Botez în *Omagiu*, spun că Eminescu s'a dus dela Viena la Iena. Ce a făcut acolo și cât a stat, nu știm. Destul că la Berlin a figurat ca student regulat înscris, dela 18 Dec. 1872 până la 26 Iulie 1873.

În semestrul de iarnă 1872/73, el ascultă: Logica, bazele filosofiei, concepția istorică, istoria filosofiei, istoria Egiptului, prelegeri despre monumentele egiptene, principiile logice ale științelor experimentale (prof. Helmholtz), cursuri asupra rezultatelor noi în științele naturale (Du Bois-Reymond).

Iar în semestrul de vară 1873, cursurile de: Istorie nouă, moravurile și obiceiurile Egiptului, dezvoltarea și critica filosofiei Hegeliene, optimism și pesimism politic (profesor Dühring) ²⁾

Eminescu n'a părăsit Berlinul în anul 1873, dupe cum se afirmă într'o biografie a lui. Dela începutul anului 1874 se află încă acolo.

¹⁾ *Sămănătorul*. 1903 pag. 624—25.

²⁾ Scurtu. *Eminescus Leben*.

În Ianuarie 1874, d. Titu Maiorescu îi scrie, pentru a-l întrebă dacă ar primi să vină ca profesor de filosofie la universitatea din Iași. Reșeșă însă din scrisoarea d-lui Maiorescu că această propunere eră legată neapărat de condiția ca Eminescu să fi luat mai întâiu doctoratul în filosofie. La scrisoarea în românește a d-lui Maiorescu, Eminescu răspunde cu o lungă scrisoare în nemțește, datată Charlottenburg, 5 Februarie (st. n.) 1874.

De ce în nemțește? Poate din următoarea pricină: Eminescu eră în acel timp un fel de funcționar la agenția diplomatică românească din Berlin. Pentru regularea afacerii Stroussberg, fusese trimis la Berlin, ca agent diplomatic al țării, d. Teodor Rosetti (care a stat acolo în această calitate, din 1871 până în Dec. 1873). El luă pe Eminescu pe lângă dânsul, ca să-i servească de secretar, pentru că știă bine nemțește. Eminescu păstră această însărcinare și pe lângă N. Kretzulescu, urmașul d-lui Rosetti la Berlin.

Eminescu răspunde d-lui Maiorescu, că e prea de vreme pentru dânsul, fiindcă nu e destul de preparat. «De aceea el ceru timp încă cel puțin un semestru, și fiindcă, în lipsa unui ajutor de acasă, e silit să păstreze ocupația dela Agenție, care-i răpește toată vremea, roagă, în cazul când ar veni într'adevăr la ministerul cultelor «un membru al direcției critice», să i se dea un astfel de ajutor, care să-i lase vreme și liniște pentru studii.»

D-l Maiorescu l-a întrebat *cât timp și ce sumă* îi trebuie pentru doctorat. «Eminescu preferă însă să întoarcă întrebarea, rugând să i se spună cât timp și ce mijloace i se pot pune la dispoziție, ca să știe să se întindă potrivit acestor date; în acelaș timp declară că se obligă a restitui suma ce i se va trimite. Un răspuns precis nu poate da.»

«*Când e vorba să spun [da sau ba], atunci, de obicei, nu spun nimic, și natura mea primordială se arată pe față — devin ticăit.*» ¹⁾

«D-l Maiorescu eră numit Ministru al Instrucțiunii publice în ziua de 19 Aprilie [1874], d-sa scrie lui Eminescu că, pentru a fi numit suplinitor la Universitate, trebuie mai întâiu să iea doctoratul: în ziua în care-l va vesti că a trecut examenul de doctorat, îl va numi profesor suplinitor, rămânând apoi să se prezinte la concurs peste un an. Il roagă apoi să-i răspundă precis, dacă se poate chiar telegrafic, *când* își va da doctoratul și *ce sumă* îi trebuie (având a o restitui apoi în rate, din salariul de profesor — «lucrul ne având în această formă, nimic penibil pentru d-ta»).

«La aceasta Eminescu răspunde printr'o telegramă și o scrisoare (amândouă din 7 Maiu st. n. 1874). A lăsat, de o lună, postul dela Agenție și lucrează singur în Charlottenburg. Speră că-și va da doctoratul la Iena în August. «Adică», adaogă el, «nu sper, *căci nu sper niciodată nimic*, ci încerc

¹⁾ Rădulescu-Pogoneanu 'l.), *Studii*. Buc. 1910 pag. 55—62.

neapărat». [ceeace însă nu s'a întâmplat!]. Pentru toate cheltuelile până la doctorat, crede că-i ajung 300 de taleri.

«Suma de 300 de taleri ce am indicat-o e, de altminteri, o sumă maximală și, articol cu articol, de sigur prea mare, însă numai când se face abstracție de *curioasa mea individualitate, care se așteaptă pururea la ce e mai rău*. De m'oiu duce la fund cândvă, asta se va întâmpla neapărat pentr'un lucru de nimica, căci acestea sunt cei mai aprigi protivnici ai mei.»

«Acum epilogul.

«Cu ordonanța No. 24 din 26 Aprilie (st. v.) 1874, ministrul T. Maiorescu dispune următoarele:

«Din suma de lei 3.776 rămasă disponibilă din pensiunile mensuale prevăzute la art. 51 cap. 3 al bugetului exercițiului 1873 divizia comptabilității, se autoriză a emite pe numele agentului financiar al acestui minister un mandat în sumă de 140 galbeni (una sută patru zeci galbeni), din cari 40 galbeni se vor trimite ca ajutor d-lui I. Slavici, student la universitatea din Viena, iar 100 galbeni d-lui Mihail Eminescu, student în filosofie la universitatea din Berlin, pentru depunerea doctoratului și teză, cu condiție ca în urmă să înapoieze ministerului acești una sută galbeni.»

«Cu firea lui, Eminescu nu s'a putut hotărî să treacă examenul de doctorat. D-l Maiorescu l-a numit atunci director al bibliotecii din Iași. (1 Sept. 1874—1 Iulie 1875), apoi revizor școlar (1 Iulie 1875—1 Iunie 1876).

«La căderea guvernului conservator, Eminescu e înlocuit, iar d. Maiorescu dat în judecată de Cameră, dimpreună cu aproape toți miniștri din fostul guvern. În «raportul prezentat Adunării deputaților în ziua de 10/22 Martie 1877» de către Comisiunea de dare în judecată (Andrei Vizanti, G. Misail, Nicolae Fleva...) se află, în «partea IV», «Descoperirile făcute de comitet în privința *prevenitului* T. Maiorescu» (vol. II: «Risipă și de-turnare de bani publici»); subt numărul VI (pag. 149) citim următorul titlu:

«Imprumutul făcut d-lui M. Eminescu și ajutorul d-lui I. Slavici, studenți la Universitatea din Viena și Berlin.»

«Dupe ce se reproduce ordonanța de mai sus «*a prevenitului fost ministru de culte și instrucțiune publică T. Maiorescu*», se adaogă următoarele:

«S'a văzut mandatul No. 10.734, prin care se constată că acești bani s'au liberat.

«*Prin acest fapt, prevenitul Maiorescu a comis o adevărată risipă de banii Statului, dând cu împrumut banii publici și cu termen nelimitat la favoriți de ai săi.*

«Nici o lege, nici un capitol din budget nu-l autoriză a se constitui în casă de bancă și a face niște asemenea împrumuturi.» ¹⁾

Epilogul acestei triste afaceri dovedește înverșunarea luptelor noastre politice, în cari nu se respectă valoarea personală, nu se mai respectă

¹⁾ Rădulescu-Pogoneanu (I), *Studii*. Buc. 1910 p. 63—64.

nimic. Pe Eminescu să-l lași pe drumuri, iar pe un Titu Maiorescu să-l tratezi ca pe un hoț de cai: iată fapte cari nu sunt de loc spre fala țării noastre.

Dar să revenim la timpul când Eminescu a fost numit revizor școlar. În calitatea lui de om de caracter, el și-a luat rolul în serios, îndeplinindu-și cât mai corect atribuția. Dânsul nu a voit să se facă urelta politică a administrației, așa dupe cum este obiceiul la noi. Ceva mai mult: și-a permis — ce îndrăzneală! — să o critice chiar, atunci când oamenii ei își depășiau atribuțiile. Eminescu a avut naivitatea să creadă că este destul să ai numai calitate; nu știa că unele *defecte* ar fi plăcut mai mult de cât calitățile sale. Din această cauză calomniile și învinuirile neîntemeiate au început să curgă la Ministerul de Instrucție, al cărui Consiliu permanent a găsit de cuviință să-i trimeată și un *avis*, întemeiat, pe spusele mincinoase ale prefectului. La acest avis, Eminescu a răspuns prin următorul *Protest*, din care se desprinde indignarea și amărăciunea omului corect, devenit pradă minciunii și calomniei:

Protest în contra unui avis al Consiliului Permanent. ¹⁾

«Am fost cu drept cuvânt surprins de ordinul D-voastre No. 3483, prin care sînt invitat de-a arăta, de ce în intervalul

¹⁾ Vezi Arch. M. C și I. p. (Divisiunea școalelor: *Rapoartele prefectilor pentru inspecția școalelor de revizori*), dosar nr. 130/1876; raportul e adresat cu nr. 225 ministrului și poartă data «Iasi, în 4 Mai 876.»

de la 15—31 Martie a. c., n'am inspectat nici una din școalele rurale ale județului Iași și ce m'a împiedicat de a-mi îndeplini *această datorie?*¹⁾ Mai întâi am căutat a justifica acest ordin prin vr-o greșeală de adresă a organelor de control din acel onorat Ministeriu, căci nu știu din care articol al legii instrucțiunii s'ar putea deduce regula că revizorul, care împreunează toate activitățile unei cancelarii într'o singura persoană, fiind curier, copist, registrator, administrator, esaminator etc., trebuie să fie cu toate acestea și vecinic în călătorie, încît la fie-care 15 zile să facă și revizie, și toate aceste în marginile a ceî 212¹/₂ l. n. pentru fie-care județ. Dacă există un asemenea revizor în țară, rog a mă informa unde-î acel prețios individ, ca să apelez la vasta sa experiență și să aflu, în care mod — mai mult sau mai puțin apostolic — își îndeplinește susmenționata datorie. Eū din contra, știu că norma de pîn'acuma este, ca revizorul să inspecteze de două ori pe an fie-care școală. Considerînd acuma numărul de 152 școale publice și private din circumscripția subsemnatului, împrăștiate pe o suprafață de mai multe sute de kilometri pătrați (1.143,570 p.), considerînd minunatele căi de comunicație dintre comună și comună, că amîndouă județele nu sînt șese, ci pline de dealuri și păduri, că pentru inspectarea lor sînt abia șese luni lucrătoare, dacă sustragem sărbătorile și vacanțele de peste an, considerînd în urmă că într'o zi nu se poate inspecta conștiințios decît două școale, de vreme ce ziua școlară are numai 5 ore (ba Joia numai 3), veți vedea, Domnule Ministru, că sarcina subsemnatului este de a inspecta de două ori 152 școli în timpul de 180 de zile, iar pentru lucrarea administrativă și de cancelarie i-ar rămînea în acest timp 28 de zile. Și care este lucrul său administrativ? 500—600 de hîrtii intrate, care trebuiesc rezolvite, apoi o mulțime de plîngerî verbale, toate aceste în-

¹⁾ Arch. M. C. și I. p., dosarul nr. 130/76 (Divisia Școalelor: *Rapoartele prefectilor pentru inspectarea școalelor de către revizori*).

greutate încă prin lipsa de autoritate față cu primăriile și subprefecturile și prefecturile.

«Fiind-că legile timpului și a[le] spațiului sînt apriorice și nu sufăr nici o discuțiune, de-aceea vă veți convinge că îndatorirea de a inspecta școalele din 15 în 15 zile este o imposibilitate, asupra căreia n'a insistat nici chiar Ministrul, care-a emis ordinul respectiv. Căci această dispoziție, cuprinsă în circulara ministerială No. 8,114 din 26 August 1872 n'au avut alt efect, Domnule Ministru, de cît ca Prefectura de Iași să raporteze cu regularitatea unui ceasornic tot la 15 zile, dacă revizorul a făcut inspecții. Aceste raporturi sînt prețioase, întru cît se poate constata că revizorul nu spune neadevărul față cu superiorii săi, nici odată însă nu știu ca aceste raporturi să se fi tilcuit drept o îndatorire a revizorului de a fi vecinic pe drumuri. De aceea îmi pare foarte rău, că sînt silit a respinge ca nefondat avizul onor. Consiliū permanent, că nu mi-aș împlini datoria. Din contra cred că din August și până astăzi puțini vor fi revizorii, cari să fi inspectat atîtea școli ca respectuos subsemnatul. Rog să iertați, dacă tonul acestuî raport este aspru, dar circulara No. 8114 aŭ mai avut odată o reflectare analogă cu aceasta din partea predecesorului meu A. Naum prin raportul său nr. 253 din 12/24 Sept. 1872.»¹⁾

Ca și anul 1873, în care Eminescu a făcut cunoștință cu Veronica Micle, tot astfel și data de 1 Iulie 1876, când a fost dat afară din funcția de revizor școlar, poate fi socotită ca una dintre acelea, cari joacă un rol hotărâtor în vieța unui om.

Cât l-a durut pe Eminescu această faptă, se poate deduce din următoarea lui scrisoare, adresată Veronicei Micle:

¹⁾ Eminescu (M.), *Scrieri politice și literare*. Buc. «Minerva». 1905. p. 259—60.

«Am cetit scrisoarea dv., care e plină de compătimire. Canalia liberală a nimicit ideile ce mi-le făurisem despre viață! De acum rămas fără o poziție materială asigurată, purtând lovitura morală ca o rană, care nu se mai poate vindeca, voi fi nevoit să reiau toiagul pribegiei, neavând nici un scop, nici un ideal. Crede-mă stimată doamnă, că de azi sunt un om pierdut pentru societate. O singură fericire ar renaște în sufletul meu, dacă ași putea să ascund nedreptatea. *Posteritatea nu vreau să afle că am suferit de foame din cauza fraților mei.*»

«Sunt prea mândru în sărăcia mea. I-am disprețuit și acest gest e prea mult pentru un suflet care nu s'a coborât în mocirla vremurilor de azi.» ¹⁾

Dupe ce Eminescu a fost înlocuit, în urma stăruințelor membrilor societății «Junimea», a fost numit redactor la *Curierul de Iași*, fapt despre care vorbesc în capitolul *Pesimismul lui Eminescu*.

În această calitate, Eminescu a condus ziarul până în toamna anului 1877, când, în urma unui conflict între dânsul și directorul tipografiei «Curierului de Iași», dânsul își dăte demisia. O publicăm întregă, pentru a se vedea cum a înțeles Eminescu să facă gazetărie. Ea confirmă și mai mult adevărul că dânsul a fost un om de caracter.

¹⁾ Minar, *Cum a iubit Eminescu*, Ed. II. Buc. p. 52—3.

Domnule Redactor,

«Fiindcă câteva șiruri din ziarul dv. «Steaua României» au format obiectul unui conflict între mine, redactorul «Curierului de Iași» și un d. Mircea, avocat aici în Iași și director al Tipografiei Naționale, și fiind-că în urma aceluï conflict m'am retras de la redacția părții neoficiale, voesc a nu lăsa pe nimeni în întuneric asupra conflictului, nici asupra împrejurării, c'am încetat a redige mai departe zisa foae.

«În ziarul D-voastră apăruse mai multe atacuri asupra d-lui primar Pastia. Tipografia Națională avînd o mulțime de legături cu primăria, acest domn Mircea a crezut să mă poată obliga ca în partea neoficială să apăr *eū* pe d. primar în contra atacurilor aduse de foia Dv. Eū am trebuit să declin cu desăvîrșire această insinuațiune, aproape blesantă, de vreme ce nici cunosc pe d. Pastia, nici mă cunoaște și sînt de prea puțină vreme în țară și d-sa de prea puțină vreme primar, pentru-ca eū să pot emite despre d-sa o opinie fie bună, fie rea, dar a cării răspundere s'o iaū asupra-mi și despre care să fiū pe deplin convins. Misiunea mea după contractul verbal ce l'am avut cu asociații, e să relatez fapte, nu să apăr sau să atac persoane, căci pe terenul afacerilor publice persoana a fost și este lucru secundar. Dacă în notițe literare am citat numele, simpla cauză e că pe acest teren terminul hotărîtor e talentul individual, pe cînd nu se cere nici un talent individual pentru a repara o uliță sau a erige finare.

«D. Mircea a recurs atuncia la o insinuațiune și mai meschină pentru d-sa, și mai desonorătoare pentru mine. D-sa să scrie laude primarului și să treacă în public ca fiind scrise de mine. Aceasta îmi convenea și mai puțin, de vreme ce n'aș [fi] voit cu nici un preț ca stilul unui om, care nu știe a scrie, să treacă drept stil al meu și idee a mea. Și fiind-că n'am obiceiul să fac o taină din opinia bună-rea ce-o am de fie-care, i-am spus că refus să fiū amestecat cu *orî-și-cine* în aceiași troacă. Acest orî-și-cine e pentru mine acest domn,

precum și orî-care l'aș considera drept o nulitate. E drept ca să-mi port greșelele mele, care din mila Domnului vor fi destule, iar nu și acelea a[le] orî-cărui avocat de mîna a treia, sau a[le] orî-cărui Bulgar, ce de ieri de alaltăieri ține pana 'n mîna pentru a înnoda două vorbe romînești.

«Să se știe deci că *eî* nu mai sint redactorul ziarului «Curierul de Iași» și că neroziile viitoare cite or apărea în acel ziar privesc pe secundogeniturele greco-bulgărești din țară dela noi, iar cele din trecut pe mine.

«Primiți, Domnule Redactor, mulțămirea mea pentru bunăvoința de a fi trecut aceste șiruri în coloanele ziarului d-voastră.»¹⁾

Dupe aceasta, Eminescu a plecat la București, unde a fost redactor la ziarul conservator «Tim-pul», din toamna anului 1877 până în 1883, când a înnebunit.

Dupe cum am spus, la 1 Iulie 1876, Eminescu a fost înlocuit din funcția de revizor școlar al județelor Vaslui și Iași.

«La 16 Iulie 1876, o lovitură și mai grea l-a atins, fiind dat în judecată, că ar fi înstrăinat cărți dela Bibliotecă. Sub povara acestei lovituri morale a stat până la Decembrie 1877, când parchetul tribunalului din Iași a stins acțiunea penală ca nefiind caz de urmărire.»²⁾

Dupe cum spune căpitanul Eminescu, «liberalii l'au înlocuit și ca culme, prin uneltirile cunoscutului Vizanti, [l-au] dat și în judecata tri-

¹⁾ Eminescu (M.), *Scrieri politice și literare*. Vol. I. Buc. «Minerva». 1905, pag. 390—2.

²⁾ Teofil Frâncu (în *Gazeta Transilvaniei*. 1902, No. 35).

bunalului corecțional, pe motiv că «ar fi sustras și vândut cărți din Bibliotecă.» ¹⁾

Dupe cum se știe, Vizanti a fost nevoit mai târziu să se expatrieze, din cauza unor furturi de bani. Iată cine se găsisese să învinuiască pe Eminescu de hoție!

Complice la această infamie, Vizanti a avut și pe D. Petrino, care înlocuise pe Eminescu în funcția de Director al Bibliotecii. Acesta din urmă dușmăniă pe Eminescu, pentru o critică pe care dânsul o publicase în *Albina* din Pesta, 1870, No. 3 și 4, asupra cărții lui Petrino ²⁾ intitulată: *Puține cuvinte despre conruperea limbei române în Bucovina*. Cernăuți, 1869. — Articolul este reprodus în «Eminescu, *Diverse*.» Iași, Șaraga, pag. 76—87.

În urma acestei pâre, Curtea de conturi i-a cerut lui Eminescu să depue inventariul cărților și mobilierului bibliotecii, pentru vremea cât a funcționat ca director al ei. La aceasta, dânsul a răspuns prin următoarea:

Adresă către președintele Curții de Conturi

Domnule Preșident,

Următor hotărârei No. 328, luată de Înalta Curte de Compturi prin care subsemnatul, fost director al bibliotecii centrale din Iași e îndatorit a depune la grefa acelei Curți inventariul

¹⁾ *Notițe biografice* (în Eminescu, *Poezii*. «B. p. toți» No. 195—6, pag. VI.

²⁾ Scurtu, *Eminescus Leben*.

de cărțile și mobilierul bibliotecii pentru vremea cât a funcționat el, are onoare a vă alătura pe lângă aceasta sub A.) inventariul precum a fost trimis onor. Ministeriū cu adresa bibliotecii No. 17 din 22 Martie 1875, cuprinzînd: 1) cifra efectivului în cărți ale aceluī minister, 2) specificarea mobilierului său, astfel cum au fost acestea la sfîrșitul anului 1874. (Acest memoriu a fost trimis Ministeriului, pentru a fi comunicat Curții de Compturi; ceace se vede că nu s'a întîmplat.)

Sub B.) Suma în plus a cărților și obiectelor, intrate și trecute în inventariū pînă la 1 Iulie 1875, când subsemnatul a încetat de a fi bibliotecar (făcut după procesul verbal de predare încheiat între mine și succesorul meu D. Dim. Petrino, la 2 Iulie 1875.)

Sub C.) Socoteala asupra 585 l. n., primiți dela ministeriū în mandatul No. 8658 (din a. 1874), indicîndu-se pretutindenea raportul către ministeriū, cu care subsemnatul a trimis quitanțele legalizate a primitoilor banilor în cestiuone.

Sub D.) Socoteala pentru suma de 100 l. n., cheltueele curente ale bibliotecii pe a. 1874 (privind în comun atît pe predecesorul meu D. Bodnărescu, cît și pe mine.)

Sub E.) Socoteala pentru suma de 50 l. n., cheltueele curente ale bibliotecii pe semestrul I-iū al anului 1875.

Aceasta este tot ce am de spus asupra gestiunei mele dintre 1 Septembrie 1874, cînd am fost numit, pînă la 1 Iulie 1875, cînd am încetat a fi bibliotecar.

Toate actele citate în anexe au număr, sînt trecute în registre și le-am extras din dosarele bibliotecii, încît adevărul lor se poate controla orî și cînd din partea Inaltei Curți.

Primiți, vă rog, etc.

[NB. Acad. rom. 2255, f. 306; rîndul de sub D) și E) sînt șterse cu o linie] ¹⁾.

În Iunie 1883, Eminescu înnebunî. În urma unor grabnice îngrijiri, starea lui mintală se îmbu-

¹⁾ *Conv. lit.*, 1905. p. 1150—1.

nătăți, luciditatea îi reveni. Iar dupe o călătorie în străinătate, dânsul se reîntoarce în țară.

«La 2 Septembrie 1884, dânsul a fost numit subbibliotecar la Biblioteca centrală din Iași. (Arhiva Bibliotecii No. 49/84.)»

«Dela jumătatea anului 1886 nu se mai observă nimic scris de dânsul» în cataloagele sau registrele bibliotecii. (Kirileanu).¹⁾

Aceasta este cea din urmă funcție ocupată la Stat de către Eminescu.

Din 1870, când Eminescu s'a manifestat ca poet genial, până în 1883, când a înnebunit, trecuse destul timp, pentru ca poetul să devie înțeles și aprețiat măcar de către ziarștii de atunci. Dupe cum este firesc, ziarștii sunt cei mai obligați să fie în curent cu toate noile manifestări ale minții și geniului omenesc. — Ei bine, cu ocazia înnebunirii poetului, dânsii au dat dovezi că nu au fost ceea ce trebuiau să fie.

Domnul C. Mille a avut fericita idee să publice de curând impresiile produse în publicistica de atunci, de către nebunia lui Eminescu.

«Eram eminescian fervent în clipa cînd a înnebunit poetul și îmi aduc aminte de nota pe care am inserat-o în *Dacia viitoare*, care apărea atunci în Bruxelles, sub îngrijirea lui V. Gh. Morțun și a mea.

«Din rafturile pline de praf ale bibliotecii mele iașu colecțiunea *Daciei viitoare* și citesc următoarele, cari mi se pare

¹⁾ I. Scurtu, *Eminescus Leben*. pag. 310.

că sînt scrise de actualul „domn ministru al lucrărilor publice“, care pe atunci iscălea *Spancioc*:

„*Eminescu a înnebunit. Și de Eminescu iată ce zic gazetele noastre, de la cea mai de frunte pînă la cea mai din urmă: «D. Mihail Eminescu, redactorul ziarului «Timpul» a înnebunit. D. Paleologu va lua direcțiunea sus zisului ziar...» Asta tot. Nicî două rînduri.*

„*Și cu toate acestea, acest om, în care se pomenește numai jurnalistul, e poetul cel mai poet al Romîniei. Alexandri cît de Alexandri și mare bard latin, va fi doborît fără doar și poate în stîmă generațiilor viitoare — dacă limba romînească se va mai vorbi — de acest jurnalist.»*¹⁾

Dupe cum se știe, starea lui Eminescu se a-agravează cu totul în anul 1887. Ajutoarele dela particulari erau puține în raport cu cheltuelile necesitate de boală. De aceea, s'a făcut o intervenție la consiliul jud. Botoșani, pentru ajutorarea poetului. Din peripețiile acestei intervențiuni se desprinde mentalitatea unora dintre oamenii de atunci, preținși civilizați, — mentalitate care nu ne face cinste de loc. Și nu trebuie să credem că nu se mai găsesc nici acum de aceștia. Să nu ne lăsăm înșelați de aparențe, și să fim pe deplin încredințați că, dacă am pune la încercare pe mulți dintre admiratorii lui Eminescu, am constatată că, atunci cînd este vorba de interesul personal, dînșii s'ar da în lături. Admirația platonice necostînd nimic, nu e de mirat că Eminescu are atît de mulți admiratori de aceștia.

Dar să revenim la fapte.

¹⁾ *Adevărul*, 16 Iunie 1909.

«In anul 1887, într'un moment când boala poetului luase proporții cu totul grave, Eminescu a mai obținut o subvenție dela consiliul general de județ, în urma intervenirii persoanelor de seamă din aceeași localitate, cari au adresat președintelui consiliului județean, o petiție colectivă, prin care se immortalizau meritele poetului.»

«Am găsit acea petiție în arhivele județului.....»

«Iată-i cuprinsul:

*Domnule Președinte,
Domnilor Consilieri,*

«Cetățeanul ilustru, bărbatul virtos, poetul mare și neimitat : Mihail Eminescu, se află de câteva săptămâni în orașul nostru, în casa surorii sale D-ra Enrieta Eminescu. Multă lume, aicea, cunoaște suferințele extreme de care e atinsă sora poetului și puțini s'au gândit până la ce semn prezența neprețuitului oaspe apasă din această cauză, existența acestei ființe. Lipsită aproape definitiv de libertatea pasului, ea vede cu durere că'i e peste putință a prodigă, spre ușurarea scumpului ei frate, toată îngrijirea de care l-ar înconjură, dacă pe lângă bogăția afecțiunilor ce o leagă de fratele său, s'ar simți întărită și de vigoarea sănătății. Inchipuiți-vă o soră devotată și iubitoare, pironită pe niște picioare artificiale, curs de 10 zile și 10 nopți înaintea unei figuri pierdute și mute, dinaintea unui frate ce refuză a mânca, ce nu articulează o singură silabă, și veți avea icoana sfâșietoare a celor ce se petrec în casa bunei d-ra Enrieta Eminescu !...»

«Dacă această scenă ar cuprinde scena unui muncitor de rând și nu figura monumentală a unui bărbat, care a depus o cunună pururea verde pe fruntea acestei ospitaliere țări, totuș societatea ar trebui să'i întindă o mână protectoare, un ajutor.

«Botoșanii, care dupe veacuri va veni cu certitudine necontestabilă să recupereze că satul Ipotești din apropierea o-

raşului, au dat naştere omului genial, are azi dreptul şi datoria nemărginită de a păşi în faţa sa şi cu lacrimile în ochi a'i zice :

«Copil al nostru ! Product din sângele acestor locuri ! Nu voim ca viitorul să arunce asupra-ne vălul ruşinei şi un oprobriu fără margini. Eşti fala noastră şi nu te-om părăsi.»

«Dar Dv., Domnule Preşedinte şi Domnilor Consilieri, trebuie să mai ştiţi că un consiliu medical compus din D-rii Stefanovici, Hyneck şi Haynal, au fixat eri 26 Mai c., conducerea imediată a pacientului la stabilimentul Breslauer din Viena.

«Deci un ajutor târziu va fi numai un pretext în ochii tuturor.

«Amintindu-vă această sfântă datorie, subsemnaţii ne întemeiem pe credinţa că ea nu este dorinţa noastră particulară, că această dorinţă este a oraşului întreg şi că Dv. eraţi în aşteptarea unei asemenea propuneri, pentru a o executa imediat.»

27 Maiu 1887.

Urmează 60 iscălituri.

«Petiţia de mai sus a cetăţenilor a fost pusă în discuţia consiliului judeţean, în şedinţa de la 14 Iunie 1887. În consiliu s'au ridicat glasuri împotriva ajutorului cerut. S'a obiectat între altele că poetul «e prea mare pentru judeţ», deci ar trebui să'l ajute ţara; că judeţul are nevoie de cazărmi şi prin urmare ar fi «incorect» să se ajute poetul, că s'ar crea un precedent, de oarece acordându-se acest ajutor lui Eminescu, ar putea pretinde ajutoare şi alte persoane.» ¹⁾—I s'a acordat un ajutor de 120 lei lunar, din Iulie şi până la 1 Aprilie 1888.

¹⁾ Omagiu lui Eminescu, pag. 68—69.

II.

NEBUNIA LUI

---

*Nullum ingenium magnum sine
mixtura dementiae fuit.*

Seneca.

Cu mult mai nainte ca *Heine* să se fi îmbolnăvit de grozava boală a măduvei spinării, care, până la desnodământul fatal, l-a ținut un îndelungat șir de ani pironit pe patul de suferință,— un doctor a prevăzut acest dureros sfârșit al nenorocitului poet german. Această prevedere a sa a fost întemeiată pe unele înclinări, ce le-a observat în vieța sensualului literat.

Tot astfel domnii *Caragiale* și *Maiorescu*, cari au avut ocazia să cunoască de timpuriu pe Eminescu, au bănuit tragicul sfârșit al pesimistului poet.

Firea unui om este hotărâtă în mare parte, chiar din momentul în care a fost conceput în pântecul mamei.

Dovada cea mai convingătoare despre acest adevăr o avem în faptul, că deși mai mulți oa-

meni s'ar află în acelaș împrejurări, totuș nu reacționează toți în acelaș fel. Fiecare dintre dânșii are felul său propriu de a reacționa, potrivit cu firea lui.

Cei mai mulți atribue nebunia lui Eminescu împrejurărilor externe, în cari s'a găsit nenorocitul poet. Aceasta este o greșeală. Eminescu a fost predestinat la nebunie, căci s'a născut predispus la această grozavă boală. Ceeace se poate atribui întru câtvă împrejurărilor este faptul, că ea s'a ivit prea de timpuriu.

Cazul lui Eminescu poate servi ca exemplu, care să întărească și mai mult teoria lui *Moreau (de Tours)* ¹⁾, sistematizată mai în urmă de către *Lombroso* ²⁾, că geniul este o *nevroză* sau că oamenii de geniu sunt niște *degenerați superiori*.

Mulți, în special aceia cari nu și-au dat osteneala să-l citească ori l-au citit și nu l-au înțeles, învinuiesc pe celebrul doctor italian, că a asimilat pe oamenii de geniu cu nebunii, — fapt absolut neadevărat.

Doctorul *Ch. Richet*, în prefața sa la cartea lui *Lombroso*, relevează această nedreaptă învinuire și pune chestiunea pe adevăratul ei teren.

„Afirmând că geniul, ca și nebunia, este una dintre formele degenerescentei mintale, nici odată *Lombroso* nu s'a gândit să asemuiască pe omul

¹⁾ *Psychololie morbide.*

²⁾ *L'homme de génie.*

de geniu cu alienatul. Aceasta ar fi tot una cu a spune, că focul și apa sunt identice. *Nebunii și oamenii de geniu sunt în afară de omenirea obișnuită, dar unii sunt mai prejos de simplii muritori, iar alții mai presus.* Asta nu e tocmai acelaș lucru. De bună seamă că nu în casele de nebuni se va găsi un Leibnitz sau un Voltaire, iar nenorociții cari năpădesc ospiciile în cari sunt închiși, cu ineptele lor producțiuni, fructe ale nebuniei, nu vor fi nici Shakespeari, nici Victori Hugo. Nici odată d. Lombroso n'a pretins să pună pe acelaș plan pe omul de geniu cu cel nebun. El este nevinovat de această prostie colosală, și cu drept cuvânt se irită în potriva acelor, cari îi atribuesc această ridiculă asemuire.

«Opinia sa este cu totul deosebită și, trebuie să o spunem, este întemeiată pe fapte pozitive și anume că, pe deoparte, *marele și puternicul geniu al inventatorilor, al descoperitorilor, al semănătorilor de idei și al creatorilor nu corespunde cu o sănătate intelectuală desăvârșită*; iar, pe de alta, că *n formele inteligenței ce se observă la alienați, se întâlnesc unele însușiri psihologice, comune nebunilor și oamenilor de geniu*». ¹⁾

De atunci și până acum, neîntreruptele cercetări—făcute atât de școala lui Lombroso, cât și

---

¹⁾ Ch. Richet, Prefața la *L'homme de génie*. Paris 1889. Alcan. pag. V—VII.

de ei însuș ¹⁾—n'au făcut decât să confirme din ce în ce mai mult părerile sale».

Adevărul e că anchetele asupra oamenilor mari sunt foarte anevoie de făcut. Căci, pe deoparte, trebuie să discerni partea anecdotică de cea reală din viața lor; iar pe de alta, ești expus să nu poți avea toate informațiile trebuincioase, să nu poți constată toate anomaliile, pe cari mulți dintre dâșii au tot interesul să le ascundă. Și atunci se întâmplă ca adversarii teoriei să-ți obiecteze: Iată, cutare om de geniu a fost normal; deci teoria d-tale e falșe.

Neapărat că cu asemenea oameni nu se poate discuta, căci ei fac greșeala *de a socoti ca știut ceea ce nu s'a putut ști*.

Imi amintesc despre un talentat scriitor dela noi, mort din nenorocire prea de timpuriu, pe care prietenii lui îl socoteau ca exemplu de sobrietate. Și tocmai în urmă s'a aflat că dânsul se alcooliză pe sub ascuns la el acasă, în fiecare seară.

I

Din câte se știu despre viața lui Eminescu, se poate stabili că el a fost un *nevrozat*. Din nenorocire, acest termen este cam vag. Tipul ideal de

---

¹⁾ Lombroso, — *Genio e Degenerazione*. Milano-Palermo. 1898, Sandron.

Lombroso, — *La felicità nei pazzi e nei genii*. (*Nuova Antologia*. 16 Sept. 1908).

om normal este cel a cărui inteligență, simțire și voință sunt într'o dreaptă cumpănire. În realitate însă este greu de găsit un asemenea om. Una sau două dintre aceste trei facultăți trebuie să predominie.

Când însă dezechilibrul între dănsese este prea mare, atunci avem a face cu un anormal.

Am spus mai înainte că nevroza lui Eminescu poate servi ca o confirmare a părerilor lui *Lombroso* despre genii, pe cari *Magnan* îi mai numește și «degenerați superiori», spre a-i deosebi de cei inferiori,—debili, imbecili, nebuni și idiota—ale căror facultăți sufletești nu numai că sunt cu totul dezechilibrate, dar sunt foarte scăzute și unele, dacă nu toate, chiar anihilate.

Că geniul lui Eminescu nu erà împreunat cu o sănătate intelectuală desăvârșită,—aceasta este în afară de orice discuție.

Sunt oameni — de bună seamă, cei mai normali—a căror vieată se scurge cu aceiași regularitate, cu care curge apa dintr'o fântână. Nu dintre dâșii a făcut parte Eminescu. Dânsul a fost *inadaptabil*. Aceasta a dovedit-o chiar dela vârsta de 8 ani. Apucăturile sale nu se potriveau cu acelea ale copiilor de vârsta lui. «Pe când băeatul Mihai era în clasa II-a primară, a fugit din Cernăuți și s'a dus pe jos până la Ipotești, cale de 120 *chilometri*, lucru care a pus pe gânduri pe părinții lui». ¹⁾

¹⁾ *Memoriu asupra lui Eminescu*, (în M. Eminescu. — *Diverse*. Iași. Șaraga, pag. 124).

«Ni s'a afirmat că o rudă de aproape a poetului istorisiă că nu numai odată s'a întâmplat, ca într'o bună zi să se pomenească părinții că Mihai dispăre din senin și tocmai peste câteva zile în urmă le eră adus de oameni, cari spuneau cum l-au găsit rătăcind la distanțe mari și în locuri neobișnuite, zdrobit de oboseală, cu hainele și ghetetele rupte, prăpădite, fără să fie în stare să-și dea seama de cum se află acolo și nici de ce rost are acolo, ori de modul cum ajunsese acolo, nimic». ¹⁾

Din această ultimă destăinuire ar rezulta, că *Eminescu* suferiă de *automatism ambulatoriu*, care, dupe cum se știe, este caracterizat prin starea de inconșiență a bolnavului, în timpul accesului de mers. Inșă cum nu avem probe îndestulătoare pentru aceasta, nu ne putem pronunța categoric.

Un lucru este sigur, că *Eminescu* nu a fost dintre aceia, cari să urmeze calea bătătorită de către alții.

În anul 1864—adică la vârsta de 15 ani— el a fost trimis în Ardeal. «După un timp aproape de vre-o trei ani, tatăl lui *Eminescu* se pomenește că gropul cu bani ce i trimetea lunar, se întoarce înapoi, fiindcă fiul său nu mai eră în școală. Mihai intrase ca în pământ.

«Dupe vre-o doi ani și jumătate Mihai fu găsit ca sufler în trupa răposatului *Pascaly*, care pe

¹⁾ Dr. A. Șunda. — *Nevroza lui Eminescu*. Buc. 1905. pag. 10.

atunci se găsià în Botoşani. Mihai mai fusese sufler şi în trupa artistului Carageale». ¹⁾

Despre împrejurările în cari Eminescu a fost angajat sufler găsim amănunte în *Eminescu intim* de D. Teleor şi în articolul lui Caragiale, *In Nirvana*.

D. Teleor spune că, dupe mărturisirea unui frate al d-lui profesor universitar Găvănescu, Eminescu se află prin anul 1866—67 ca hamal la Giurgiu în port. «Sta cu răzătoarea de fier în mână şi rădeà bănişile pline—dupe cum se obişnueste la încărcarea de produse... Şi m'am uitat la el. 'Ţi-eră mai mare mila, în picioare aveà numai nişte pantaloni de dril albaştrii, iar pe corp un sacou scurt de materie ordinară. Nici cămaşe, nici ciorapi, nimic... Acest hamal care ştià carte, nu eră altul decât Mihail Eminescu... Iorgu Carageale l-a tocmit sufler. Era băiat foarte deştept Eminescu, poate mai deştept decât trebuia. Dupe ce am terminat seria de reprezentaţii în Giurgiu, am plecat la Bucureşti, unde Eminescu a fost angajat ca sufler la Teatrul Naţional şi a început a scrie poezii». ²⁾

Imprejurările în cari Eminescu a fost angajat ca sufler, aşà cum un actor le-a spus lui Caragiale, se deosibesc întru câtvà de cele povestite mai sus. Iată în adevăr, ce spune Caragiale :

¹⁾ Eminescu.—*Diverse*, pag. 125.

²⁾ D. Teleor. *Eminescu intim*. Buc. Luis. 1904. pag. 5—8.

«Sunt peste 20 de ani de atunci.

«Locuiam într'o casă unde trăsesese în gazdă un actor, vara director de teatru în provincie».

«Văzându-mă că citiam într'una, actorul îmi zise cu un fel de mândrie :

«Îți place să te ocupi cu literatura... Am și eu un băiat în trupă, care citește mult ; este foarte învățat, știe nemțește și are mare talent ; face poezii ; ne-a făcut câteva cuplete minunate. Eu crez că ți-ar face plăcere să-l cunoști».

«Și îmi povestii cum găsisese într'un hotel din Giurgiu pe acel băiat — care slujia în curte și la grajd—culcat în fân și citind în gura mare pe Schiller.

«In ieslele grajdului, la o parte, era un geamantan—biblioteca băiatului—plin cu cărți nemțești.

«Băiatul era foarte blând, de treabă, nu avea nici un vițiu. Era strein de departe, dar nu vrea să spună de unde. Se vedeă bine a fi copil de oameni, ajuns aci din cine știe ce împrejurare.

«Actorul îi propuse să-l ia sufler cu 7 galbeni pe lună, și băiatul primi cu bucurie. Iși luase biblioteca și acum se află la București». ¹⁾—Acesta era Eminescu.

Oricare dintre aceste două versiuni ar fi cea adevărată,—se vede că Eminescu «nu era un om ca toată lumea». Dupe cum se știe, dânsul era

¹⁾ Caragiale, *In Nirvana* (Eminescu.—*Diverse* pag. III.)

de familie bună și cu avere. Ca să schimbi o așa condiție socială cu aceea de hamal sau rândaș la grajd,—trebuie ca în tine să fie ceva anormal.

Ca dovadă de inadaptibilitate se poate socoti și *timiditatea* lui Eminescu. Căci, ce altceva este un om timid, decât acela care se adaptează cu greutate sau nu se poate adapta de loc la noi împrejurări externe.

Inadaptabilitatea este socotită de către celebrul psihiatru *Pierre Janet*, ca simptomul cel mai caracteristic al nevrozei.

Orice organ—spune dânsul—îndeplinește două feluri de funcțiuni: unele inferioare și altele superioare. Și se întâmplă ca sau unele sau altele să fie bolnave. De exemplu, se poate întâmpla ca un bolnav să nu poată merge, fiindcă i s'a rup peroneul sau nu se poate nutri, fiindcă are un abces al pilorului. «In acest caz este lezată partea veche și simplă a funcțiunii, iar leziunea se află pe un organ anumit. Dar se poate ca boala să atingă părțile superioare ale funcțiunii, pe acelea cari sunt în formație, în organizație: sunt indivizi cari nu pot umbla, deși picioarele și chiar măduva spinării lor sunt intacte,—sau cari nu se nutresc, cu toate că stomacul lor și toate organele inferioare ale alimentației pot să funcționeze în perfecție. Unii bolnavi nu pierd decât această parte superioară a funcțiunii alimentare, care consistă în a mânca în societate, în împrejurări noi și complexe, în a mânca dându-ți seama de ceea

ce faci.... *Nevrozele constau în boala acestei părți superioare a funcțiunilor, în lipsa puterii de adaptare la împrejurările prezente*». ¹⁾

Eminescu toată viața lui a fost un inadaptabil și o fire nedisciplinată. În aceasta stă esplanarea unei mari părți din neajunsurile vieții sale. Căci două sunt condițiunile de căpetenie ale unei vieți mai liniștite, și anume: *putința de adaptare la mediu* și *aceea de a te înfrâna*—cumpătarea. Ori, este cunoscut de toți că numai cumpătat nu a fost Eminescu...

«De altmintrelea și în vremea în care spiritul său eră în vigoare, felul traiului său făcuse pe amicii săi să se teamă de rezultatul final. Viața lui eră neregulată; adesea se hrăniă numai cu narcotice și excitante; abuz de tutun și cafea, nopți petrecute în cetire și scriere, zile întregi petrecute fără mâncare, și apoi de odată la vreme neobișnuită, dupe miezul nopții, mâncare și băutură fără alegere și fără măsură; așa eră viața lui Eminescu». ²⁾

Dupe cum se știe, degenerescenta și nevroza sunt adesea caracterizate prin înclinări la unele viții. Eminescu eră *alcoolic*. Doctorul *Zosin*, într'un interesant articol asupra nebuniei lui Eminescu ³⁾, spune între altele, că dacă Eminescu

¹⁾ Pierre Janet, *Les Névroses*. Paris, 1909. Flammarion. pag. 386—7.

²⁾ Malorescu (T), *Critice*, III p. 116. Buc. «Minerva» 1908.

³⁾ *Nebunia lui Eminescu* (în revista «Spitalul». 1903 No. 11, p. 426).

n'ar fi fost alcoolic și sifilitic, poate ar fi rămas un om bizar toată viața, fără ca să mai înnebunească.—Adevărul e. că sifilisul este datorit întâmplării; cât despre alcoolism, el a fost mai mult ceva fatal.

Mulți, între cari și d-na *Cornelia Emilian* ¹⁾, susțin că Eminescu a înnebunit, fiindcă a dus viață dezordonată, pe câtă vreme este tocmai contrariul. D. T. *Maiorescu* a formulat acest adevăr, cum nu se poate mai bine. «Nu această viață — spune dânsul—i-a cauzat nebunia, ci germenii de nebunie înăscuți i-a cauzat această viață». ²⁾

Se poate ca un om să fie predispus la nebunie, dar epoca în care ea se va manifesta atârână în mare parte și de împrejurările în cari s'a găsit. Noi credem că, pe lângă alcoolism și sifilis, ceea ce a mai grăbit izbucnirea timpurie a boalei lui Eminescu, au fost supărările adică *durerea morală*. De obicei, aceasta din urmă are înrâurire covârșitoare în cauzarea multor boale organice și mai cu seamă în a celor mintale.

Cauzele de căpetenie ale supărărilor lui Eminescu nu trebuie căutate atât în afară, cât mai ales în propria lui fire. Cu un temperament ca al său eră greu să aibă altă soartă, decât aceea pe care a avut'o.

¹⁾ H. și M. Eminescu,—*Scrisori*. Iași. Șaraga.

²⁾ *Maiorescu*, *Critice*, III p. 116.

În firea lui se observau contrastele cele mai ciudate. Din punctul de vedere al *afectivității*, dânsul eră cu totul departe de a fi normal.

O caracteristică, între altele, a unei simțiri bolnăvicioase este trecerea *nemotivată* dela o stare afectivă la alta opusă ei.

Iar altă caracteristică e felul cum individul este impresionat și reacționează la împrejurările din afară. O emoție patologică se deosebete de una normală prin următoarele trei particularități de căpetenie: 1) Fenomenele fiziologice, cari o însoțesc, sunt prea intense; 2) Se produce fără o cauză determinantă îndestulătoare; 3) Efectele ei se prelungesc într'un timp prea îndelungat.¹⁾

În rezumat, se poate spune, că emoția patologică este caracterizată prin disproporția între intensitatea ei și cauza, care a produs-o; adică, deși cauza este relativ mică, emoția este prea intensă.

Socotită din toate aceste puncte de vedere, simțirea lui Eminescu eră bolnăvicioasă. «Așa l-am cunoscut [pe Eminescu] atuncea, așa a rămas până în cele din urmă momente bune: vesel și trist; comunicativ și ursuz; blând și aspru; mulțumit totdeauna de toate; aci de o abstenență de pustnic, aci apoi lacom de plăcerile vieții; fugind de oameni și căutându-i; nepăsător ca un bătrân stoic și iritabil ca o fată mare. — Ciudată ames-

¹⁾ Féré (Ch.),—*Pathologie des émotions*. pag. 223.

tecătură! — fericită pentru artist, nenorocită pentru om!

«Avea un temperament de o *excesivă neegalitate*, și când o pasiune îl apucă, era o tortură nepomenită. Am fost de multe ori confidentul lui.

«Cu desăvârșire lipsit de manierele comune, succesul îi scăpa foarte adesea... Atunci era o sbuciumare teribilă, o încordare a simțirii, un acces de gelozie, cari lăseau să se întrevadă destul de clar felul cum acest om trebuia să sfârșiască.

«Când osteniă bine de acel cutremur, se închidea în odaia lui, dormiă dus și peste două trei zile se arăta iar liniștit ca «Luceafărul lui nemuritor și rece».

«Acum începea cu verva lui strălucită să-mi predice *budismul*, și să-mi cânte *Nirvana*, ținta supremă a lui Buda-Çakiamuni.

«O așa încordare, un acces a avut în ultimele momente bune: acela a fost semnalul sfârșitului. Dupe cutremur, el nu s'a mai închis în odaie să se culce și să facă ce făcea mai nainte Luceafărul. A pornit înainte, tot înainte, până ce a căzut sub loviturile vrăjmașului pe care-l purta în sânu-i, încă din sânul maicii sale. Copil al unei rase nobile și bătrâne, în el se petrecea lupta decisivă între flacăra celei mai înalte vieți și germenul distrugerii finale a rasei — geniul cu nebunia». ¹⁾

¹⁾ Caragiale, *In Nirvana*.

În ceea ce privește *inteligența* propriu zisă, nu avem date îndestulătoare asupra anomaliilor ei. Ceva mai mult: Un fost prieten a lui din copilărie ne-a spus, că Eminescu era de o nemăsurată limpezime de judecată în convorbiri și discuții. Însă de obicei, era tăcut; dar îndată ce se alcooliză, devenia de o vervă fermecătoare. Aceasta făcea pe unii dintre prietenii lui — nu cei cum se cade, bine înțeles — să-l îndemne la băutura, pentru ca mai în urmă să se bucure de farmecul convorbirii lui.

Poate că ar trebui să socotim ca indicii de anormalitate unele părți obscure din poeziile lui. Asupra acestora însă nu vom mai insista, de oarece au fost deja relevate de către alții. ¹⁾

Din citirea *Confesiunilor* lui *J. J. Rousseau*, doctorul *Moebius* a observat că acest celebru literat suferia de mania persecuției.

Tot astfel sfârșitul *Scrisorii IV* trebuie socotit ca un indiciu convingător, că ceva anormal se petrecea în mentalitatea lui Eminescu, cu ani înainte de manifestarea sgomotoasă a nebuniei genialului poet:

Da.... visam și eu odată pe acea ce m'ar iubi

.....
N'o mai caut.... Ce să caut? E acelaș cântec vechi,

---

¹⁾ Anghel Demetriescu, *Mihail Eminescu*, (în «Lit. și Artă română», 1903).

G. Panu, *Amintiri dela „Junimea” din Iași*. Vol. I. Buc. 1908.

*Setea liniștei eterne, care 'mi sună în urechi;
 Dar organele's sfărmate și 'n strigări iregulare
 Vechiul cântec mai pătrunde cum în nopți isvorul sare.
 P'ici pe colo mai străbate câte-o rază mai curată
 Dintr'un Carmen saeculare ce-l visai și eu odată;
 Astfel șueră și strigă, scapără și rupt răsună,
 Se împing tumultuase și sălbatece pe strună,
 Și în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit,
 Aspru, rece sună cântul cel etern neisprăvit....*

*Unde's șirurile clare din viață-mi să le spun...
 Ah! organele's sfărmate și maestrul e nebun!¹⁾*

Sunt câțiva ani de atunci. În seara unei călduroase zile de Iulie mă întâlnesc cu un prieten, a cărui viață fusese o înlănțuire întreagă de nenorociri, provenite mai toate din cauza mizeriei. Și spre marea mea surprindere, deși starea lui materială nu i se îmbunătățise de loc, observ că este de o veselie exuberantă, că începe să-mi debiteze fel de fel de planuri, unele mai absurde decât altele și să-mi spue: N'ai ideie cât de fericit mă simt. Am senzația că sbor, că mă ridic din ce în ce sus, tot mai sus, și că planez deasupra tuturor. Atunci am băgat de seamă că dânsul își pierduse mintea. Mai nainte ca el să-și dea obșteșcul sfârșit, par'că natura ar fi avut grije să-l îmbolnăvească de una dintre acele nebunii, cari îți dau iluzia fericirii: de paralizie generală. Se știe că, în mai toate cazurile de paralizie generală, un simptom caracteristic al acestei grozave

¹⁾ M. Eminescu, *Poezii*, Buc. 1908. «Minerva». pag. 276—7.

boale este starea de *euforie*, în care se simte bolnavul. Și, printr'o ironie a sorții, cu cât ruina lui înaintează, cu atât se simte mai fericit, până când în cele din urmă *se animalizează* cu totul și ajunge chiar cu mult mai prejos de animal.

Eminescu n'a avut măcar nici acest noroc, ca nebunia lui să fie dintre acelea, cari să-i producă această iluzie de fericire și să-l înstrăineze complet de trista realitate.

La 28 Iunie/10 Iulie 1883, ora 5 dimineața, d. T. *Maiorescu* primește un bilet dela d-na Catinca Slavici născută Szöke, la care locuia Eminescu, cu următorul cuprins: «D-nul Eminescu a înebunit. Vă rog faceți ceva să mă scap de el, că e foarte rău».

«Eminescu înșiră vorbe fără înțeles, silindu-se a le grupă în pentametre și hexametre, făcându-le să rimeze. Nu pare a cunoaște pe prietenii ce-l vizitează. Reușind a-l liniști puțin prin mângâeri prietenești și întrebându-l dacă e supărat pe prietenii săi, *dânsul răspunde că nu*. Spunându-i că în curând se va însănătoși, *dânsul răspunde cu durere că boala asta nu-i va trece nici odată și că nu mai știe nici o limbă* — ș'apoi iarăș începù a înșiră la pentametre și hexametre cu cuvinte neînțelese...» ¹⁾

E greu ca un om normal să-și dea seama de imensitatea durerii ce simte un nebun, în momen-

¹⁾ G. Teodorescu-Kirileanu. *Câteva date asupra lui Eminescu* (în *Conv. lit.* pe anul 1906 p. 995.)

tele când își dă socoteala de nebunia sa; dar ele trebuie să fie grozave. Și poate că nici o luptă sufletească nu este mai dureroasă, decât aceea dintre personalitatea conscientă a unui om împotriva invaziei nebuniei, care caută să-i iea locul. Celor pe cari îi interesează acest subiect, le recomandăm cărțile privitoare la nebunia lui *Guy de Maupassant*.¹⁾

Eminescu avu această nenorocire. Nebunia lui a fost adesea întreruptă de momente lucide, în cari dânsul își dădea socoteală de starea jalnică în care se află.

Odată nebunia declarată, d. *Maiorescu* a avut meritul să se intereseze de soarta amarătă a nenorocitului poet, l-a internat la Döbling, în casa de sănătate a doctorului Obersteiner. Ameliorarea s'a produs repede. Bolnavul și-a revenit treptat-treptat în simțiri; dar n'a mai fost *Eminescu*: genialitatea sa pierise pentru totdeauna. — Se știe că dela declararea primei nebunii și până la sfârșitul vieții lui, dânsul n'a mai produs nimic mai de seamă.

Este interesantă o scrisoare, pe care el o adresă din casa de sănătate prietenului său intim *Ghibici-Râvneanu*. Din ea reese durerea amară de care eră coprins sufletul său. Invinuirea că este ținut nemâncat trebuie primită cu

---

¹⁾ Lumbroso, *Souvenirs sur Guy de Maupassant*. Rome Bocca. 1905.

rezervă. Poate că așa trebuie să fie regimul necesar însănătoșirii sale sau poate că, din cauza boalei, dânsul devenise de o lăcomie caracteristică unor cazuri de alienație. Dar, oricum ar fi lucrul, dânsul a suferit, iar pe noi asta ne interesează.

Iubite Chibici,

«Nu sunt de loc în stare să-mi dau seama de boala cumplită prin care am trecut, nici de modul cum am fost internat aici în ospiciul de alienați. Știu numai atâta că boala intelectuală mi-a trecut, deși fizic stau destul de prost. Sunt slab, rău hrănit și *plin de îngrijiri asupra unui viitor care de acum înainte, e fără îndoială și mai nesigur pentru mine decât oricând*».

— Mi-aduc în adevăr aminte că am venit cu tine în tren, dar încoolo nu mai știu nimic decât că am stat închis și am suferit nu numai de halucinații, ci și mai mult încă de foame.

«Nu'ți poți închipui starea în care un om se află într'un institut de alienați, după ce și-a venit în fire. Neavând nimic de lucru, închis alături cu un alt individ, hrănit rău precum se obișnuiește la spitale și lăsat în prada celor mai omorâtoare grije în privința viitorului, mi-e frică chiar de a-mi plânge soarta, căci (*chiar a fost șters*) și aceasta ar fi interpretat ca un semn de nebunie. Astfel *fără speranță și plin de amare îndoeli îți scriu iubite Chibici și te rog să-mi lămurești poziția în care mă aflu*. Eu aș vrea să scap cât se poate de curând și să mă întorc în țară, să mă satur de mămăliga strămoșască, căci aici, de când mă aflu, n'am avut nici odată fericirea de a mânca până la sațiu. *Foamea și demoralizarea, iată cele două stări continue în care petrece*

Nenorocitul tău amic, M. EMINESCU ¹⁾

¹⁾ «Convorbiri literare», 1906.

În urma unei călătorii prin Italia, Eminescu se reîntoarce în țară.

Îmbunătățirea stării lui n'a durat mult. Pe de o parte sifilisul, care nu a fost bine îngrijit; pe de alta, vieța neregulată și alcoolismul, au făcut ca boala să i se agraveze din nou în anul 1886, când ocupă postul de sub-bibliotecar la Biblioteca din Iași.

S'a simțit nevoie să fie internat din nou, ceea ce s'a și făcut în urma acestei *Constatări medicale*:

«Subsemnații doctori în medicină dela Facultatea din Paris, etc., în urma requizițiunei d-lui Prim-Procuror, din 5 Noemvrie 1886, de a constată starea mintală a lui Mihail Eminescu, mergând la arestul preventiv al despărțirii I, unde se află pacientul, din interogatoriul și conversația avută cu Eminescu, *am putut constată că el suferă de o alienație mintală cu accese acute produse probabil de gome sifilitice la creier și exacerbate prin alcoolism*; starea lui e periculoasă atât pentru societate cât și pentru el însuși și este neapărată nevoie de a fi internat în o casă specială spre cercetare și observare pe un timp limitat, după socotința medicului curant».

Dr. Iuliano, Dr. Bogdan.

Iassy, 1886, Noemvrie 6.

El fu internat în ospiciul dela *Mănăstirea Neamțu*, în «ziua de 9 Noemvrie 1886».

«În registrul din acel timp nu sunt trecute alte indicațiuni decât cele următoare:

«34 ani (?), ortodox; român; profesiunea liberă; din urbea Iași; boala: *Manie furibundă*, care diagnoză este ștearsă și pus alături: *Delirium tremens*; eșit vindecat în ziua de 10 Aprilie 1887.» ¹⁾

Însă vindecarea a fost foarte relativă. *Voința* lui, care niciodată n'a fost puternică, în urma acestui nou acces se slăbise cu totul.

«La masă dacă-i dădeai lingura în mână, mîncă; iar altfel, sta și se uită și totuș el se ocupă de literatură, făcuse deja câteva poezii, cari s'au publicat în volumul său editat de d. V. Morțun. Iar dupe ce s'a întors dela Halle, nu mai eră așa dar totuș așteptă să fie îndemnat mai de multe ori.» ²⁾

Este interesantă impresia ce i-a făcut Eminescu, dupe ieșirea lui din ospiciu, lui I. Păun (Pincio).

Iubite Prietene,

«Într'o zi frumoasă de primăvară, pe când pomii prind să înflorească, se răspândise în Botoșani vestea, că poetul Eminescu s'a întors dela Mănăstirea Neamțului și că e pe deplin sănătos.

«Fiecare se grăbea să-l vadă. L'am văzut și eu pentru întâia oară într'un colț de stradă, strângând cu multă căldură mâna lui Scipione Bădescu.

«Eră voinic și vioiu. Fără barbă, fără musteți, părea foarte tânăr și parcă nu-mi venea a crede, că acesta e omul, că acesta e poetul care a suferit atâta.

¹⁾ Zosîn, *Nebunia lui Eminescu* (în revista «*Spitalul*» 1903, No. 11, pag. 426).

²⁾ Cornelia Emilian. (În *Prefața* la și H. M. Eminescu, *Scrisori*.... Iași, Șaraga).

«Răspundeă zâmbind și fumă cu multă poftă un capăt de țigară.

«Purta îmbrăcăminte de om nevoieș. Strae groase de șiac — deși era cald — în cap o pălărie naltă, neagră și veche.

«Poetul râdea! Eră sănătos, vesel, mulțănit. Câte odată se plimbă pe stradă, întovărășit de biata lui soră, care îl iubiă atât de mult. Dânsa eră bolnavă de picioare și mergea foarte anevoios, sprijinindu-se pe el... Din când în când se opreau în fața vre-unei prăvălii și rugau să li se aducă un scaun. Poposeau.

«Dânsa eră ca și el de înaltă, cu fața searbădă, bolnăvicioasă, ochii ei de o adâncă suferință cătau trist, dar dulce — eră dulce și privirea și zâmbetul ei...

«Uneori îl stăpâneă o adâncă melancolie. Călcă încet și rar; capul mereu lăsat în jos.

«Ii plăcea să rătăcească prin locuri părăsite, să nu-l însoțească nimeni. Se furișă în singurătatea aleelor din grădina Vârnăv. Se opreă în loc și ascultă cântecul pasărilor..., apoi se plecă de culegeă cărăbuși, îi puneă pe palmă și stătea cu mâna întinsă, până ce ei își luau sborul, în vreme ce deasupra lui tremurau liniștit florile albe, pe cari el atât de mult le iubișe, și cădeau molcom peste dânsul, cădeau lacrimile primăverei...

«Intr'o zi ploioasă de toamnă, poetul — îmbrăcat într'un palton terfelit și cu aceiaș pălărie în cap, cu care venise dela Mânăstirea Neamțului — se învârtea de jur împrejurul *casei de economie*. Eră foarte neliniștit. Trebuiă să între înăuntru pentru a primi, pare-mi-se, oarecare sumă de bani.

«A stat mult în ploae. De câteva ori s'a întors dela ușă...

«Nu mult după aceea auzii, că poetul a plecat la București, de unde nu s'a mai întors». ¹⁾

În anul 1889, nebunia revenindu-i din nou, pentru a treia și cea din urmă oară, Eminescu a fost internat în casa de sănătate a doctorului Șuțu.

¹⁾ M. Eminescu, *Diverse* p. 111—12.

Foarte mișcător felul în care poetul *Vlahuță* istorisește o vizită, ce a făcut-o la ospiciu sărmanului poet. Din spusele sale rezultă că bolnavul tot mai avea din când în când clipe de luciditate, în cari-și da seama de mizeria vieții sale.

L-a găsit recitând versuri. «Și când, ostenit de acest joc curios de versuri sonore și pustii, își lăsa tăcut privirea în pământ, figura lui îmbracă iarăș acea expresie de tristețe vagă — umbra aceluia apus dureros al conștiinții, care-i dădea în momentul acela înfățișarea unui zeu învins, părăsit de puteri și umilit. Eu mă uitam la el, mi se rupea inima de milă, și nu știam ce să-i spun. Dupe câteva minute de tăcere își împreună mâinile, și ridicându-și aiurit ochii în sus, oftă din adânc și repetă rar, c'un glas nespus de sfâșietor: «Of, Doamne, Doamne !...» Eră în acest suspin al lui și în aceste cuvinte sinteza întregii lui vieți, și poate, c'o ultimă fulgerare de conștiință a străbătut în clipa aceea lanțul tuturor suferințelor lui, din copilărie și până în ceasul în care se află. M'a podidit plânsul și am plecat». ¹⁾

Această licărire de conștiință în sufletul său, copleșit de grozavele atingeri ale nebuniei, ne amintește accesele de disperare de cari eră cuprins, la începutul nebuniei sale, sărmanul filosof *Nietzsche*, în puținele clipe lucide, pe cari le mai avea din când în când. Se deșteptă la miezul nopții și,

¹⁾ Vlahuță, *Curentul Eminescu*. pag. 4—5.

plângând cu hohote, repetă: Sunt prost, sunt prost.

Și ne mai amintește sfâșietoarele tânguiri, ce se auziau din celula casei de nebuni, în care era închis poetul *Lenau*: Nenorocit este sărmanul *Lenau*!

O întâmplare pe care am putea-o numi fericită — căci decât o vieață moaită, mai bine nimic — a făcut ca *Eminescu* să moară în ziua de 15 Iunie 1889.

Iată accentele disperate, cu cari nenorocita lui soră anunță d-nei *Cornelia Emilian* moartea iubitului ei frate.

Lacu-Sărat, 1889, Iunie 22.

Scumpă mamă,

«Nu sunt în stare a vă descrie nici ce am privit cu ochii mei, nici ce am întâmpinat, de nu am fost în stare a vă scrie nimic.

«Atât vă spun și vă rog să spuneți la toți că nenorocitul meu frate a murit în cea din urmă *mizerie* și moartea i-a fost cauzată prin *spargerea capului* ce i-a făcut-o un nebun, anume *Petrea Poenariu*.

«Moartea lui *Mihai* și ologirea mea provin numai din sărăcie! Ce nedreptate este în lume, unii se răsață în lux și eu n'am cu ce mă căută. Sdrobită cum n'am fost nici odată, vă rog scumpă mamă nu mă părăsiți . . . . .

H. *Eminescu* ¹⁾.

¹⁾ H. și M. *Eminescu*, *Scrisori* pag. 121—22.

În privința ultimelor ceasuri din viața lui Eminescu s'au publicat în ziarele și revistele de atunci oarecari amănunte.

Un fapt caracteristic ce se observă în multe cazuri de nebunie este că, aproape de momentul sfârșitului fatal, mintea bolnavului devine lucidă.

Dece? nu se știe.

Acest fenomen s'a observat și la Eminescu.

«Cu 17 zile înaintea încetării lui din viață — scrie „Românul“ — doctorul Șuțu a început a se îngriji de sănătatea luceafărului poeziei românești, căci Eminescu începù a merge din ce în ce mai rău.

«Eri Vineri (16) 28 Iunie [dată greșită, căci a fost Joi 15 Iunie] dimineța, el cerù să i se dea un pahar cu lapte și cerù să i se trimeată dr. Șuțu, căci vru să vorbească cu el. Erà în momente de luciditate; doctorul întrebându-l cum se simte, Eminescu răspunde că are dureri în tot corpul, cari îi cășunează mult rău. Din nenorocire... aceste momente lucide n'au ținut mult, dupe o jumătate de oră, bietul Eminescu începù din nou să... aiureze.

«Doctorul Șuțu căută să-l liniștească și poetul se duse să se culce.

«Nu trecù nici o oră, când dr. Șuțu intră din nou la el; de astă dată îl găsi întins... fără nici o suflare.

«Eminescu murise.

«Dupe părerea doctorilor, moartea a provenit din apoplexie». ¹⁾

«În urma dorinței domnului Titu Maiorescu, se procedă la autopsia cadavrului lui Eminescu.

«S'a constatat, spune „Constituționalul“, că creerii aveau o greutate de 1400 grame, cu toate că erau în stare de înmuiare (ramoliție).

«Emisferul stâng singur cântăria 595 grame, cel drept 555, fără cerebel. Partea psihică a creierilor eră aproape total ulcerată, în emisferul stâng; chiar și cea psicho-motrice; membranele creierilor, injectate și aderente. Circumvoluțiunile mult dezvoltate și adânci. Inima în stare de ipertrofie pasivă cu degenerarea grăsoasă a țesutului muscular; la rădăcina aortei s'a constatat începutul unui proces ateromatos, iar valvulele inimii erau intacte. Degenerarea grăsoasă s'a găsit în acelaș stadiu și la țesăturile ficatului, care, bine înțeles, eră puțin ipertrofiat. Splina în stare iperemică și degenerațiune». ²⁾

L-am văzut pe Eminescu întins pe masa morgii dela spitalul Brâncoveneasa. Nu-i mai rămăsese nimic din fizionomia de altă dată. Barba crescută și în neregulă, iar fața brăzdată de încrețituri adânci, urmele atâtor suferințe.

Imi amintesc despre înmormântarea sa. Cât se poate de simplă. Un dric tras de doi cai, urmat de un public destul de restrâns, însă ales. Am re-

¹⁾ Revista «Familia» 1889, pag. 309—310.

²⁾ Revista politică. Suceava (Bucovina) 1 Aug. 1889.

marcat cum o doamnă distinsă a urmat cortetul pe jos, din dealul Filaretului și până la cimitir, și-mi mai amintesc aerul abătut cu care unul dintre valoroșii lui admiratori aruncă peste capul sicriului coborât în groapă, cei dintâi bulgări de țărână.

Poate sunteți curioși să știți «averea» rămasă dela Eminescu și dela sora sa, — acești doi nedespărțiți frați de suferințe. Iată impresia unui martor ocular.

«Câteva luni dela moartea poetului, într'o dimineață, pe strada Teatrului din Botoșani, se scoteau în vânzare câteva lucruri: o *canapea*, *vre-o două sofe și niscaiva cărți*. Ieră mobilierul lui Eminescu. Nefericita lui soră murise și ea, și acum aceste câteva lucruri, toate vechi, toate hârbuite, grăiau lumii de sărăcia, de mizeria în care au trăit cei cari le-au avut» ¹⁾.

În 20 Octomvrie 1889, prietenii literari ai lui Eminescu, în frunte cu d. *T. Maiorescu*, au răspândit liste de subscripție de *câte 50 bani de persoană*, pentru ca din suma adunată să se ridice un monument marelui poet.

La 13 Noemvrie 1892, adică 9 ani dupe apariția primii ediții a genialelor sale poezii, se făcù darea de seamă de sumele adunate și «se constată că din cele *1280 liste* ce s'au împărțit, nu s'au înapoiat decât *280 liste* acoperite cu diferite sume, *vre-o 300 de liste s'au înapoiat neacoperite cu*

---

¹⁾ *Scrisoarea lui Pincio (I. Păun)* (în M. Eminescu, *Di-verse*, p. 111).

nici o sumă, iar restul de vre-o 700 nu s'au înapoiat de loc». ¹⁾

Nu se poate spune de către nimeni că admirația pentru cel mai mare poet al țării noastre a fost pripită. Este drept că de atunci încoace ea merge crescând. Căci cu unii oameni de geniu se întâmplă contrariul de cele ce se petrec cu simplii muritori. Se știe că din clipa în care a murit un om de rând, uitarea existenței lui merge crescând; pe când omul de geniu, care a fost uitat întreaga lui viață, din momentul în care a murit devine din ce în ce mai cunoscut, pe măsură ce timpul trece, până când ajunge un punct culminant dela care începe uitarea, în al cărei nemărginit ocean trebuie, la urma urmei, ca totul să fie înghițit.

Nenorocirea e, că această celebritate nu-i mai poate servi la nimic celui care a meritat-o, iar dacă nu s'a putut bucura de ea timpul cât a trăit, tot una este dacă n'ar fi avut-o niciodată.

Dar să fim drepți. Când ești cu mult mai presus de mediul în care trăești, este firesc ca, nefiind înțeles, să nu fii destul de apreciat, iar dunga luminoasă pe care ai lăsat-o în urmă-ți să nu fie văzută, decât dupe ce tu ai încetat trupește de a mai exista.

«Icoana stelei ce-a murit

«Incet pe cer se sue;

«Erà pe când nu s'a zărit.

«Azi o vedem și nu e».

---

¹⁾ *Conv. Lit.* 1906 Dec. p. 1090.

III.

TEMPERAMENTUL ȘI CARACTERUL

I.

Un mare problem biologic este procreația, în care, din împreunarea unui spermatozoid cu ovulul, se naște o ființă vie. Deși nu se cunoaște procesul intim al acestui fenomen vital, cel mai interesant dintre toate, însă se constată că este cu neputință ca ființa vie să nu aibă absolut *nici una* din însușirile trupești sau sufletești ale acelora, cari i-au dat vieță.

Este interesant să știm ce anume a moștenit Eminescu dela părinții săi, în ce se aseamnă cu frații lui și în ce se deosebesc.

Pe socoteala părinților săi, în deosebi a mamei sale și a unora dintre frați s'au spus multe neadevăruri. Nu mai departe decât în anul 1910 am citit afirmarea că mama poetului a murit nebună, precum și doi frați ai săi. Despre sora sa Henrieta s'a spus într'o revistă din 1909 că s'ar fi sinucis; iar, prin 1893, o persoană care a cunos-

cut-o mai de aproape, spuneà că a murit de junghiu.

Informațiile pe cari le dăm aici nu au complect caracterul științific, și nici nu-l pot aveà, de oarece ele sunt mărturisiri ale unora și altora, cari, ca toate mărturisirile, au o cantitate mai mare sau mai mică de *subiectivitate*. Inșă, pe cât ne-a fost cu putință, am căutat să fim cât se poate mai bine documentați.

Ce fel de om erà George Eminovici, tatăl poetului? Afirmatiile în privința lui se aseamănă în trăsături generale.

Iată ce spune despre dânsul, d. Corneliu Botez :

«Tatăl poetului erà un bărbat înalt la stat, foarte robust, gras, cu ochii verzui-albaștri, nas aquilin, față rumenă și rotundă — cu mustăți și puțină barbă — rotunjită de jur împrejur; la bătrânețe, cu părul alb, ne pleșuv; *cu portul și exteriorul bine îngrijit. Erà un caracter ferm, o fire veselă în timpuri bune ca și grele, și originală; vorbăreț și plin de spirit mușcător*. Fumà, nu beà. Aveà talent de imitație a vocii și mișcărilor. Imità pe cepelegi, pe gângavi, pe boerii cu tabieturi și alte asemenea cu o extremă iscusință. *Bătrânul Eminovici erà înzestrat cu o memorie fenomenală a numelor, datelor etc., memorie pe care a moștenit-o poetul . . . .* Aveà o colecție mare de scrieri românești și cunoșteà adânc istoria țării. Aveà darul vorbirii și un *așà de mare meșteșug de a istorisi, că zile și nopți nu ți s'ar fi urât a-l ascultà.*

«Aveà un glas sonor, muzical și se exprimă în cea mai curată și aleasă limbă românească; concis în stil. Îi plăcea să povestească întâmplări și aduceri aminte din trecut.

«Cunoștea bine limbile: polonă, rusă și ruteană și vorbià binișor franțuzește și nemțește. Îi plăcea petrecerile, dar nu erà pătimaș de chefuri. Erà ceremonios, trăia bine sub toate raporturile... Atât dânsul cât și mama poetului erau religioși, nu lipsiau Dumineca și în zi de sărbătoare dela biserică și se supuneau obiceiurilor religioase în mod strict.

«G. Eminovici erà foarte violent, cicălitor și sever cu băeții lui și de aceea copiii înclinau mai mult către mama lor. Eminovici ades îi bătea și în special pe Mihai, poetul, pe care îl considerà ca cel mai rău copil al său» ¹⁾

Iar d. N. Petrașcu spune: «Tatăl lui Eminescu, G. Eminovici erà un bătrân viu și hazliu». ²⁾

Cam acelaș lucru spune și Caragiale, care l-a cunoscut personal: «Erà un bătrân foarte drăguț, glumeț și original». ³⁾

Și, în sfârșit, căpitanul Eminescu spune următoarele: «Tata aveà ochi albaștri; caracter foarte violent, dar în schimb foarte bun la suflet. Aveà o putere herculiană și vorbià bine nemțește și rusește.

¹⁾ *Omagiu lui Em.* pag. 33—35.

²⁾ *Mihail Eminescu*, pag. 6—7.

³⁾ *Eminescu, Diverse*, pag. VI.

«*Mai aveà o memorie uimitoare. Scrià nu caligrafic, dar foarte lizibil, și stilul erà scurt și concis; caracter ferm, nelingușitor, rezolvà imediat chestiunea . . . Aveà o mare aversiune contra Grecilor, nu știu, din propria lui convingere, sau fiindcă Balș [la moșia căruia erà scriitor] nu-i puteà suferi pe Greci*». ¹⁾

Din aceste însușiri ale tatălui, Eminescu aveà memoria, predilecția pentru studiul istoriei, mai ales pentru acela privitor la istoria neamului, talentul de a povesti, glasul sonor și plăcut—dupe cum a spus d. I. Negruzzi, Slavici, etc. — simțul moral, bunătatea sufletească. Eminescu erà violent. Un fost intim al său mi-a spus că a fost de față, când erà să spargă capul unui prieten al său, și acela literat de valoare, din cauza unor tachinări nevinovate de altfel.

Însă, i-au lipsit lui Eminescu tocmai acele calități ale tatălui său, cari îi erau mai trebuincioase în lupta pentru existență și mai de folos pentru mulțumirea sufletească. Astfel, dânsul a fost lipsit de voință tenace, necumpătat și foarte neglijent pentru trupul său. Dar asupra acestora vom mai reveni.

Dupe cum rezultă din actul de deces, văzut de d. Corneliu Botez, «G. Eminovici a murit la 19 Martie 1884, în vârstă de 72 ani și a fost înmormântat la Ipotești. Moartea i-a provenit din cauza

¹⁾ *Omagiu lui Em.* pag. 147.

unei afecțiuni genito-urinare, de care suferia de mai mult timp».

«La 1840, G. Eminovici se căsătorește cu Raluca, mama poetului, o femeie așezată, blajină».

«Mama poetului era mai mult mică la stat (scundă), oacheșe, dar robustă, cu fruntea lată și cu ochii negri; o ființă tăcută, resemnată, *visătoare, cu un zâmbet dureros pe gură*, cu trăsături puțin cam bărbătești, evlavioasă și înțeleaptă cum nu mai era alta... Era un suflet plin de bunătate, de altfel ca și bărbatul ei, față de care era plină de adorație și ascultare». ¹⁾

«Mama lui era o femeie simplă și blândă, și e singura rudă către care se întorcea simțirea poetului...» ²⁾

«Mama — spune căpitanul Eminescu — era o femeie mărunță, dar robustă, brună-albă, la față îi semăna Iorgu perfect, și puțin și Mihai, — în adevăr foarte evlavioasă și harnică. Nu sta cum nu stă apa care curge. Sarcastică ca și tata, dacă nu cumva dela el s'o fi învățat, sau el dela ea.

«Foarte greu prindea ură pe cineva, dar odată prinsă, prinsă era. Când ținea la om sau femeie, ținea; dar și când îi ura, urâți erau pentru veșnicie». ³⁾

«Raluca Eminovici a încetat din viață la 15 August 1876, în vârstă de 60 ani, fiind bolnavă

¹⁾ *Omagiu*, pag. 33—35.

²⁾ *Petrașcu*, pag. 6—7.

³⁾ *Omagiu* pag. 151.

de cancer, și a fost înmormântată de asemenea la Ipotești». ¹⁾ A murit cu mintea întreagă, dupe cum mi-a mărturisit și o rudă a poetului.

Dela mamă Eminescu a moștenit tristețea și surâsul amar, despre care mă voi ocupa mai departe. Însă Eminescu nu eră răsbunător ca mama sa. Dupe mărturisirea lui G. Panu, a d-lui I. Slavici și altora, nota predominantă a caracterului său eră *disprețul*, care — ce e drept — rănește adesea mai adânc decât ura.

Eminescu a avut 5 frați și 3 surori.

Toți frații au urmat la liceul din Cernăuți; însă, dupe cum constată d. R. Sbiera ²⁾, nici unul n'a terminat cu bine cele 8 clase de acolo.

Fratele cel mai mare al poetului se numiă Șerban. A studiat medicina la Viena și Erlangen în Bavaria. Eră un medic savant și mai ales chirurg remarcabil. ³⁾ Căpitanul ni-l descrie: «oacheș ca un Țigan, constituție delicată, — statură mai sus de mijlocie — *vindictiv*.» Asupra lui găsim amănunte și în următoarea scrisoare a poetului Eminescu.

Berlin în 18 Iunie 1873.

Scumpii mei părinți,

«Pe la finea lui August sau începutul lui Septembrie gândesc că mi-oiu isprăvi examenele și

¹⁾ *Omagiu*. pag. 33.

²⁾ Sbiera. *Amintiri despre Eminescu*. pag. 17—18.

³⁾ C. Botez. (*Omagiu*, pag. 38.)

m-oiu întoarce în țară. Aștept cu nerăbdare capătul vieții mele de student, care de sigur că pentru mine numai plăcută n'a fost.

«Pe Șerban îl văd rar, căci șede foarte departe de mine. Dacă vorbesc cu el despre afacerile lui, el nu mă clarifică niciodată întrâtâta ca să știu ce are de gând să facă. Ceeace știți Dv. despre el, știu și eu... și nici cred că să-i fi descoperit el vr'unui om din lume tot ce gândește. Astfel el o duce destul de pasabil; are amici, cunoștințe cu doctori germani și societatea lui e foarte căutată. El e și membru la o societate științifică-medicală. Ce sunt Românii, cari învață medicina aicea, pe lângă el? Pot să zic, că dispar. Și cu toate acestea... Eu o spun curat; nu-l înțeleg și pace». ¹⁾

Eminescu se asemănă cu Șerban în *discreția* ce păstră asupra vieții sale.

↳ *Nicu*, al doilea frate, a studiat dreptul la Sibiu și a exercitat câtvă timp avocatura în Timișoara, dupe cum afirmă d. I. Slavici. Eră *foarte inteligent* și *învățat*. El s'a împușcat la Ipotești, la 9 Martie 1884, unde a fost înmormântat. Eră un om *blând*, manierat. Tatăl său îl certă adesea; el se închidea atunci în camera lui și stătea abătut. ²⁾

¹⁾ *Sămănătorul* pe 1903 pag. 626.

²⁾ C. Botez. (*Omagiu*. pag. 39.)

Dupe spusele căpitanului Eminescu, Nicu eră «șaten, ochii căpriei, maladiv, *bun la suflet*, statură mai jos de mijlocie».

Și Eminescu eră bun la suflet. Mulți dintre cei cari l-au cunoscut, spun că aveă ochii negri. D-l C. Botez spune că aveă ochii căpriei-închis; în acest caz, semănă și la ochi cu fratele său.

3) *Iorgu*, al treilea frate «a studiat în Rusia; apoi a intrat în armată, unde s'a remarcat atâta prin inteligență și cultură, încât pela 1868—69 a fost trimes la Berlin, într'o misie al cărei șef eră generalul G. Manu, pe atunci colonel. Iorgu Eminescu eră în special însărcinat cu o corespondență a M. S. Regelui către Bismarck, sau un membru al familiei M. Sale, nu-și aduce bine aminte căpitanul Eminescu.

«Tot atunci a fost autorizat să aziste la manevrele armatei germane, dar fatalitatea — ne spune d-ra Tăutu — l-a urmărit și pe dânsul, căci a răcit și a murit de pneumonie. Căpitanul Eminescu însă susține că ar fi căzut de pe cal și din această cauză a murit la 20 Sept. 1873 în vârstă de 29 ani și a fost înmormântat la Ipotești». 1)

Iorgu — spune căpitanul Eminescu — eră «înalt, păr mustăți negri, ochii căpriei, pielea albă, *sombrou*; când râdea, se schimba vremea».

Poetul îi semănă deci la culoarea părului și la poziția sufletească, fiindcă nici dânsul nu eră vesel.

1) C. Botez. *Omagiu* pag. 39.

¹⁾ *Ilie* erà blând, înalt, vesel, ochi albaștri, mare talent la desen. ¹⁾ A studiat medicina în București în școala lui Davila. A murit de tifos în iarna anului 1862 sau 63, molipsindu-se la spitalul militar dela soldații bolnavi. ²⁾

5 Al cincilea frate al poetului, *Vasile* a murit în vârstă de un an și jumătate.

Poetul Eminescu a avut trei surori: Maria, Aglaia, Henrieta.

Maria a murit în etate de $7\frac{1}{2}$ ani.

Aglaia erà cea mai în vârstă. La anul 1870, s'a căsătorit cu Ion Droglî, profesor de pedagogie la Cernăuți, care a murit la 7 Ianuarie 1871. Cu el a avut 2 copii, ofițeri în armata austriacă.

Dupe moartea lui Droglî, Aglaia s'a căsătorit a doua oară cu un ofițer austriac, Gareis Edle von Dollitzsturm. Dânsa a murit acum 5 ani.

Sora care a jucat un rol mare în cea mai tristă epocă a vieții lui Eminescu, a fost Henrieta. Dânsa l-a îngrijit în modul cel mai devotat, dupe ce dânsul a ieșit din Mânăstirea Neamțului, unde fusese internat cu ocazia celui de al doilea atac de nebunie, în anul 1887, până în anul 1888, când a plecat la București. Ea a murit de apoplexie, în vârstă de 32 de ani, la 14 Octombrie 1889, dupe cum se constată din actul de deces, văzut de d. Corneliu Botez.

¹⁾ Căpit. Em. (Omăgiu pag. 183).

²⁾ C. B. (Omăgiu pag. 49.)

Erà oloagă dela vârsta de 5 ani, dupe cum mărturisește într'o scrisoare adresată d-nei Cornelia Emilian. «Neputincioasă cum erà, și fără nimeni în preajma ei, care s'o ajute, ea a murit în mare mizerie. Intr'un sicriu ordinar de brad, rămășițele ei pământești au fost duse deadreptul la cimitir într'o birje cu un cal, a lui Ion Suceveanu din Botoșani. Moartea ei a fost declarată la ofițerul stării civile de un zugrav, Florian Catul și de birjarul Suceveanu, neștiută și nejelită de nimeni». ¹⁾

Căpitanul Eminescu spune că erà «șatenă, roșcată, ochii căpriei, înaltă. «N'aveà absolut nici o cultură, dar erà plină de multă imaginație și de o inteligență deosebită». ²⁾

Ceeace reese din scrisorile ei este că erà cu mult bun simț și de o mînte cumpătată. Că erà de o inteligență deosebită și plină de multă imaginație, aceasta nu se vede din ele.

Aruncând o privire generală asupra familiei poetului, constatăm că cu unii dintre membrii ei, Eminescu nu aveà nici un punct de asemănare, iar cu alții se asemănà întru câtvà numai într'unele privințe.

Dupe cum se constată din mărturisirile celor cari i-a cunoscut, amândoi părinții lui erau originali. De altfel, *originalitatea* erà nota caracteristică a întregii familii.

¹⁾ C. B., (*Omagiu* pag. 40.)

²⁾ Ibid.

Ceeace distinge pe Eminescu de membrii familiei sale sunt unele originalități mai pronunțate decât acele ale unora dintre membrii ei și unele calități atât de dezvoltate, încât au atins genialitatea. Acestea sunt: *imaginația și inteligența.*

II.

În rândul întâiu, temperamentul și caracterul unui scriitor se cunosc din viața lui socială. Observând peripecțiile ei, ne putem face o idee despre personalitatea lui în deosebitele epoce, constatând în acelaș timp dacă în viața lui sufletească este legătură de continuitate sau cari sunt abaterile, cari ne-o înfățișează ca ceva anormal sau morbid.

Eminescu n'a fost omul confidențelor, de aceea și viața lui sufletească este mai greu de aflat și de studiat. Din această cauză, nu i-o putem constata decât din unele manifestări externe, în cari ea s'a dat pe față — adesea fără voia lui — și la cari au fost martori unii dintre cunoscuții și prietenii săi.

Nu este de mirat că studiul acesta, mai cu seamă în partea biografică și cea psihologică, să facă mai mult impresia unei *compilații*, din cauza numeroaselor citații. Ceeace ne-a făcut să procedăm astfel, este dorința de a ne ține strict de principiul ca să dovedim tot ce afirmăm. Prin urmare, citațiunile erau trebuincioase. Când este vorba de

un om mare, chiar când sunt numeroase, nu strică; căci constați adesea că multe dintre acelea cari la început îți păreau de prisos, adesea își au și ele însemnătatea lor, dacă le privești dintr'un anumit punct de vedere.

*

Urmărind de aproape viața socială a lui Eminescu, în toate peripețiile ei, constatăm că dânsul a fost un *refractor*. Sufletul său nu se putea adapta la calapodul formelor sociale. Eminescu s'a abătut totdeauna din drumul bătătorit de către alții, creindu-și un fel de viață a lui proprie, în care mai nainte de a căuta să se poarte dupe placul altora, așa cum fac cei mai mulți, dânsul s'a purtat dupe placul său.

Dânsul avea ceva din temperamentul vagabond al lui *Gorki* și din firea de boem a lui *Paul Verlaine*. Aceste însușiri s'au manifestat chiar dela vârsta de 8 ani, când a părăsit pe jos școala primară din Cernăuți și s'a înapoiat acasă la Ipotești. Și tot din copilărie s'au manifestat la dânsul anumite particularități, cari îl făceau să se deosibească de ceilalți copii de seama lui.

«De mic copil Eminescu avea o fire, care contrastă cu a celorlalți copii de seama sa. Dânsul avea apucături poznașe și bizare, cum era aceea de a dispărea de acasă în mod ciudat, câte o săptămână și a se reîntoarce iar».

«Eminescu de mic copil nu stătea la vorbă cu băeții din sat ; de joacă cu ei nici vorbă. Nici cu frații lui nu se punea la joacă sau la vorbă, și umblă totdeauna singur și pe jos. Frații lui Mihai, dinpotrivă, umblau pe moșie călări. Poetului însă nu i plăcea, ba și râdea de ei, când îi vedeă călări. *Nu eră vorbăreț de felul său*».

«Eminescu umblă totdeauna hoinar, cu câte o carte în buzunar, hoinărind așa, mănca uneori câte un covrig la 2—3 zile. Zadarnice erau încercările părinților de a-l găsi și aduce la masă.»

«*Poetul de mic copil iubiă codrii și singurătatea*. Vara, mai nu dormia acasă, ci pe sub hambare, ori se înfundă în pădurile din împrejurimile Ipoteștilor, pe cari le cutreeră în lung și lat». ¹⁾

«Eminescu, nemulțumit de roadele ce culegea în școală cât și de felul de hrană ce se dădea la gazda unde se găsea în pensiune, fugi din școală.

«Dânsul plecă pe jos până la Mîhăileni; cum însă nu putu trece granița fără bilet de liberă circulație, s'a pitit în dosul uneia din harabalele mari de mărfuri, cari circulau prin țară în acele vremi și astfel trecu granița fără să fie observat. De aci o porni tot pe jos, până la Ipotești, unde, cum ajunse, tatăl său îi administră o sdravănă corecție și-l expedie din nou la școală, dar nu spre bucuria directorului ei Wolf.

¹⁾ C. B. (*Omagiu* pag. 55.)

«Când micul Mihai ajunsese la Ipotești, ne scrie căpitanul Eminescu, nu veni deadreptul acasă, ci se tot învârtia pe lângă un păr cu pere al lui Neculai Isăcescu, megieșul părinților poetului....»

«...A trimes îndată să-l aducă, — el a dat să fugă, dar l-a prins un vizitiu, Vasile Rusu (rus și eră). Copilul începù să țipe cât îi luà gura, când îl aduse în brațe cu sila. Seara venind tatăl său acasă, mama lui l-a ascuns, căci se temea să nu-l bată și tocmai a doua zi, luându-l cu binișoru, îi spuse întâmplarea».

«Tatăl său l-a judecat, zicând: «Atâta treabă am, Ralucă, și acum trebuie să plec la Cernăuți, să duc pe tâlharul ista la școală.» A doua zi a și plecat cu el la Cernăuți.

«Eminescu a fugit în două rânduri din Cernăuți. Când a fugit întâia oară, eră în clasa II primară. Când a fugit a doua oară, tatăl său voind să-l ducă din nou la școală tot în Cernăuți, Eminescu încercă să scape cu fuga... Atunci slujitorul Costache Crețu, care ne-a povestit întâmplarea, Vasile al Dăscăliței și Toader Rusu, alergând dupe el, l-au ajuns și prins departe de sat, în deal, pe șoseaua națională ce duce la Botoșani. Eminescu spunea: «De ce nu mă lăsați să merg unde știu?» Oamenii întâmpinau: «Haide îndărăt, cuconașule, la boer acasă, să te ducă tot la Cernăuți, că nu-i chip altfel.» Eminescu replică: «La ce să mă dea la Cernăuți, că eu sunt învățat și fără Cernăuți».

«Acasă l-a ținut toată ziua legat. El spunea tatălui său: «De ce mă legi degeaba, căci eu știu să mă desleg». ¹⁾

Tot despre Eminescu, când erà în vârstă de 11 sau 12 ani, Dr. A. Ștefanovici, care a stat împreună cu el la aceeași gazdă în Cernăuți, ne povestește următoarele:

«Pe când noi, iștilalți, Duminiicile și în ceasurile slobode chiar a zilelor de școală, mergeam adeseaori să batem mingea pe câmpul întins de exerciții din dosul grădinei publice, numit pe atunci la «Pulverthurm» (pulberărie) și care loc azi e cu totul ocupat de o suburbie cu case și grădinițe sistem «cottage»,—Eminescu, care de altfel erà un elev de mijloc, elev de trecere, cum s'ar zice, preferà să steà acasă și să citească felurite cărți, cari se găseau în biblioteca liceului, ca: «Hoffmann's Erzählungen», «Der fliegende Holländer», «Bianca» etc., iar când ne întorceam seara acasă, el aveà obiceiul de a ne povesti din cele citite. O făcèa aceasta și rugat fiind de noi și de teama de a sta singur în odaia lui, *căci erà foarte superstițios și se temeà grozav de stafii*». ²⁾

Această dorință precece de citit și nesociabilitatea s'au observat și la *Ibsen*. «Erà foarte puțin sociabil, spune sora sa, și ne căsniam în toate felurile, ca să-l reținem în mijlocul nostru. Am fi

¹⁾ C. B. *Omagiu* pag. 53—5.

²⁾ *Omagiu* pag. 49—50.

dorit ca să se joace împreună cu noi, și câte odată îi băteam așa de tare cu pumnii în ușe, în cât îl scoteam din toate răbdările. Atunci Henrik deschidea ușa cu iuțea și se luă dupe noi». ¹⁾

În ceea ce privește talentul precoce de povestitor al lui Eminescu, d. Sbiera face comunicări interesante.

Este vorba de timpul când era în liceu. «Dintre toate obiectele îi plăcea lui Eminescu mai tare limba română (în cl. II), istoria și geografia. Cel mai puțin samănă să-i fi ticnit matematicile. Relativ la obiectul istorie, profesorul Ilie Luția, care a fost conșcolarul lui Eminescu în anul școlar 1862/63, ne-a împărtășit următoarele: Profesorul de istorie, Neubauer, fiind cam comod și văzând că Eminescu știe așa de bine mitologia grecească, mai ales povești ca expediția Argonauților, războiul troianic, Odis=eu, etc., când avea să dea lecțiuni nouă, nu istorisise singur, ci anunțându-se de obicei Eminescu, îl puneă pe el de povestea lucruri de acestea, ascultându-l ceilalți elevi cu mare atențiune. Neubauer i-a și pus, drept recompensă, la finea semestrului I, nota cea mai bună,—ausgezeichnet».

«De importanță mare pentru o caracteristică dreaptă a lui Eminescu ca băiat de 12 ani, este nota ce a primit-o la conduită la finea anului școlar 1861/62: tadelfrei bis auf seine Geschwät-

¹⁾ N. Zaharia, *Henrik Ibsen*. Buc. 1907. pag. 16.

zigkeit = *guraliv, de altfel ireproșabil*. Deci firea lui cea retrasă și gânditoare samănă să și-o fi însușit abia mai târziu. Credem că pe biograful lui Eminescu îl va interesa și ceeace mi-a spus profesorul I. Sbiera, că Eminescu erà vioiu, dar îndată ce profesorul îi făcèa vre-o observație, el deodată devenià liniștit, păstrând tăcere adâncă. Interesant este, că și atențiunea lui de obicei nu erà țintită asupra obiectului ce se tractă în școală; aceasta mi-o dovedesc notele din rubrica *Aufmerksamkeit* (atențiunea)». ¹⁾

Dupe cum se vede, încă din copilărie Eminescu s'a dovedit ca un *susceptibil și visător*,—însușiri cari predispun de timpuriu la suferință; căci pe deoparte, te expun să fii lesne rănit; iar pe de alta, să fii mai dureros impresionat de realitate.

Nu e vorbă, neatenția lui Eminescu poate că de multe ori erà pricinuită și de felul puțin plăcut și interesant în care unii dascăli își făceau cursul.

În ceeace privește neplăcerile ce le-a avut din cauza matematicelor, avem dela el niște prețioase mărturisiri, din cari mai rezultă și faptul că dânsul nu-și ignorà valoarea.

«Eu știu chinul ce l-am avut eu însumi cu matematicile în copilărie, din cauza modului rău în care mi se propunea, deși îndealtfel *aveam unul dintre capetele cele mai deștepte*. N'ajunsesem nici la vârsta de douăzeci de ani să știu tabela

¹⁾ Sbiera, pag. 15.

pitagoreică, tocmai fiindcă [nu] se pusese în joc judecata, ci memoria. Și deși *aveam o memorie fenomenală*, numere nu puteam învăța deloc pe de rost; încât îmi intrase în cap ideea, că matematicile sunt științele cele mai grele de pe fața pământului. În urmă am văzut că-s cele mai ușoare, de sigur pe de o mie de părți mai ușoare decât limbile, cari cer memorie multă. Ele sunt un joc cu cele mai simple legi ale judecății omenești, numai acele legi nu trebuie puse în joc goale și fără nici un cuprins, ci totdeauna aplicate asupra unor icoane văzute ochilor». ¹⁾

III.

Am spus mai nainte că o însușire prin care se aseamnă Eminescu cu *Verlaine* a fost temperamentul său de boem. El a fost foarte neglijent pentru corpul său. Unii au susținut că n'a fost așa totdeauna și că numai când primele simptome ale boalei au început a se ivi, atunci dânsul a devenit foarte neîngrijitor de sine. Din numeroase mărturisiri ale celor ce au avut ocazia să-l vadă în 1866 la Blaj și la Sibiu, adică atunci când dânsul deabia era în vârstă de 15—16 ani, reese contrariul. Aceasta dovedește că la el acesta a fost un defect înnăscut.

Poate că unii ne vor găsi o vină că am produs aceste părți întunecoase din viața lui Emi-

¹⁾ Eminescu. *Scrieri politice și lit.*, pag. 245.

nescu; însă, chiar dacă ele nu-și au însemnătate din punctul de vedere literar, nu tot astfel este din cel psihiatric. Și afară de aceasta, chiar dacă Eminescu a avut aceste slăbiciuni, ele sunt pe deplin scuzabile: întâiu, fiindcă erau inerente naturii sale și, al doilea, că au fost pe deplin covârșite de marile lui calități.

Iată cum ni-l descrie pe Eminescu, d. Ieronim G. Barițiu, unul dintre cei cari l-au cunoscut prin 1866.

«Eram student la gimnaziul de stat din Sibiu, când în primăvara anului 1865 sau 1866, nu-mi aduc tocmai bine aminte, sosi în acel oraș trupa teatrală a lui Mihail Pascali.

«Eram și noi tineretul într'o grupă și iată că vine înspre noi un tânăr, ce sămănă a fi și el actor din trupa lui Pascali, cu părul lung și de culoare neagră foarte frumoasă, cu niște ochi mari de tăietura migdalelor, plini de o *veselie melancolică*, niște ochi expresivi, vorbitori și totdeodată misterioși. Erau niște ochi din cei mai periculoși pentru inimile neesperte de fete, iar pentru femeile esperte erau ochii dorului... În capul aceluia tânăr de statură mijlocie dar bine legat, ei îți făceau impresiunea unui om predestinat, unui om fatal. Erau ochii despre cari fericitul Alecsandri zicea că: sunt ochi mari, fără noroc». ¹⁾

Această descriere este destul de necompletă, dupe cum se vede. Autorul a relevat numai partea

¹⁾ (Mihail Eminescu. *Rândunica* pe 1894, pag. 5.)

cea mai interesantă din înfățișarea lui Eminescu, adică ochii «ferestrele sufletului».

Iată însă cum îl descrie N. Densușianu :

«Eram iurist sau, folosindu-mă de galicismul din Țara Românească, eram student în drept la facultatea din Sibiu, în anii 1865—1870.

«Intr'o zi de toamnă, anul nu-mi pot aduce bine aminte [1866], pe când treceam pe Strada Măcelarilor, mă întâmpină din jos de poște un tânăr dela institutul teologic-pedagogic de acolo, și-mi presintă pe un alt om tânăr, cu fața negricioasă, cu ochi mari deschiși, *cu un zâmbet pe buze*; și-mi spune că este Eminescu, care anume mă caută pe mine. Până aci între mine și Eminescu nu există nici o cunoștință personală. Dânsul publică pe timpul acela în «Familia» d-lui Vulcan primele sale încercări poetice. . . .».

«Un fior mă cuprinse, un fior pentru primul moment neexplicabil, când am văzut pe acest tânăr scriitor îmbrăcat într'un costum cu totul singular. O spun, nu în dezonoarea acestui om, ci pentru cunoașterea truditei sale sorți, că în adevăratul înțeles al cuvântului, curgeau zdrențele de pe el. Abia se mai vedeà pe la gât un mic rest de cămașe neagră, — iar pieptul de sus și până jos erà gol, și cu mare necaz cercà bietul om să-și acopere pielea cu o jachetă ruptă, în toate părțile sdrențuită dela mâneci până la coate și cu niște simpli pantaloni zdrențuiți din sus și zdrențuiți din jos. . . . Și cu toate că el se aflà în

costumul celei mai crude suferinți, *îți zâmbia într'una* cu atâta mulțumire, ca și când întreagă lume ar fi fost a lui». ¹⁾

Este de trebuință să reproducem și descrierile făcute de către alții, cari, asemănându-se în părțile lor principale, dovedesc că Eminescu încă de atunci erà foarte nepăsător de cele privitoare la vieața așa numită trupească. S'a mai constatat apoi că erà și puțin sociabil.

«A doua zi dupe sosirea lui la Blaj, istorisește d. Cacoveanu, în studențime fierbeà vestea și pe buzele tuturor sunau cuvintele: e aici Eminescu, e aici Eminescu! Aceasta fu în 1866, prin luna lui Maiu pe la sfârșit». — Eminescu erà deci cunoscut pe atunci. Aceasta nu trebuie să ne surprindă, de oarece pe la începutul aceluia an a publicat o poezie în broșurica dedicată memoriei lui Aron Pumnul, despre care am vorbit mai nainte; iar în Februarie 1866, poezii în «Familia» lui I. Vulcan.

«Erà un tânăr între 16—17 ani, statura mijlocie, frumos și roșcovan. Aveà un păr negru dat îndărăt și lung, părea a nu fi tuns de un an de zile».

«Erà într'un surtuc de peruvian negru, ros, scurt în mâneci și rupt în coate, în niște pantaloni de altă culoare (galbeni mi se pare), scurți de se vedeà de sub ei până la înfășurări ciobo-

¹⁾ *Anuarul III*, pag. 14.

tele scâlciate și prăfuite. Pe cap purtă, deși eră cald dejă, căciulă neagră, grea, săoasă de miel».

«Eminescu eră un tânăr sănătos ca piatra, ne-alegător în ale mâncării, mîncă bine, dormiă lung și fără grije, dimineața de regulă pe la 8 ore se sculă, se spălă, da cu degetele de câteva ori prin părul bogat și lung dat pe spate și eră pieptănat gata. Imbiindu-l cu pieptenul, îmi zise: Chiar bine, frate, că eu par'că am scăpat din focul dela Troia, și n'am astfel de sculă.— Dupe ce dimineața se gătiă, dejunam ce da D-zeu și de regulă el mergea de se scaldă în Târnavă la moară, mai jos de roată și se scaldă într'una până la amiază.... La prânz veniă și Eminescu dela scaldă, unde puneă în mirare pe toți cu manevrele ce făcea în not.... *E de notat însă că se scaldă de o parte singur, și cu cei dimprejur nu făcea multă vorbă.* Îi plăcea să iasă în piața Blajului, bogată în poame de tot felul. Își umplea căciula cu poame și apoi, mîncând, sta de o parte rîzînd de ștengăriile studenților din piață, *fără a luă însă parte la ele vre o dată.* În scaldat *excedă.* In alte eră moderat. Nu bea, nu fumă, nu jucă cărți, eră ca o fată mare». ¹⁾

Un alt cunoscut al lui Eminescu, d. *Onea*, îl descrie cum l-a văzut în Septembrie 1866, tot la Blaj. «Purtă păr negru, cam ca al preoților orientali, dar în partea din napoi retezat. Vestmînte

¹⁾ «Luceafărul» 1904, pag. 71—72.

avea: pantaloni și jiletcă de culoare sură și roc negru. De multe ori se culcă noaptea îmbrăcat, deși în chilie nu era frig. Când se scula dimineața din pat, părul lui cel frumos precum și rocul îi erau împeștrițați cu fulgi de pene. Dar aceasta nu-l neliniștea, pentru că deși în odaie era perie de vestimente, nu o folosea spre a se curăți, ci da numai de câteva ori cu palma mâinei peste roc, și așa unii dintre fulgi rămăneau toată ziua pe roc și în păr.... La pieptănat, de cele mai multe ori nu folosea peptenul, ci își făcea pepten din degetele ambelor mâini.... le înfigea în părul său cel mare și cu ajutorul lor îl da îndărăt...». ¹⁾

Un alt cunoscut al lui Eminescu, d. P. Uilacan spune: «Era îmbrăcat în pantaloni negri și Kaiserrock negru și, dacă îmi aduc bine aminte, avea pe cap căciulă. Era de statură mijlocie, *avea fața surăzătoare*, ochii negri scântecitori, sprâncene groase și păr negru des; era om frumos și simpatic». ²⁾

Interesante mărturisiri despre Eminescu în 1866 a publicat și d. N. Petra Petrescu, reproducând în același timp o scrisoare a unuia, care avu ocazia să cunoască pe poet mai de aproape. Chiar dacă această scrisoare conține unele exagerări, însă în ceea ce privește fondul este adevărat, întrucât corespunde și cu mărturisirile altora.

¹⁾ *Tribuna* din Sibiu, 1902, No. 45.

²⁾ *Amintiri despre Eminescu* (în *Familia*, 1902).

«Grigore Dragoș, un conșcolar al meu, care erà cel mai vârstnic din clasă și mai copt la minte, din care cauză îl și numiam filosoful, îmi scrie o epistolă foarte interesantă relativă la Eminescu.

«Iată cuprinsul :

Iubite frate N.,

.....

«Cunoștință mai de aproape cu dânsul am făcut înainte de a părăsi el Blajul cu vre-o 4—5 săptămâni. Așă dară din periodul ultim pot să-ți scriu ceva despre dânsul. Eminescu erà un june compact, fața brunetă, ochii negri, păr mare retezat, se trăgea în negru, vocea groasă, bărbătească. *Om închis la natură. Umblă mai mult tot singur....* Semnele disperațiunei se arătau în față, în umblet, în vorbă, în ordinea vestmintelor de pe dânsul etc. Imbrăcămintea lui constă dintr'un roc negru, pantaloni negri, papuci, pălărie neagră, dar toate astea trecute... de vechi... pline de pulbere și de toate necurățeniile. Umblă nespălat..., ne greblat..., cum s'ar zice. Erà foarte indiferent, cum îi sta părul, cum îi sta vestmintele pe dânsul... pline de scame.... *Pe scurt, erà un om escentric.* Avea apariția unui om vagabund și pare-mi-se de așă îl ținea în corpul profesoral din Blaj, cu atât mai vârtos că el avea mare antipatie de studiile gimnaziale, cari recereau esacitate și încordare mare.

«Mâncă multe poame, dar le mâncă de foame. Flămânziă mereu. Nu eră mirare că eră așa disperat. Imi spuneă că are niște frați, cari îl mai ajutau câte cu cevă, că, după cum știi, eram credincier la masa profesorilor și când îmi mai rămâneă câtecevă, îi dam. Mi se rupeă inima de milă, unde-l vedeam cum uublă de destrămat și flămând în periodul ultim, că mai înainte nu știu, pe unde a stat și cum a trăit. «Nu ți-a mai rămas cevă?» îmi ziceă sărmanul cu o față palidă demnă de compătimit. Mai bine de o lună l-am ocrotit pela mine. Veniă seara, cină și se suiă în podul grajdului dela seminar și acolo se culcă încălțat, îmbrăcat, . . se sculă târziu, plin de gozuri, etc». ¹⁾

Nu putem grupă la un loc, absolut toate particularitățile sufletești ale lui Eminescu, fiindcă sufletul său a fost foarte complex și nu s'au manifestat toate în acelaș timp, ci treptat-treptat și în multe și felurite împrejurări ale vieții. De aceea, despre unele vom vorbi în acest capitol; despre altele, în capitolele următoare; iar despre altele am vorbit dejă.

Se va mai observă în decursul acestui studiu, repețirea unor citațiuni. Aceasta eră de trebuință întru cât ele sersesc pentru dovedirea mai multor lucruri deosebite.

Urmărind cu deamănuntul peripețiile vieții lui Eminescu, precum și scrierile sale, constatăm că

¹⁾ *Anuarul III* etc. Brașov. 1900. pag. 11—12.

Înșușirile și calitățile lui sufletești s'au manifestat toate de timpuriu și că nu s'a schimbat de loc până în timpul manifestării nebuniei sale. Inșă, dupe cum vom vedeà, cu cât se apropià mai mult de nebunie, cu atât unele originalități și defecte ale sale se accentuau mai mult.

La vârsta de 19 ani, în Eminescu nu s'a făcut nici o schimbare. d. Cacoveanu, care a petrecut cu el la București, în 1868—69, un an de zile, spune următoarele: «Aveà o fire ascetică. Iși băteà capul cum s'ar puteà inventà ciobote și haine, cari să nu se mai strice. «Noi suntem robii trupului. Ce n'am puteà face de n'ar cere trupul haine și gura de mâncare» îmi ziceà adeseori.

«N'aveà obicei să mănânce la timp și loc anumit. Unde îl ajungeà foamea, la acel restaurant intrà și mîncà, dar acel restaurant erà în totdeauna mai de rînd. Un rînd de haine îl purtà continuu până se stricà ori se murdărià, până atunci altul nu-și cumpără. Haine de sărbătoare nu țineà. Și ghetetele le purtà până se rodeau binișor. Se îmbracă fără pic de vanitate, nu ca să placă, ci ca să poată eși cât de cât cuviincios între oameni. Din toaletă mai totdeauna îi lipsià un amănunt, deși nu neapărat de lipsă, dar totuș necesar, de pildă un nasture, ori batista. Odată fiind invitat la masă la Pascali, n'aveà batistă în buzunar. Ce să facă? In pripă luă șervetul de lîngă farfurie și strănută, apoi se șterse cu el. Aceasta mi-o spuneà

el cu mult haz; eu întrebam: «Ei bine, ce a zis Pascali?» — «A făcut ochii mari de broscoi». Și râdea, râdea înfundat cum îi era obiceiul. ¹⁾

Erau însă unele cazuri în cari Eminescu se îmbracă galant și anume în timpul când a fost înamorat de Veronica Micle. Astfel, d. C. Botez istorisește că pălăria obișnuită a lui Eminescu era semi-jobenul. Însă când Veronica Micle venia la București, dânsul purta joben. Redactorii dela *Timpul*, când îl vedeau cu joben, îl tachinau spunându-i: «A venit Veronica».

De asemenea mai găsesc ceva privitor la eleganța forțată a lui Eminescu, într'un articol al lui *Caragiale*, unde cu toate că nu este citat nume, se observă destul de transparent de cine este vorba.

«Cu toată inegalitatea temperamentului său, Eminescu avea două coarde totdeauna egal de întinse: *veșnic înamorat și veșnic având nevoie de bani*. Se putea altfel? și poet și sărac... Veșnic visa niște «mâini subțiri și reci», veșnic vâna un cămătar, care să-i cumpere pe nimica leafa înainte cu câteva luni.

«Așa, odată, ca totdeauna, înamorat și fără un ban, a venit de dimineață la redacție [*a Timpului*] foarte amărât; avea acu numai decât «nevoie de o sumă însemnată; dacă n'o găsiă, se împușcă». N'a voit să ne spună de ce anume avea sumă și de ce atâta grabă; a refuzat să meargă să prânzim ca dupe obicei împreună și a dispărut dintre noi.

¹⁾ *Luceafărul*, 1905, pag. 62.

«Seara, se află . . . unde ? La bal mascat la Teatru. Trepădase toată ziua dupe cămătar ; îl găsisse, din norocire ; luase iar bani cu procente orbești ; își cumpăraseră un rând de haine de lux, cilindru, botine de lac, mănuși galbene, și deghizat astfel cât putuse mai bine, umblă de colo până colo, amestecat prin mulțimea de gură cască. Urmăriă foarte gelos pe persoana gândurilor lui, care aveă o patimă nespūsă pentru *flirt* sub mască și domino — lucru ce, prin trivialitatea lui, loviă pe poet și'n amor și'n mândrie. Norocul în ziua aceea n'a voit să fie întreg pentru bunul nostru prietin : pe uzurar i-l scoase în cale bine dispus ; *pe femeie o trimesese la bal pentru altcinevă*». ¹⁾

O particularitate a lui Eminescu, ce l-a făcut să sufere mult, este *risipa*. La dânsul nu se observă numai disprețul banului, caracteristic omului superior, nevanitos și mai presus de meschinăriile vieții materiale ; la el eră *neconsumărea* în cheltueli, cu totul în disproporție cu veniturile sale. Și așa a fost totdeauna. Căci iată ce scriă și sora sa Henrieta d-nei Cornelia Emilian : «Ce să fac, dragă Doamnă, el niciodată n'a știut a se chivernisi». ²⁾

Dupe boală, această înclinare la risipă a devenit și mai mare. «El nu știe pe ce dă banii și nici

¹⁾ Eminescu, *Diverse*. Iași. Șaraga, pag. XV—XVI.

²⁾ H. și M. Eminescu, *Scrisori*, Iași. Șaraga, pag. 54.

nu pune valoare pe greutățile ce le poate întâmpina, când nu-i are.» ¹⁾

«Cum are mai mulți, apoi are un fel de patimă de a-i nimici, par'că banul ar produce un rău nemărginitului său talent.» ²⁾

Această patimă i s'a agravat și mai mult în urmă. Unul dintre intimii săi avea însărcinarea să-l urmărească deaproape, numai pentru a-l împiedica dela această risipă. Și dacă această înclinare a lui erà la început numai anormală, spre sfârșit devenise cu totul patologică.

Am avut un prieten, care a murit tot de paralizie generală, ca și Eminescu. Dânsul erà tot atât de neprevăzător. Când avea, bunăoară, numai 2 lei în pungă, îi cheltuià pe toți de odată, cu toate că a doua zi nu așteptà bani de nicăieri. Iar dacă-i atrăgeam atenția, îmi spuneà sincer că nu se poate stăpâni.

Așa încât starea de mizerie a lui Eminescu, în care ni l-au descris diferiți cunoscuți ai săi, nu se datorește atât de mult împrejurărilor din afară, cât mai cu seamă temperamentului său necumpătat și neprevăzător.

Mobilitatea caracterului în domeniul simțirii, despre care vorbim în capitolul despre nebunia lui, s'a manifestat de asemenea de timpuriu. D. Cacoveanu ni-l descrie astfel, chiar de când Eminescu erà numai de 19 ani: «Erà ca vremea:

¹⁾ H. și M. Eminescu, *Scrisori*, Iași. Șaraga, pag. 37.

²⁾ H. și M. Eminescu, pag. 124.

când senin, când înnorat. Câte odată senin și mulțumit, umblă povestind ori fredonând voios, par'că lumea toată eră a lui; dincontră altă dată eră înnorat și tăcut, tăcere ce premerge furtunii. Atunci dacă deschideă o discuție eră vehement, tună și fulgeră, dar nu pentru persoana lui: Nu-i păsă de sine. Eră cu casa'n spate, n'aveă nici ce pierde nici ce câștigă. Atunci vorbiă ca un tribun. Aprins strângeă pumnul și gesticulă: «Pentru răzbunarea neamului, e sfânt orice mijloc», ziceă adeseori. In astfel de stare îl auziai răcnind: «Bată-i mânia lui Dumnezeu».)

Iată cum ni-l descrie acelaș autor, pe Eminescu, în anul 1869.

«Eminescu la 1868—69 eră un tânăr cam de 19 ani. Statură de mijloc, bine legat Frunte naltă, trăsături frumoase și regulate, păr bogat și negru, dat înapoi până pe umere, cum poartă artiștii. Cu un cuvânt, un tip roșcovan, foarte frumos. Mustățile și barba le rădeă.

«Umblă încet și vorbiă rar și dulce, pare că auzeai o melodie. In vorbă nu se împiedecă, nu se corigiă nici odată, se păreă că învață un lucru pe de rost».

«Pe strade umblă foarte des fredonând cu gândul dus, și nu-i plăceă să-l deștepți din această reverie. Altcum și în societatea amicilor, când se vorbiă multe verzi uscate, el de obicei fredonă».

1) «Luceafărul». 1905, pag. 61.

Dacă Eminescu vorbià cu ușurință între prieteni, nu tot astfel erà în public. Ca orice timid, dânsul simția oarecare jenă. G. Panu, care l-a ascultat la societatea «*Junimea*», spune: «Eminescu nu puteà vorbi în public, pe urmă forma lui erà totdeauna foarte grea, iar fraza încărcată de tot felul de propozițiuni incidente și de digresiuni. Fondul foarte serios, însă de multe ori impenetrabil.» ¹⁾

Avem și mărturisirea unui ascultător al său, când și-a ținut la societatea «*Junimea*» din Iași, la 14 Martie 1876, conferința sa *Influența austriacă asupra Românilor din Principate*.

«Imi aduc aminte cum l-am văzut intrând, pe ușa rezervată conferențiarilor, în aula Universității vechi din Iași, unde o mulțime de lunde așteptă cu nerăbdare să-l vadă și să-l audă, lume compusă din elita societății ieșene și în mare parte din reprezentantele sexului frumos, gătit și împodobit ca de sărbătoare.

«Eminescu apărù sfios, rătăcit, în o redingotă cam ponosită, cu o pălărie neagră, tare, având în mâna dreaptă un bilet de vizită, probabil că pe el erau notate principalele puncte ce erà să le trateze în conferința sa. — Odată la măsura ce-i servià de tribună, el își așeză cu precauțiune pălăria cu fundul în jos, aruncă o privire furișe în public, apoi o altă privire la notițele lui, și începù.

¹⁾ Amintiri dela «*Junimea*». I, p. 132.

«Vocea lui erà deodată slabă, nesigură, leneșe. Cu toate acestea, odată început subiectul, el merse gradat înainte fără întrerupere, fără lipsuri de memorie și din ce în ce căpătând mai mult curaj, dupe câteva aplauze ce răsunară în sală. La un moment dat, conferențiarul își făcù efectul dorit, înlănțuind atenția auditorului și interesându-l tot mai mult. De la o vreme Eminescu se cam oboșise. Scoase un ceasornic din buzunarul vestei și se uită la el cu grije, apoi îl lăsă pe masă, deschis, lângă pălărie. Regula erà ca o conferință a unui membru al «Junimei» să ție cel puțin un ceas; ori, oratorul nostru oboșise înainte de a fi trecut chiar 3 sferturi de ceas. In ultimul sfert, Eminescu cătând să prelungească frazele sale — subiectul părând cam epuizat — își aruncà la fiecare 3—4 minute ochii la ceasornic....» ¹⁾

Eminescu însă citia foarte frumos. In această privință este, între altele, mărturisirea autorizată a d-lui Iacob Negruzzi.

«Societatea «Junimea», dupe cum adunase în Iași mai mulți alți tineri scriitori de talent, din deosebite provincii române, propuse și lui Eminescu să vie și să se așeze în capitala Moldovei, în care pe atunci erà o mișcare foarte vie. Eminescu primì propunerea și venì în Iași, în mijlocul acelor ce-l așteptau cu dragoste....»

---

¹⁾ N. A. Bogdan, *Amintiri despre Eminescu. (Familia 1902, pag. 92).*

«Anii 1873—1876 au fost cei mai plăcuți în raporturile societății literare cu tânărul poet. Nu eră adunare a «Junimei» în care Eminescu să nu citească versuri de ale sale, ce încântau pe ascultători și dădeau loc totdeodată la lungi și variate discuțiuni. D. Maiorescu mutat fiind în București, Eminescu deveni lectorul recunoscut al societății «Junimea» și numai acei ce au ascultat glasul său simpatic, sonor și cadențat, își pot da seama de plăcerea ce poetul procură membrilor societății, cari așteptau cu nerăbdare serile de Sâmbătă, când se adună «Junimea». ¹⁾

Dar să revenim la timpul când Eminescu eră student la Universitatea din Viena. Dupe cum de altfel eră firesc, felul lui de a fi rămăsese tot acelaș, dupe cum vom vedeà atât din mărturisirile pe cari le-a scris, la 1889, în *Revista Politică* din Suceava (Bucovina), un fost coleg de Universitate al lui, — precum și din acelea ale lui Ieronim Barițiu, care îl cunoștea încă din 1866.

«In anii 1869, 1870, 1871 a petrecut Eminescu în Viena, cercetând ca student extraordinar prelecțiunile dela Universitate».

«Fiecare din noi îl ținea pentru toată atitudinea lui, pentru părerile sale cari le exprimă la discuțiunile provenitoare asupra diferitelor motive, de un «*original*».

«Eminescu când scria, se închidea în casă și nu-i părea bine dacă venia vre-un cunoscut la

¹⁾ *Eminescu* («Conv. Lit.» 1899).

dânsul. Dacă însă intră acesta, îf întrebă brusc: «La ce ai venit?» Respectivul nu putea să petreacă mult la poet și din cauză că atmosfera în locuința lui Eminescu erà infernală, căci lui îi plăcea prea mult cafeaua neagră, și când lucră, mașina funcționă fără întrerupere. Mirosul cafelii, al spiritului dela mașină, împreună cu fumul tutunului, care umplea casa cu o ceață de nu puteai vedea obiectele cele mai aproape din casă, îl alungă pe fiecare curând dela Eminescu.

«Adeseori l-am văzut în această situațiune umbând neîntrerupt prin casă și cântând. Dacă îl întrebam, ce cugetă când cântă, îmi răspundeă: «Măi, să știi, când sunt melodiile vesele, gândesc poezie; iară dacă sunt marșuri, atunci gândesc istorie».

«Renunță la mâncare, dacă aveă numai cafea neagră. Lucrul principal ce-l făcea, când primiă bani de acasă, erà a-și cumpără cafea și tutun pentru oarecare timp. Când îl vedeam că merge pe stradă cu o față sinistră, smolit la față, știam că nu are cafea și nici bani.

«In locurile de întâlnire ale studenților nu-l vedeam adeseori; când nu erà acasă sau la universitate, îl aflam dupe prânz de sigur într'o cafenea necercată de studenții români, cu «Litterarische Blätter» ale lui Rudolf Gotschal în mână». ¹⁾

¹⁾ *Omagiu lui Em.* pag. 84—85.

Revista politică. Suceava. 1 Aug. 1889.

«Dupe ce am sosit la Viena,—scrie d. Ieronim Barițiu — mă duc la vechea universitate, ca să mă înscriu la facultatea filosofică, cu specialitatea științele naturale.

«Prima persoană cu care mă întâlnesc urcând treptele, e Mihail Eminescu, care le scoboră. Fusese și el să se înscrie tot la facultatea filosofică. Străini fiind amândoi în acea capitală vastă, revederea ne-a fost cât se poate de călduroasă și prietenească. De atunci și până în *primăvara anului 1871*, am stat cu Eminescu în cele mai bune relațiuni, uneori chiar intime; zic *une-ori*, fiindcă Eminescu nu era o natură expansivă, ci mai mult *meditativă* și *rezervată*. Despre trecutul său, despre relațiile sale familiare și personale el nu vorbea bucurios și nu cu oricine. El era *discret* față de alții, dar mai vârtos față de ceea ce privea persoana sa. În punctul acesta era dificil, și la întrebări directe, sau nu răspunde de loc, sau în mod foarte laconic și brusc.

«Ce-ți pasă?» erau cuvintele stereotipe ale lui, când voia să se scape de un interogator ce-l incomodă».

«Locul stabil de întâlnire al universitarilor români era cunoscuta cafenea «Troidel» pe Wollzeile. Acolo se încingeau nenumărate discuții.

«La început Eminescu lua mai totdeauna parte la desbateri și era în stare să uite și de timp și de sine, când obiectul discutat îl pasionă. Admitea și părerea adversarului, cu oarecare amendamente

restrângătoare în materie politică, bisericească și socială; eră însă implacabil până la fanatism în materie de istorie, filosofie și estetică.

«Citià mult acasă, în cafenea și în biblioteca universității. . . .

«Adesea el absentà cu săptămânile din societatea noastră. Unde e Eminescu? Ce face? E bolnav sau a plecat? Acestea erau întrebările ce ni le adresam, văzând că el nu mai vine între noi. Nimenea nu puteà da un răspuns hotărât. Apoi fără de veste el apãrea iar între noi, mai rar vesel, mai adesea obosit, abătut, palid, cu ochii arzători și din ce în ce mai tăcut.

«Unde ai fost de atâta timp, Eminescule?»

«Ce-ți pasă?» îi erà răspunsul apăsât și îndesat. Celor mai intimi le spuneà însă între patru ochi, că a căpătat parale, că și-a petrecut și că acum iar e rău.

«Ceeace înțelegeà el sub *petrecere*, erà un fel de viață de boemian, cum o a descris într'un mod așa de interesant scrierile Francezului *H. Murger*». ¹⁾

Tot din timpul când Eminescu erà student la Viena l-a cunoscut și d. I. Slavici. Informațiile sale, în deosebi cele din articolul *Eminescu-Omul*, sunt prețioase. Ele dovedesc între altele pătrunzătorul spirit de observație al oamenilor și împrejurărilor, cu care autorul este înzestrat.

¹⁾ *Sămănătorul* 1903, pag. 258—60

«E mai presus de toată îndoiala, că omul cel adevărat e așa cum el însuș vrea să fie, și că, răpusă de nevoi, firea se strică și se falsifică.

«Voi cercetă deci și eu înainte de toate, cum voiă Eminescu el însuș să fie și numai apoi voi constată, cum l-au stricat și falsificat grelele nevoi, cu cari a avut să se lupte în scurta lui vieță.

«În timpul, pe care l-a petrecut la Viena, el ținea mult să aibă locuință comodă, largă, curată, liniștită și luminoasă, să se îmbrace curat și bine, să-și aleagă mâncările dupe plac, să fumeze țigări fine, să-și gătească el însuș cafeaua de Mocca, să bea numai vinuri de calitate superioară ori apă curată. Așa l-am cunoscut eu, și tot așa și-l vor fi aducând aminte și cei încă-n vieță, cari au trăit atunci în legături mai apropiate cu dânsul.

«Erà om cu trebuințe puține, dar cu apucături boierești, care știà să sufere și să rabde fără ca să se plângă și respingeà cu un fel de oroare tot ceea ce i se părea vulgar; mijloacele pe cari tatăl său i le puneà la dispoziție, erau îndestulătoare pentru traiul, pe care și-l dorià, căci primià regulat câte 18—20 galbeni pe lună, adeseori și mai mult.

«Pornirile lui erau însă atât de vii, încât îi covârșiau puterea stăpânirii de sine.

«El citià, înainte de toate, mult și cu o repeziciune uimitoare, nu vorbă cu vorbă, ci cuprinzând cu privirea fraze întregi. Erà deci în curent și cu publicațiunile noi, și cu cărțile vechi ce se

găsiu pe la antiquari. In acelaș timp ținea să citească-n tihnă și nu se ducea pe la bibliotecile publice. Indată dar ce primiă banii de acasă, își cumpără cărți și timp de câteva zile nu-l mai vedeă nimeni. O ducea-n cafele gătite de dânsul la mașina de spirt și'n mezeluri cumpărate'n pripă. Deși ținea foarte mult la biblioteca lui, nevoia-l siliă să înceapă a vinde dintre cărțile citite pe la antiquari și ajungea în cele din urmă de nu mai aveă nici cafea, petrecea zile întregi fără să mănânce și cerea câte o «pițulă» mai dela unul, mai dela altul. Niciodată nu luă notițe, dar când primiă banii de acasă, cel dintâiu gând îi eră să-și achite datoriile, și eră peste puțină să uite pe cinevă.»

«Poate orișicine să-și închipuiască ce harabură se producea în locuința lui în timpul zilelor, pe cari le petrecea închis în casă. Pentru el nu există deosebirea pe care o facem noi ceilalți între ziua și noapte, ba una din slăbiciunile lui eră să profite de liniștea nopților, și sunt foarte multe nopțile, pe cari eu, om altfel prozaic, le-am petrecut cu dânsul fie plimbându-ne pe străzile liniștite, fie stând «la masa de brad» și luând câte o sorbitură din cafeaua scursă dela mașina lui.

«Nu mai ajungea nimeni să-i dereticească și să-i măture prin casă, nici să-i perie hainele ori să-i curețe ghetetele. Răpus de oboseală, el dormia adeseori îmbrăcat și hainele i se jerpeliau, iar albitura rar premenită și nelăută i se făcea cocoloș. Barba și-o uită nerasă și, fiindcă-l supărau țepii

ei, lua briceagul și, pierdut în gânduri ori adâncit în lectură, și-o scotea fir cu fir, încât îi rămâneau pete-pete-n față.

«Când nu mai putea s'o ducă așa, schimbă locuința, își cumpără haine și albituri noi, se rădea și iar se simțea bine». ¹⁾

Dupe cum am mai spus deja, are însemnătate înfățișarea unui om întru cât foarte adesea în ea se oglindesc unele particularități sufletești ale lui. Din acest punct de vedere este interesant portretul lui Eminescu, descris de către d. N. Petrașcu, unul dintre nu tocmai mulții, cari au avut ocazia să cunoască personal pe nenorocitul și marele poet, când era redactor la «Timpul».

«Era într'o seară de toamnă, într'un birt de pe strada Știrbei-Vodă, când am văzut pentru întâia oară pe Eminescu».

«Când tăcu muzica, poetul *zâmbi* un moment, apoi plăti ce băuse, îndesă câteva foi de hârtie de țigare într'un pachet de tutun albastru, pe care îl băgă pe subt pardesiu în buzunarul de dinapoi al jachetei; se sculă și eși, trăgând încă dintr'un capăt de țigare, care nu se mai vedeă de cât ca o scânteie între buzele lui». ²⁾

«De câte ori în adevăr, figura originală a lui Eminescu mi se arată așa cum l-am văzut întâia seară, cu vorba lui înceată și gândită, cu mișcă-

¹⁾ Stavici. *Eminescu-Omul* (în *Omagiu lui Eminescu*, pag. 14—16).

²⁾ *Scriitorii rom. contemporani*. Buc. 1898. pag. 137.

rile lui stângace, *cu râsul plin și năiv!* Eră într'un restaurant, atunci în toată frumusețea bărbăției lui; poate aveà 30 de ani și se găsià în unul din momentele lui de bună dispoziție. Eu, — care de pe la vârsta de 14 ani îl citeam zi și noapte împreună cu colegul meu, astăzi poetul Vlahuță, — și cari ne îmbătam recitând versurile lui, printre lecțiile celor întâi ani de bancă gimnazială, m'am simțit încântat nespus de mult, în ziua în care am putut să-l privesc în față. Vorbele lui, trăsăturile lui, toate mi se arătau altfel, transfigurate prin faptul că erau ale poetului iubit. Dar apoi dacă natura nu se îngrijește să dea poeților, acestor preoți ai frumósului, totdeauna un exterior frumos, apoi cu Eminescu se pare că a făcut o excepție dându-i-l. De statură, deasupra mijlociei, cu trupul bine legat, c'o figură regulată și distinsă; părul negru, strălucitor și retezat, împărțit pe cărare; fruntea, fruntea lui pe care se coborâse o lumină ce n'aveà să se mai stingă — eră frumoasă, naltă și boltită ca o cupolă, susținută de arcurile regulate a două sprâncene fine; dar în ochii săi, — neuitați pentru cine i-a văzut odată, eră partea divină din el: umbriți, strălucitori, și adânci ca niște «adevărate porți ale sufletului său.» Prea arareori ți-i dedea să-i privești drept, căci vorbià mai mult cu ei plecați; în clipa însă în care ți-i treceà pe dinainte, luceà flacăra unei lumini noi; eră o vieață necunoscută în ei, misterioasă. Figura lui, deși plină, bătea însă puțin în palid și apărea

ca un vâl melancolic al unei suferințe profunde. Pe față purtă numai mustață, neagră ca și părul; barba rasă contrastând într'un albastru alături de albul obrazului. O ușoară adâncitură îi împiedecă nasul de a fi drept. Gura formată din două buze pline și armonioase ca două rime, cum ar zice Heine. Gâtul larg și rotund ieșîa plin din gulerul resfrânt al cămășii. O cravată neagră, înnodată de el singur, și haine închise și simple. Capul întreg amintîa capul poetului american Edgard Poe. Glasul îi eră armonios, citirea cântătoare, atitudinea pătrunsă de o inspirație supremă». ¹⁾

IV.

Dacă avem în vedere ideile lui Eminescu din romanul *geniu pustiu*, precum și mărturisirile celor ce l-au cunoscut de timpuriu, trebuie să recunoaștem că dânsul s'a născut cu un temperament de pesimist, iar vieața și lumea n'au făcut de cât să-i furnizeze argumente în favoarea ideilor pesimiste. Cât de puțin preț puneà dânsul pe vieața, încă dela vârsta de 21 ani, se poate constata și din următorul episod istorisit de d. Ieronim Barițiu.

«Intr'o zi de Martie dupe amiază, în anul 1871, căutând scrisori cu dor așteptate la universitate, primesc sub cuvertă un bilet. Il am încă și azi, pe care eră litografat în avers numele unui coleg al nostru bucovinean, Alex. Procinkiewicz,

¹⁾ Petrașcu (N.), *Mihail Eminescu*. Buc. 1892. p. 18—20.

iar deasupra numelui, scris : «Lui Barițiu.» Pe adversul biletului sunt scrise cuvintele : «Moriturus te salutat. Dupe cum ți-am promis. Adio.» Acest tânăr de un temperament foarte vesel și fericit se pușcase în dimineața acelei zile pe o bancă doinică din parcul dela Darnbach de lângă Viena, cu un revolver, drept în mijlocul frunței.

«In momentul când citiam biletul, iată că vine și Eminescu. Îi arăt biletul, îl citește și el, și redându-mi-l îmi zice : «Bine a făcut Procinkiewicz. Vieța e un moft, o prostie».

«De aci apoi ni s'a încins o discuțiune foarte viuă despre vieță și moarte. Atunci avui ocaziunea a mă convinge, că Eminescu devenise înfocat adept al lui Arthur de Schopenhauer, și că erà pesimist incurabil». ¹⁾

In ceeace privește pesimismul, chiar Eminescu însuș recunoște la ocazii că firea sa este înclinată spre el. Astfel într'o scrisoare adresată din Berlin d-lui Titu Maiorescu, găsim următoarea mărturisire semnificativă : Ereă vorba să răspundă când își va luà doctoratul. «Nu sper,—îi scrie dânsul—*căci nu sper nici odată nimic*».

O altă particularitate a caracterului lui Eminescu erà *scepticismul*. Că erà un scepticism pornit numai din convingere, este cam greu de admis. Inșă trebuie să recunoaștem că convingerea aveà rolul de căpetenie. Este destul să ne amintim celebra

¹⁾ *Sămănătorul*. 1903 pag. 559-60.

sa frază : «Sâmburele vieții este egoismul, iar haina lui minciuna», pentru a ne încredința despre aceasta. Și dacă avem în vedere că minciuna poate adesea simulă în perfecție adevărul, atunci este cu neputință să nu găsim îndreptățit întru câtvă scepticismul marelui nostru poet.

Intr'o scrisoare în care Henrieta îi scrie d-nei Cornelia Emilian despre cumpărarea unei case, găsim următoarele interesante rânduri :

«Mihai știu bine că are să aibă mare bucurie, când are să vadă casa cumpărată; dar cum este el pesimist, nu crede că se va putea cumpăra; *are o natură că numai ce vede cu ochii crede.* Doctorul zice totdeauna că mare nenorocire este pentru el pesimismul; chiar și în boala lui, necrezând în efectul medicamentelor, progresul în bine merge cu mult mai încet». ¹⁾

Această neîncredere a lui eră generalizată. Emoționantă o parte dintr'un articol al său politic. «Lumea asta ar mai trece ea, dacă toate păsurile și nenorocirile ți s'ar întâmplă încai *sans phrase*.

«Dacă ți se întâmplă fericirea de a muri, ea e unită cu neplăcerea că unuia din preinșii amici, îi va veni mâncărime de limbă și-ți va ținea la căpătâiu un discurs cât toate zilele; dacă te lovește vre-o nenorocire, părerile de rău ale cunoscuților, dupe cari în genere se ascunde părerea de bine, îți mai îngreuiază încă sarcina vieții». ²⁾

¹⁾ H. și M. Eminescu, *Scrisori*, Iași, Șaraga, pag. 80.

²⁾ *Articole politice*. Buc. «Minerva». pag. 116.

Eminescu mai trebuie socotit și ca tipul clasic al nihilistului intelectual român.

Din cele mai bune poezii ale sale se desprinde o convingere adâncă despre eterna zădărnicie a tuturor și un scepticism indiscutabil.

„A fi? Nebunie și tristă și goală :
„Urechea te minte și ochiul te'nșală“.

Se observă câte odată la dânsul un avânt la luptă, o tendință de reacțiune înotriva relelor și nedreptăților din omenire; însă aceasta este ceva cu totul trecător, căci numai decât intervine cugetarea dezolantă, că totul este de prisos. Cel mai plastic exemplu care ilustrează aceasta, este poezia *Impărat și Proletar*. Nedreptatea, a cărei victimă este aproape întreaga omenire, îl revoltă și-i scoate accente de indignare și de îmbărbătare la luptă, pentru dreptatea celor obijduiți. Inșă cunând ea pierе în fața convingerii, că răul este inerent omenirii și că deci orice luptă este de prisos.

«Când știi că visu-acesta cu moarte se sfârșește,
«Că 'n urmă-ți rămân toate astfel cum sunt, de dregi
«Ori cât ai drege 'n lume, atunci te oboșește
«Eterna alergare ș'un gând te-ademeneste :
«Că vis al morții-eterne e viața lumi 'ntregi».

Astfel fiind, atitudinea cea mai potrivită ce trebuie să adoptăm, este *vieța contemplativă*. «Privitor ca la teatru, tu în lume să te închipui» — spune *Eminescu*. Fericirea este o iluzie, deci să nu umblăm dupe himere.

«Nici incline a ei limbă
 «Recea cumpăn'a gândirii
 «In spre clipa ce se schimbă
 «Purtând masca fericirii,
 «Ce din moartea ei se naște
 «Și o clipă ține poate;
 «Pentru cine le cunoaște,
 «Toate 's vechi și nouă toate».

Cel ce are cunoștiință numai de activitatea literară a lui Eminescu, nu-l cunoaște complet. Cu totul altul este în activitatea sa politică.

Pe când în cea dintâiu ni se înfățișează ca nihilist intelectual; în cea de a doua îl vedem ca om de acțiune, care propagă anumite idei de luptă, care urmărește un plan bine hotărât.

Din mărturisirile celor ce l-au cunoscut personal, rezultă că dânsul a fost un entuziast naționalist,—nu în sensul îngust și pătimăș cum înțeleg unii de azi naționalismul—care ori de câte ori eră vorba despre poporul român, se înflăcăra.

Din punctul de vedere al logicei pure, este greu să ne explicăm cum se pot acomoda nihilismul intelectual cu activitatea socială; însă, dacă ne dăm seama de complexitatea sufletului omenesc, acest ciudat fenomen nu trebuie să ne surprindă atât de mult. Poate că nu aceasta este singura ciudățenie, ce se observă la mentalitatea omenească. Această contradicție sufletească a remarcat'o și *Taine* la dânsul: «In noi — scrie dânsul lui *Prévost-Paradol*—avem două ființe: o conștiință sceptică și batjocoritoare, care se amuzea

---

privi și batjocori obiceiurile și înclinațiunile noastre primitive. Obiceiurile și înclinațiunile își urmează mersul sub ploaia batjocurilor. Și astfel muncim cu toată seriozitatea, fără însă a ne lua în serios». ¹⁾

---

¹⁾ Taine (H), *Correspondance*, II. pag. 126. Paris. Hachette. 1904.

IV.

PESIMISMUL LUI EMINESCU

Quand la nature crée un homme de génie, elle lui secoue son flambeau sur la tête et lui dit: Va, sois malheureux.

Diderot.

I.

Dupe cum *Sofocle* a spus în nemuritoarea sa tragedie *Oedip-Rege*, că pentru a ne pronunța asupra fericirii cuivă trebuie să-i așteptăm mai întâiu sfârșitul; tot astfel s'ar putea susține că gradul de fericire sau nefericire al unui om atârnă de *cum se simte* dânsul. Totuș, foarte puțini au în vedere acest adevăr destul de elementar.

Așă se explică faptul ce se observă în toate zilele, ca cei cari se simt nefericiți, să fie socotiți fericiți, de către alții.

Pe mulți i-au preocupat și-i preocupă încă pesimismul lui Eminescu. Unii susțin că acest pesimism a fost *simțit*; alții — cei mai puțini — că a fost mai mult *gândit*. De părerea celor din urmă

este și d. *Titu Maiorescu*, care de altfel are meritul, de a fi întrezărit înaintea altora geniul marelui nostru poet și de a fi atras atenția publicului asupra poeziilor lui, ce pot fi socotite cu drept cuvânt, ca perle prețioase ale literaturii românești.

În schițarea portretului psihologic al lui Eminescu, pe care a publicat-o pentru întâia oară în anul 1889 și a republicat-o, *fără nici o schimbare*, pe la sfârșitul anului 1908, d. *Maiorescu* susține: Întâiu, că Eminescu n'a fost nefericit și al doilea că, ceva mai mult, împrejurările în cari s'a găsit el, au fost chiar convenabile firii sale.

Însă, este mai bine să-l lăsăm pe dânsul să vorbească, rămânând ca pe urmă să revenim asupra spuselor sale și să vedem dacă sunt sau nu confirmate de fapte.

«Vieța lui externă—spune d. *Maiorescu* — este simplă de povestit, și nu credem că în tot decursul ei să fi avut vre-o întâmplare din afară, o înrăurire mai însemnată asupra lui. Ce a fost și ce a devenit Eminescu, este rezultatul geniului său înnăscut, care eră prea puternic în a sa proprie ființă, încât să-l fi abătut vre un contact cu lumea dela drumul său firesc. Ar fi fost crescut Eminescu în România sau în Franța și nu în Austria sau în Germania; ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere; ar fi fost așezat în ierarhia Statului la o poziție mai înaltă; ar fi întâlnit în vieța lui sentimentală orice alte

figuri omenești: *Eminescu rămâne acelaș, soarta lui nu s'ar fi schimbat*». ¹⁾

«Ceeace caracterizează mai întâiu de toate personalitatea lui Eminescu este o așa de covârșitoare inteligență, ajutată de o memorie, căreia nimic din cele ce-și întipărise vreodată nu-i mai scăpă (nici chiar în epoca alienației declarate), încât lumea în care trăia el, dupe firea lui și fără nici o silă, eră aproape exclusiv lumea ideilor generale, ce și le însușise și le-avea pururea la îndemână. *În aceeași proporție tot ce eră caz individual, întâmplare externă, convenție socială, avere sau neavere, rang sau nivelare obștească, și chiar soarta externă a persoanei sale ca persoană, îi erau indiferente*. ²⁾ A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu, însemnează a întrebuița o expresie nepotrivită cu individualitatea lui și pe care el cel dintâiu ar fi respins'o. Cât i-a trebuit lui Eminescu, pentru ca să trăiască în accepțiunea materială a cuvântului, a avut el întotdeauna. Grijile existenței nu l-au cuprins niciodată în vremea puterii lui intelectuale. Când nu câștigă singur, îl susțineă tatăl său și-l ajutau amicii. Iar recunoașterile publice le-a disprețuit totdeauna». ³⁾

«Legenda, că mizeria ar fi adus pe Eminescu la nebunie, trebuie să aibă soarta multor legende: să dispară înaintea realității».

¹⁾ Maiorescu (T.), *Critice*. III p. 112. Buc. 1908 «Minerva».

²⁾ Toate sublinierile din citații sunt făcute de noi.

³⁾ *Critice*. III p. 113—114.

«Și nici munca specială a unui redactor de ziar nu credem că trebuie privită la Eminescu, ca o sforțare impusă de nevoia unui spirit recalcitrant. Eminescu eră omul cel mai silitor, veșnic citind, meditând, scriind. Lipsit de orice interes egoist, el se interesă cu atât mai mult la toate manifestările vieții intelectuale, fie scrierile vreunui prieten, fie studiarea mișcării filosofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre cari aveà cunoștința cea mai amănunțită, fie luptele politice din țară. A se ocupa cu vreuna din aceste chestii, a cugeta și a scrie asupra lor, eră lucrul cel mai potrivit cu felul spiritului său».

«Cu o așa natură, Eminescu găsià un element firesc pentru activitatea lui în toate situațiile, în care a fost pus. La bibliotecă, pentru a-și sporì comoara dejà imensă a memoriei sale; ca revizor școlar, pentru a stăruì cu limpezimea spiritului său asupra noilor metode de învățământ; în cercul de amici literari, pentru a se bucura fără invidie sau râde fără răutate de scrierile citite; la redacția «Timpului», pentru a biciui frazeologia neadevărată și a formulă sinteza unei direcții istorice naționale; în toate aceste ocupații și sfere Eminescu se află fără silă în elementul său». ¹⁾

«Și nici de nefericire, care ar fi influențat sănătatea intelectuală sau fizică a lui Eminescu, nu

¹⁾ Critice. III. p. 115—116.

credem că se poate vorbi. Dacă ne-ar întrebă cineva: A fost fericit Eminescu? am răspunde: cine e fericit? Dar, dacă ne-ar întrebă: a fost nefericit Eminescu: *am răspunde cu toată convingerea: nu!* Ce e drept, el erà pătruns de ideile lui Schopenhauer, erà prin urmare pesimist. *Dar acest pesimism nu erà redus la plângerea marginală a unui egoist nemulțumit cu soarta sa particulară; ci erà eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobște; și chiar acolo, unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători, avem a face cu un sentiment estetic iar nu cu o amărăciune personală.* Eminescu din punct de vedere al egoismului cel mai nepăsător om ce și-l poate închipui cinevã, precum nu puteã fi atins de un simțãmânt prea intensiv al fericirii, *nu puteã fi nici expus la o prea mare nefericire. Seninãtatea abstractã este nota lui caracteristicã, în melancolie ca și în veselie. Și, lucru interesant de observat, chiar forma nebunii lui erà o veselie exultantã.* ¹⁾

«Când veniã în mijlocul nostru cu naivitatea sa ca de copil, care îi câștigase de mult înima tuturor, și ne aduceã ultima poezie ce o făcuse, o refăcuse, o rafinase, căutând mereu o formã mai perfectã, o citiã par'cã ar fi fost o lucrare străinã de el. Nici odatã nu s'ar fi gândit măcar

---

¹⁾ Critice. III. p. 116—117.

să o publice: *publicarea îi erà indiferentă*; unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din mână și să-l dea la «Convorbiri literare».

„Și dacă pentru poeziile lui, în care și-a întrupat sub o formă așa de minunată cugetările și simțirile, se mulțumiă cu emoțiunea estetică a unui mic cerc de amici, fără a se gândi la nici o satisfacție de amor propriu, dacă el se consideră oarecum ca organul accidental, prin care însăși poezia se manifestă, așa în cât ar fi primit cu aceiaș mulțumire să se fi manifestat prin altul, ne este permis a conchide nu numai că erà nepăsător pentru întâmplările vieții externe, dar și chiar că în relațiile personale erà de un caracter cu totul neobișnuit. Cuvintele de amor fericit și nefericit nu se pot aplică lui Eminescu în accepțiunea de toate zilele. Nici o individualitate femeiască nu-l putea captivă și țineă cu desăvârșire în mărginirea ei. Ca și Leopardi în Aspasia, el nu vedeă în femeia iubită, decât copia imperfectă a unui prototip nerealizabil». ¹⁾

II.

Intr'una din duioasele sale confesiuni, *Traian Demetrescu* face următoarea tristă mărturisire: «Știu că în lupta vieții am venit puțin înarmat. De sigur, n'a fost să fac parte dintre învingători.

¹⁾ Critice. III. p. 118.

«Și nu este oare marea cauză a nemulțumirii, a îndoelii, a tristeții noastre, tocmai acest dezacord între natura noastră prea fină, prea rafinată, prea bună, și natura mediului, adesea ori: grosolană, egoistă și rea ?

«Firește, această analiză este de un domeniu pur personal, pentru a putea fi generalizată. Cu toate acestea, cine știe dacă nu rezumă psihologia unor cazuri izolate, cari alcătuiesc acea familie a blazaților de timpuriu? ». ²⁾

Iată păreri cari se pot spune și despre temperamentul lui Eminescu. De altfel, chiar dânsul a recunoscut aceasta; căci despre *Sărmanul Dionis*, în care el s'a zugrăvit întru câtvã, spune că *erã determinat prin naștere la nepositivism*, iubitor de singurătate, *în nepulintă sufletească de a-și crea o soartă mai plăcută.*

Iar cei cari au cunoscut mai de aproape pe Eminescu, mărturisesc că nu erã ceea ce numim *un om practic*. Iată cum ni-l descrie *Caragiale* în admirabilul său articol, *In Nirvana*: «Așa l-am cunoscut atuncea, așa a rămas până în cele din urmă momente bune: vesel și trist; comunicativ și ursuz, blând și aspru; mulțumindu-se cu nimica și nemulțumit totdeauna de toate: aci de o abstenență de pustnic, aci apoi lacom de plăcerile vieții; fugind de oameni și căutându-i; nepăsător ca un bătrân stoic și iritabil ca o fată nervoasă.

²⁾ *Intim*. Craiova 1893. Samitca, pag. 49.

Ciudată amestecătură! fericită pentru artist, nenorocită pentru om». ¹⁾

Este adevărat că, prin gândirea de filosof, Eminescu erà cel mai convins, că toate se reduc la nimic; dar nu e mai puțin adevărat, că sufletul său de om și mai ales de poet erà ars de multe dorințe pe cari, din cauza temperamentului său, a *neîndemânării* sale, nu și le puteà satisface. «Cu desăvârșire lipsit de manierele comune, succesul îi scãpà adesea. Atuncea erà o sbuciumare teribilă, o încordare a simțirii, *un acces de gelozie*, cari lãsau să se întrevadă destul de clar felul cum acest om superior trebuia să sfârșească», fiindcă atunci «când o pasiune îl apucà, erà o tortură ne mai pomenită. Am fost de multe ori confidentul lui». Și se mai poate spune că erà «nepăsător pentru întâmplările vieții externe» și că «seninătatea abstractă este nota lui caracteristică, în melancolie ca și în veselie»?

Ceeace-l făcea, între altele, pe Eminescu să nu aibă succesele pe cari orice om, ori cât de filosof ar fi, tot le dorește, a fost o infirmitate sufletească de care sufer cei mai mulți oameni de geniu: *timiditatea*. Eminescu a fost un timid, dar în acelaș timp și un *ambitios*. El vedeà starea de inferioritate în care-l pune această infirmitate a sa, față de cei cari erau mai prejos decât dânsul, față de cei mediocri dar îndrãzneți, și aveà în a-

¹⁾ Eminescu (M) *Diverse*, Iași. Șaraga. p. V.

celaş timp mândria, să nu se expună la asemenea situaţii şi poate că şi teama de a nu părea ridicol.

D. N. Petraşcu, unul dintre foştii intimi ai lui Eminescu, spune despre dânsul că «eră *timid*, rezervat, trăind mult în interiorul său ca mai toţi cugetătorii... În deobşte tăceà şi ascultà... o tăcere voită, chiar când ar fi avut ceva de spus... *Între oamenii de lume eră jenat, şi nu ştià cum să se strecoare, lăsându-se poate mai curând a fi umilit decât să umilească pe alţii. Faţă cu femeile în saloane, de asemenea.* Se zice cu Hume, filosoful englez, aşezat între două domnişoare nu le spuse nimic alt decât: «Ei bine, iată-vă prin urmare, iată-vă lângă mine...» Eminescu nu ajungeà până aici, dar ocolea cât mai mult prilejurile de *felul acesta*».¹⁾—Le ocoleà, dar suferià.

În sufletul lui Eminescu se observà, pe deoparte, dorinţa pentru unele bunuri lumeşti, cu toate că le ştià că sunt trecătoare; iar pe de alta, neputinţa de a le satisface, provenită din firea lui. În faţa acestor dorinţe nu-i rămâneau decât două căi: ori să sufere unele nemulţumiri, pentru şansa problematică de a le puteà obţine; ori să renunţe la ele. Cum însă eră *mândru*, el adoptă cea de a doua atitudine: *renunţarea*. «Să cerşesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului tău, să tremur când îţi vei descoperi sânul... sânul care mâine va fi

¹⁾ Petraşcu (N.), *Mihail Eminescu*, Buc, 1892, p. 30.

un cadavru, și care dupe ființa sa este și astăzi?... Să mă frizez ca să-ți plac, să spun minciuni ca să petrec mintea ta ușoară, să mă fac o păpușe pentru... mai știu eu pentru ce? Nu... voi trece nepăsător prin această viață, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun!»¹⁾ — Nepăsător, e greu de admis. Când vedem focul cu care ne descrie frumusețea femeiască, nu putem crede că a renunțat cu *nepăsare* la obținerea favorurilor, ce i le-ar fi acordat poate unele dintre femei, în schimbul umilințelor și adulărilor, atât de obișnuite «cuceritorilor de inimi».

Se poate ca în lumea sa Eminescu să se fi simțit nemuritor, însă *rece* nu, căci simțirea sa eră prea adâncă și setea lui de iubire, prea mare.

Cât a suferit Eminescu din cauza pustiului sufletesc în care se află, se întrevede și dintr'un pasaj al unei scrisori adresate lui de către *Veronica Micle*: «Tare am plâns, dupe ce am primit scrisoarea ta; mi s'a făcut jale de tine că suferi singur, fără ca o mână cu durere să-ți atingă fruntea ta, care plătește cât o împărăție, fără să ai suflet cu milă lângă căpătâiul tău. Ce faci tu în asemenea momente?»²⁾

Și de asemenea, câtă durere în tânguirile ce le pune dânsul în gândirea *Sărmanului Dionis!* «Nu-și are fiecare om familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-l iubească — *cui, ce-i pasă de mine?*

¹⁾ Eminescu.—*Proză*. Buc. 1908, Sfetea. p. 230—1.

²⁾ Ziarul «*Dimineața*», 25 Oct. 1908.

Cum trăiesc, voi și muri, de nimeni plâns, de nimeni iubit».

S'ar putea obiecta că Eminescu n'a fost în această categorie, căci a avut o soră foarte iubitoare și prieteni mai mult s'au mai puțin devotați. Se poate să fie adevărat; dar nenorocirea lui a fost, că eră și *sceptic*. Când ai convingerea, că «*Sâmburele vieții este egoismul și haina lui minciuna*» ¹⁾, e greu ca să te mai încrezi din tot sufletul în sinceritatea vre-unui sentiment.

III.

Intr'un pasaj citate mai nainte, d. *Maiorescu* tăgăduiește că mediul exterior ar fi avut vre-o «în-răurire însemnată» asupra lui Eminescu. Este adevărat că «vieța externă a lui este simplă de povestit», dar ceace nu e ușor de știut, este efectul pe care împrejurările acestei vieți îl produceă asupra sufletului, asupra simțirii atât de rafinate a nenorocitului poet.

Dacă judecăm depe cuprinsul poeziilor sale, observăm că dânsul nu ni se plânge de vre-o anume nenorocire personală propriu zisă. Aceasta pentru motivul că Eminescu eră prea mândru și aveà prea mult bun simț, pentru ca să nu se vâicărească. Dacă însă căutăm să le aprofundăm, atunci vedem că, deși cele ce ne exprimă dânsul au un caracter general și adesea impersonal, în

¹⁾ Eminescu, *Proză*, pag. 130—1.

fond sunt pornite din adâncul unui suflet chinuit, al cărui pesimism nu erà numai «eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobște», dar el erà împreunat și cu acela provenit din suferințele sale personale, suferințe cari, oricât te-ai ridicà mai presus de vulgaritățile vieții obișnuite, este cu neputință să te lase nepăsător.

Iar ceva mai departe d. *Maiorescu* spune, că «și chiar acolo, unde din poeziile lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători, avem a face cu un *sentiment estetic*, iar nu cu o amărăciune personală».

Neapărat că aici este chestiune de impresii curat subiective, dar în ceea ce ne privește pe noi și pe mulți alții, observăm tocmai din potrivă, că indignarea lui Eminescu dela sfârșitul *Scrisorei III* merge până acolo, încât numai «sentiment estetic» nu se poate numi. Ea atinge chiar vulgaritatea. Expresiile întrebuițate — ca fameni, mișei — sunt departe de a fi poetice.

Cum se explică această revoltă sufletească? Cum se face că acest suflet distins, remarcabil prin eleganța expresiilor sale, a ridicat apostrofările sale până la acel diapazon, încât au devenit adevărate *ocări*? Explicarea o găsim în persecuțiile politice pe cari le-a îndurat.

«Pe la anul 1876, când căzù dela putere guvernul conservator al d-lui Catargiu,— Eminescu, care se aflà pe atunci revizor școlar al județului Iași și Vaslui, fu în cea mai mare grabă înlocuit;

sârguitorul și talentatul revizor și poet fu izbit prin aceasta chiar în existența lui zilnică. Căci Eminescu n'avea nici o altă resursă de trai decât produsul creerului și al penei sale.

«Rămas fără nici o ocupație, în neputință de a-și plăti cel puțin o casă și masă regulată, el mai adesea se adăpostea pe la amicii săi binevoitori, cari îi deschideau casele lor.

«Câțiva membri dela «Junimea» căutară să dea ceva mijloace de trai lui Eminescu, care dejă de pe atunci începuse a străluci prin talentul său. I se găsi, cu mare greu, postul de redactor-administrator și corector chiar, la foaia publicațiilor oficiale a Curții de apel din Iași, intitulată pe atunci «Curierul de Iași», post, deși triplu în îndatoriri, dar plătit cu respectabila sumă de 100 lei. Abia peste câteva luni—dacă nu pare-mi-se peste un an—el obțină un spor de leafă de 50 lei,—adică în total 150 lei.

«Las altora grijea de a descrie chipul cum Eminescu a putut să-și ducă viața cu niște asemenea remunerări mai mult decât modeste pentru el; las altora să găsească de aici sau din altă parte pornirea curentului fatal de idei pesimiste ce l-a copleșit atât de tare, până în cele din urmă momente» ¹⁾.

Putem oare admite, că această întâmplare n'a rănit adânc sufletul atât de simțitor al lui Eminescu ?

¹⁾ N. A. Bogdan, *Eminescu, redactor la «Curierul de Iași»*. (In : M. Eminescu, *Nuvele*. Iași, Șaraga).

Dar tot atunci i s'a întâmplat altceva și mai grav. «Cum a căzut guvernul conservator cu răposatul Lascar Catargiu la 1876, liberalii l-au înlocuit și ca culme, prin uneltirile cunoscutului Vizanti, [l-au] dat în judecata tribunalului corecțional pe motiv că «*ar fi sustras și vândut cărți din Biblioteca Statului*» ¹⁾, unde fusese mai înainte bibliotecar.

Să te vezi, pe de o parte, lăsat pe drumuri ; iar pe de alta, învinuit de hoție : iată fapte cari, ori cât de obișnuit ai fi cu infamia omenească, este cu neputință să te lase nepăsător.

Vi s'a întâmplat, de sigur, să întâlnești oameni, al căror suflet să fie copleșit de un scepticism și pesimism amar. Tânguirile lor nu se mărginesc la fapte concrete ; ele sunt de un ordin mai general. Dânșii nu-ți vorbesc de *un anume* fapt nenorocit din viața lor, dar de amărăciunile vieții în genere ; dânșii nu învinuesc pe o anume persoană, dar pe oameni și pe omenire în genere. Așa încât, dacă te-ai mărgini numai la aceste constatări, ai fi expus să crezi că scepticismul și pesimismul lor este dobândit din cărți și că dânșii nu fac decât să repete cele ce s'au mai spus de nenumărate ori. Dacă însă reușești să le câștigi încrederea și dacă ei observă că ai fi oarecum părtaș al suferințelor lor, atunci dânșii încep «să-și deschidă sufletul» și să-ți desvăluie rănile de cari este în-

¹⁾ Căpitan Eminescu, *Notiță biografică*, (în *Eminescu Poezii*, Buc., «Bibl. p. toți», p. 195—6).

durerat. Și atunci vei constată, că atmosfera tristă în care sufletul lor este învăluit, a fost creată de o întreagă înlănțuire de nenorociri, cu cari este așa de mult presărată vieța unor oameni.

Aceiași impresie ne face și Eminescu. Tânguirile exprimate în poeziile sale sunt de un ordin mai general, căci cele mai multe dintre ele se referă la soarta omenirii în genere. Inșă ele sunt pornite dintr'uu suflet, care foarte adesea a fost rănit.

Am putea spune că pesimismul gândit de către alții, a fost *simțit* și gândit de către dânsul. Ideile pesimiste ale filosofiei budiste și ale sombrului filosof pesimist german *Schopenhauer* i-au fost *confirmate* lui Eminescu, de cele ce a observat și, mai cu seamă, de cele ce a suferit dânsul.

În sufletul lui Eminescu, la durerea simțită pentru suferințele întregii omeniri s'a adaos, probabil că a covârșit'o, durerea și amărăciunea pricinuită de propriile lui suferințe.

«Căci ți-a fost dat....

«Să plângi tu plânsul tuturor...

«Din sbuciumul eternei lupte

«Să smulgi fulgerătoare versuri,

«Bucăți din inima ta rupte». ¹⁾

Dupe cum am mai spus, din afirmațiile d-lui *Maiorescu* rezultă că împrejurarile din afară n'au avut nici o înrăurire mai însemnată asupra felu-

¹⁾ Vlăhuță (Al.), *Lui Eminescu (Poezii*. Buc. 1904, Socec, p. 62).

lui de manifestare a geniului lui Eminescu. Greu de admis aceasta și cu neputință de dovedit.

Intre mentalitatea unui om și împrejurările în cari se află, este o strânsă legătură. Deosebirea esențială, dela om la om, stă în felul de *a reacționă* la aceste împrejurări. Oamenii mediocri se acomodează cu ele. Oamenii superiori, în special oamenii de geniu, au felul lor propriu de a gândi și simți. Imprejurările externe însă *directionează* felul de manifestare al genialității lor. Și, socotite din acest punct de vedere, adeseori împrejurările în cari dâșii se găsesc într'un moment dat s'au într'o epocă anumită, au o înrăurire covârșitoare. Ce i-a inspirat lui *Victor Hugo Les Châtiments*, dacă nu împrejurările în cari s'a găsit sub imperiul lui Napoleon III? *Goethe* ar fi scris *Werther*, dacă n'ar fi întâlnit și nu ar fi iubit pe *Carlota Buff*? De asemenea, *Lamartine* ar fi compus *Lacul*, dacă nu aveà amorul nenorocit cu *M-me Charles*? Și nu suntem în drept să ne îndoim, că Eminescu ar fi scris *Scrisoarea III*, dacă n'ar fi fost atât de prigonit în viața politică?

Incontestabil că toți acești oameni de geniu tot ar fi scris, însă *altceva*, sugerat de *alte* împrejurări, în cari s'ar fi găsit.

În ceea ce privește partea afectivă, de bună seamă că Eminescu, în orice împrejurări s'ar fi aflat, ar fi rămas tot pesimist, căci această filosofie se potrivea mai mult cu temperamentul său. Dar la ce bun să mai conjecturăm? E de ajuns acea-

stă constatare, că felul în care s'a manifestat geniul său în multe dintre scrierile sale a fost determinat de împrejurări. Ceeace este greu și chiar cu neputință de stabilit, e *întru cât* aceste împrejurări l-au influențat. Poate că nici el singur n'ar fi știut s'o spue.

Acelaș lucru se poate susține și despre poeziile sale de amor. În multe dintre ele putem vedea că este vorba de o persoană *reală*, nu totdeauna aceeași, la care poetul se adresează, care deși nu era identică cu prototipul femeiei, ce-l avea făurit în imaginația sa, totuș poate că se apropia întru câtva de el.—Dupe cum mărturisește d. *Petrașcu*, Eminescu a iubit de mai multe ori.

Este interesant de studiat raportul dintre un om de geniu și mediul înconjurător. Între unul și celălalt este o influență reciprocă. Cu cât un om este de mai mare valoare, cu atât va fi mai puțin influențat de mediu și vice-versa. Dar ca să nu fie influențat de loc, aceasta e greu de admis.

IV.

În ce împrejurări sociale s'a găsit Eminescu? Dupe părerea domnului *Maiorescu*, ele au fost potrivite cu natura lui, căci era un om disprețuitor de onoruri, iubitor de cultură, doritor de reforme în toate ramurile activității sociale. «Cu o așa natură, Eminescu găsi un element firesc pentru activitatea lui, în toate situațiile în cari a fost

pus». La bibliotecă își putea spori cercul cunoștințelor; «ca revizor școlar, pentru a stăruî cu limpezimea spiritului său asupra nouelor metode de învățământ; la redacția «Timpului», pentru a biciui frazeologia neadevărată și a formula sinteza unei direcții istorice naționale; în toate aceste ocupații și sfere Eminescu se află *fără silă* în elementul său». Din nenorocire, Eminescu *nu se simția* astfel cum crede d. *Maiorescu*, și vom vedea că avea dreptate.

Slujba de bibliotecar nu se poate socoti ca ocupație de agrement, decât pentru cel care nu vrea să-și facă datoria. Dar, în sfârșit, n'avem cunoștință de cum se simția Eminescu ca bibliotecar și ca revizor școlar. Avem în schimb informații îndestulătoare, despre suferințele ce le-a îndurat ca redactor la ziarul «Timpul». Să lăsăm faptele să vorbească; ele sunt mai elocvente decât orice.

Iată câteva părți dintr'o scrisoare, pe care Eminescu a scris-o *Veronicei Micle*¹⁾ în anul 1882, și care a fost citită de răposatul *Eduard Gruber*, cu ocazia inaugurării bustului nenorocitului poet, în Botoșani:

«Tu trebuie să-ți închipuești astăzi sub figura mea, un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii și peste aceasta un bolnav, care ar avea nevoie de cel puțin șase luni de repaus, pentru a-și veni în fire. Ei bine,

¹⁾ Minar, *Cum a iubit Em.* Ed. II. pag. 72.

de șase ani aproape o duc într'o muncă zadar-
nică, de șase ani mă sbat ca într'un cerc vicios
în cercul acesta, care cu toate acestea e singurul
adevărat, *de șase ani n'am liniște, n'am repau-
sul senin, de care ași avea atâta trebuință pen-
tru ca să mai pot lucra și altceva decât politică.*
«*Quelle vie, mon Dieu, quelle vie!*

«Să pot sburà pe trei zile la Iași, tare-ași veni.
Dar mai mult de trei zile n'ași avea, *pentru că eu
nu am vacanță, ci trebuie să trag ca catârii, greu
la vale și greu la deal.*

«*Ei, dacă ai ști cum salahoria asta în care
petrec, împreunată cu boala și mizeria mă apasă
și mă fac incapabil de a voi?*

«Folosul meu după atâta muncă e că sunt stri-
cat cu toată lumea și că foată energia, *dacă am
avut-o vreodată*, și toată elasticitatea intelectuală
s'a dus pe apa Sâmbetei.

«Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat
din convingere și cu speranță în consolidarea
ideilor mele și un mai bun viitor. Dar nu merge.
În opt ani, de când m'am întors în România, de-
cepțiune a urmat la decepțiune și mă simt atât
de bătrân, atât de obosit, în cât de geaba pun
mâna pe condei și mă încerc a scrie ceva. Simt
că nu mai pot, simt că am secat moralicește și
că mi-ar trebui un lung, lung repaus ca să-mi
vin în fire. *Și cu toate acestea, ca lucrătorii cei
de rând din fabrici, un asemenea repaus nu-l
pot avea nicăieri și la nimeni.* Sunt istovit, nu

mă mai regăsesc și nu mă mai recunosc... *Aștept telegramele Havas ca să scriu iar, să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt și n'ași mai fi ajuns să trăesc!*.¹⁾

Poetul *Vlahuță* unul dintre admiratorii și intimii lui Eminescu, ne povestește în câteva pagini mișcătoare, impresiile ce le-a avut din contactul cu pesimistul poet. Ele confirmă cu totul tânguirile din această scrisoare și arată că suferințele lui au fost cu mult mai mari de cât ne putem închipui.

«El erà pe atunci redactor la ziarul *Timpul*. Conștiincios și muncitor peste măsură, de multe ori Eminescu ducea singur greutatea gazetei. Câte nopți petrecute cu condeiul în mână! Ș'a doua zi, palid, nepieptănat, plin de cerneală pe degete, c'un teanc mare de foi scrise întrà la tipografie, unde rânduia materia, redacta informații, făcea corecturi, și numai seara, când gazeta începea să se vânture la roată, atunci își aducea și el aminte că e trudit și n'a mâncat nimic în ziua aceea.

«Imi pun mâinile la ochi și trec repede peste acest șir de ani, în cari Eminescu și-a dat cea mai scumpă și nobilă parte din viața și inteligența lui... pentru o mizerabilă bucățică de pâine. Când veneau căldurile nesuferite ale verei, patronii dela «*Timpul*» plecau toți la băi. Eminescu stătea neclintit în București, mistuindu-se și luptând până

¹⁾ A. Vlăhuță, *Curentul Eminescu*. Conferință. Buc. 1892. pag. 19—20.

la jertfă pentru onoarea și triumful altora, soldat credincios și nefericit.

«Intr'o zi m'am dus la tipografie să-l iau ca să mâncăm împreună. L'am găsit făcând corecturi. Era obosit la față.

«— Uf, nu mai pot, nu mai pot... Aș vrea să mă duc undevă la țară, să mă odihnesc vre-o două săptămâni.

«— De ce nu te duci?

«— Dar unde să mă duc? Cu ce să mă duc? Pe cine să las în locul meu?...

«Asta eră la sfârșitul lui Mai. Dupe o săptămână gazetele anunțau că Eminescu a înnebunit». ¹⁾

Și ne mai mărturisește, cum de multe ori i-a spus blând, încet, cu acel glas profund ce părea că vine dintr'o altă lume: «Tare-aș vrea s'adorm odată și să nu mă mai deștept».

Ele ne amintesc tânguioasele lui plângeri pornite din adâncul sufletului său îndurerat

*«Din lumea de mizerii și fără de 'nțeles
«Cu ochii cei de ghiață ai morții m'am ales
«Și totu-mi pare veșted, căzut și uniform,
«Sunt însetat de somnul pământului s'adorm,
«Incât numai de nume îmi pare că exist...
.....*

*«Ca toamna cea târzie e viața mea, și cad
«Iluzii ca și frunza pe undele de vad.
«Și nici o bucurie în cale-mi nu culeg,*

¹⁾ Vlahuță (A.), — *In vâltoare*. Buc. 1901, Socec, pag. 173.

«Nimic de care 'n lume iubirea să mi-o leg,
«Pustiul și urâtul de-apururi mă cuprind...». ¹⁾

.....

Și se mai poate susține că Eminescu n'a fost nenorocit? Atunci ar trebui să credem că vorbele și-au schimbat înțelesul lor și că exprimă contrariul celor ce au exprimat până acum.

---

¹⁾ Eminescu (M.), — *Poezii*, Buc. 1908. «Minerva», pag. 231—232.

V.

VALOAREA MORALĂ

I.

Sunt rari oamenii, cari să fie văzuți în adevărata lor lumină. Aceasta provine din cauza diversității criteriilor dupe cari îi judecă unii și alții, precum și fiindcă sunt mulți cari țin ascuns în adâncul sufletului lor, tocmai acele însușiri sau calități, absolut trebuincioase de cunoscut pentru a-i aprecia.

Este o mare greșeală să judecăm un om numai dupe înfățișarea externă a faptelor sale. Principalul este să aflăm adevăratele motive din cari pornesc. Atunci vom vedea cât de mult ne-am fi înșelat, dacă n'am fi avut în vedere cauzele ascunse ale faptelor unor oameni, despre a căror valoare morală ne-am interesat.

Valoarea morală a unui om stă în *simțul moral*, adică în acea prețioasă și foarte rară calitate sufletească, ce te oprește de a pricinui *intenționat* rău altuia, deadreptul sau pieziș. S'a mai constatat

că cei înzestrați cu simț moral au și *sentimentul demnității*, adică acea mândrie bine înțeleasă, de a nu se umili și nici a se lăsa să fie umiliți.

Eminescu a avut amândouă aceste prețioase calități. Atât faptele sale, cât și acei cari l-au cunoscut dovedesc aceasta cu prisosință.

Calitățile acestea sunt *innăscute*; iar ceeace face ca unii să se nască cu ele, — acesta este mister.

Încă dela vârsta de 16 ani Eminescu a dovedit că este înzestrat cu sentimentul demnității. Interesantă din acest punct de vedere este mărturisirea unui cunoscut al său din Blaj,—a d-lui Cacoveanu.

«Ce să mai spun despre dânsul din vremea cât am stat împreună în Blaj? Aici eră străin și foarte avisat la ajutorul altora, dar nu se dejosiă a cere dela cinevă cevă. Îi lipsiă totul, dar nu se plângea de nimic. Trăiă fără de grijea zilei de mâine. Trebuințele vieții și le redusese într'atâta, în cât nu se temeă că nu și le-ar putea îndestulă ușor, ori când și ori unde.

«Cum venise la Blaj să facă examen și încă pe 4 clase de odată, ai fi socotit să nu-și afle locul umblând să-și câștige oamenii; nu umblă să facă cunoștința profesorilor, nici să-și facă mână bună cu cei mari. Nu umblă alergând dupe nimic. Cu atât mai puțin dupe carele, cari nu te așteaptă. Dacă umblai dupe prietenia lui, bine; dar să umble el dupe prietenia altuia, nu.

«Nu vorbiă despre sine și lucrurile lui nici odată». ¹⁾

¹⁾ «Luceafărul». 1904. pag. 73.

Eminescu aveà din temperamentul filosofului *lipsa de dorințe zadarnice*, calitate care face să-ți fie mai ușor a te purtã corect în afaceri și a-ți păstrã neștirbit sentimentul demnitãții. Cãci, dacã observãm mai de aproape, constatãm cã ceea ce face pe mulți sã fie incorecți, este marea disproporție dintre dorințele lor și putința de a le satisface pe calea cea dreaptã.

În calitatea lui de filosof, Eminescu știa cã nimic din lumea de afarã nu-ți poate mãri și nici micșorã valoarea *intrinsecã*. De aceea dânsul disprețuia onorurile și nu puneã mare preț pe apreențierile oricui.

Este drept cã lipsa de vanitate te face sã-ți pãstrezi mai ușor corectitudinea și demnitatea; însã, în schimb vieața îți este tristã. Cãci, ce oare face farmacul ei, dacã nu satisfacerea unora dintre așã numitele vanitãți. Iar felul de traiu al lui Eminescu dovedește și mai mult aceasta. Iatã cum îl descrie d. Petrașcu, și cum în adevãr a fost :

«De locuit, locuia învederat în case modeste, fie într'o camerã din fundul curții Clubului conservator, fie în cãte o chilie de bisericã. Pretutindenii însã, indiferența, neîngrijirea de încunjurul sãu treceau peste toate marginile; în camera sa erã deapururi desordine, neluminã și lipsã de aer, cari fãceau sã fie îngrijați pe cei ce-i devenisem amici. — Și cu toate astea mai toatã vieața și-o petreceã în astfel de camere, și ore lungi și nopți

întregi, singur, nemâncat, neîncălzit, numai citind și meditând.

«Dupe astfel de sforțări sufletești și trupești singurătatea i se părea că-l striviă. Ș'atunci plecà de acasă, cu deosebire seara, și se înfundă în câte un birt cu lume necunoscută lui. Aci se află bine, găsindu-se de formă numai în mijlocul lumii, dar fiind tot singur. Sgomotul dimprejurul lui, cu lumea veselă, în fața lăutarilor, îi dădea imaginea absurdității vieții. Cereà și el o sticlă cu vin roș, «căci albul are plumb», ziceà Eminescu,—luà un ziar oarecare și începeà să citiască, sau mai curând nu citià, *fiindcă pe figura lui se vedeà oprit un zâmbet uniform ca pe figura unei statui...*

«Așa erà vieața lui. De onoruri, de fericirile de din afară, de avere, nici că se gândià; acestea i păreau chiar triste, în sufletul lui. Astfel, într'o dimineățã, în urma citirii la Palat a uneia din satirele lui, fu vestit că regina voește să-l cunoască. Această înaltă atenție îl amără peste măsură, gândindu-se la urmările ei. Încercă de a se eschivà, dar nu putù. Când ieși din Palat, erà și rămase multă vreme supărat pe d-nul Maiorescu, «care—cum ziceà el — îl prezentase în spectacol». Tot atât de contrariat a fost, când i s'a propus medalia Bene-merenti, pe care nu numai că o refuză dela început, dar se rugă chiar să nu se facă încercarea, care ar trebui să dea naștere la sgomotul refuzului lui, sgomot tot atât de nesuportabil ca și însăși medalia». ¹⁾

¹⁾ Petrașcu. pag. 20—22.

O altă calitate frumoasă a lui Eminescu eră *bunătatea*. El nu ştia ce este duşmănia. Singura parte din scrierile sale, care ne-ar putea face să credem că eră rău, este vehementa diatribă din *Scrisoarea III*, în care biciueşte pe politicianii şarlatani dela noi. Inşă, la drept vorbind, din ea se desprinde mai mult *indignarea* decât ura. Şi dacă avem în vedere că el, omul onest, a fost învinuit de hoţii, pe când atâţia hoţi dovediţi erau nepedepsiţi şi chiar poate protejeaţi în scumpa lui ţară,—găsim că această revoltă sufletească a fost destul de îndreptăţită.

«In întreaga lui scrisă — spune d. Slavici — nu este o singură notă de ură, şi noi, cari-l ştiam în toate amănuntele vieţii lui, am rămas adeseori uimiţi de firea lui îngăduitoare faţă de cei ce se făceau vrednici de a fi urâţi». ¹⁾

Cum se face că, cu toate aceste frumoase calităţi morale, Eminescu nu numai că nu eră iubit, dar nici măcar simpatizat. Cu toate că unora li se vor părea paradoxal, înşă noi afirmăm că *tocmai* din cauza lor. Orice superioritate jenează, şi mai cu seamă superioritatea morală. Oameni a căror vieată să fie curată ca cristalul, sunt foarte rari; iar celorlalţi nu le convine de loc intimitatea unui om, a cărui natură «le este în ascunsul inimei lor o veşnică mustrare», — dupe cum a spus cu toată dreptatea *Schopenhauer*.

¹⁾ *Omagiu*, pag. 10.

De altfel, Eminescu ştia aceasta şi de aceea spunea adesea d-lui Slavici: «Când oamenii au trebuinţă de tine, aleargă să te caute; sunt însă foarte mulţumiţi, când pot iară să scape de privirea ta pătrunzătoare şi de gura ta cea rea». ¹⁾

Şi Eminescu mai avea un *păcat*: dispreţuia pe cei demni de dispreţ şi, ca orice om cinstit, era cel mai aspru critic al amoralilor. Dispreţul este mai greu de suportat decât ura, mai cu seamă de către aceia cari, în adâncul sufletului lor, ştiu că-l merită.

«Eminescu nu era în stare să mintă, să treacă cu vederea reaua credinţă a altora, să tacă şi atunci, când era dator să vorbească; să măgulească ori chiar să linguşească pe cineva, şi în gândul lui cea mai invederată dovadă de iubire şi de stimă era să-i spui omului şi în bine şi în rău adevărul verde în faţă. El era în stare să se umilească, să stăruie, să cerşiască pentru vre-un nevoiaş; pentru sine însuşi însă cu nici un preţ. Vorba lui era vorbă şi angajamentul luat de dânsul era sfânt. Niciodată nu luă asupra sa sarcini, pentru cari nu se socotia îndeajuns pregătit, ori pe cari nu era gata să le poarte cu toată inima.

«Ori şi cât de pornit ar fi fost şi ori şi cât de des s'ar fi pierdut în gânduri, el nu uită niciodată să-şi facă datoria, era totdeauna la locul lui şi

¹⁾ *Omagiu*, pag. 21—22.

alergă dupe creditorii săi, dar contra propriei sale convingeri nu lucră cu nici un preț».

Și d. Slavici conchide cu multă dreptate: «In mijlocul societății în care i-a fost dat să-și petreacă vieța, un asemenea om nu putea să facă carieră, nici să-și creeze pozițiune.»¹⁾ Concluzie cât se poate de adevărată; căci, la noi în țară mai cu seamă, ca să parvii ți se cer în deosebi contrariul de ce aveă Eminescu, adică multe *defecte* și puține calități.

In calitatea lui de om de caracter, repetă adesea d-lui Slavici: «Ceeace li se poate iertă altora, nu pot să-mi permit eu.»²⁾

Insă acei ce își iertau și își permiteau multe nepermise, nici vorbă că nu puteau simpatiză pe Eminescu. Dânsul însă nu dușmăniă, căci «ura se dedeă la dânsul cu dispreț pe față».

«Disprețul lui se dedeă pe față fără de nici o teamă și adeseori și fără de milă și mai ales aceasta făceă pe mulți să se ferească de dânsul».

Despre această atitudine disprețuitoare a lui Eminescu vorbește și G. Panu în interesantele lui *Amintiri dela Junimea*. Aceasta îl cam enervă pe Panu și-l făceă ca de multe ori să-l contrarieze mai mult din spirit de contrarietate.

In anul 1879, când Panu s'a reîntors la «Junimea», spune că pe Eminescu l-a găsit același, «cu zâmbetul lui amar, cu tăcerea lui semnifica-

¹⁾ *Omagiu*, pag. 21—2.

²⁾ *Ibid.* pag. 21.

tivă și cu disprețul suveran pentru oameni și lucruri». ¹⁾

Prestigiul de care se bucură un om atârnă de valoarea intelectuală și morală a celor cu cari este în atingere. Astfel pe când Eminescu nu se bucură de nici o considerație din partea mediocrilor și inculților, cu totul altfel eră în societatea «Junimea», în care străluciau mulți oameni de valoare și de talent; însă, dacă de către mulți eră simpatizat, nu erau puțini nici aceia cari nu-l puteau suferi.

«El nu numai că se bucură de multe simpatii, dar aveă și autoritate, căci eră om, ce-i drept, necruțător dar cu inima deschisă, lipsit cu desăvârșire de răutate, obiectiv și deprins a vorbi numai despre lucruri, la cari se pricepeă.

«Când eră vorba să-și spună părerea, el nu ținea seamă nici de vârstă, nici de pozițiune socială, nici de slăbiciuni individuale, ci întrebuiță vorbele în înțelesul lor propriu. Eră deci uneori jicnitor pentru oamenii, cari luau parte la seratele «Junimei» cu gânduri, cari nu aveau nici o legătură cu literatura, și chiar nemilos față cu cei cari vorbeau despre lucruri, asupra cărora nu erau dumeriți. Astfel eră una dintre cele mai plăcute și mai caracteristice figuri în cercul literar, un om care le luă toate în serios, le făcea toate cu toată inima și fără de gând ascuns și fără de care seratele pierdeau mult din farmecul lor». ²⁾

¹⁾ *Amintiri dela Junimea*. II. pag. 385.

²⁾ Slavici, *Eminescu și «Junimea»*. (în rev. «Ramuri» IV. pag. 490—1).

II.

Cercetând mai de aproape viața oamenilor mari, observăm că, alături de unele calități distinse și rare, au unele slăbiciuni, cari îi pun mai prejos de mediocri. Par'că natura ar fi voit să se despăgubească pentru geniul cu care i-a înzestrat. Dela această lege a firii nici Eminescu n'a făcut excepție.

În sufletul său pare că ar fi fost două personalități cu tendințe contrarii și veșnic în luptă. Deși eră înzestrat cu simț moral, însă a fost lipsit de energia trebuincioasă, prin care să poată îndeplini totdeauna ceea ce el îi dictă. Dupe cum am vorbit mai amănunțit, când m'am ocupat de nebunia sa, Eminescu aveà voință slabă. El nu eră în stare să ia o hotărâre imediată și nici să execute totdeauna hotărârile luate. Această infirmitate sufletească și-a recunoscut-o singur și într'o scrisoare adresată d-lui Maiorescu, din Germania. «Când e vorba să spun [da sau ba], atunci, de obicei, nu spun nimic, și natura mea primordială se arată pe față — devin *ticăit*». ¹⁾

O altă particularitate a voinții lui Eminescu este *impulsivitatea*, manifestată sub forma neputinței de a se înfrâna. Așa în cât viața desordonată ce duceà, nu eră decât rezultatul acestei stări bolnăvicioase a voinței sale. Ceea ce mai dovedește aceasta, este că de obicei dânsul duceà

¹⁾ Răduiescu-Pogoneanu. *Studii*, pag. 62.

astfel de vieață numai când erà *antrenat* de alți prieteni. N'avea putere să reziste imboldurilor lor. Și nici dânsii nu-l iubieau atât, în cât să caute a-l înfrânà; ba făceau dinpotrivă.

Judecând numai pe deasupra multe din faptele lui Eminescu, s'ar putea deduce că dânsul erà *amoral* și *imoral*, căci nu se ținea de vorbă și nu ducea o vieață cumpătată. Aceasta ar fi o judecată cât se poate de greșită. Căci, ceea ce caracterizează, în rândul întâiu, pe amoral este *precugetarea* cu care săvârșește toate incorectitudinile. Infamiile lui sunt rezultate dintr'un *calcul* rafinat, care-i asigură aproape totdeauna izbânda. Luați de exemplu pe «cuceritorul de inimi», pe seducătorul de profesie. Pentru ca să prindă în mreje victima, dânsul întrebuintează o *strategie* întreagă. Iar dacă este tipul clasic al amoralului nu se mărginește numai să-i răpească onoarea, dar caută să-i exploateze și munca. Și dacă se întâmplă ca victima lui să se sinucidă, el o plânge cu lacrimi de crocodil.

Cu totul altfel este cazul cu omul bolnav de voință; deși însuflețit de cele mai bune intențiuni, cu toate acestea nu este în stare să le îndeplinească. Astfel a fost Eminescu. Veronica Micle, cu intuiția ei de femeie și cu inteligența ei aleasă, l-a cunoscut foarte bine, dupe cum rezultă și dintr'un fragment de scrisoare.

«Și poezia promisă o tot aștept, dar ea nu mai vine!

«Ah!... de ce nu poți tu ține măcar micile promisiuni! Ah, mimi... atât de bine te-am înțeles și atât de bine te cunosc în păturile cele mai ascunse ale inimii, încât sunt singura ființă care ți-o scuz și esplic toate neajunsurile perfecteii tale ființe». ¹⁾

De altfel Eminescu singur își cunoaște imperfecțiunile naturii sale și eră cel dintâiu care să le regrete. El își vede slăbiciunea de caracter, el își observă cu amărăciune lipsa de *spirit practic*, dupe urma căreia avu de suferit toată vieța. Sfâșietor de dureroasă tânguirea lui dintr'o scrisoare adresată Veronicei Micle. «*În momentele în cari-mi simt nefericirea și slăbiciunea de caracter, în momentele în cari văd că nu sunt bun de nimic în lumea aceasta și că în zadar trăiesc, atunci când sunt descurajat și sătul de vieță, te-am rugat, femeie dulce și fermecătoare, să ierți că am îndrăsnit a te iubi, să erți că am aruncat această umbră de mizerie asupra vieții tale, care, dupe caracterul tău, trebuiă să fie veselă și luminoasă. Eu nu tăgăduesc că am făcut o crimă iubindu-te, o crimă ce zilnic o espiez. Nu tăgăduesc, că făgăduindu-ți lucruri ce nu le-am ținut, pentru că n'am fost în stare a le ține, n'am comis cel mai mare păcat față cu singura ființă în lume, care mie, neiubit de nimeni și antipatic tuturor, mi-a dăruit o rază de fericire, ce n'o merit*». ²⁾

¹⁾ Baboianu (N.), *Iubire-Durere*, pag. 73.

²⁾ Minar, *Cum a iubit Eminescu*, Ed. I. pag. 134—5.

Rezultă din această tânguire că această iubire a lui Eminescu erà mai mult o povară pentru dânsul. Și acest fapt îmi reamintește o parte din *Sârmanul Dionis*, nuvelă scrisă cu mult înaintea acestui amor al poetului, în care când Dionis observă că Maria îl iubește, în loc de veselie simți mai mult tristețe.

«Perdeaua de vis-à-vis se dete puțin într'o parte și prin faldurii ei albi apărù un blond cap de copilă. Râdeà.

«Marie! șopti el cu inima strânsă.

«Părul ei cel blond și împletit în cozi cădeà pe spate; o rază de purpură la tâmplă, gura micuță ca o vișină coaptă și fața albă și roșie ca mărul domnesc. Dupe ce răsese — cine știe de ce — ea lăsă perdeaua să recadă.

«Dară inima lui se contrase cu violență, căci el înțelese sensul, dar și neputința realizării viselor lui. Acum știà că iubește. — La ce mi-a mai trebuit și asta? gândi el cu sufletul plin de lacrimi. — Nu e destul mizeria în care am trăit, cel puțin o mizerie fără de dorințe? Și prima mea dorință și poate ultima nerealizabilă! Trăsura cea fină și amară dimprejurul gurii lui se adânci vădit. Sufletul lui se cutremurà la gândirea că nu va puteà scuturà greutatea acestui amor, Speranță? el n'o puteà aveà. O simțire, pe care n'o cunoscuse nici odată, erà ea să se nască cu amorul?»¹⁾

¹⁾ Eminescu (M.), *Proză*. Buc. Sfetea. 1905, pag. 88—89.

E straniu cum 10 ani mai târziu Eminescu a trăit acest amor. Contrariu celor ce se întâmplă de obicei, ceea ce la început a fost numai o ficțiune, dupe trecere de vreme relativ îndelungată a devenit realitate.

Totuș faptul se explică. Lui Dionis, Eminescu i-a împrumutat propriul său temperament; iar când dânsul s'a găsit în împrejurările în cari pusesese pe ciudatul său erou, — a fost firesc ca și el să reacționeze la fel.

Lipsa de spirit practic prin care se caracterizează mai toți poeții și de care s'a plâns atât de duios și Eminescu, îmi amintește admirabila poezie a lui *Baudelaire*, în care dânsul îi compară cu pasărea albatros, care pe uscat devine jucăria și obiectul de batjocură al tuturor.

*Souvent, pour s'amuser, les hommes d'équipage
Prennent des albatros, vastes oiseaux des mers,
Qui survient, indolents compagnons de voyage,
Le navire glissant sur les gouffres amers.*

*A peine les-ont-ils déposés sur les planches,
Que ces rois de l'azur, maladroits et honteux,
Laissent piteusement leurs grands ailes blanches
Comme des avirons traîner à côté d'eux.*

*Ce voyageur ailé, comme il est gauche et veule!
Lui, naguère si beau, qu'il est comique et laid!
L'un agace son bec avec un brûle-gueule,
L'autre mime, en boitant, l'infirme qui volait!*

*Le poète est semblable au prince des nuées
Qui hante la tempête et se rit de l'archer ;
Exilé sur le sol au milieu des huées,
Les ailes de géant l'empêchent de marcher.*¹⁾

III.

Acum intrăm în cea mai dureroasă perioadă din sbuciumata viață sufletească a lui Mihail Eminescu, în aceea în care poetul merge cu pași repezi spre nebunie și își dă socoteală despre aceasta.

Două caracteristice ale acestei grozave boale sunt, pe de o parte, exagerarea treptată a stigmatelor sufletești cu cari candidatul la nebunie se născuse deja ; iar, pe de alta, transformarea mai mult sau mai puțin înceată ce se face în caracterul lui. Din acest din urmă punct de vedere, individul devine contrariul de ceea ce fusese în stare normală.

Când s'au arătat la Eminescu întâile simptome de nebunie sau când, vorbind în termeni medicali, a început epoca de incubație a boalei, — nu se știe cu hotărâre. Și este firesc, căci ele încep pe nesimțite, în cât cei din jurul bolnavului nu-și pot da bine seama și nici chiar el.

Dacă avem în vedere mărturisirile lui G. Panu, ale d-lor Cacoveanu și Slavici, Eminescu nu erà alcoolic prin anul 1873. Iar dacă ne raportăm la spusele lui Ieronim Barițiu, care a trăit la Viena

¹⁾ *Les Fleurs du Mal*. Paris. Calmann-Lévy. pag. 89.

împreună cu Eminescu prin anul 1870—71, atunci chiar din acel timp simptomele boalei au început a se arăta. «Din ce în ce individualitatea lui Eminescu începù a arăta niște particularități tot mai bizare. Ducea o viață neregulată și desordonată, având capricii curioase; dădea dintr'un extrem într'altul». ¹⁾

În privința ultimilor ani ai vieții sale lucide, avem prețioasele mărturisiri ale d-lui I. Slavici, care arată cum zi cu zi aproape, caracterul lui Eminescu începuse să se schimbe, până în ziua fatală de 28 Iunie 1883, când a izbucnit cu furie nebunia.

«De Sf. Gheorghe mi-am căutat o locuință în care puteam să-i închiriez o odaie, și până la îmbolnăvirea lui, timp de câțiva ani, am stat sub acelaș acoperământ.

«Nu mi-a făcut niciodată nici un fel de supărare, deși-l țineam de scurt.

«Om de o rară disciplină intelectuală, el ținea să fie disciplinat și în practica vieții lui; se feriă de escese, și mă fericia pentru destoinicia mea de a face de regulă numai ceea ce eu însumi voiesc. Se bucură dar, când îi veniam prin stăruințele mele prietenești într'ajutor și nu se'npotriviă. Boala îi eră însă, precum se vede, legată de o anumită vârstă și nu i-a venit deodată, ci încetul cu încetul, și astfel îi eră din ce în ce mai greu să se stăpânească.

¹⁾ *Sămănătorul*, 1903, pag. 259—60.

«El fumă puțin, dar bea multe cafele. Știa că ele nu-i fac bine, dar le luă de cele mai multe ori, fără ca să-și dea seama despre ceea ce face. Eră dar destul să ridic degetul, pentru ca să stingă focul aprins la mașină.

«Băutor n'a fost Eminescu. Bea numai adimenit de prietenii cu cari stătea de vorbă, puțin câte puțin, și numai vinuri ușoare, curate și bune! Vinul îl făcea vioiu, vesel, comunicativ și doritor de a îmbrățișa și de a fericii pe toată lumea».

«Păcatul lui cel mare și hotărâtor eră lipsa de rânduială în traiul zilnic: când se așeză la masa de lucru, fie că scria, fie că citia, nu mânca zile întregi și petrecea nopțile în nedormire. Nu suferia de insomnie și avea multă poftă de mâncare, căci eră apoi în stare să doarmă timp de douăzeci și patru de ceasuri într'una și mânca odată pentru trei inși. Uita însă să mănânce și nu se îndură să doarmă, deși părerea lui statornică eră că cea mai plăcută parte a vieții e cea petrecută în somn, când ești fără ca să fii și să simți durerea.

«Dedeam lecțiuni la școala normală a societății, la «Azilul Elena Doamna» și la Institutul Manliu. Sâmbetele dar și'n ajunul zilelor de sărbători, când nu aveam să fiu la opt dimineața pe catedră, ste team și eu adeseori cu el și discutam cestiuni de gramatică, de pedagogie, de filosofie, ori de istorie, întregi nopți senine, cari nu se pot uita. De obicei însă nu-l lăsam să stea și eră destul să bat în perete, pentru ca să-și stângă lumânarea, ori să-l

întreb, când mă întorceam acasă, dacă și-a luat ori nu masa, pentru ca să se ducă și s'o ia.

«In primăvara anului 1883 însă, el a început să se îndărătnicească și nu mai eram nici eu tot cel de mai nainte. Suferiam de câțiva ani acum de o hiperclorhidrie, ale căreia simptome interpretate de medici drept manifestațiuni ale unei alte boli mă chinuiau, mă umpluseră de îngrijare și mă făcuseră nerăbdător. Nu mai aveam dar măsura de mai nainte nici în relațiunile mele cu Eminescu și mă supăram câte odată pe el.

«Obiceiul lui erà, că citia cu glas tare ceeace îi plăcea, mai ales poeziile, și făcea multă gălăgie când scria, se plimbà, declamà, bătea cu pumnul în masă, erà oarecum în harță cu lumea, la care se adresa.

«Îi băteam în perete; el stingeà lumânarea și se liniștia, dar erà de rea credință și nu se culcà. Peste câtvà timp, când credeà c'am adormit, aprindia din nou lampa și iar începeà să bodogănească. Mă sculam atunci, mă duceam la el și-l rugam să mă lase să dorm. Aceasta-l răpuneà, dar relațiunile dintre noi erau din ce în ce mai încordate. Eu eram din ce în ce mai stăruitor, iar el se făcea tot mai îndărătnic și ziceà în cele din urmă că abuzez de afecțiunile lui și-l terorizez.

«Acesta a fost pentru mine primul semn al bolii de nervi care-l cuprinsese».

«In timpul acesta a scris doina anume pentru inaugurarea statuei lui Ștefan cel Mare, la care a

și asistat într'o stare sufletească, prin care a pus pe mulți pe gânduri.

«Dupe examene eu trebuia să plec fără de întârziere la Viena, ca să consult medicii, iar de acolo la băile ce-mi vor fi recomandat, și vorba eră ca Eminescu să plece și el în Moldova, ca să-și aducă fratele bolnav.

«Când eră să-mi iau rămas bun dela dânsul, el a început să-mi facă imputări pline de amărăciune, că profit de ocaziune, *ca să-l părăsesc în niște împrejurări atât de grele pentru el*. În zadar îi spuneam că sunt alții, cari țin la el și pot să-i fie de mai mare ajutor decât mine; el nu mă lăsa să plec.

«Un singur mijloc îmi rămânea ca să-l liniștesc: să-i cer un serviciu prietenesc, o dovadă de dragoste.

«Uite, i-am zis, am să-l rog pe d-l T. Maiorescu ceva și nu pot să mă duc acum pe la dânsul; te rog să-i duci un bilet din partea mea».

«Rugam pe d-l T. Maiorescu să-l observe bine pe Eminescu, căci mie mi se pare greu bolnav.

«Eră prea târziu.

«La d-l T. Maiorescu el s'a stăpânit, dar s'a dus apoi să iee o baie, ca să-și potolească nervii, și dela baie a fost dus la casa de sănătate». ¹⁾

Se vede din aceste prețioase mărturisiri cum Eminescu pierdeă treptat-treptat stăpânirea de sine;

¹⁾ *Eminescu-Omul* (în «Omagiul» pag. 17—19).

iar din partea subliniată mai sus se constată că dânsul presimția catastrofa. De altfel, în această privință un fost intim al său mi a spus că, cu o săptămână înainte, pe când se află într'o seară la cafeneaua *Union*, se pomeni cu Eminescu că vine la dânsul și-i spune: Eu mă apropii cu pași repezi spre nebunie, să aveți grije de mine.

Despre presimțirea și temerea lui de nebunie vom vorbi mai amănunțit, când ne vom ocupa de romanul său «*Geniu pustiu*».

De oarece nebuliei lui Eminescu i-am consacrat un capitol special, aici ne vom ocupa numai de amănuntele, cari vor servi drept completare a celor spuse acolo.

Dupe întâiul atac de paralizie generală — căci astfel a fost diagnosticată în cele din urmă boala lui—s'a făcut o schimbare în fizicul lui Eminescu; iar în caracterul lui s'a produs o completă transformare.

Iată cum ni-l descrie d. A. C. Cuza, care l-a cunoscut prin anul 1884. «Pe atunci, Eminescu era dupe întâiul acces al boalei, restabilit pe deplin, cu înfățișarea senină, cu fruntea înaltă și minunat arcuită, cu privirea blândă din ochii săi prea mici, visători, *cu zâmbetul iertător și nirvanic*. O ușoară încovoicare a umerilor, o îngrășare prea timpurie, cu urme de bugezeală a feței, erau singurele semne ale stării lui de suferință și ale scăderii puterilor lui. De altfel, un suflet de copil, ce nu se cunoaște, impersonal până la desăvârșită

uitare de sine și, cu toate acestea, de o distinsă rezervă; uneori vesel și izbucnitor, ca un școlar sburdalnic; de obicei, serios, melancolic și tăcut. Părea a fi stăpânit de un neastâmpăr lăuntric, de un dor nemărginit de necunoscut. De câte ori nu l-am auzit îmbiindu-mă: *să ne ducem*—să plecăm departe într'o pribegie fără țintă și fără sfârșit.

«Când l-am cunoscut prin 1884 în Iași, Eminescu locuia în curtea otelului România....., într'o mansardă din podul unei șuri de piatră, la care te urcai pe o scară exterioară. Printr'o ușe cu geam, dând deadreptul afară, pătrundeai în această cameră, spațioasă de altfel, dar joasă în plafon, fără prea multă lumină, având un pat, un scaun și-o masă simplă, ca mobilier. Cărțile și ziarele erau aruncate pe jos». ¹⁾

Dupe cum singur mărturisește, d. A. C. Cuza l-a cunoscut numai dupe primul atac de nebunie. Mai interesantă este descrierea d-lui Petrașcu, care l-a cunoscut și înainte și dupe. Dânsul reliefează contrastul dintre aceste două stări ale lui Eminescu.

«Când l-am văzut atunci, nu mai recunoscui pe poetul de odinioară. El era micșorat, scăzut sufletește. Figura i sta extatică, vrednică de milă și capul i părea părăsit de gânduri... Paloarea i se accentuase ca un vâl cernit; numai fruntea și ochii mai aveau ceva din flacăra lor divină. Intră

¹⁾ *Eminescu comemorativ*. Iași, 1909.

și stătea în mijlocul cunoscuților într'un mutism complet, într'o absență totală de inteligență și voință. Din cătare i se resfrângea o dureroasă tristețe a unei îmbătrâniri fără vreme, a unei stingeri fără veste, iar ca dorinți, niște lucruri comune, mici, de simplu traiu, lucruri, ce nu mai puteau avea ca odinioară, nici natura, nici puterea de a se înălța în iluzii de poet. Zi cu zi însă, părea a degenera mai mult și se arăta obosit la întrebările ce i se făceau. Foarte arareori, și dupe străduințele de tot felul, puteam smulge câteva cuvinte din gură-i, cari nu însemnau mai mult de cât tăcerea: Câte un *da*, sau câte un *nu*, cari păreau a veni dela distanțe enorme. Când îi aduceam aminte de tablourile din versurile lui, de episoade din copilărie, de momentele dulci ce-l inspiraseră și-i dăduseră cele dintâiu emoțiuni... el, cu privirea plecată în jos, primiă vorbele acestea ca niște greutateți ce-i apăsau sufletul, nevoind par'că a-și întoarce gândul spre timpuri și emoții, stinse pentru totdeauna. Dupe o pauză de tăcere, când socotiam că poate va ridică puțin vălul tainelor sale, vedeai o singură clătinare din cap, rece, exterioară și generală, întovărășită de o mișcare de mână înceată, care însemnă: «Să le lăsăm uitate, pe toate», iar pe figura lui devenită mai palidă, o contracție de suferință, ce te obligă să schimbi vorba. În intervalul acesta se duse în Iași. Aci fu vorba să se facă profesor la o școală secundară, dar el refuză, simțind că nu

poate să-și încordeze puterile pentru preocupări intelectuale. Din faza aceasta a boalei, adică din faza oarecum negativă a ființei sale, intră în a doua fază, când sensualitatea și vițiul se manifestară în el în plină lumină, fără grije de oameni și fără rușine. Se ținea dupe femei ordinare, înșelă lumea, fură mici lucruri ca un copil, cerea bani și, în rare momente lucide, se simțea umilit de ceea ce făcuse mai înainte». ¹⁾

Dupe cum se vede, Eminescu pierduse cu totul *simțul moral*, cea mai frumoasă podoabă a caracterului său. Această amoralitate patologică l-a făcut ca, în 1885, să spună că *Laïs* este o piesă creată de dânsul, pe când ea nu era decât o traducere a piesei *Le Joueur de flûte* de *Émile Augier*.

Tot din cauza nebuniei a mai pierdut și *sentimentul demnității*. Imi amintesc cele ce-mi spuneă un bun prieten al său, cu care luă adesea masa împreună. Mai înainte de boală, Eminescu socotiă ca insultă să-i plătească altul consumația; dupe nebunie, în tot timpul mesei nu făcea altceva decât să le dea să înțeleagă comesenilor ca să-i plătească masa. În sfârșit, pierduse orice jenă ca să ceară. Dupe cum vedem, din punctul de vedere al valorii morale, Eminescu s'a schimbat cu totul dupe boală.

Revenirea temporară la luciditate a fost pentru Eminescu cea mai mare nenorocire; căci pe de o

¹⁾ Petrașcu, pag. 24 — 26.

parte, l-a făcut să asiste la propria lui ruină sufletească, iar pe de alta să sufere mult din cauza lipsei. Dacă ar fi rămas nebun, atunci ar fi fost internat definitiv într'o casă de sănătate, unde i-ar fi fost asigurate pentru totdeauna trebuințele materiale ale vieții. Astfel însă cum s'a întâmplat, dânsul a avut foarte mult de suferit, ca un om nevoit să trăiască din mila altora. Neapărat că o cauză a suferințelor lui a fost și în propria lui fire necumpătată, care dupe boală s'a exagerat și mai mult.

Un alt chin sufletesc al său a fost un fel de rușine ce-l cuprinsese că a fost nebun. Și mai știă pe dealtă parte că spusele lui nu vor mai avea autoritatea cuvenită, de oarece vin dela unul care a fost în casa de nebuni.

Și dânsul spunea d-lui Slavici: «Es ist nicht de Mühe werth!» Om din mine tot n'o să mai iasă! Prea sunt mulți aceia, pe cari i-am jicnit spunând adevărul și, dupe cele petrecute, nu-mi rămâne decât să stau sfiicios într'un colț. Dacă mai nainte, voind să se apere, ziceau că sunt răutacios și că exagerez, acum nu le va fi greu să mă prezinte drept un descreerat». ¹⁾

Interesante și destăinuirile d-lui Mille despre Eminescu dupe boală:

«La București, vindecat temporar, Eminescu venia să ne vază din când în când. Ridică greoiu

¹⁾ *Omagiu* pag. 23.

cele trei caturi ale casei Steiner din strada Academiei, târându-și dupe el galoșii plini de noroi și întrebându-ne sfios și ezitând *ce se mai aude dela comitetul din Iași?*—În a doua capitală a Moldovei și sub îngrijirea d-șoarei Emilian se alcătuiuse un comitet pentru a veni în ajutorul poetului, căruia Camera nu-i votase încă pensiunea ce i se făgăduise.

«A trăi însă de pe urma *«comitetului»* eră de sigur greu, căci banii veniau foarte neregulat, iar poetul eră nevoit să plătească la birt și să achite chiria modestei sale camere. Erau penibile aceste vizite, penibile fiindcă fără să vrea, poetul, indirect făcea apel la punga mea și pe acele vremuri vieța eră grea și adeseori mă găsiam în situațiuni de acelea, în cari suma de cinci lei este o problemă fără de soluțiune...

«Erau penibile aceste momente și din alt punct de vedere. Eminescu, care totdeauna a fost un modest, un pudic, un om fără de inițiativă, dupe nebunie părea și mai lipsit de orice simț practic.

«Aproape nu-i venia să mai vorbească, de situațiunea lui nu pomenia, și părea că se teme să nu spue ceva care nu se cuvine. Îi eră frică să nu se cunoască într-o câtvă că a fost nebun. Vorbirea lui rară, așezată și înceată, eră acum și mai ezitantă, iar ochii lui mari, ochii lui de *bour*, cuvânt care a rămas amintire din lecțiunile lui și îmi dădea și o comparație a privirii lui — ochii lui păreau că îți spionează trăsăturile feței, ca să

pătrundă în lăuntru sufletului tău, pentru a afla ceea ce crezi de el și dacă nu-ți face impresiunea omului ieșit de curând din balamuc». ¹⁾

De asemenea sunt interesante și mărturisirile lui *G. Panu*, cu privire la starea mintală a lui Eminescu prin 1888—89. Se vede din ele cât de mult boala îi întunecase geniul, cu toate că foarte rar și pentru scurt timp, păru că își revine la starea lucidă. Inșă acestea erau numai clipe.

«Prin 1888—1889, Eminescu este adus în București. Întâmplător el își ieia o odăiță într'o mare casă mobilată din calea Victoriei, unde eră tipografia și redacția *Luptei*, și unde aveam și eu apartamentul. Eminescu, ca să se scoboare jos în stradă, trebuia să treacă prin culuarul pe unde îmi aveam șederea, prin urmare aveam ocazie foarte des a-l vedeà. Nu mai eră nebun ca înainte, dar eră într'o stare de prostrațiune, din care rar, foarte rar ieșea. Mă interesam să știu cum își petrece ziua. Ședeà închis într'o odaie toată ziua, având plăcere de a ceti numai cronicile țării, precum și toate scrierile atingătoare la istoria acestei țări, încolo nimic nu-l mai interesà. Evită societatea oamenilor și chiar a prietenilor».

«La început Eminescu mă evită...

«Cu toate astea am căutat în noua ocazie, care mi se prezintă, să-l cultiv; simțiam o imensă milă pentru nenorocirea lui și voiam să știu până

¹⁾ *Adevărul*. 16 Iun. 1909.

la ce grad nenorocirea este ireparabilă. Il poftiam la mine la masă refuză de 2 ori și veniă numai o dată. La masă erau totdeauna colaboratorii dela *Lupta* și alte persoane. El ședeà jenat, timid, cu ochii în jos și nu vorbiă aproape de loc. La întrebările ce i se făceau, el răspundeà prin un «da» sau «nu» și cu toate acestea toată lumea îi arătă stimă și dragoste.

«Renunțase la băutură, bea foarte puțin. Cu toate acestea, dupe vre-o două pahare, pe la sfârșitul mesei, se mai încălziă, fizionomia lui deveniă mai vioaie, răspundeà mai bine la întrebări.

«Intr'o seară dupe masă, deodată văd în Eminescu manifestându-se vechea lui natură, începù a râde și a glumi, a convorbi cu cei de față și a-i persiflă pe unii cu mult spirit. Ne-am bucurat cu toții și am început a-l pune tot mai mult la îndemână, speranța născându-ni-se că remediul poate aveà loc.

«Zadarnic! Dupe cinci minute el căzù din nou în mutismul său obișnuit, având aerul că nu mai cunoaște sau puțin îl importă lumea ce-l înconjură. Stătù vre un sfert de ceas în prostrație, apoi întorcându-se către mine, îmi zise încet ca să nu fie auzit de ceilalți:

«— Panule, știi tu că în lumea aceasta nu este nimic mai interesant de cât istoria poporului nostru? Trecutul lui, tot, tot, este un șir neîntrerupt de martiri. Ți-o spun ție, fiindcă tu te-ai ocupat de istoria Românilor».

«Apoi se sculă și, fără să zică nimic, a plecat.

«De atunci n'a mai venit la masă la mine. Il întâlneau prin culuar și-l întrebam de ce nu mai vine la mine, el îngână câte ceva. Într'o zi îmi zise :

«— Sunt prea mulți la masă la tine și sunt prea sgomotoși.

«Aceasta eră starea lui mintală, când într'o zi aud un glas de femeie, prin sală, oftând. Deschid ușa și întâlnesc pe Veronica Micle, care își frământă mâinile și se ținea de păr oftând.

«— Ce este, M-me Micle? o întrebai eu.

«— Ce să fie, am venit dupe Eminescu, acum viu dela dânsul din odaie; imposibil, nu mai este nimic de sperat dela dânsul, toate silințele mele ca să-l aduc la o viață reală, n'au isbutit. El se uită lung la mine, nu zice nimic, *ba câte odată are aerul de a zâmbi ironic*». ¹⁾

---

¹⁾ G. Panu, *Amintiri dela «Junimea»*. I, p. 332—4.

VI.

ZÂMBETUL LUI EMINESCU

---

*Sunt unii oameni în al căror zâmbet
li se oglindește caracterul.*

I.

Este știut că sufletul aproape fiecărui om este o enigmă. Din cele ce se petrec în adâncul lui, noi știm foarte puține; în deosebi, pe acelea pe cari dânsul vrea să ni le arate. De obicei, fiecare întrebuițează o adevărată artă ca să ascundă tocmai aceea ce noi am avea nevoie să știm; iar civilizația a dus această putere de ascundere, la mare perfecție.

Însă cu toată dibăcia unora de a-și ascunde adâncul lor sufletesc, chiar când el este curat, la unii sunt anumite gesturi, anumite priviri, anumite surâsuri, cari ne exprimă mai mult decât unele fapte ale lor.

Zâmbetul mai cu seamă are o mulțime de *nuanțe*, depe cari, dacă le înțelegi, te poți călăuzi în

aprețierea valorii morale a unui om și a stării lui sufletești și, în deosebi, a stării lui afective.

Oamenii a căror fizionomie este ca de marmoră, cari o păstrează pururea neschimbată, în ori ce împrejurări s'ar afla, sunt cei mai periculoși, căci de regulă dâșii ascund sub ea un suflet necurat, pentru dovedirea căruia și se cere multă experiență, multă documentare.

Cu totul altfel sunt cei cu fizionomia *deschisă*, cei din a căror întreagă înfățișare se desprinde o atmosferă plină de sinceritate și bunătate. Ochii lor sunt adevărate ferestre ale sufletului, prin cari dâșii își exprimă curatul lor fond sufletească; surâsul lor este o grădină, care chiar dacă nu te înveselește, atunci când este trist; în orice caz te captivează, te predispune în favoarea lor.

Astfel a fost Eminescu. Ceva caracteristic și permanent în fizionomia lui a fost surâsul său *blând, sincer, sceptic, amar și disprețuitor*. Cei cari nu sunt destul de cunoscători în ale complexității sufletului omenesc și în ale fizionomiei, vor obiecta că un surâs nu poate să exprime atâtea nuanțe sufletești; însă cu toate acestea, le exprimă, dacă nu pe toate deodată, dar alternativ și pe multe dintre ele chiar permanent și simultan.

Acest surâs al lui Eminescu era o însușire înăscută, moștenită probabil dela mama sa, dupe cum rezultă din descrierea fizionomiei acesteia, publicată la începutul biografiei poetului.

Iată cum se înfățișeă Eminescu la vârsta de 8—9 ani: «Informatorii mei — spune d. I. Scurtu — sunt frații V. și I. Bumbac din Bucovina.... Dânșii fuseseră meditatorii lui Eminescu în casa lui Aron Pumnul, unde își așezase căminarul Eminovici copiii săi.... Unul din frații Bumbac îmi scrie că Mihail venise la Cernăuți prin anii 1858—59, fiind «un copil de vre-o 8—9 ani, naiv de tot, *pururea zâmbitor* și recitând de-a rostul balade populare; aveă memorie minunată și eră plăcut tuturor». ¹⁾

Iar un altul, care l-a cunoscut în Blaj, vorbește și dânsul despre acest surâs al lui Eminescu.

«Eminescu, dupe cât îmi aduc aminte, a sosit la Blaj, în primăvara anului 1866.

«În general, îl țineam de băiat cetit și ne prindeam de multe ori la dispută cu el din literatură și altele. O singură dată nu l-am văzut mânios ori iritat în disputele noastre, cu toate că de multe ori din pedantarie susțineam câte o absurditate, ca să-l necăjim. El totdeauna rămâneă domol și *zâmbiă*, ca și când ar fi vrut să zică: «ce știți voi?». ²⁾

Zâmbetul acesta al lui Eminescu l-a remarcat și Caragiale, chiar de când l-a întâlnit pentru întâia oară:

«Eră o frumusețe! O figură clasică încadrată de niște plete mari negre; o frunte înaltă și senină, niște ochi mari — la aceste ferestre ale su-

¹⁾ *Sămănătorul*, 1903. pag. 55.

²⁾ *Anuarul III*, pag. 10.

fletului se vedeà cã cinevã este înãuntru ; *un zãmbet blând și adânc melancolic*. Aveà aerul unui sfânt tânãr coborât dintr'o veche icoanã, un copil predestinat durerii pe chipul cãruia se vedeà scrisul unor chinuri viitoare». ¹⁾

Despre acest zãmbet caracteristic al lui Eminescu vorbește și N. Densușianu, dupe cum s'a vãzut, în scrisoarea sa, publicatã mai înainte ; vorbește și d. N. Petrașcu, în portretul ce-l face poetului. Din urmãtorul pasaj și dupe cum de altfel mi-a mãrturisit și verbal d. Petrașcu, se vede cã Eminescu zãmbiã adeseã și când erã singur.

«Erã într'o searã de toamnã, din anul 1880, într'un birt de pe str. Știrbei-Vodã, când am vãzut pentru întâia oarã pe Eminescu.

«Când tãcù muzica, poetul *zãmbi* un moment, apoi plãti ce bãuse, îndesã cãtevà foi de hãrtie de țigare într'un pachet de tutun, albastru..... se sculã, și eși...». ²⁾

Acest surãs al lui Eminescu, însã de astã datã și plin de satisfacție, se observã la dânsul și dupe ce compunea. Doamna Mite Kremnitz îl descrie astfel : «Un surãs plin de fericire îi fluturã împrejurul tinerei sale guri, împrejurul ochilor celor negri și adesea învãluiți ca într'un zãbranic, atunci când dupe asemenea retragere din lume ieșiã iarãș între oameni. Cãt de mult ar fi putut creã, sã-i fi fost împrejurãrile vieții mai prielnice». ³⁾

¹⁾ *In Nirvana* (Eminescu, *Diverse*).

²⁾ *Scriitori români*, pag. 137.

³⁾ *C. Lit.* Sept. 1910, pag. 791—92.

Despre blândețea surâsului lui Eminescu vorbește și Kaufmann, în amintirile sale :

«Intr'o zi Eminescu mă găsește făcând corecturi la o romanță, ce o trimisesem dela Lipsca la tipar. Se aproprie și citește titlul : «Yre».... Romanță, cuvinte de S. Dorian (pseudonimul meu).

«Mă roagă să-i cânt melodia cu vioara, pe când el citia cuvintele.

«Dupe ce termină, îl întrebai : «Cum găsești poezia, maestre?» *Cu veșnicul lui surâs blând* îmi răspunde : «Bună, da-da, bună» și apoi imediat adăogă în nemțește «wo der Geist des Altmeister sich spüren lässt-muss es gut sein». (Acolo unde transpiră spiritul maștrilor clasici, trebuie să fie bine).

«Mărturisesc astăzi că «Yre» erà o reminiscență din Goethe». ¹⁾

Este interesant faptul că Eminescu zâmbia chiar atunci, când erà atins în amorul propriu. Probabil că se simția mai presus de aceia cari, cu intenție sau nu, îl răniau.

Imi istorisia un cunoscut că a avut ocazia să fie de față, când o persoană sus pusă l-a umilit pe marele poet, exagerându-i binele ce-i făcuse, dându-i o atribuție plătabilă cu vre-o 250 lei lunar.

Ei, domnule Eminescu, știi d-ta ce însemnează să ai 250 de franci pe lună? Câți nu râvnesc la o asemenea sumă?!

¹⁾ *Omagiu*, pag. 196—197.

Eminescu n'a făcut altceva de cât să zâmbească, — zâmbetul amar al omului superior conștient de valoarea lui, care se vede pus pe aceeași treaptă cu mediocrii.

Dacă este vre un folos al superiorității intelectuale, e acela că te ridică mai presus de meschinăria obișnuită și te face ca, înarmat cu dispreț olimpien, să privești dela înălțime pe aceia cari, deși intelectualmente îți sunt inferiori, caută să-și dea aere de superioritate.

Acest surâs caracteristic, manifestat încă din copilărie, nu l-a părăsit pe Eminescu nici dupe boală și nici chiar până în ultimul an al tristei sale vieți.

«În ziua de 21 Octombrie 1884 s'a sărbătorit la Iași, printr'un banchet de 150 tacâmuri, împlinirea a 100 ani de la moartea lui Horia.

«Acum erà pela sfârșitul banchetului, și mesenilor li se cam suise nectarul la cap; de odată văd pe cineva că se suie în picioare pe masă. Erà mult regretatul Ion Creangă, care începuse să strige în gura mare, cu aerul lui obișnuit comic, cam astfel: D'apoi bine, D-lor, s'a băut în sănătatea cutăruia și cutăruia... Să-mi dați voie să vă amintesc că numai în sănătatea aceluia care a făcut poezia: «Dela Nistru pân'la Tisa, tot Românul plânsu-mi-sa», nu s'a băut. Beau deci în sănătatea lui Eminescu.

Ei bine, ca și cum un curent electric ar fi trecut prin vinele fiecăruia, cu toții laolaltă, am început

să strigăm : Trăiască Eminescu ! Eminescu... Eminescu să vorbească ! Eminescu...—Nemuritorul poet pare că nici nu auzià, nici nu vedeà ce se petrece în jurul lui, atât erà de indiferent la entuziasmul comesenilor lui. *Numai din când în când zâmbià câte puțin*, încrețindu-și fruntea cea lată, dar fără să vorbească un cuvânt; era trist, melancolic». ¹⁾

Chiar în 1889, cu câteva zile înainte de a recădeà definitiv în furia boalei, acelaș surâs se observà pe fizionomia lui. D-l Petrașcu, care a avut ocazia să-l vadă atunci, istorisește următoarele : «Intr'o seară, pe la începutul anului 1889, l-am revăzut într'o stare mai acută a boalei. Eram în restaurantul Hugues. Intră *surâzând*, se așeză la masă, spuse c'a terminat un articol politic, pe care-l arătă în servieta de subsuoară, cerù o cafeà cu rum, și fără nici o legătură aparentă de idei, începù să istorisească un prim sentiment al lui pentru o cântăreață vieneză «cu părul galben ca de aur și cu glasul ca clopotul», ziceà dânsul. Iși amintì de o arie germană ce ea cântà pe atunci pe scenă, și pornì să cânte din ce în ce mai tare. Se oprì, eși afară unde-i venì rău, apoi plecă uitându-și servieta. Se întoarse trist și posomorât, luă servieta și zise : «uitasem tirtașii». Imi strânse mâna din nou, privì ceașca de cafeà din care băuse, clătină din cap și pornì.

«Peste cât-evà zile recăzù în furia boalei». ²⁾

¹⁾ Gh. Popa Radul, *O amintire despre Eminescu*, (în *Arhiva* din Iași, 1900, pag. 283—4.

²⁾ *Mihail Eminescu*, p. 27—8.

II.

S'ar putea obiecta de către unii că am insistat prea mult asupra surâsului lui Eminescu, ce, din punct de vedere al literaturii, n'ar avea nici o însemnătate. Faptul însă nu este așa; căci, cercetând mai de aproape producțiunile sale literare, am constatat că el împrumută acest surâs tuturor personagiilor din ele și că pentru dânsul surâsul avea un farmec deosebit. Toate amantele din scrierile lui Eminescu surâd. Iată exemple:

*Cea zâmbind își mișcă dulce a ei buze mici, subțiri,
Iar pe patu-i și la capu-i presărați-s trandafiri.*¹⁾

*

*Iar pe buze-i trece-un zâmbet
Inneecat, fermecător,
Care gur'abia-i deschide
Cea uscată de amor.*

*

*Atunci tu prin întuneric te apropii surâzândă,
Albă ca zăpada iernii, dulce ca o zi de vară;
Pe genunchi te-așezi, iubito, brațele-ți îmi înconjoară
Gâtul.... iar tu cu iubire privești fața mea pâlindă.*

*

*Netezești încet și leneș fruntea mea cea liniștită
Și, gândind că dorm, șireato, apeși gura ta de foc
Pe-ai mei ochi închiși ca somnul, și pe frunte în mijloc,
Și surâzi, cum râde visul peste inima 'ndrăgită*

¹⁾ *Lumină de lună*, p. 122 Toate versurile citate sunt luate din acest volum.

*Și-aș pune soarta lumii pe buza-ți purpurie,
Aș pune legei lumei răsândul tău delir;
Aș face al tău zâmbet un secol de urgie
Și lacrimile-ți mir,*

*

*Când sufletu-mi noaptea vegheă în extază,
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază,
Incins cu o haină de umbră și rază,
C'asupra-mi c'un zâmbet aripele a 'ntins.*

*

*Iar când te văd zâmbind copilărește,
Se stinge atunci o viață de dureri,
Privirea-mi arde, sufletul meu crește.*

*

*Cobori încet... aproape, mai aproape,
Te pleacă iar zâmbind peste-a mea față,
A ta iubire c'un suspin arat-o.*

*

*Cu o suflare răcorești suspinu-mi,
C'un zâmbet faci gândirea-mi să se 'mbete.
Fă un sfârșit durerii... vin la sânu-mi*

*

*Ea îl privea cu un surâs,
El tremurâ 'n oglindă,
Căci o urmă adânc în vis
De suflet să se prindă.*

*

*Din lumea de mizerii și fără de 'nțeleș
Cu ochii cei de ghiață ai morții m'am ales
Și totu-mi pare veșted, căzut și uniform,*

*Sunt însetat de somnul pământului s'adorm.
In cât numai de nume îmi pare că exist...
Tu doar răasai cu'n zâmbet în visul meu cel trist*

*

*Cu zâmbetul tău dulce tu mângâi ochii mei,
Femeie între siele și stea între femei*

*

*Și cu acel smerit surâs,
Cu cea mai blândă față
Să faci din viața mea un vis,
Din visul meu o viață!*

*

*Te duci, și ani de suferință
N'or să te vadă ochii-mi triști,
Inamorat de-a ta ființă,
De cum zâmbești, de cum te miști*

*

*Când dorul meu e-atât de-adânc și-atât de sfânt
Cum nu mai e nimica în cer și pe pământ,
Când e-o înamorare de tot ce e al tău,
De-un zâmbet, de un cutremur de bine și de rău,
Când ești enigma însăși a vieții mele 'ntregi: —
Azi văd din a ta vorbă, că nu mă înțelegi.*

*

*Ci tu rămâi în floare ca luna lui April,
Cu ochii mari și umezi, cu zâmbet de copil*

*

*De al tău chip el se pătrunde,
Ca oglinda îl alege —
Ce privești zâmbind în unde?
Ești frumoasă se 'nțelege.*

*

*Ne-om rezimă capetele-unul de altul
Și surâzând vom adormi sub înaltul
Vechiul salcâm.*

*

*Văd sufletu-ți candid prin spațiu cum trece;
Privesc apoi lutul rămas — alb și rece,
Cu haina lui lungă culcat în sicriu,
Privesc la surâsu-ți rămas încă viu.*

*

*Au e scris în lume?... Tu chip zâmbitor
Trăit-ai anume ca astfel să mori?*

*

*O vis ferice de iubire,
Mireasă-blândă din povești,
Nu mai zâmbi! A ta zâmbire
Mi-arată cât de dulce ești.*

Acelaș zâmbet se observă și la eroinele din nuvelele lui Eminescu: La Maria din *Sărmanul Dionis*; la aceea din gingașea lui nuvelă *La aniversare*, pe care dânsul o descrie astfel: «Ea eră blondă, foarte blondă, cu părul ca un caer de cânepă și scurteica — ori cât de groasă ar fi fost — accentuă totuș, liniile unei talii pline și mlădioase...

«Luna lumină fața ei albă ca laptele, cu obrazii roșii și părul ei blond, foarte blond, care înconjură cu lux și finețe o față plină și răsătoare». ¹⁾

III

Unii ar putea spune că este destul de firesc și, prin urmare, nimic de mirat că amantele din poeziile lui Eminescu surâd; căci ce oare poate în-

¹⁾ Proza lit. pag. 38.

veseli mai mult de cât amorul, care este fericirea sau, în orice caz, iluzia fericiri. Deci Eminescu n'a făcut decât să descrie o stare destul de firească.

Însă este de remarcat că surâsul are pentru dânsul un deosebit farmec și o mare însemnătate; acest farmec dânsul îl împrumută și eroilor navelor, în deosebi *sărmanului Dionis*.

Este interesant cum el atribue acest surâs și unor corpuri neînsuflețite.

*Luceferi ce răsar
In umbră de ceteni
Or să-mi zâmbească iar,
Fiindu-mi prieteni. ¹⁾*

O altă obiecție ce ni s'ar putea face este că, din punct de vedere literar, zâmbetul lui Eminescu nu are nici o însemnătate.

Totuș nu este astfel. Întru cât o particularitate sufletească a unui scriitor se resfrânge în scrierile sale, ea trebuie să ne intereseze; căci contribuie întru câtvâ la explicarea operelor sale. Este trebuincios să știm ce anume particularități ale lui sufletești le-a atribuit autorul personagiilor din scrierile sale.

Astfel *Balzac* i-a atribuit lui *Cousin Pons* slăbiciunea, aproape mania, de a colecționa curiozități și opere de artă. În *David Coperfield*, *Dickens* s'a zugrăvit în mare parte pe dânsul. Tot astfel a făcut și *Byron* în *Corsarul*, *Lara*, *Don*

---

¹⁾ *Mai am un singur dor.*

Juan. Maupassant atribui eroilor unora dintre nuvelele sale halucinațiile de cari sufletul său bolnav erà chinuit. *Goethe* a atribuit lui *Werther* delicata lui simțire.

Eminescu n'a făcut excepție dela aceasta; zâmbetul său caracteristic l-a atribuit eroilor nuvelor sale.

Iată, bunăoară cum descrie pe *sârmanul Dionis* :

«Nu erà un cap urât acela al lui Dionis. Fața erà de acea dulceață vânătă-albă ca și marmura în umbră, cam trasă fără a fi uscată, și ochii tăiați în forma migdalelor, erau de acea intensivă voluptate, pe care o are catifeaua neagră. Ei înnotau în orbitele lor, *un zâmbet fin și cu toate acestea atât de inocent* trecù peste fața lui la spectacolul ce-l privià». ¹⁾

Dacă trecem acum la *Toma Nour*, din *Geniu pustiu*, observăm că și lui, Eminescu i-a atribuit propriul lui surâs.

Ca să ne convingem, să comparăm felul cum ni-l descrie d. I. Slavici pe Eminescu, cu felul în care acesta descrie pe *Toma Nour*.

«Om de o veselie copilăroasă, el râdea cu toată inima, încât ochii tuturor se 'ndreptau asupra lui. În clipa următoare se 'ncredință însă, se strâmba ori își întorcea capul cu dispreț». ²⁾

«Căpătasem în el [în *Toma Nour*] un amic, care nu mă vizită de cât ca să mă certe, care nu se

¹⁾ *Proza lit.* pag. 32.

²⁾ I. Slavici *Eminescu Omul* (în *Omagiu* pag. 9—10)

purtà de cât în [haine] negre, care râdea zile întregi cu un răs de netot în societatea oamenilor, pentru ca să piângă acasă; care urà oamenii și erà răutăcios ca o babă, numai ca să nu placă unei lumi, ce nu-i plăcea lui». ¹⁾

Iar surâsul său sceptic și amar vedem că-l împrumută și eroului său, Toma Nour. «A nu-mi iubi poporul, zisei eu [Toma Nour] c'un zâmbet amar; poate că nu l-ași fi iubit nici odată, dacă noaptea aceasta așa de teribilă nu m'ar fi învățat să-l iubesc». ²⁾

«Dar în fine — zise el cu un surâs sceptic — de ce să cercetăm noi a ridicà generațiunea cu umărul. Tot ce se întâmplă pe lume, rezultă». ³⁾

Cei cari l-au cunoscut pe Eminescu, spun că adesea aveà obiceiul să zâmbească singur. Ei bine, acest obicei îl aveà și sârmanul *Dionis*, precum și Gajus Iulius Octavian August, din nuvela *La Aniversare*.

«Ah! zâmbi el [*Dionis*] cu un fel de dureroasă beție, de aş puteà să o sărut odată! par'că n'aș mai voi nimic pe lume». ⁴⁾

«Gajus Iulius Caesar Octavian August se duse acasă. Se așeză dinaintea focului, și-și zise zâmbind: «Tu ești un măgar!» ⁵⁾ [Cuvintele pe care i le spusese râzând iubita sa la despărțire].

¹⁾ *Geniu pustiu* pag. 9.

²⁾ *Ibidem* pag. 138.

³⁾ *Ibidem* pag. 13.

⁴⁾ *Proza lit.* pag. 75.

⁵⁾ *Proza lit.* pap. 93—94.

La Eminescu și disprețul se manifestă tot prin surâs, de aceea el ustură și mai mult, căci cuprinde o nuanță de batjocură și, poate, de compătimire. Iar înălțimea disprețului său pentru unii, se oglindește admirabil în cele 2 versuri dela sfârșitul *Scrisorei II*.

*Dacă pot cu ușurință și cu zâmbet a lor ură,
Laudele lor de sigur m'ar măhni peste măsură*

Cât de jos trebuie să socotești pe un om, pentru ca laudele lui să te măhnească! Și totuș asemenea oameni sunt puzderie; căci, dacă natura a croit din când în când câte un geniu, care face onoare omenirii; în schimb, acei care o înjosesc prin felul lor de a fi și de a se purta sunt numeroși ca frunza și ca iarba.

La Eminescu se observă particularitatea că deși căută să ascundă cele ce se petrec în adâncul sufletului său, însă ele se oglindiau adesea pe fizionomia sa și multe dintre ele se exprimau prin surâs.

Și adesea stări sufletești, cari la alții se manifestă prin lacrimi, la dânsul se exprimau într'un surâs, sub care se ascundeau lacrimile și amărăciunea.

Sunt unele surâsuri mai înduioșetoare de cât cele mai jalnice tânguiri. Pe acestea le observăm la naturile de elită, la oamenii al căror suflet este curat și cari, deși răniți adânc, au mândria să nu se plângă nici odată. Atitudinea lor obișnuită este disprețul pentru unii și resemnarea față de loviturile neînălăturabile ale sorții.

VII.

VIEAȚA SENTIMENTALĂ

I.

Celui ce citește biografia și corespondența lui *Nietzsche*, îi este cu neputință să nu fie dureros impresionat de chinurile sufletești ale nenorocitului filosof, german, îndurate din cauza pustiului sufletesc, ce îl apăsă din ce în ce mai greu. Iar dacă ne interesăm mai de aproape și de viața altor oameni mari, constatăm acelaș lucru.

Printr'o ironie a sorții, tocmai cei mai setoși de iubire sunt mai puțin iubiți. Cu toate acestea faptul este explicabil. Iubire adevărată e greu să existe între alte persoane de cât acelea între ale căror naturi este oarecare *afinitate*. Și chiar dacă nepotrivirea de caracter nu provoacă ură, în orice caz ea cauzează nepăsare, care pe oameni sentimentali îi doare foarte mult.

Eminescu a fost un *sentimental*. Din scrierile sale rezultă destul de bine aceasta. Inșă, firea lui excepțională mai mult îndepărtă pe oameni de

dânsul decât îi apropiã. Unii nu-l înțelegeau; alții erau prea grosolani, ca să poată apreția delicatetea de simțire a sârmanului deși marelui nostru poet.

Severitatea cam turcească a tatălui său de bună-seamă că nu convenia naturii prea delicate a distinsului literat. Tandrețea mumei sale era mai mult potrivită cu sensibilitatea lui feminină. Așa ne explicăm jalea cu care dânsul o plânge în cea mai duioasă poezie a sa *O mamă*.

Și chiar în convorbirile sale cu prietenii, atunci când era vorba de dânsa, poetul se emoționa dureros.

Eminescu prin firea sa a fost un *izolat*, un *singuratic*; iar această izolare sufletească a sa îl apăsa adânc. Cât de dureroasă este această stare pot înțelege numai cei foarte setoși de iubire, dar cari n'au pe cine iubi.

«O! de-aș putea iubi» — se tânguește dânsul la vârsta de 18 ani.

«Înțelegi tu ce va să zică de a nu *putea* iubi?

«A trece prin lume singur, mărginit în pași, în ochi — să te svârcolești în strâmtoarea sufletului tău celui rece — să cauți a-l aprofundă și să vezi că e secăt și că apele sale se pierd în nisipul secăciunii sociale, se ard de căldura (holeroasă) a unei societăți de oameni, ce trăiesc numai din ura unuia către celălalt.

«A nu iubi, nu-i nimica — a nu *putea* iubi e grozav». ¹⁾

¹⁾ *Geniu pustiu*, pag. 27--28.

Aceiași tânguire din lipsa de iubire o găsim și la *Sărmanul Dionis*.

«Dar consumată de lipse [mama lui *Dionis*] se stinse într'o zi. În delirul ei, ea trase mâna copilului și-o ascunse în sân, lângă inimă, s'o încălzească — un simbol al vieții ei întregi!

«De atunci fizionomia, surâsul lui căpătase cea umbră dulce de tristețe. care îl făcèa atât de interesant și irezistibil pentru bobocii pensionatelor. Dar lui însuș nu-i treceà prin minte, că pe el l-ar puteà iubi cinevã, pe el nu-l iubise nimeni în lume afarã de mumã-sa — cum l-ar mai fi putut iubi pe *el*, atât de singur, atât de sărac, atât de fără viitor! Nu-și are fiecare om, gândi el, familia sa, amicii, rudele, oamenii săi, ca să-i iubească — cui ce-i pasã de mine? Cum trăesc, voi și muri, de nimeni plâns, de nimeni iubit.»¹⁾

Și adevărul e că astfel a și murit Eminescu. Regretat da; însă plâns nu. Regretat a fost de către acei oameni superiori, cari îi apreciau valoarea. Inșã una este admirația și alta este iubirea. Pentru Eminescu nu a existat nici un amic în acel înțeles înalt al cuvântului, adică un om gata să se sacrifice pentru a te servi. Despre afecția rudelor n'avem nici o dovadă.

O iubire caldã și devotată a fost aceia a Henrietei Eminescu pentru sărmanul ei frate, care s'a

---

¹⁾ Proza literară, pag. 39.

dovedit cu prisosință în anul 1887—88, dupe ce poetul a căzut din nou greu bolnav.

Cum o fi împărtășit Eminescu această iubire a surorii sale, nu știm. Însă atunci mintea sa eră în declin. Și, afară de aceasta, naturi ca aceea a lui sunt foarte pretențioase chiar în iubire. Nu se mulțumesc numai ca cinevă să-i iubească; ei doresc tot atât de mult ca să-i și *înțeleagă*. Iar convingerea noastră este că sora sa nu l-a înțeles pe deplin. Inteligența ei primitivă și bunul simț nu-i ereau de ajuns, pentru a putea pricepe firea complexă a unui asemenea om.

Așa în cât, Eminescu a fost cu totul străin sau, mai bine zis, înstrăinat de familia lui, iar relațiile lui sociale se reduceau, pur și simplu, la așa numitele «prietenii de căciulă,» contractate prin birturi, berării, cafenele, etc. In relațiuni de acest fel, nu poate fi vorba de *sentiment* în adevăratul și marele înțeles al cuvântului. Cel mult, de simpatie. Și chiar și asta atât de rar!.... El știà aceasta foarte bine, și cât de mult adevăr cuprindeà următoarea lui sceptică reflecție!

«Lumea asta ar mai trece ea, dacă toate păsurile și nenorocirile ți s'ar întâmplà încai *sans phrase*. Dacă ți se întâmplă fericirea de a muri, ea e unită cu neplăcerea că unuia din preinșii amici îi va veni mîncărimea de limbă și-ți va ține la căpătâiu un discurs cât toate zilele; dacă te lovește vre-o nenorocire, părerile de rău ale

cunoscuților, dupe cari în genere se ascund părerii de bine, îți mai îngreuiază sarcina vieții». ¹⁾

Când ai asemenea convingeri, vieța ta nu poate fi de cât pustie și deci lipsită de acel farmec atât de trebuincios sufletelor de elită, care decurge din deplina încredere într'o iubire înțeleasă și împărțită. Și vezi cât de multă dreptate are filosoful *Nietzsche*, când scria unui fost prieten al său: «Te mai întâlnești, vorbești ca să nu taci din gură, chiar scrii și scrisori. Dar adevărul numai în privire îl cunoști, și el îmi spune, îl înțeleg deja prea mult; Amice Nietzsche, iată-te cu totul singur». ²⁾

II

O iubire care te poate consolă de lipsa tuturor celorlalte și care, cevă mai mult, ar face poate ca vieța să-ți pară un paradis, este *amorul*.

Ce rol a jucat amorul în vieța lui Eminescu? Iată o cestiune foarte interesantă întru cât ea este în strânsă legătură cu creațiile literare ale marelui nostru poet.

De bună seamă că dânsul s'ar fi supărat, dacă cineva i-ar fi cerut amănunte în această privință.

Căci, dupe cum se știe, lui nu-i plăcea să-și destăinuiască vieța.

¹⁾ *Articole politice* p. 116.

²⁾ N. Zaharia. *Din psihologia oamenilor mari*. (în revista *Sănătatea*, 15 Oct. 1911.)

Din cauza acestei discrețiuni ce păstră Eminescu, din viața lui sexuală nu se știe nimic sau aproape nimic. D. Cacoveanu, care l-a cunoscut la Blaj în 1866 și l-a întâlnit la București în 1868—1869, spune că «Eminescu pe acea vreme nu bea, nu fumă, nu jucă cărți, nu prea ducea grija femeilor, ba nici nu vorbea de ele, de cât de cele de prin cărți. Nu era lumeț, ca să zic așa». ¹⁾

Iar d. I. Slavici spune că «în ceea ce privește viața sexuală, el era de o sobrietate extraordinară. Nici odată el nu vorbea despre femei decât având în vedere partea ideală a ființei lor și disprețuia pe oamenii, cari aleargă dupe «fuste» ori vorbesc despre afaceri scandaloase. Slăbiciunile lui erau cu desăvârșire platonice, lucruri despre cari se vorbește numai cu religiozitate, și numai ademenit și răpus putea el să aibă și legături, cari nu sunt curate, cum era în cele din urmă cu Veronica Micle, despre care mi-a vorbit numai în ziua, când a putut să-mi zică: «În sfârșit am scăpat». ²⁾

Eminescu era *pudic* și *delicat*. Dupe cum era firesc, această natură aleasă a lui a fost înțeleasă de foarte puțini, iar de așa numiții «stâlpi de cafea» n'a fost înțeleasă de loc sau, mai bine zis, a fost înțeleasă greșit. Așa se explică de ce mulți dintre *viveur-i* și dintre dușmanii săi neîmpăcați au găsit de cuvință să afirme pe toate tonurile,

¹⁾ «Luceafărul». 1905, p. 61.

²⁾ «Omagiu» p. 17.

că sub această pudicitate a delicatului poet se ascunde un vițiu. Iar ceea ce este mai grav, acum câțiva ani un doctor în medicină a afirmat categoric acest lucru într'o carte, căreia desigur are pretenția să spue că i-a dat un caracter științific.

Față de calomnie Eminescu a păstrat atitudinea cea mai inteligentă, adică aceea a disprețului suveran pentru aceia, cari nu pot fi de cât ceea ce sunt, adică oameni dacă nu toți mediocri, în orice caz toți lipsiți de caracter, pentru a căror minte bârfeala și calomnia sunt o trebuință sufletească, de care nu se pot lipsi absolut de loc.

Din cercetările amănunțite asupra vieții sale, întemeiate pe mărturisirile unora dintre cunoscuții săi, rezultă neînduios că dânsul a iubit sau, mai bine zis, *a plăcut* pe mai multe femei.

Întâia despre care se știa ceva, este aceea pe care iubit-o la vârsta de 18 ani, o actriță, dupe mărturisirile lui S. Panu, ale lui Carageale și ale d-lui Pătrașcu.

Când Caragiale i-a făcut cunoștință pentru întâia oară, la București, prin anul 1868, i-a spus: «Am aflat că d-ta ai scris.

«— Da, am scris.

«— Atunci... fii bun și arată-mi și mie o poezie de d-ta.

«Eminescu s'a executat numai de cât. Erà o bucată dedicată unei actrițe de care el erà foarte înamorat.... D'abià mai țin minte. Știu atâta că erà vorba de strălucirea și bogățiile unui rege a-

sirian nenorocit de o pasiune contrariată... cam așa ceva.

«A doua zi seara ne-am întâlnit iarăși. Dar peste zi o nemulțumire intimă intervenise. Actrița fusese foarte puțin mișcată de mânuirea regelui asirian. Eminescu eră de astă dată tăcut și posomorât, vorbiă foarte puțin; contradicția îl irită. În zadar l-am rugat să-mi mai arate vre-o poezie sau să mi-o citească tot pe aceea pe care o cunoșteam. A plecat să se culce de vreme, și dimineața la amiază, când m-am dus la el, l-am găsit tot dormind». ¹⁾

Creangă, intimul lui Eminescu, a aflat despre «amorul pe care Eminescu adolescent l-a avut pentru o coristă. Mi se pare, adăogea Creangă, acest amor îl determinase pe Eminescu ca să umble ca sufleur cu trupa lui Pascali, căci nu se vede alt mobil».

«Amorul lui Eminescu eră foarte banal și prozaic, eră o coristă frumușică, care aveă amanți, ba eră chiar și întreținută de un om cu avere. Eminescu abia eșit din copilărie se înamorează nebun, corista nu-l respinge și-l are ca amant de inimă.

«Eminescu o credeă un ideal de virtute, măcar că nu-și prea puteă explică bogăția hainelor ei în disproporție cu mijloacele văzute de existență». ²⁾

¹⁾ În *Nirvana* (Eminescu, *Diverse* pag. 4—5.)

²⁾ Panu. *Amintiri dela „Junimea”* II pag. 302—304.

Întâmplător și d. N. Pătrașcu a aflat ceva, chiar dela Eminescu despre acest întâiu amor al lui pentru o coristă. Împrejurările au fost destul de triste.

«Intr'o seară, pe la începutul anului 1889, l-am revăzut într'o stare mai acută a boalei. Eram în restaurantul Hugues, [Eminescu] intră surâzând, se așeză la masă, spuse c'a terminat un articol politic, pe care-l arătă în servieta de subsuoară, ceru o cafea cu rum, și fără nici o legătură aparentă de idei, începù să istorisească un prim sentiment al lui pentru o cântăreață vieneză, «cu părul galben ca de aur și cu glasul ca clopotul», zicea dânsul. Își aminti o arie germană ce ea cânta pe atunci pe scenă, și porni să cânte din ce în ce mai tare». ¹⁾

Dupe cum vom vedeà, când ne vom ocupà de romanul său *Geniu Pustiu*, el a întrupat pe această primă amantă a lui într'una din eroinele romanului.

Ce idei aveà Eminescu despre femei, atunci când a început să iubească pe Veronica Micle, adică în anul 1873? Trebuie să o spunem că destul de rele, cât se poate de rele, căci iată cum se exprimă în *Geniu Pustiu*:

«Ce e femeia? acest om care trăește pentru a-și spoii fața cu culori; vorba, cu minciuni și ochii

¹⁾ Mihail Eminescu, pag. 27—28.

cu lacrimi înșelătoare? O sphynx ce plânge, când te trădează; ce râde în inima ei, când ochii ei sunt plini de lacrimi». ¹⁾

Atunci, dacă el credeă astfel despre femei, cum de a mai putut să iubească? Această întrebare este destul de logică din punctul de vedere al inteligenței, nu însă și din acela al simțirii.

Când m'am ocupat de psihologia amorului ²⁾, am tratat mai amănunțit această cestiune. Spuneam atunci că nu în totdeauna putem ști toate rațiunile suficiente pentru cari iubim o persoană. Acest delicat și impetuos sentiment al iubirii conține mai în totdeauna o porțiune mai mare sau mai mică de mister.

De acest adevăr a fost pătruns și Eminescu. Dânsul l-a exprimat foarte bine în cunoscutele versuri.

*De-or trece anii cum trecură
Ea tot mai mult îmi va plăce,
Căci în întreaga ei făptură
E-un nu știu cum și un nu știu ce.*

Dar este și mai interesantă o parte dintr'o scrisoare a sa către Veronica Micle, în care dânsul mărturisește deadreptul că nu-și poate explica *pe deplin* de ce o iubește. Dânsul i-a scris'o dupe moartea lui Ștefan Micle.

¹⁾ *Geniu pustiu*, pag. 64.

²⁾ *Amorul. Amorul și Nebunia*. Buc. 1911.

Dulcea mea amică, ¹⁾

«Tu știi prea bine că, dacă este cineva care poate aprețui pierderea ce ai suferit-o, acela sunt eu. Trăind într-o poziție sigură și respectată, te vezi astăzi prin acea singură lovire, expusă unor schimbări neașteptate, pe cari nu le prevezi, pe cari o natură sfioasă de femei—precum e a ta—nici nu le poate prevedea și, dacă liniștea unui liman al vieții e adevărata fericire, tu cel puțin, de n'ai fost fericită, ai avut lipsă de suferințe, întru cât acestea se nasc din greutățile vieții.

«Ai avut sprijin pe care-l respectai precum o știu eu însumi.

«Și, dacă îmi dai voie să vorbesc de mine, de acea dureroasă dar adâncă și întinsă fericire, pe care atingerea în treacă a mâinii tale, *zâmbetul* tău, privirea ta adâncă au resfrânt-o asupra vieții mele atât de izolată și de lipsită de fericire, totuș eu nu voi uita, că acea fericire mi-a fost dată între patru pereți ai tăi.

«Tu știi, dulce și nobilă amică, că sentimentul de care-ți vorbesc nu e nimic banal, nimic care să aibă ceva comun nici cu teoria plăcerii — la care se închină mulțimea celor fericiți — nici cu platitudinile unei tinereți corupte.

«Nici tinerețea, nici frumusețea ta, nici virtuți sufletești, nici grații fizice nu au fost cauza acelei

---

¹⁾ August, 1879. (Minar, *Cum a iubit Em.* Ed. II pag. 64).

simțiri, care a aruncat o umbră adâncă asupra vieții mele întregi.

«Eu nu cutez să-i dau nume și nu i-am dat nici când.

«Adesea, există enigme matematice, pentru a căror deslegare îți trebuie o singură cifră necunoscută; adesea, un complex de cazuri se desleagă prin o singură cauză necunoscută. Astfel, viața mea ciudată și azi și neexplicabilă pentru toți cunoscuții mei, nu are nici un înțeles fără tine.

«Nici știu de ce tu ești o parte întregitoare a tuturor gândurilor mele, nici mă preocup s'o știu; căci nu mi-ar folosi la nimic. Dar este o legătură cu tine neexplicabilă, de nu între viața ta și a mea, dar de sigur între a mea și tot ceea ce te atinge pe tine, între a mea și răsufierea ta pe pământ.

«Veronică — e întâia dată că-ți scriu pe nume și cutez a-l pune pe hârtie — nu voiu să-ți spun, dar tu nu știi, nici poți ști cât te-am iubit, cât te iubesc. Atât de mult, încât mai lesne aș înțelege o lume fără soare, decât pe mine fără ca să nu te iubesc!

.....

«Tu nu m'ai făcut atât de nefericit încât să mă nimicesc; dar, ceea ce era mai adânc, mai ascuns în sufletul meu privirea ta le-a scos la lumina zilei.

«Văzându-te, am știut că tu ești singura ființă în lume, care, în mod fatal, fără să vreau eu, fie

ca eu să voesc, are să determineze întreaga mea viață.

«Tu știi prea bine, că nici să te amăgesc nu voi, nici îmi pare bine de pierderea ce ai suferit-o — și D-zeu o știe!

«Tu știi asemenea, că nu fericirea mea o am în vedere, ci îmi doresc toate nefericirile cu puțință, dacă aceasta ar putea fi prețul fericirii tale.

«Tu știi dar bine, că nu vroesc fericire și, deși tu ești în stare a mi-o da — și numai mie — mult mai mult decât ai tu însuși, tu, *care c'un zâmbet, — neînsemnat pentru altul — pe mine mă îndumnezești*, totuși am renunțat de mult de la toată fericirea, — care pentru mine e tot una cu persoana ta, și aș putea să mor, nedorind alt nimic decât liniștea ta!

«Dumnezeu nu e în cer, nu-i pe pământ; Dumnezeu e în inima noastră.

«Am înțeles că, un om poate avea totul — ne având nimic, și nimic — având totul.

M. Eminescu.¹⁾

Din această scrisoare din care se desprinde atâta iubire și sinceritate, rezultă cât de mult Eminescu iubiă pe Veronica Micle atunci. Despre aceasta nici dânsa nu se îndoia, — ceea ce dovedește următoarea scrisoare a ei, în care caută să se scuzeze de ce s'a prefăcut nepăsătoare față de dânsul.

¹⁾ Baboianu (N. V.), *Iubire-Durere*. Buc. 1905, p. 17—20.

În toamna anului 1877, Eminescu fiind chemat la București ca redactor la ziarul *Timpul*, s'a dus să-și ia adio dela Veronica Micle, înainte de a părăsi Iașul. N'a găsit-o acasă. Dânsa îi scrisese imediat la București scrisoarea de mai jos :

«Două sentimente opuse au împărțit ființa mea, aflând despre vizita ta de adio : regretul că nu te-am văzut și mulțumirea că am scăpat de emoțiunile triste ale plecării tale. Titii, dacă ai inimă (și sunt sigur că ai, pentru că mai iubit pe cât o meritam), ascultă-mă, judecă și nu mă condamnă decât dupe aceea. Nu e așa că indiferența mea ți-a zdrobit inima, inima plină de ființa mea ? Dar ieau pe D-zeu de martor, dacă această indiferență eră adevărată ; această răceală prefăcută nu eră decât o contrabalansare a *dragostei tale nemărginite, pe care o arătai fără încetare. Privirea ta, în fine întreaga ta ființă față de mine nu dovedea de cât iubire. Erăi așa de puțin stăpân pe tine, în cât cel mai prost om își dădea seamă că ești îndrăgostit de mine ; de aceea, nu trebuia oare ca să dau o desmințire și să ascund ochilor scrutători reciprocitatea unei dragoste tot așa de mari ?* » ¹⁾

Despre intimitățile amorului dintre Eminescu și Veronica Micle nu ne-am ocupat de loc, dacă nu s'ar fi făcut afirmări neesacte cu privire la

¹⁾ Minar, *Cum a iubit Eminescu*, pag. 71—72.

aceasta. Unii au căutat să-l poetizeze prea mult; iar alții au făcut încriminări nedrepte.

Intr'o carte, care de altfel conține amănunte interesante privitoare la Eminescu, se spune că Veronica Micle ar fi murit de disperare pentru moartea poetului. Adevărul este cu totul altul. Dânsa a murit de *congestie cerebrală*.

«Veronica Micle venise, împreună cu fiica sa, d-șoara Eugenia, profesoară la Botoșani, să petreacă câtvă timp în mănăstirea Văratec, unde a-erul cel curat atrage în fiecare vară mulți vizitatori. Suferia însă continuu de dureri de cap, cari în ultimul timp deveniseră nesuferite. *Totuș ea eră în totdeauna veselă și zâmbitoare*. În seara zilei de 2 August ea se simți cam indispusă, peste noapte răul începù să se manifeste în toată puterea lui. Toată ziua de 9 August ea rămase într'un fel de paralizie, nu mai putea spune un singur cuvânt. Ajutoare medicale i se deteră de d-nii doctori Cantemir și Ursulescu, cari declarară că nu este nici o speranță de scăpare. Pe la 11 ore seara, ea își dădu obștescul sfârșit». ¹⁾

D-l Octav Minar, care pare a fi informat din izvorul cel mai sigur, spune următoarele: «Durerile de cap pe cari le avea mai înainte rar, azi din cauza supărărilor devin din ce în ce mai dese și puternice. Dupe trei săptămâni dela venire (la mănăstirea Văratice), moare de o *congestie ce-*

¹⁾ *Revista politică*, Suceava (Bucovina) 1889. (reprodus depe ziarul «Lupta»).

rebrală în ziua de 4 August 1889, adică în aceeași lună în care murise Ștefan Micle, și dupe cincizeci de zile dela moartea lui Eminescu». ¹⁾

De o disperare pentru moartea poetului nu mai putea fi vorba prin acel an, căci relațiile între dâșșii se răciseră mult și de mult. Adevărul e că ruptură definitivă n'a fost între dâșșii, însă răceală a fost de multe ori.

În amorul dintre poet și Veronica Micle n'a domnit niciodată deplină armonie. El este o întreagă înlanțuire de certuri și împăcări. Iar dacă ne ridicăm mai presus de judecata mediocrilor, nu putem învinui pe nici unul dintre cei doi amanți, față de celălalt.

Ceeace turbură armonia dintre doi îndrăgostiți este *nepotrivirea de caractere*. Iar cazul de față n'a făcut excepție dela aceasta.

S'ar putea însă obiecta că cum se pot iubi două persoane ale căror caractere nu se potrivesc. Faptul este explicabil. Afară de cauza mai mult sau mai puțin mare și misterioasă, care-i face să se atragă, mai sunt unele calități individuale, cari le plac. Însă cum sufletul lor nu este format numai din aceste două calități, ci mai are și unele însușiri sau unele defecte, cari le displac, — este firesc ca ele să se atragă pentru calități și să se respingă pentru defecte. Amoururile de acest fel sunt cele mai nenorocite, căci sunt cele mai puțin

¹⁾ *Cum a iubit Eminescu*. Iași, 1914, pag. 157.

armonizate. Iar amanții din această categorie ne fac impresia unor osândiți să poarte jugul greu al unei iubiri chinuite de cele mai multe și felurite neplăceri. Astfel a fost amorul dintre *George Sand* și *Alfred de Musset*¹⁾; astfel a fost amorul dintre *Eminescu* și *Veronica Micle*.

Dupe cum s'a văzut din expunerea de până aici și dupe cum spun toți cei cari l-au cunoscut, Eminescu erà un om foarte neglijent în ale îmbrăcăminte și un *antisocial*, pe când Veronicei Micle îi plăcea vieța elegantă și în societate.

Și să nu credeți că aceasta este o cauză neînsemnată de discordie dintre două persoane. Este una din cele mai mari, căci se referă la întregul lor fel de vieță.

Veronicei Micle nu-i convenia modul de traiu al lui Eminescu și nici lui nu-i convenia felul ei de vieță. Din această cauză, imputări din partea dânsei, la care el răspunde printr'o scrisoare din care următoarea parte este foarte semnificativă: «Prețuesc pe de altă parte sacrificiile cari mi-le-ai făcut. Dar azi tu-mi spui că te-ai săturat de a mai așteptă, că vrei să mergi la Viena, că ești tânără și vieța ți-e deschisă, cu un cuvânt *îmi faci din nou tabloul unei vieți pe care eu nu o înțeleg*. Eu nu mă opun fericirii tale; dacă crezi că un alt mod de vieță ar fi mai bun pentru tine, dacă în sfârșit mă poți uita, uită-mă. Eu

¹⁾ N. Zaharia. *George Sand și Alfred de Musset* (în *Noua Rev. Rom.* 20 Iun. 1910).

din parte-mi te asigur de un lucru: eu nu te voi uita nici o dată. Tu ai fost și ești viața mea, cu tine s'a început și s'a încheiat, și dacă nu trăesc pentru a gândi măcar la tine, nu am la ce trăi. Dar nu te amăgesc cu asta. Nu văd nici o perspectivă deocamdată de a trăi împreună, pentru că nu mi s'a oferit până acum nimic în lași, cu care aș putea duce o viață convenabilă cu tine și în mizerie nu voi să trăești. Un lucru crede-l. Nu voi iubi nici o dată altă femeie și tu rămâi în mintea și în sufletul meu ceea ce ai fost totdeauna: visul de aur al vieții mele, singura mea aspirație și viața cu tine e singura mea speranță. De aceea nu-mi face imputări nedrepte. Ori când, ori unde s'ar învoi puțința de a fi unul al altuia pentru totdeauna, voi primi-o cu plăcere; oricând va fi culmea fericirii mele de a fi împreună. De ce vrei să fii în contra imposibilității materiale? Nu pot face nimic și mă lupt în contra ei zadarnic și fără chip de a o putea învinge. În această luptă simt că se mistue viața mea și chiar puținul talent ce mi l-a îngăduit natura. Te sărut cu dulce, femeia mea iubită și dragă, și dacă dupe toate cele zise, tot poți să mă mai iubești, iubește-mă; dacă nu, mă dă uitării, dar nu crede că vre o dată te voi uita sau voi înceta a te iubi». ¹⁾

---

¹⁾ Minar. pag. 134—139.

Dintr'un alt punct de vedere este interesantă următoarea scrisoare a Veronicei Micle, adresată lui Eminescu în anul 1882.

Domnul meu,

«Duminica trecută am ajuns la punctul acela, în care între viață și moarte nu știi pe care s'o alegi. În acea stare tristă și dureroasă am plecat nehotărîtă pe stradă; întâmplarea a voit să mă opresc în fața teatrului; spontaneu mi-a venit ideea: când nu poți alege între viață și între moarte e bine să te faci actor, și de cuvânt am intrat și mi-am manifestat dorința de a încercă de voi putea în fine izbuti. Ce să-ți spun, am intrat la două repetiții și mi-am zis: *e frumos să-ți începi cariera cu teatru, bunăoară cum ai făcut D-ta*, dar să-ți sfârșești viața cu actorie nu merge și din momentul în care-ți scriu am renunțat dupe cum cred că voi renunța la toate. Sincer și fără afecție, sincer dupe cum ți-am promis toate altă dată, și consecventă dupe cum ai putut avea dovadă, îți declar cum că m'am hotărît să mor materialmente, dupe cum am murit sufletește; căci lumea a devenit un sicriu mare și pustiu pentru mine! În aceste momente supreme de hotărâre nu mă sfiesc a-ți aduce aminte, Domnul meu, de poziția falsă în care m'ai pus față cu lumea și mai cu seamă de neîndurarea cu care ai zdrobit sufletul meu, cu care ai sfărîmat inima mea. Ai ju-

cat un fals rol, Domnul meu, pe acest teatru al vieții față cu mine, m'ai târât fără milă pe povârnișul unei desasperante suferințe; dacă puțin te-ai reculege, ai plânge singur de cele prin câte m-ai făcut să trec, și dacă ai crezut că ai a face cu o femeie care nu simte, îți voi dovedi că te-ai înșelat. Domnul meu, dupe cum probează înșiși scrisorile D-tale, d-ta erai acela care făceai paradă de moarte pentru mine, se vede însă că lucrurile din lumea aceasta se reflectau întotdeauna întoarse, așa că eu îți voi aduce ca ultimă jertfă vieța mea, pe care dela 30 April abiă știu cum o mai port. Îmi vei permite să aștept un răspuns dela d-ta. Voiu muri în ziua de 27 Octombrie, când pentru prima oară voi sta într-o casă mică și modestă; ți-am dat dovadă despre iubirea mea, vor fi tocmai patru ani în acea zi, greșelile mele sunt multe față cu d-ta, în aceea că am divulgat lucruri pe cari d-ta mi le-ai confiat, dar știu, eu le știu și le voi știi chiar în momentul morții mele cumpăni. Le vei măsura d-ta pe ale d-tale dupe justa lor valoare! Poate că da, atunci când eu voi înceta de a fi. Moartea sanctifică chiar și pe criminali, poate și eu am comis crima neiertată de a te iubi mai mult decât pe mama mea, mai mult decât durerea morții bărbatului meu, ce vrei mai mult decât pe copiii mei, pe cari îi voi lăsa săraci și orfani în lume; ce vrei, vieța mea e cuprinsă în iubire, care nu se poate stinge din sufletul meu decât cu el. Ție îți destăinuesc totul, la moartea

mea voi lăsa câteva cuvinte la adresa ta și-a lumii alăturată de corespondența noastră, știrea felului morții mele și-o va aduce jurnalele din Iași. Ce să-ți mai spun în această ultimă scrisoare, că voi muri iubindu-te și blestemându-te în același timp. Roagă pe D-zeu să-mi ajute a muri mai curând, să nu-mi fie lungă agonia, căci de o lună durează. Te sărut pentru ultima oară cu nestrămutata hotărâre de a muri». ¹⁾

Interesantă și semnificativă scrisoare în același timp. Ori și câtă bunăvoință am avea, nu o putem socoti ca fiind izvorâtă din disperare, căci nu acesta este tonul unei asemenea grozave stări sufletești.

O caracteristă, cea mai de căpetenie, a disperării ²⁾ este *lipsa de calcul*.

Sau, ceea ce ne impresionează și ne surprinde în această scrisoare este *calculul*. Unui om împins la sinucidere din disperare nu-i mai arde și nici nu este în stare să fixeze la un interval de timp mai mult sau mai puțin îndepărtat ziua sinuciderii. El caută să se scape cât mai curând de viață și nici nu se mai gândește că moartea-i va fi anunțată prin gazete.

Această scrisoare ne face impresia unei *amenințări*, sub a cărei înrâurire adresantul să se simtă îmboldit să răspundă. De altfel și autoarei i-a făcut aceiași impresie mai târziu, căci astfel

¹⁾ Minar pag. 140—144.

²⁾ N. Zaharia, *Dezolarea* (în *Rev. Idealistă* Iul. 1911).

ne explicăm rândurile următoare, adăogate cu mulți ani mai târziu în josul ei, «eram foarte de bună credință, când am scris această scrisoare». Singura dovadă a bunei credințe n'ar fi putut să fie alta decât *sinuciderea*.

Pentru a vă face o idee de *tonul* scrisorilor celor în adevăr dezolați din amor, reproducem una găsită alături de cadavrul unei sinucise din cauză că amantul a părăsit-o, pe care moartea nu i-a dat răgaz să o sfârșească.

Scumpul meu Albert,

«Nenorocirile mele din trecut nu sunt nimic în comparație cu cele ce îndur în clipa de față. Totdeauna ai fost bun, nobil și generos și, având toate acestea în vedere, eram în drept să mă aștept la o soartă cu totul alta. Mărturisesc că de 4 ani, legăturile mele cu tine au fost invidiate nu numai de o singură prietenă; pentru mine tu erai totul pe pământ, fiindcă din tinerețe am pierdut pe aceia, cari o puteau călăuzi.

«Pentru ce, dupe ce ai avut o purtare pe cât de nobilă pe atât de neinteresată, încetezi deodată să mă mai întâlnești? Cu ce am greșit celui mai bun amic al meu, pentru ca să merit această disgrație? Oare fiindcă te-am iubit mai mult decât viața, de oarece pentru tine voi pierde-o într'o clipă?

«Moartea ne va despărți; nădăjduesc să te fac fericit. De altfel, crezi tu că aş fi putut vedeà cu nepăsare o rivală în brațele tale? Fără glumă, tu nu gândești aceasta. Adu-ți aminte de jurămintele ce mi-ai făcut și de acelea, pe cari le vei face logodnicei tale. În momentul când le vei pronunța în fața altarului, nu ți-e teamă că voi face să-i răsune la ureche cuvintele: nu-l ascultă; este un sperjur; își va înșelà soția, cum și-a înșelat amanta? Iartă-mă, mintea mi-se rătăcește; fără îndoială, momentul se apropie; este acela, care sfărâmă sau reunește pe . . . (aici tocul este căzut pe hârtie)». ¹⁾

Noi credem că cea mai convingătoare dovadă de iubire din partea cuivă este *abnegația*, este *jertfa*. Inșă nu tot astfel judecă și îndrăgostiții; fiind cei mai robi ai iluziilor, dânșii iau ficțiunile drept realitate, își socotesc dorințele drept fapte îndeplinite. Astfel se explică de ce aproape orice amor este urmat de diziluzii. Dupe ce pasionatul se trezește din beția dragostei, atunci i se ridică depe ochi, vălul prin care vedeà totul în trandafiriu și îi apare trista realitate în toată hidoasa ei goli-ciune.

Nu mi se pare tocmai serioasă și nici de vre-un folos discuțiunea dacă Veronica Micle și Eminescu s'au iubit reciproc; căci ne lipsește criteriul sigur

¹⁾ N. Zaharia. *Amorul*, pag. 89.

dupe care să constatăm aceasta. Din corespondența lor, care s'a publicat până acum, constatăm că atât el cât și ea au trecut prin epoce, în cari *au crezut* că se iubesc. *Câl* anume a durat această credință, nu știm; însă ceea ce se știe este că n'a durat până la sfârșit. Semnificativă în această privință este următoarea destăinuire a d-lui Zamfir Arbore, un fost intim al poetului.

«Intr'o zi de iarnă repauzatul meu amic Costică Bărcănescu ne convinsese pe mine și pe Mihail Eminescu, ca să mergem la opera italiană ce cântă la teatrul național; laudele entusiaste cu care ne vorbiă maestrul Bărcănescu despre o primadonă englezoaică din acea trupă italiană ne făcură să primim propunerea și iată-ne tustrei instalați în în parterul teatrului național.

«In tot timpul reprezentației eu observai că Mihai aveă ochii țințiți asupra unei loji din bel-etaj în care eră, precum am aflat apoi chiar dela Mihai Eminescu, poeta M.....

«Aceasta este unica dată în vieată când am văzut pe doamna M....., una din dragostele curate ale repauzatului poet.

«Dupe reprezentație noi toți trei am plecat în strada Academiei la micul birt al lui Enache, care se află pe atunci alătura lipit de Ministerul de Interne și unde noi aveam obiceiul să luăm prânzurile și dejunurile noastre.

«Aici, la un pahar de vin am vorbit la început despre opera ascultată, Traviata, despre artista care

a cântat rolul principal și în fine despre dragostele tinerețelor noastre.

«Mihai Eminescu ne împărtăși cu acest prilej următoarele :

«În ce mă privește pe mine, apoi deși am fost de multe ori îndrăgostit, dar să vă spun drept eu n'am iubit niciodată. Eu mă înșelam pe mine însumi, luând drept dragoste, dorința de dragoste, adică dorința aceea de a îngenuchiâ înaintea unei femei frumoase, pe care mi-o zugrăviam imaginația și simțurile mele. Dar odată și odată pare-mi-se că tot am iubit, căci de data asta am suferit mult, probabil din cauză că aceea pe care o iubeam nici n'a vrut să știe de iubirea și de speranțele născute în sufletul meu. Ce am găsit eu în acea ființă — nu știu, nici nu vreau să mă gândesc la asta. Nu analizez, știu una și bună, că întreaga mea viață aș fi dat-o bucuros pentru dânsa și vezi asta îmi este îndeajuns.

«Cuvintele acestea ale repausatului poet se referiau oare la doamna M...., pe care o priveau cu atât nesațiu ochii poetului la teatrul național — nu știu. Asupra acestei jumătăți de mărturisire nici eu nici Costică Bărcănescu n'am mai întrebat pe poet». ¹⁾

Că se referiau la Veronica Micle nici nu mai încapе îndoială, căci din tot ce se știe până acum, rezultă că aceasta este singura ființă, pe care

---

¹⁾ Revista *Facla*. 8 Oct. 1911.

dânsul a iubit-o în adevăr din adâncul sufletului. La ea gândul lui a revenit în cele mai triste și dureroase epoce ale vieții sale. Astfel în 1887, «dupe reîntoarcerea dela Halle, unde făcuse o cură de băi, căută să se împace cu Veronica, scriindu-i la București, unde se mutase... Intre altele citez pasajul: Uită totul. Nenorocirea care m'a lovit e destulă pedeapsă că n'am voit să te ascult [probabil că dânsul face aluzie la vieața necumpătată, asupra căreia dânsa i-a atras adesea atenția ¹⁾]. Ar fi o mare plăcere ca să vii la Botoșani să mă vezi, unde sunt bolnav și din minut în minut îmi aștept sfârșitul, căci pentru societate sunt de mult mort». ²⁾

Dacă Veronica Micle a simțit iubirea și *cât* l-a iubit pe Eminescu — aceasta nu o putea ști decât ea, deci acesta este un secret înmormântat cu dânsa. Un lucru este neîndoios și anume că a avut pentru marele poet o deosebită admirație, ceea ce și dânsul a observat, când i-a scris «ții din admirație la mine». ³⁾

În Aprilie 1888, Veronica Micle s'a dus la Botoșani să vadă pe Eminescu. Iată ce scrie Henrieta cu privire la această vizită:

«Acest om iubește pe femeia asta că numai moartea ar putea să-l desfacă, iar în vieața nimeni nu-i în stare să-l facă s'o urască. Și apoi, dacă

¹⁾ Minar, *Cum a iubit Em.* Ed. II. pag. 144.

²⁾ Minar, *Cum a iubit Em.* pag. 152-3.

³⁾ Minar, pag. 81.

ți-aș putea eu descrie cu ce fel de maniere l'a luat [la București], declarând față cu persoane de cea mai bună condiție din Botoșani, că *preferă să fie metresa lui Eminescu decât femeia unui prinț*. El, dela venirea ei aicea [în Botoșani], eră așa de emoționat de m'a băgat în toate spaimele». ¹⁾

Dupe cum vedem, Henrieta se îndoia chiar de sinceritatea admirației Veronicei pentru Eminescu. Se înșelă, căci ea rezultă atât din scrisori cât și din poezii. Veronica Micle a fost una dintre puținele femei, cari au putut să se ridice până la înălțimea lui Eminescu și să-l înțeleagă.

Ar fi nedrept să contestăm aceasta. Iar admirația ei atinse culmea în poezia, care, dupe aceea a maestrului Vlăhuță dedicată tot lui Eminescu, este cea mai frumoasă din câte s'au scris.

LUI X.

*Vârfu'nalt al piramidei ochiul meu abea-l atinge...
Lângă acest colos de piatră vezi tu cât de mică sunt—
Astfel tu 'n a cărui minte universul se resfrânge,
Al tău geniu peste veacuri rămâne-va pe pământ.*

*Și dorești a mea iubire..... Prin iubire pân' la tine
Să ajung și a mea soartă azi de soarta ta s'o leg,
Cum să fac! Când eu micimea îmi cunosc atât de bine,
Când măreața ta ființă poate nici n'o înțeleg.*

*Geniu tu, planează 'n lume! Lasă-mă în prada sorții
Și numai din depărtare când și când să te privesc,
Martora măririi tale să fiu pân' la pragul morții
Și ca pe-o minune 'n taină să te-ador, să te slăvesc. ²⁾*

¹⁾ Scrisori, pag. 95.

²⁾ Veronica Micle, *Poezii*, Iași, Șaraga. 1909, pag. 79.

III.

Sunt unii oameni cari nu pot iubi de cât o singură dată, iar dacă au avut norocul, rarul noroc, ca femeia iubită să corespundă idealului lor, dânsii trebuesc socotiți cei mai fericiți muritori. Sun însă alții cari chiar dacă au iubit cu o mai mare înfocare numai pe o singură femeie, totuș dânsii au plăcut pe mai multe. Ei ne fac impresia unor visători veșnic în goană nebună dupe un ideal nerealizabil. Dintre aceștia a făcut parte Eminescu. Deși Veronica Micle a fost obiectul pasiunii lui celei mai înfocate, cu toate acestea dânsul chiar dacă n'a iubit, în orice caz a plăcut pe mai multe femei. În privința aceasta avem mărturisiri — cam vagi, e drept — dela d. Scânteie și Pătrașcu.

Cel dintâiu, într'un articol publicat nu de mult, spune următoarele :

«Trecut-ați vreodată «pe lângă plopul fără soț», ce stau înfipti la poarta cu uluci, în fața unei case cu cerdac, într'o ulicioară liniștită a Tătărașilor din Iași ?

«Cândvã Eminescu a trecut de multe ori pe acolo. La început îl «cunoșteau vecinii toți», numai *Ea*, idealul blond nu l-a cunoscut; «lumea toată înțelegea», dece poetul privește geamul ce strălucia la lună, numai *Ea* nu a înțeles.

«Dar Eminescu a trecut azi. a trecut și mâine, a trecut mereu să vadă «chipul deapururi adorat», până ce fata cea blondă s'a coborât într'o zi din

cerdacul cu zorele și, roșind de iubire, a lăsat pe adorator s'o privească până în adâncul ochilor, «cu ochi păgâni și plini de suferinți».

«Și într'o clipă Eminescu a iubit-o cât într'un veac!

«Dar femeia e vicleană și amorului nu-i ajung cuvinte destule să înlănțue o vecinie, o inimă de alta.

«Idealul blond, pentru care Eminescu a suferit atât de mult și pentru care a imortalizat «plopii fără soț», a fost o buigheză practică, care la cea dintâia cerere în căsătorie a întins inima și zestrea unui băcan prozaic, dar bogat». ¹⁾

E ciudat cum și d. Pătrașcu vorbește despre o altă femeie, una din București tot de «pe lângă plopii fără soț», pe care Eminescu ar fi cunoscut-o mai de aproape. «El cunoscuse în București pe o altă femeie, de «pe lângă plopii fără soț», Doamna P., persoană plăcută mai mult de cât frumoasă, și distinsă cu deosebire prin glasul ei argintos și prin o limbă românească elegantă. Această femeie fusese iubită, se crede, și de poetul Nicoleanu. De cât, și acest sentiment al lui Eminescu fu ca și întâiul, ca și al doilea, trecător. Tot cam prin epoca aceasta, el avu un fel de sentiment depărtat pentru Doamna K., ea însăși asemenea poetă și un tip blond și fraged «ca floarea albă de cireș». ²⁾

¹⁾ *Adevărul* 17 Oct. 911.

²⁾ *Mihail Eminescu*, pag. 22—23.

Cunoaştem numele acestor femei; însă, dintr'un motiv lesne de înţeles, nu le putem numi.

O oarecare slăbiciune pare că ar fi avut Eminescu şi pentru o streină.

În Iulie 1883, Eminescu înebuni. Dupe ce se făcù mai bine, călători prin Italia. «În Florenţa se găsi mai bine. Aci, o Engleză tip romanesc de al lui Shakespeare, care auzise de cine erà el şi care-l privià cu interesul ce inspirà poetul în starea lui bolnavă, îi deşteptă vechile lui sentimente. În ziua în care plecà Engleza, el umblă rătăcit şi nu se întoarse acasă până spre miezul nopţii, hotărât să plece şi el a doua zi dupe ea. Peste câteva zile, sosi în ţară, neştiind în ce parte se îndreptase Engleza». ¹⁾

Cel ce cunoaşte fondul sufletesc al lui Eminescu este pe deplins convins că oricum ar fi fost femeia pe care el ar fi iubit-o, dânsul tot n'ar fi fost fericit în amor, căci erà *nihilist intelectual* şi *sceptic*.

Ca sceptic Eminescu nu se încredea în oameni, de aceea şi amorul său a fost veşnic chinuit de *gelozie*. Şi se ştie că gelozia ²⁾ este starea sufletească cea mai chinuitoare, ca mai toate stările de nesiguranţă. În sufletul lui Eminescu se observă chinuitoarea alternanţă între credinţă şi bănuială. De aceea fericirea cauzată de iubire nu putea să dureze decât clipe, despărţite prin lungi intervale

¹⁾ Mihail Eminescu, pag. 24.

²⁾ N. Zaharia, *Gelozia* (în «Lit. şi Artă română». Ian. 1908).

de durere neliniștitoare și amară. Aceasta l-a făcut să spună că amorul

*E un lung
Prilej pentru durere;
Căci mii de lacrimi nu-i ajuns
Și tot mai multe cere...*

Nihilismul intelectual care l-a stăpânit, împiedică pe Eminescu să fie pe deplin fericit în amor, căci o particularitate sufletească a acestor naturi distinse și poate bolnave este că judecă totul *prin contrast*¹⁾. Când văd că îi iubesc o femeie frumoasă, în loc ca dânsii să se simtă transportați de fericire, se gândesc că timpul, în mersul lui vertiginos, o va transforma în caricatură sau în cadavru.

«Să cerșesc o sărutare?—spune Eminescu în *Cezara*. —Să fiu sclavul papucului tău, să tremur când îți vei descoperi sânul... *sânul care mâine va fi un cadavru*, și care dupe ființa ta este și astăzi?»

Aceasta îmi amintește celebra poezie — *Une charogne* — a lui *Baudelaire*, în care, dupe ce descrie un hoit în toată grozava lui abjecție — descriere care dovedește că și în zugrăvirea abjectului există genialitate, — dânsul se adresează iubitei sale spunându-i :

— *Et pourtant vous serez semblable à cette ordure,
A cette horrible infection,
Etoile de mes yeux, soleil de ma nature,
Vous mon ange et ma passion!*

¹⁾ N. Zaharia. *Tipuri sociale*.

*Oui ! telle vous serez, ô la reine des grâces,
Après les derniers sacrements,
Quand vous irez sous l'erbe et les floraisons grasses
Moisir parmi les ossements.*

Când dintr'o stare prezentă, oricât de fericită ar fi, te transporti cu gândul în viitor; când deasupra întregii tale vieți sufletești planează veșnic eternul și chinuitorul adevăr că toate se schimbă, toate trec, — atunci îți este cu desăvârșire nimicită orice putință de a fi fericit vreodată.

VIII.

CUM CONCEPEĂ EMINESCU AMORUL

I

Este indiscutabil că orice bărbat ar dori să-și lege viața cu femeia pe care și-o închipue; însă, dupe cum este firesc, nu toți și-o închipuesc în acelaș fel. Și dupe cum superioritatea unui om se cunoaște depe idealul ce-și propune în viață, tot astfel și concepția lui despre iubire și amantă atârnă de delicatețea simțirii și imaginației lui. Însă aceasta nu trebuie să se admită în mod absolut, căci sunt atâtea și atâtea fapte reale, cari o desmint. Și nu sunt tocmai rare cazurile, în cari oamenii superiori, unii chiar de geniu, au fost robii unei iubiri pentru niște femei ordinare. *Goethe*, care s'a răsfățat în femei frumoase, a devenit amantul și apoi bărbatul *Cristiane* *Vulpius*, femeie de cea mai mediocră calitate. *Jean Jacques Rousseau*, de asemenea. Tot astfel *Molière*, *Heine*, etc. Este trist și surprinzător cum oamenii de această superio-

ritate intelectuală s'au putut coborâ până la asemena femeii. Unii au fost și mai prejos; astfel, *Auguste Comte* a fost înamorat «nebun» de o femeie, care mai înainte fusese ceea ce Francezul numește în mod figurat *une marchande de voluptée*.

Să fi avut ei oare o astfel de concepție despre amantă? Probabil că nu; însă fără îndoială că fiecare dintre dâșii trebuie să fi avut anumite slăbiciuni prin cari ele, femeii dibace, au știut să-i încătușeze. Și se știe ce sunt cătușile amorului; în comparație cu ele, acelea ale osândiților la munca silnică sunt ca niște fire de păr.

Eminescu n'a fost robul unei pasiuni atât de puternice pentru nici o femeie. Amorul pentru Veronica Micle nu l-a înlănțuit până în acest grad, cu toate că o iubiă. Sufletul lui n'a fost cu totul copleșit de această iubire, dupe cum de altfel nici iubirea lui pentru dânsa nu a avut totdeauna aceiași intensitate. Adesea a fost întunecată de îndoială, de scepticism, cari erau nota dominantă a caracterului său.

Trebuie să recunoaștem că din scrierile lui, concepția ce o avea pentru iubire și amantă sunt destul de vag. Totuș rezultă din ele că dânsul era foarte setos de amor, ca orice sentimental; iar, dacă avem în vedere numai cele ce ne spune dânsul, nu pretindea cine știe ce calități distinse dela amantă.

Setea de amor se desprinde din cele mai multe poezii ale sale și se observă destul de adesea cum sufletul său erà mereu obsedat de imaginea unei amante, care foarte des pare a fi fost mai mult fictivă decât reală.

În puține versuri este atât de puternic exprimată setea lui de amor ca în acelea în cari spune:

*Nu vezi că gura-mi arsă e de sete
Și-n ochii mei se vede 'nfriguri chinu-mi,
Copila mea cu lungi și blonde plete?
Cu o suflare răcorești suspinu-mi,
C'un zâmbet faci gândirea-mi să se'mbete.
Fă un sfârșit durerii... vin la sânu-mi !*

Acolo unde ne așteptam ca idealul lui Eminescu despre iubire să fie mai limpede și mai categoric, îl găsim că este destul de vag.

Voim să vorbim despre *Scrisoarea IV*, unde tocmai despre aceasta este vorba. În adevăr, dupe ce poetul ne arată printr'un tablou admirabil, cum s'ar fi înțeles și practicat amorul în trecutul îndepărtat; dupe ce pune în antiteză starea de atunci cu deplorabila stare actuală, dânsul încheie spunând :

*Da... visam odinioară pe acea ce m'ar iubi,
Când aş sta pierdut pe gânduri, peste umăr mi-ar privi.
Aş simți-o că-i aproape, și aş ști c'o înțeleg...
Din sârmana noastră viață am dură roman întreg.*

Ce calități sufletești dorià Eminescu amantei sale? Dânsul nu spune nicăeri; căci numai împărtășirea iubirii nu poate fi socotită drept calitate.

Când este vorba de calitățile *trupești*, deși nici atunci nu este destul de categoric, însă este ceva mai explicit.

Amantele cântate și visate de dânsul, au toate *ochii albaștri și părul blond*. Astfel este în *Lu-ceafărul, Floare Albastră, Seara pe deal, Des-părțire, Înger și Demon, Lasă-ți lumea ta uitată, Diana, Dorința, Crăiasa din povești, Din valu-rile vremii, Strigoii, Venere și Madonă, Călin, Scrisoarea IV*.

Poate că am greși, dacă am susține că dânsul a cântat pe o *anumită* amantă. Amantele din poeziile lui Eminescu sunt insesizabile; el pare că a descris mai mult un *tip de amantă*, decât pe amanta însăși. Este drept că unii susțin că ar fi cântat pe Veronica Micle. Chiar dacă ar fi astfel, în orice caz conturul său — dacă s'ar putea numi astfel — nu este destul de bine precizat. Nu este un motiv că, de oarece dânsa avea ochii albaștri și părul galben, pe dânsa a cântat-o poetul nostru. De altfel, iată cum ne-o descrie d. Pătrașcu, atunci când ea era în vârstă de 17, 18 ani.

«Obrazul îi era rotund și frumos, fruntea albă, netedă și inteligentă, *părul galben* — idealul poetului — *ochii de un albastru deschis*, nasul delicat, gura mică, umedă și sensuală». ¹⁾

Indiscutabil că Eminescu adesea se va fi gândit și la dânsa, când s'a inspirat; indiscutabil că

¹⁾ Mihail Eminescu pag. 13—14.

amorul acesta al lui, atât prin părțile lui fericite cât și prin cele dureroase, i-a servit ca un izvor de inspirație, — însă de aici până la susținerea că el a cântat-o categoric pe dânsa, este o depărtare destul de mare.

Cevă mai mult. Ceeace dovedește că Eminescu s'a gândit mai mult la o amantă *ideală* de cât la cea reală este că, înainte de a fi fost înamorat de Veronica Micle, dânsul vorbește de amante cu ochii albaștri și părul blond. Astfel este în gingașea lui nuvelă *La aniversare*, publicată în 1870; astfel este în *Sărmanul Dionis*, în *Făt frumos din lacrimă*, în *Geniu pustiu*.

II.

Un deosebit farmec ce-l au scenele de amor descrise de Eminescu, stă în complecta lor lipsă de vulgaritate, în delicatețea lor cea mai rafinată, în pudicitatea — dacă voiți — cu care dânsul ni le descrie.

În scrierile sale mai mult de cât în orice ni se înfățișează ca un *delicat* și *pudic*. Departe de a găsi la dânsul descrierea violenței acestei grozave pasiuni, care este amorul, dusă până la lubricitate. — *Alfred de Musset* a mers până acolo, în cât a descris spasmul genezic. Sunt celebre următoarele lui versuri din *Namouna*.

*Un léger tremblement, — une pâleur extrême, —
Une convulsion de la gorge, — un blasphème,
Quelques mots sans raison balbutiés tout bas,*

*C'est tout ce qu'on voyait; sa maîtresse elle-même
N'en sentait rien, sinon qu'il restait dans ses bras
Sans haleine et sans force, et ne répondait pas.*¹⁾

Nimic din toate acestea nu se observă la Eminescu. La dânsul amorul se exprimă în *sărutări* și *îmbrățișeri*, fără ca să aibă voluptatea caracteristică firilor sensuale. In felul cum cântă și exprimă el amorul se observă oarecare *naivitate* și *inocență*, însă împreunate cu adâncă simțire și drăgălășie. Câteva exemple :

*Din valurile vremii, iubita mea, răsai,
Cu brațele de marmur, cu părul lung bălai
Și fața străvezie ca fața albei ceri
Slăbită e de umbra duioselor dureri!
Cu zâmbetul tău dulce tu mângâi ochii mei,
Femeie între stele și stea între femei,
Și întorcându-ți fața spre umărul tău stâng,
În ochii fericirii mă uit perdut și plâng.*

*Cum oare din noianul de neguri să te rump,
Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger scump,
Și fața mea în lacrimi pe fața ta s'o plec,
Cu sărutări aprinse suflarea să ți-o 'nec
Și mâna friguroasă s'o încălzesc la sin,
Aproape mai aproape pe inima-mi s'o țin*²⁾.

*Ș'atuncia dinainte-mi prin ceață parcă treci,
Cu ochii mari în lacrimi. cu mâni subțiri și reci,
Cu brațele amândouă de gâtul meu te-anini,
Și parc'ai vrea a-mi spune ceva, apoi suspini.*³⁾

¹⁾ Musset, *Premières Poésies*. Paris. Charpentier. 1884 pag. 355.

²⁾ *Lumină de lună* p. 234.

³⁾ *Ibid.* pag. 113.

*Ar strigă și nu se'ndură,
Capu-i cade pe-al lui umăr.
Sărutări fără de număr
El îi soarbe de pe gură. ¹⁾*

*Numai luna printre ceață
Varsă apelor văpae,
Și te află strânsă 'n brațe,
Dulce dragoste bălae. ²⁾*

*Fruntea albă'n părul galben
Pe-al meu braț încet s'o culci,
Lăsând pradă gurii mele
Ale tale buze dulci. ³⁾*

Dupe cum este firesc, manifestările iubirii dintre amanții descriși de Eminescu, sunt la fel cu acelea ale propriei sale iubiri.

Cum am spus deja, nu găsim în poeziile lui descrisă voluptatea, însă iubirea, adeseori castă — întru cât o iubire poate fi astfel — iar câte odată de o mare intensitate. Iată, de exemplu, cum descrie dânsul îmbrățișarea lui *Călin* cu amanta sa :

*Unu 'n brațele altuia tremurând ei se sărută,
Numai ochiul e vorbareț, iară limba lor e mută
Ea-și acopere cu mâna fața roșă de sfială,
Ochii 'n lacrimi și-i ascunde într'un păr ca de peteală. ⁴⁾*

¹⁾ *Lumina de lună* pag. 99.

²⁾ *Ibid.* pag. 198.

³⁾ *Ibid.* pag. 91.

⁴⁾ *ibid.* 125.

Iar în *Scrisoarea IV*:

*Peste capul blond al fetii zboară florile, o plouă;
Ea se prinde de grumazu-i cu mânușele — amândouă —
Și pe spate-și lasă capul: «Mă uimești dacă nu mântui,
«Ah, ce fioros de dulce de pe buza ta cuvântu-i».²⁾*

O particularitate, care se mai observă la poeziile lui Eminescu, este că foarte adesea sentimentul amorului — chiar atunci când nu este nenorocit — este împreunat cu o nuanță mai mare sau mai mică de durere.

Adevărul e că duioșia prea intensă ne face să vărsăm lacrimi. amorul chiar satisfăcut are la unele persoane ceva atât de tandru într'însul, încât îi face să plângă nu de durere, însă de bucurie.

O particularitate ciudată a unor suflete omenești.

Îmi amintesc de mărturisirea lui *Jean Jacques Rousseau*, în *Confesiunile* sale, când spune că dupe ce a posedat pe mult iubita lui amantă D-na de Warens, i-a inundat sânul cu lacrimi. Este adevărat că celebrul literat francez era o fire excepțională; tot astfel a fost și Eminescu, și tot astfel sunt și amanții din scrierile sale. Așa, am văzut cum *Sărmanul Dionis* este cuprins de un sentiment de tristețe, când observă că iubita sa Maria îi dă un semn de iubire.

În nuvela *La aniversare* este vorba despre doi îndrăgostiți, aproape copii: *ea*, de 14 ani; *el*, de 18.

¹⁾ *Lumină de lună* pag. 301.

De obicei, la această vârstă amorul este caracterizat prin *zburdălnicie*. Cu totul altfel este cazul cu dânsii.

«O noapte de iarnă cu lună.

«De când te-am văzut, de când știi tu — căci tu știi că eu te iubesc — și totdeauna această răceală, când ești singură cu mine; totdeauna mă silești să vorbesc niște lucruri pe cari nici nu le ascuți.. Ești rea la inimă, Elis!

«— Domnule! zice ea, stăpânindu-se și stând băț înaintea lui — vrei să mă înveți cum trebuie să mă port?

«— Și cu toate astea—zice el încet și dureros— luna înfrumusețează lumea pentru amorul nostru. — Ea se uită sus și ochii ei umezi de dulci lacrimi străluceau în lună. El îi cuprinsese talia și se uitau amândoi, nu gândiau nimic. Eră cevă atât de dureros, atât de fericit în toate, în tot sufletul lor, — ai fi răs și ai fi plâns, dacă i-ai fi văzut astfel.

«In fine începură a râde — doi copii — râdeau cu lacrimile în ochi. Și eră atât de argintos râsul ei și gurița atât de frumoasă! i-ai fi băut apă din gură.

«— Vezi tu, formal te-am oprit. . . ., am făgăduința ta, că nu mă vei sărută nici odată.

«Așa-i?

«Așa!

«— Ca să nu mai zici că eu nu te iubesc — zise supărată — ci să zici că eu te iubesc—repetă

cu o rușinoasă grație... Astăzi... astăzi»... Își simți cuprinsă talia, închise ochii, lăsă capul pe umărul lui, și eră aproape să moară. «O! te iubesc... n'ai știut nici odată cât te iubesc»... Glasul ei eră dulce, plin de lacrimi, sfințit de cea dintâi sărutare.

«—Tu ești un înger... îndărătnic... dar un înger...

«Surâsul obraznic, ochiul curios, cochetăria veselă se'ntorc pe rând dup'acea sărutare... chiar liniștea. Ea-și ținea brațul dupe gâtul lui». ¹⁾

Cum s'ar putea explica la Eminescu această tristețe cu care amorul este împreunat? Dacă ne referim la psihologia sufletului său chinuit încă din vârsta cea mai fragedă, ea nu trebuie să ne surprindă. Convins pe deoparte de eterna schimbare a tuturor; neîncrezător, pe de alta, în sine și în oameni, — dânsul, chiar când gustă din fructul rar și neprețuit al amorului, nu eră atât de adânc absorbit de această sublimă pasiune, în cât să uite cu totul lumea de gânduri dezolante în care — lucru straniu!—sufletul său par'că se complăcea. Și cum dânsul nu se putea cu totul *depersonaliză*, a atribuit eroilor săi aceiași mentalitate.

Oamenii înzestrați cu o simțire prea delicată și cari s'au găsit în împrejurări, cari i-au expus la brutalul atac al semenilor lor trupești, încep de timpuriu a se desgusta de lume, punându-se cât

¹⁾ *Proza literară.*, pag. 90—91.

mai mult la adăpost de loviturile ei. Și cu toate că foarte tineri, dâșii nu mai pot gustă complect nici o plăcere; iar singurul lucru la care aspiră mai mult, este *liniștea*. În categoria lor a fost *Taine*, marele aristocrat al gândirii. Desgustat de timpuriu de brutalitatea și infamia omenească, deși în vârstă numai de 21 de ani, dânsul nu mai aspiră decât la calmul sufletesc, pe care și-l procură munca intelectuală. Și este semnificativă următoarea parte dintr'o scrisoare a lui către *Prévost-Paradol*:

«Le calme! Entends-tu ce que c'est? C'est le bien suprême, parce que c'est l'action facile et réglée. Eh! mon ami, il faut bien que j'agisse ainsi! Mon unique désir est de travailler sur moi-même, pour valoir un peu mieux tous les jours, afin de pouvoir regarder en dedans de moi sans déplaisir». ¹⁾

Ei bine, acest calm atât de prețios pentru suflete la fel cu al lui *Taine*, Eminescu nu l'a putut avea niciodată, fie poate întru câtva din cauza răului organic care-l mină încetul cu încetul, fie mai cu seamă din alte cauze externe. Sufletul său ajunsese în așa stare, încât chiar amorul devenise pentru dânsul ceva *incomodant*. Iar cât de mare eră setea lui de liniște și, pe de altă parte, cât de sbuciumat îi eră sufletul, dânsul o mărturisește sfâșietor de dureros în celebra sa *Odă*.

¹⁾ N. Zaharia, *Hippolytae Tine*. (în *Rev. Idealistă* Febr. 1906)

*Nu credeam să 'nvăf a muri vr'odată;
Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi,
Ochii mei 'nălțam visători la steaua
Singurătății.*

*Când de-odată tu răsăriși în cale-mi,
Suferință tu, dureros de dulce...
Până'n fund băui voluptatea morții,
Ne'ndurătoareo !*

*Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Ori ca Hercul înveninat de haina-i,
Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele mării.*

*De al meu propriu vis mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug mă topesc în flacări...
Pot să mai re'nviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix ?*

*Plară-mi ochil turburători din cale,
Vino iar în sân, nepăsare tristă,
Ca să pot muri liniștit, pe mine
Mie redă-mă !*

IX.

INTELIGENȚA ȘI IMAGINAȚIA

I.

În psihologie este un adevăr banal, că atât inteligența cât și imaginația variază dela om la om. Însă toate aceste varietăți, la oamenii de rând nu prezintă un deosebit interes. Se înțelege, nu este tot astfel când e vorba de un om mare.

La mulți oameni de geniu s'au observat *tardivitatea*, adică nu numai că nu s'au manifestat de timpuriu ca niște minți superioare, dar păreau că sunt chiar mai prejos de mediocrități.

Eminescu n'a făcut parte din această categorie. O calitate sufletească a lui, care s'a observat chiar din copilărie, a fost *memoria* și *imaginația* sau, mai bine zis, *imaginația reproductivă* și *imaginația creativă*. Am văzut din mărturisirea celor cari l-au cunoscut atunci, că dânsul avea un deosebit dar de a povesti, adică de a reproduce is-

torisirile citite ori auzite dela alții, înfrumusețându-le în acelaș timp.

Un indiciu despre superioritatea intelectuală a unui copil este *curiozitatea* lui precoce ca să afile lucruri noi. Setea aceasta de a cunoaște, de a se instrui s'a observat asemenea la Eminescu încă din cea mai fragedă vârstă, — și ea nu l-a părăsit niciodată. Dupe cum spune d. Slavici, «el își petrecea vieța în lucrare necurmată; ori citia, ori stetea de vorbă cu ori și cine, — totdeauna doritor de a prinde câte ceva și de a se folosi. «Nu e — zicea el adeseori — nimeni nici atât de mărginit, nici atât de stricat, ca să nu poți învăța prin el ceva», și astfel avea un fel de slăbiciune pentru oameni, cari nu erau de seama lui și *nesuferiți îi erau numai cei seci și prefăcuți, cari își dădeau silința să pară ceeace nu sunt*». ¹⁾

Este ciudat cum cei mai mulți oameni își petrec o vieță întreagă, fără ca să pătrundă nimic din mediul social înconjurător. Ochii minții lor par că totdeauna rămân închiși pentru realitate, pe când alții deși lipsiți de cultură pătrund adânc în cutele ascunse ale sufletelor omenești și trag concluzii esacte din niște premize, pe cari cei mai mulți nu sunt în stare să le observe. Această *intuiție psihologică*, acest dar de a pătrunde și a citi adânc în suflete, Eminescu a avut-o foarte puternică. Și, de bună seamă, ceeace l-a făcut să

¹⁾ *Eminescu și limba* (In *Conv. lit.* 1909 pag. 623—24).

nu iubească pe oameni sau, mai bine zis, să-i evite, a fost trista constatare că foarte puțini dintre dâșii au sufletul curat. De altfel și oamenii l-au răsplătit cu aceeași monedă, știut fiind că nu-ți pot iertă nici odată, prețiosul dar de a le descoperi tocmai acele părți, pe cari dâșii se silesc să le ascundă mai bine.

O particularitate sufletească a lui Eminescu este că deși pătrundeă ușor în suflete, însă întâmplările din lumea externă îl impresionau cu mult mai încet decât pe ceilalți oameni; atât de încet, încât această putere de percepție a sa eră anormală.

Foarte interesantă următoarea lui mărturisire.

«Am o inimă și o minte ciudată. Nimic nu pătrunde în ele nemijlocit. *O idee rămâne la mine zile întregi pe suprafața minții, nici mă atinge, nici mă interesează.* Abia dupe multe zile, ea pătrunde 'n fundul capului, ș'atunci devine prin altele, ce le-a fi gășind acolo, adâncă și înrădăcinată. *Simțirile mele sunt tot astfel. Pot vedea un om căzut mort pe uliță și momentul întâi nu-mi face nici o impresie... abia dupe ore reapare imaginea lui și încep a plânge... plâng mult și urma rămâne neștearsă în inima mea.* Tu spui să am mila de tine? Eu îți zic: ai milă de mine... căci dacă vr'odată iubirea ar pătrunde în inimă-mi, aș muri de amor. Tu nu mă înțelegi, numai simt că amorul și moartea mea vor fi foarte aproape una de alta... Tu gândești că eu nu te-aș putea iubi? Te înșeli... Lasă-mi numai

timp... ca icoana ta să pătrundă adânc în inimă, să mă familiarizez cu această idee, eu, care n'am fost iubit, nici am iubit pe nimenea... și gândesc cum că tot așa putea nebuni iubindu-te.

«El o sărută pe frunte și eșl... *Ea surâse...*».¹⁾

Am cunoscut și eu o persoană la care pătrunderea se făcea în acest fel anormal de încet. O veste ori cât de dureroasă, o insultă ori cât de grea, dânsa o înțelegea numai, și trebuia să treacă mult, relativ foarte mult timp, pentru ca să o și simtă.

Nu era aci vorba de un caz de nesimțire; din potrivă, de o simțire foarte vie; însă, care, pentru a fi sdruncinată, necesită mult timp. O altă particularitate a simțirii sale era că, în loc ca pe măsură ce timpul trece, ea să se calmeze, din contra, durerea în deosebi devenea mai intensă. Această din urmă anormalitate se observă și la *Chateaubriand*, dupe propria lui mărturisire.

Ceeace se mai constată la oamenii din această categorie este că reacțiunea lor la împrejurările din afară se face mai târziu, iar la alții nu se face aproape de loc. Aceștia din urmă sufer cel mai mult, de oarece durerea lor rămâne înnăbușită. Imi amintesc de cunoscutul vers al lui Eminescu, din *Glossa*

De te ating să feri în lături

Poți face aceasta, dar e greu ca să nu suferi adânc.

¹⁾ *Cezara* (în *Proza literară*, pag. 118—119).

Cu toate că întâmplările din lumea externă se repercutau târziu în sufletul lui Eminescu, însă când erà vorba să-și asimileze cele scrise prin cărți, puterea lui de asimilare erà foarte mare și foarte repede. «El citia, înainte de toate, mult și cu o repeziciune uimitoare, nu vorbă cu vorbă, ci cuprinzând cu privirea fraze întregi.» ¹⁾ Astfel ne explicăm cultura imensă a lui Eminescu, pe care și-a asimilat-o într'un timp relativ foarte scurt, de oarece la vârsta abia de 34 de ani s'a produs crepusculul genialei lui minți.

Inteligența lui Eminescu erà în deosebi *sintetică*. El n'a fost nici odată pur și simplu omul numai al analizei, al «migălelii». Mentea sa îmbrățișeà o cestiune în toată întregimea și vastitatea ei, pătrundeà adânc părțile ei cele mai întunecate. Astfel ne explicăm de ce și-a asimilat așa de bine filosofia lui *Kant* în deosebi, și a lui *Schopenhauer*, — lucru atât de rar la un suflet de poet.

G. Panu îi atribuià lui Eminescu un fel prea subiectiv, prea *personal* de-a înțelege, de-a interpreta ideile altora. «Ideile lui proprii erau așa de absorbante, în cât nu puteà să facă deosebire și să păstreze acea deosebire între ideile lui și acele ale altora. Asimilația se făcè imediat, adică ideile străine serveau de material pentru ideile lui vechi; ceeace auzià ca diametral opus, el transformà aceasta ca un argument pentru ideile lui.

¹⁾ Slavici (în *Omagiu*, pag. 14—16).

«La *Junimea* nici odată Eminescu n'a putut să formuleze o doctrină a adversarului, pe care în urmă s'o combată cu argumentul lui, ci totdeauna începea printr'o diatribă, în care combătea idei pe cari adversarul nu le formulase și cari în realitate nu erau decât o formă, pentru ca Eminescu să-și expună pe ale sale proprii.

«Acest element personal, care domină inteligența lui, a fost una din calitățile talentului lui poetic.

«De aceea Eminescu a fost numai poet; iar ca gânditor, numai visător». ¹⁾

Nu știu cum se vor fi petrecut lucrurile atunci, însă Eminescu nu ni se pare străin de realitate și mărginit numai în lumea vastă și periculoasă a visurilor. Foarte adesea dânsul ne surprinde prin felul său esact de a *interpretă* realitatea; iar durerea lui sufletească a provenit în cea mai mare parte din contrastul dintre vis și ea.

Intr'alt loc am susținut că în sufletul lui Eminescu erau împreunate, imaginația de poet cu gândirea de filosof.

Nu s'a convenit pe deplin până acuma ce însuși trebuie să aibă cineva, pentru a fi numit filosof. Este nevoie numai decât să creeze un sistem filosofic? Nici de cum, de oarece au fost mulți filosofi, cari n'au creat nici unul. Atunci?

Noi credem că merită această denumire și aceia cari, pe lângă o inteligență pătrunzătoare, au un

¹⁾ *Amintiri dela «Junimea»*. II. pag. 297.

fel de purtare potrivit mai mult cu rațiunea, nu cu obiceiurile societății în mijlocul căreia trăiesc. Conduita lor este caracterizată prin lipsă de vanități, — dacă nu totală, aproape totală — și prin lipsă de prejudeții.

Este firesc ca asemenea oameni, cari în tot sau aproape în tot ceea ce fac țin socoteală de dreapta judecată, să pară ciudați și chiar «nebuni» majorității aceloră, cari sunt îmbâcsiți de idei absurde, de credințe false și cari în felul de a se purta nu țin socoteală de ceea ce este mai logic, însă de «ce va zice lumea?»

Judecat din acest punct de vedere, Eminescu a fost filosof; căci între purtarea și ideile lui exprimate în *Glossa* a fost destul de mare armonie.

Ceea ce mai caracterizează un spirit filosofic este că el trăește mai mult în lumea ideilor generale. S'a spus cu drept cuvânt că filosofia este știința celei mai înalte generalizări sau—exprimându-ne în formula lui *Spencer* — filozofia este sinteza tuturor științelor.

Ei bine, ceea ce a caracterizat între altele mentalitatea lui Eminescu a fost însușirea minții lui de a se interesa de problemele filosofice cu un caracter general, cari îmbrățișează viața și lumea, în toată întinderea lor, în toată complexitatea lor.

Aceasta îl face atât de interesant. Dacă s'ar fi mărginit numai la descrieri și la exprimarea unor stări sufletești, atunci de bună seamă că ar fi fost mai puțin captivant.

Am spus mai nainte că ceea ce caracterizează pe un filosof, este că dânsul își conformează felul de viață mai mult cu dreapta rațiune. Însă trebuie să se aibă în vedere că aceasta nu în mod absolut. Filosofii sunt și ei oameni și, ca toți oamenii, au unele slăbiciuni, cari îi cam pun în contradicție cu dreapta judecată. Însă deosebirea între ei și ceilalți, este că abaterile lor dela rațiune sunt relativ mai puține. Și pe când oamenii ceilalți au ca criteriu al purtării lor obiceiurile și moda; dânsii, dupe cum spuserăm mai nainte, țin socoteală de ele, numai întru cât li se par inteligente.

II.

Când facem psihologia unui poet, ceea ce ne interesează și trebuie să ne intereseze în primul rând, este de a observa cum lumea s'a oglindit în mintea lui și cum el a proiectat-o apoi în afară.

O particularitate de căpetenie a unui mare poet este că el gândește în imagini. De aceea imaginația poetică are un deosebit interes în psihologia marilor literați.

Prin ce se caracterizează imaginația lui Eminescu sau, mai bine zis, cum se oglindia lumea în mintea sa și cum ne-o redă el?

Dupe cum am văzut, Eminescu n'a fost numai, pur și simplu, poet; dânsul a fost și cugetător. Mintea lui n'a fost accesibilă numai la ceea ce intră în domeniul artei, ci și în acela al științei.

La dânsul inteligența a fost tot atât de mare ca și imaginația; iar aceasta din urmă n'a fost numai reproductivă, dar și creativă. Însă este greu de precizat, când anume el a reprodus cele văzute în afară și când le-a creat. Iată de exemplu admirabila poezie *Melancolie*. Peisagiul de noapte descris acolo, pare că a fost văzut în realitate și că poetul n'a făcut altceva decât să ni-l descrie. Totuș despre aceasta noi nu suntem siguri, căci și scena de amor dela începutul *Scrisorii IV* și pe care dânsul o situează cu multe secole în trecut, este tot atât de plastic descrisă, ca și când autorul n'a făcut decât să *fotografieze* natura.

Tot astfel este și cu episodul din timpul lui Mircea cel bătrân, dela începutul *Scrisorii III*.

Este sigur faptul că Eminescu, întocmai ca orice mare artist, a *estetizat* natura. Din mijlocul ei a *ales* numai unele elemente, pe cari împreunându-le cu altele, create din imaginație, *le-a contopit* așa fel, încât să ni se înfățișeze ca un tot, care să ne producă iluzia realității, însă a unei realități pline de farmec.

În aceasta stă puterea *sugestivă* a poeziilor lui Eminescu, adică în faptul că deși dânsul nu descrie realitatea întocmai așa cum e, totuș ne face să credem că ea așa trebuie să *fi fost*, cum ne-a zugrăvit-o dânsul.

În ceea ce privește imaginația, constatăm la dânsul aceeași delicatețe ca și la simțirea lui. Rar scriitorul la care să nu se observe niciodată bru-

talitate în gândirea și în creațiile sale. Imi aduc aminte de impresia ciudată ce mi-au făcut poeziile *Les Blasphêmes*, ale lui *Jean Richepin*. Sufletul meu alternă între farmec și desgust, căci alături de imagini superbe găsim părți de o brutalitate desgustătoare. Nimic din toate acestea la Eminescu. De aci și deosebitul *farmec* al descrițiilor lui. Câte odată ele au ceva eterat; însă cari, având în vedere împrejurările în cari le face, nu ni se par false, adică nefirești.

Astfel este, de exemplu, următoarea parte din admirabila lui povestire *Făt frumos din lacrimă*:

«Făt-Frumos ospătă ce ospătă, apoi luându-și buzduganul de-a umăr, merse mereu pe dâra de piuă, — până ce ajunse lângă o casă frumoasă, albă, care sticlea la lumina lunii în fundul unei grădini de flori. Florile erau în straturi verzi și luminau albastre, roșu-închise și albe, iar printre ele roiau fluturi ușori, ca sclipitoare stele de aur. Miros, lumină și un cântec nesfârșit, încet, dulce, eșind din roirea fluturilor și a albinelor, îmbătau grădina și casa. Lângă prispă steteau două butii cu apă, iar pe prispă torcea o fată frumoasă. Haina ei albă și lungă părea un nor de raze și umbre, iar părul ei de aur era împletit în cozi lăsat pe spate, pe când o cunună de mărgăritărele era așezată pe fruntea ei netedă. Lumina de razele lunii, ea părea muiată într'un aer de aur. Degetele ei ca din ceară albă torceau dintr'o furcă de aur și dintr'un fuior de lână ca argintul,

torceau un fir de o mătase albă, subțire strălucită, ce semănă mai mult a o vie rază de lună ce cutreeră aerul, decât a fir de tort.

«La zgomotul ușor al pașilor lui Făt-Frumos, fata-și ridică ochii albaștrii ca undele lacului.

«— Bine ai venit, Făt-Frumos, zise ea cu ochii limpezi și pe jumătate închiși — cât e de mult de când te-am visat.—Pe când degetele mele torceau un fir — gândurile mele torceau un vis, un vis frumos, în care eu mă iubiam cu tine; Făt-Frumos, din fuior de argint torceam și eram să-ți Țes o haină urzită în descântece, bătută în fericiri; s'o porți, să te iubești cu mine. Din tortul meu Ți-aș face o haină; din razele mele, o vieață plină de desmerdări.

«Astfel cum priviă umilită la el, fusul îi scăpă din mână și furca căzù alături cu ea. Ea se sculă și, ca rușinată de cele ce zisese, mâinile ei spânzurau în jos ca la un copil vinovat și ochii ei cei mari se plecară. El se apropiè de ea, cu o mână îi cuprinse mijlocul, iar cu cealaltă îi desmerdă încet fruntea și părul, și-i șopti: «Ce frumoasă ești tu, ce dragă îmi ești. A cui ești tu, fata mea?»

«— A mamei pădurilor răspunse ea suspinând—mă vei iubi tu acuma, când știi a cui sunt? Ea înconjură cu amândouă brațele ei goale grumazul lui, și se uită lung la el, în ochii lui.

«Ce-mi pasă a cui ești! zise el. Destul că te iubesc.

«— Dacă mă iubești, să fugim atuncea — zise ea lipindu-se mai tare de pieptul lui—dacă te-ar găsi mama, ea te-ar omorâ, și dac'ai muri tu, eu aș înnebuni, ori aș muri și eu.

»N'aibi frică, zise el *zâmbind* și desfăcându-se din brațele ei». ¹⁾

Un fapt demn de remarcat este că fiecare artist are predilecție numai pentru unele peisaje din natură, pe cari ni le înfățișează în anumite timpuri ale anului și zilei.

Dupe cum din aproape toate peisagele lui *Traian Demetrescu* nu lipsesc corbi, la Eminescu observăm că peisajele de iarnă—atât de multe în *Geniu pustiu* — și în deosebi peisajele de noapte cu lună au pentru dânsul un farmec deosebit. De ce oare aceasta ? Probabil, fiind tristețea lor armonizată cu temperamentul lui melancolic. Pentru ca un mediu înconjurător să ne placă, trebuie ca între el și noi să fie oarecare *afinitate*.

Însă ceea ce face deosebirea între un poet numai descriptiv și Eminescu, este că pe când cel dintâiu se mărginește să descrie ceva și atâta tot, poetul nostru își deslănțuește o întreagă serie de gânduri, în legătură cu peisajul descris. Astfel este, de exemplu, în *Scrisoarea I*.

¹⁾ *Făt-Frumos din lacrimi* (în *Proza literară*. Buc. «Mi. nerva» pag. 6—8.)

*Intre ziduri, printre arbori ce se scutură de floare,
 Cum revarsă luna plină liniștita ei splendoare !
 Și din noaptea amintirii mii de doruri ea ne scoate,
 Amorțită li-i durerea, le simțim ca'n vis pe toate.
 Căci în propria-ne lume ea deschide poarta 'ntrării
 Și ridică mii de umbre după stinsul lumânării...
 Mii pustiuri scânteiază sub lumina ta fecioară,
 Și câți codrii ascund în umbră strălucire de izvoară !
 Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
 Când plutești pe mișcatoarea mărilor singurătate,
 Și pe toți ce 'n astă lume sunt supuși puterii sorții,
 De-o potrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții.*

Tot astfel și în *Melancolie*, Eminescu nu se mărginește numai la descrierea durerosului de trist peisaj de noapte, dânsul arată și *analogia* dintre pustiul lui și pustiul său sufletesc.

Este mare merit ca ceea ce vezi să nu se oprească numai la suprafața minții tale, dar să-ți pătrundă adânc în suflet și să-ți deștepte gândiri, cari să îmbrățișeze o lume întreagă.

III.

Când ne ocupăm de *geneza* scrierilor unui literat, foarte adesea avem neplăcuta surpriză să constatăm că originalitatea scrierilor lui este cu mult mai mică decât mi s'a părut la început. Căci, în acest din urmă caz, vedem adesea că el a luat mai mult din lumea externă de cât ne-a dat dela dânsul. Numai în cazul când geniul cuivă este extraordinar de mare, cum a fost al lui *Shakespeare*, numai atunci vedem cât de

puțin valorează ceea ce dânsul a luat din realitate în comparație cu ceea ce ne-a dat dela el. Inșă cazurile acestea sunt atât de rare, încât le putem număra pe degete.

Tot atât de extraordinar ni se pare și cazul lui *Honoré de Balzac*. Mentea sa genială a creat o lume întreagă care, deși fictivă, oglindea minunat mediul social în care dânsul a trăit. Iar dânsul era atât de absorbit în lumea miilor de tipuri create de fecunda lui imaginație, încât de multe ori pierdeă simțul realității, confundând-o cu cea reală. Astfel, de multe ori se pomenia povestind surorii sale, d-nei Surville, întâmplări ale persoanelor sale fictive, cu deplina convingere că ele în adevăr trăesc. Iar un prieten venind la el acasă și spunându-i pe neașteptate că-l caută cutare persoană din romanele sale, dânsul îi spuse cu un ton foarte natural: să aștepte puțin.—Uitase că este vorba de o persoană fictivă.

Inșă, dupe cum am spus, acestea sunt cazuri foarte rare.

Revenind la Eminescu, este timpul să ne ocupăm de geneza scrierilor lui. Trebuie să spunem dela început că în această privință se știe foarte puțin. Despre *Geniu pustiu*, dânsul spune într'o scrisoare: «Romanul meu am început a-l scrie parte dupe impresiuni nemijlocite din anul 1868, pe când eram în București, parte dupe un episod ce mi l-a povestit un student din Transilvania». ¹⁾

¹⁾ *Geniu pustiu*. pag. XI.

În *Sărmanul Dionis* am văzut că a pus din propria lui viață. În *Cezara* se observă mult influența lui *Schopenhauer* și, în deosebi, a filosofiei lui *Kant*, pentru care poetul are o predilecție deosebită și din care a tradus o mare parte din *Critica Rațiunii pure*, rămasă în manuscris. O parte a fost publicată după moartea lui. ¹⁾

În privința poeziilor. În cele cu un caracter filosofic nu găsim multă originalitate. Se poate ca multe din cugetările exprimate în ele să fi fost spontanee, adică sugerate poetului de anumite observații și împrejurări din viață; însă cum în aceleași împrejurări s'au găsit și alții tot atât de superiori, și lor le-au fost sugerate. Adică este vorba de simple *coincidențe* de gândire. În orice caz, chiar dacă ele sunt spontanee, nu sunt originale.

În alte poezii asemănarea este atât de mare între ideile poetului și cele din anumiți autori, în cât e cu neputință ca dânsul să nu fi fost înrâurit de ele. Astfel este cazul cu *Glossa*. Între cele exprimate acolo și următoarea cugetare a lui *Oxenstiern*, publicată chiar de Eminescu mai întâiu în *Curierul de Iași* din 13 Iunie 1876, — este aproape *identitate*.

«Lumea este privesite, oamenii sunt comedianți, norocul împărțește locurile și întâmplările le alcătuesc. Teologii ocârmuesc machinurile și filosofii sunt privitori. Bogații prind locurile, cei puternici apucă locul cel mai înalt, și la pă-

¹⁾ Rădulescu-Pogoneanu. *Studii*.

mânt sunt săracii. Muierile aduc răcoreală și cei necăjiți de noroc iau mucul lumânărilor. Nebuniile alcătuesc întocmirea cântecelor și vremea trage perdeaua... Lumea vrea să se înșală—înșele-se dar. Deschiderea comediei începe din lacrimi și din suspinuri. În lucrarea cea dintâi se arată pricinile cele nebunești a oamenilor. Cei fără de simțire bat în palme ca să arăte a lor bucurie, cei înțelepți flueră jocurile. Cel ce intră plătește la ușă uu ban, ce se numește osteneală și ia în locul lui un petec pecetluit, ce însemnează neodihna, cât își va ține locul. Schimbarea pricinilor îi zăbovește puțin pe privitori. Impletiturile cele bune sau rău împletite fac să rădă filosofii. Acolo se văd urieși, care de odată se fac logoși și logoși, care fără de veste se fac mari și vin la o înălțime fără de măsură. Acolo se arată oameni, cari se par că au toate măsurile și paza, ce s'ar pute[a] socoti, ca să nu lese drumul cel adevărat, care duce la sfârșitul ce-și pun înaintea, în vreme când despre altă parte cei nebuni și fără de grijă apipăe ușa nenorocirilor lumești. În scurt: acest fel este comedia lumii aceștia, și cea ce vrea să aibă zăbavă cu liniște, să se pue într'un unghiu mic, de unde să poată cu odihnă, ca să fie privitoriu și unde să nu fie nici de cum cunoscut, ca să poată fără de grijă a o batjocuri dupe cum i se cade». ¹⁾

De asemenea și poezia *Rugăciunea unui Dac* se aseamănă mult cu următorul cântec din India, privitor la facerea lumii și publicat de către Ullstein, în Istoria universală :

«Ullstein, în Istoria universală, dă un cântec din India privitor la facerea lumii. Iată-l: «Atunci nu eră ființă nici ne-ființă, nu eră nici văzduh nici cer deasupra lui. Ce-o cuprindeă? In ce învăliș? Supt a cui pază? Ce eră marea fără fund? Nu eră nici moarte nici nemurire, nici semne pentru

¹⁾ Eminescu, — *Scrieri polit. și lit.*, Buc. «Minerva», pag. 324—6.

zi și noapte. Sufală, dar nu adia vânt, cel Unic. Pe lângă el nu erà nemic». Apoi arată cum din haos s'a făcut lumea. Cel unic a fost sãmânța lunei în noeanul haosului, care zăcea în întuneric. Lumea se naște prin puterea încălzirei (tapas), adică din imboldul năuntric de a face lumea. Cel unic închipuit ca ființă spirituală simte dragoste, cea întâiu formă a cugetării. Dragostea e imboldul de a se înmulți, de a creã.

«Astfel, adâncindu-se în cugetarea lor, au descoperit înțelepții legătura dintre ființă și neființă».

«La sfârșit poetul se îndoește și se întreabă: «Cine știe lămurit, cine poate desluși, de când s'a făcut lumea? Zeii sunt mai noi decât lumea. Cine poate ști deci cum s'a făcut? Făcut-a Dumnezeu sau nu? A tot puternicul din cerul cel mai de sus o fi știind sau poate nu știe nici el». 1)

În ceea ce privește impresiile sale din lumea de afară, precum și deosebitele întâmplări, neapărat că și acelea i-au servit ca *material* din care geniul său poetic s'a adăpat. Despre legătura dintre dânsese și conținutul unor poezii s'a ocupat și d. *Corneliu Botez*, dupe cum se vede din următoarele părți:

«Multe din inspirațiile lui Eminescu își au izvorul în întâmplări legate de copilăria sa petrecute la Ipotești. Așa căpitanul M. Eminescu, fratele poetului, povestește că poetul, când erà mic, se ducea în bucătărie și făcea purceluși pe pãreți cu cărbunele. Pe acești purceluși îi descrie Eminescu, când în poema sa «Călin» zice:

*Pe cuptorul uns cu humă și pe coșcovii pãreți
Zugrăvit-au c'un cărbune copilașul cel isteț
Purceluși cu coada sfredel și cu bețe 'n loc de labă,
Gum mai bine i se șede unui purceluș de treabă.*

1) *Voința Națională*, 13 Maiu, 1910.

«Geneza poemei «Călin»¹⁾). — Pe când Eminescu eră slujbaș la Iași, unde locuia împreună cu Bodnărescu în niște chilii ale călugărilor greci din fundul curții bisericii Trei-Ierarhi, a venit la familia sa în Ipotești. Cu această ocazie s'a dus și la schitul Agafton din județul Botoșani, unde eră călugăriță mătușea sa, maica Fevronia Iurașcu. Aceasta într'o seară a făcut șezătoare de tors lână, la care au venit mai multe călugărițe. Una din ele, anume Zanaida, a spus povestea lui Călin. Poetul a ascultat'o, a luat notițe și apoi a versificat subiectul.

«Geneza poeziei «Făt frumos din tei».—Pe când Balș stăpâniă Dumbrăvenii, a luat în căsătorie pe o cântăreață germană de la teatrul imperial din Viena. Aceasta a adus la Dumbrăveni pe o nepoată a sa, domnișoară, spre a-i ține de urât. Nepoata, o fire svăpăiată, se îndrăgi nebunește de un țăran, chelar al velnițelor din Dumbrăveni, care eră de o rară frumusețe, fiul lui Gheorghe Hodoroabă din Verești de pe Domeniul Dumbrăvenilor. Nemțoaica fură de la mătușea sa Bălușoaia, suma de 300 de galbeni și se înțelese cu frumosul flăcău ca să fugă împreună. Cum dânsa cunoșteă bine călăria, într'o zi foarte de dimineață a poruncit să-i pună șeaua pe cal — un armăsar arab negru la păr — și prefăcându-se că pleacă în calcadă, s'a dus la Verești. Acolo o așteptă

¹⁾ Dela căpit. Eminescu.

Hodoroabă lângă apa Sucevei, la graniță. Dădă drumul calului ca să se ducă unde o vrea, iar ea împreună cu Hodoroabă, râul fiind în acel timp scăzut, trecu granița cu învoirea grănicerilor, cari nu le făcură nici o împotrivire.

«Calul, dupe ce a gonit cât a gonit, așa că din negru se făcuse alb de spume, s'a întors acasă singur și a început a necheză la poarta castelului, să-i dea drumul la grajd.

«... Poetul auzind de la tatăl său narațiunea acestei întâmplări și venind cu acesta, și fratele său, căpitanul Matei Eminescu, la Dumbrăveni, prin 1864, a făcut versul:

*La castel în poartă calul
Sta a doua zi în spume,
Dar frumoasa lui stăpână
A rămas pierdută în lume.*

Plecând din Dumbrăveni la Ipotești, poetul scrise cu cretă acest vers pe poarta castelului; dar tatăl său a pus de l-a șters, să nu se supere Bălușoia, dupe cum ne comunică însuș căpitanul Eminescu, dela care ținem povestirea acestei întâmplări și care a auzit-o de mai multe ori dela părinții săi.»¹⁾

Din ce s'a inspirat în *Luceafărul*, până acum nu suntem pe deplin lămuriiți. Poetul Vlăhuță, într'o *Amintire despre Eminescu*²⁾, spune că Eminescu i-ar fi vorbit despre o dragoste, din care

¹⁾ C. Botez. (În *Omagiu lui Em.* pag. 193—4).

²⁾ *File rupte.*

s'a inspirat în *Luceafărul*; însă nu ne spune nimic mai mult. Altul spune că s'ar fi inspirat dintr'o carte germană; însă nici dânsul nu ne-a dat până acum alte amănunte.

Despre asemănarea dintre poezia *La Steaua* cu aceea a lui *Gottfried Keller*, precum și despre asemănarea dintre Sonetul Veneției și poezia lui Platen, care are acelaș subiect, s'a vorbit dejă în deajuns de către alții.

Despre originalitatea geniului lui Eminescu ne-am ocupat în alte capitole. Spuneam atunci că, în deosebi, ea stă în *forma* în care și-a turnat ideile; însă în ceea ce privește *rîma* versurilor sale, nu este totdeauna pe deplin original.

În această privință Anghel Demetriescu a publicat pe vremuri un judicios articol:

«Poeții noștri, până la Eminescu, chiar cei mai abili în arta de a făuri versuri, se mulțumiau cu rimele ușoare sau cel mult cu asonanțe mai anevoioase, însă căutând în totdeauna această potrivire de sunete în cuvinte luate individual.

«Cântece, elegii, imnuri, poeme epice și drame, nu eșiau din obișnuitele *et, it, iță, ar, oare*, etc., sau din ceva mai dificilele de găsit *anț, angă, ung*, etc. În general, se rimă prea ușor; ba încă spre mai multă înlesnire, se uză și se abuză de prea comodul «truc» de a face susceptibile de rimă cuvintele cele mai neasemănate între ele transformându-le în diminutive».

«Eminescu este cel dintâiu care rupse cu această metrică de copii. El eși din făgașul răzbătut al formelor demodate, sfărâmară acele tipare învechite, aproape primitive, găsi combinații și apropieri îndrăznețe de sunete, și dete urechii românești agremente acustice neașteptate, curioase, bizare, în orice caz nouă. Precum a luat din filosofia germană pesimismul., de asemenea a împrumutat dela poeții germani unele din particularitățile lor metrice. Și din acest punct de vedere, ca și din altele, se poate zice că poezia lui nu este o producțiune spontanee, ci fructul dureros și lent al unei munci prelungite, al unei imitații conștiente.

«Poeții germani, chiar cei mai buni, rimează de nevoie sau poate spre a da mai multă grație nouă versurilor lor, cuvintele, pronunțând pe unele din ele în formă dialectală.

«Dupe exemplul lor, Eminescu introduse în poezia noastră rime de cuvinte pe cari nimeni până la dânsul nu cutezase să le împerecheze, precum : *pletoase-întunecoasă, torții-porții, asemeni-oameni, lanț-amanți, isteț-musteți*, etc.

«Inșă ceea ce era spontanee și oarecum mare la poeții germani, devine la poetul român o imitație savantă, de oarece se întemeiază pe studiul literaturilor străine.

«De sigur inovația lui Eminescu nu este lipsită de o învederată plăcere pentru ureche, nici de un

merit real. Din nenorocire, ea nu este o invenție a poetului român». ¹⁾

Ni se întâmplă adesea să simțim farmecul unei muzici, fără să ni-l explicăm. Tot astfel la început farmecul limbii în care s'a exprimat Eminescu ni se pare inexplicabil; urmărind însă mai de aproape această cestiune și cunoscând și vieța culturală a lui, ni-l explicăm în mare parte.

Eminescu a fost unul dintre pușinii, cari cunoșteau în fond limba românească, atât pe cea de acum cât și pe cea veche. Se știe că el avea o mare predilecție pentru cronicari. Pe de altă parte, dânsul cunoștea tot atât de bine și limba poporului, atât de sugestivă și plină de imagini. Ceva mai mult. El își asimilase cu desăvârșire limba românească în genere; în cât, când eră vorba să-și toarne un gând în forma strâmtă a vorbirii, dânsul nu simția nici o greutate să aleagă termenii cei mai potriviți, din bogăția de cuvinte cu cari mintea sa eră împodobită. De aci rezultă și *plasticitatea* în exprimarea ideilor și imaginilor, adică identitatea complectă dintre noțiuni și vorbele întrebuițate pentru a le exprima.

IV.

O cestiune tot atât de interesantă este aceea privitoare la evoluția geniului lui Eminescu.

¹⁾ *Literatură și Artă rom.*, 1900—901, pag. 259—260.

Se știe că oamenii de geniu nu sunt supuși aceluiași legi psihologice caracteristice oamenilor normali și nici nu se cunoaște cauza eficiență a nașterii lor. Dâșii eșind din mersul normal al omnirii, criteriul dupe care trebuiesc studiați nu poate și nici nu trebuie să fie acela pe care-l aplicăm oamenilor normali. Înșă geniul multora dintre dâșii este supus legii evoluției, adică evoluiază. Judecând creațiunile lui Eminescu, astfel cum s'au publicat în decursul vieții sale, constatăm că dela vârsta de 20 de ani geniul lui s'a manifestat cu aceeași putere ca și mai târziu. *Venere și Madonă* precum și *Epigonii* le-a publicat, când aveà numai această vârstă; iar *Mortua est*, cu un an mai târziu. Și cu toate acestea, ele sunt de aceeași forță ca cele publicate mult mai în urmă. Este adevărat că la multe dintre acestea observăm mai multă perfecțiune în formă, înșă în ceea ce privește fondul nu. Și o mărturisim sincer, ne îndoim că dacă ar fi trăit mai mult, ar fi scris și mai bine.

Asupra felului în care se elaborà gândirea în sufletul lui, Eminescu nu ne-a destăinuit nimic. Înșă din anumite date ne putem călăuzi întru câtva. Motivele inspirației sale și le luà din bogata sa lume de gânduri sau din farmecul naturii. Versurile în mintea lui se închegau destul de greu, dupe cum o dovedesc cu prisosință variantele poeziilor sale. Mintea sa dibuià mult, până când

să găsească imaginea cea mai potrivită pentru exprimarea unui gând și forma cea mai plastică, în care să exprime această imagine. Și cu toate acestea, cu toată această muncă titanică, el tot n'a reușit să-și toarne inspirația într'o formă tehnică totdeauna impecabilă. Aceasta ne face să credem că geniul său poetic nu a fost pe deplin înzestrat cu darul de a exprima totdeauna desăvârșit plăsmuirile inspirației sale.

Eminescu nu ar fi putut să spună ceea ce *Ovidiu* zicea despre sine, că «orice mă încercam să scriu, ieșea în formă versificată (*quidquid tentabam scribere versus erat*)». El trebuia să muncească din greu, până când să reușească să-și cizeleze forma în care-și turnă gândirea.

Obscuritatea unora dintre poeziile lui Eminescu nu trebuie atribuită acestei imperfecțiuni parțiale a geniului său. Ea era dacă nu întotdeauna, însă de cele mai multe ori *voită*, dupe cum rezultă dintr'o mărturisire a s'a făcută lui G. Panu.

«O poezie nu trebuie înțeleasă în totul, continuu; căci dacă toți bucherii dela școală o înțeleg, atunci nu mai este poezie». ¹⁾

Însă nu credem ca dânsul să fi confundat *obscuritatea* cu *profunditatea*, cum a făcut *Mallarmé* și unii dintre părtașii lui. Se spune că dacă cineva îi spunea acestuia că nu i-a înțeles o

---

¹⁾ Panu, *Amintiri*. I pag. 58.

poezie, dânsul îi strângea mâna cu cordialitate și îi mulțumiă.

In cestiuni de asemenea natură, cel mai bun lucru este ca ceea ce scrii să fie profund, însă nu confuz. Foarte dreaptă părerea lui *Joubert*: *Songez à écrire toujours de sorte qu'un enfant spirituel pût à peu près vous comprendre et qu'un esprit profond trouvât chez vous à méditer.*

GENIUL POETIC

---

*Orice artist trebuie să fie un creator
și opera sa o lume.*

Traian Demetrescu.

I.

Sunt mai multe feluri de a judecă valoarea cuivă. Dacă vrei să i-o micșorezi, atunci n'ai decât să-l compari cu oameni, cari în specialitatea lor au fost adevărați coloși. Ce autor dramatic nu pare aproape mediocru față de *Shakespeare*, despre care un om de spirit spune că nu poate fi comparat decât cu el însuși? De asemenea, ce poet mediocru nu va părea talentat față de un Prodănescu.

Dupe cum sunt comparații cari te înalță, tot astfel sunt altele cari te scoboară.

Mijlocul cel mai potrivit de apreciere a cuivă este să-l judecăm în raport cu mediul și timpul în care a trăit, pentru a vedea cu cât a depășit timpul și cu cât s'a ridicat mai presus de mediu.

Socotit din acest punct de vedere, Eminescu ni se pare înzestrat cu geniul poetic, care stă în *originalitatea* nu atât a fondului, cât mai cu

seamă a formei, în care l-a îmbrăcat. Poeziile lui, traduse în limbile franceză și germană, nu au făcut mare efect, căci ideile cuprinse în ele sunt cunoscute de mult timp streinilor. Așa încât, prin traducere li s'au luat tecmai calitatea de căpetenie, prin care se distingeau: *originalitatea formei*.

În ce stă această originalitate? Mai întâiu, în *eleganța imaginilor*. Este destul să cităm *Mortua est!* sau întâia parte din *Scrisoarea IV*.

O altă calitate este *armonia dintre cuprins și forma în care este turnat*. De aci provine farmecul poeziei lui Eminescu, puterea lui sugestivă. Ca exemplu clasic despre aceasta se poate da poezia *Seara pe deal*. Felul în care sunt încheiate versurile, cadența lor contribuie tot atât de mult ca și cuprinsul, pentru ca să-ți producă acea impresie de oboseală tristă și puțin zgomotoasă, caracteristică apusurilor de soare dela țară.

*Sara pe deal buciumul sună cu jale
Turmele 'l urc, stelele li scapară'n cale,
Apele plâng, clar izvorând în fântâne ;
Sub un salcâm, dragă, m'aștepți tu pe mine.*

*Nourii curg, raze-a lor șiruri despică ;
Streșine vechi casele'n lună ridică,
Scârțâie'n vânt cumpăna dela fântână,
Valea-i în fum, fluere murmură 'n stână ;*

*Și osteniți oameni cu coasa'n spinare
Vin dela câmp ; toaca răsună mai tare,
Clopotul vechiu, umple cu glasul lui sara, —
Sufletul meu arde'n iubire ca para.¹⁾*

¹⁾ Eminescu.—*Poezii*. Buc. 1908. «Minerva» p. 177—8.

Acelaş lucru putem spune despre *Singurătate*, *Melancolie*, *Somnoroase păsărele*, *S'a stins viaţa falnicei Veneţii*, etc.

Concizia este altă calitate a poeziilor lui Eminescu. În ele nu găsim *vorbe goale*. Nu este nici una dintre poeziile lui, care să nu exprime ceva; iar această exprimare va fi întotdeauna făcută în termenii cei mai proprii şi, prin urmare, cei mai restrânşi. Această concizie se observă mai cu seamă în poeziile sale filosofice. Astfel, de exemplu, în *Glossă* găsim gândire pentru exprimarea căruia un altul ar fi avut nevoie să scrie o carte întreagă. Şi aceasta este altă calitate a geniului poetic al lui Eminescu, că a ştiut să *condenseze* o lume de gânduri într'un număr restrâns de cuvinte.

Cât i-ar fi trebuit cuivă să descrie scurgerea timpului, sub formele de trecut, prezent şi viitor, în care ni se înfăţişează? Lui Eminescu i-au fost destule 4 versuri :

Cu mâne zilele 'Ńi adaogi
Cu ieri viaţa ta o scazi,
Şi ai cu toate astea 'n faţă
De-apururi ziua cea de azi.

ComparaŃiile de cari se slujeşte dânsul ies cu totul din cadrul obişnuit. Este de remarcant cum aceiaşi noŃiune, în corpul aceleiaşi fraze, îi serveşte pentru exprimarea a două idei deosebite:

*Anii tăi se par ca clipe,
Clipe dulci se par ca veacuri.*¹⁾

*Să faci din viața mea un vis,
Din visul meu o viață.*²⁾

Femeie între stele și stea între femei.

De obicei, aceia cari au să descrie ceva, se slujesc de termeni *concreți* de comparație; la Eminescu, afară de comparații de acest fel, observăm dese ori *noțiuni abstracte*.

Iată, bunăoară, un fragment, care ilustrează destul de bine celece spunem:

*Au nu știi tu ce suntem? Copii nimicniciei,
Nefericiri svârlite în brazdele veciei,
Rotiri strălucitoare a undelor albastre.
Gândirea noastră spuma nimicniciei noastre,
Iar visuri și iluzii pe marginea uitării
Trec și se pierd în zare ca paserile mării.
Și ce rămâne 'n urmă nu e decât obscură
Și oarbă suferință ce bântue 'n natură.*³⁾

În *Melancolie* se observă comparația foarte plastică între pustietatea unei biserici părăsite și golul sufletesc al poetului. Aici este de remarcant cum dânsul recurge la imagini concrete, pentru a exprima o stare sufletească.

În multe dintre poeziile sale, mai ales în cele de amor, se observă multă *gingășie*. Remarcabil prin aceasta este și poemul *Călin*.

¹⁾ Eminescu.—*Poezii*, Buc. 1908. «Minerva» p. 161.

²⁾ p. 209.

³⁾ p. 189—90.

Din punct de vedere al afectivității, sentimentul care se observă des în poeziile lui Eminescu este simțirea adâncă.

Rar să existe poezii în cari setea de iubire, unită în acelaș timp cu tristul sentiment al golului sufletesc, să fie mai riguros exprimată. Este destul să citiți *Apari să dai lumină*, pentru ca să vă încredințați despre aceasta. Toată poezia este o întregă înlănțuire de tânguiri, în cari desnădăduitul poet își destăinuește amarurile vieții. Iar ca un refren, ultimul vers al fiecărei strofe este un apel către iubita sa.

*Ca iarna cea eternă a nordului polar
Se 'ntinde amorțirea în sufletu-mi amar,
Nimic nu luminează astei pustietăți,
Doar sloiurile par ca ruine de cetăți
Plutind de asprul viscol al morții cei de veci...
Tu ramură 'nflorită... pe visul meu te pleci!*

*Precum corăbii negre se leagănă de vânt
Cu pânzele-atârinate departe de pământ,
Cum între cer și mare trec paserile stol,
Trec a mele gânduri pe-a sufletului gol.
Și 'ntind ale lor aripi spre negre depărtări...
Tu ești în visu-mi negru luceafărul pe mări! ¹⁾*

Farmecul poeziilor lui Eminescu mai stă în forma aleasă, în care își îmbracă gândurile și simțirea, caracterizată prin eleganța, plasticitatea și bogăția imaginilor. Eminescu este cu totul lipsit de artificialitate; dânsul nu joacă comedia iubirii

¹⁾ Eminescu.—*Poezii*, Buc. 1908. «Minerva» p. 231—2.

și a dezolării. Și tocmai această *sinceritate* a sa ne mișcă adânc. El a simțit mult și a fost înzestrat cu darul prețios, de a exprima artistic această simțire.

II.

Unii tăgăduesc genialitatea lui Eminescu ; dâșii spun că a fost numai poet de talent. Neapărat, nu ne vom ocupa de cei cari îi tăgăduesc și talentul.

Această chestiune este cu mult mai grea decât se pare, căci nu se poate spune cu hotărâre, unde încetează talentul și unde începe geniul, după cum nu se poate stabili un hotar exact între nebunie și normalitate.

Mai cu seamă în artă, este și mai greu, căci aici avem a face cu impresii individuale cari, ca toate impresiile, variază mai mult sau mai puțin dela om la om.

Iară un caracter necontestat al geniului este *originalitatea*, luată nu în sens de ciudățenie. Geniul este cel care creează. Producțiile sale se disting prin ceva artistic, care până la dânsul n'a mai fost.

Eminescu a introdus o formă nouă în felul de exprimare a sentimentelor poetice. El a creat o școală. Bine înțeles că nici unul din adepții săi nu l-au egalat ; căci dacă le-a fost ușor să imiteze cadența și ritmul caracteristic versurilor lui, nu tot

aşa a fost în ceea ce priveşte materialul turnat în această formă. De altfel e natural, ca totdeauna copia să fie mai prejos de original.

Prin ce se distinge un scriitor de talent? Tot prin anumite aptitudini înnăscute, — unii spun că ele se pot şi dobândi, ceea ce nu credem — cari-l ridică mai presus de mediocritate, însă nu până la acele înălţimi, la care se înalţă geniul. Se poate ca dela prostie la mediocritate să nu fie nici o treaptă, dupe cum a spus *Goethe*; însă dela mediocritate şi până la talent şi dela talent până la genialitate sunt mai multe. Trecerea dela una la alta se face pe nesimţite. Aşa se explică deosebirea de opinii între feluriţii apreciatori.

Pentru ca să ne încredinţăm de genialitatea lui Eminescu, n'avem decât să-l comparăm cu poetul *Vlăhuţă*, al cărui talent nu poate fi contestat. Insa unii ar putea să obiecteze: De ce cu *Vlăhuţă* şi nu cu altul? La care se poate răspunde, că atunci când faci comparaţie între doi literaţi, trebuie ca atmosfera lor intelectuală să se asemene, ca genul în care dânsii au scris să fie cam acelaş. O comparaţie între scrierile nuvelistului realist *Mau-passant* cu acelea ale scriitorului fantastic *Edgar Poe*, nu ne poate duce la nici un rezultat. De asemenea, nu putem compara versurile lui *Leconte de Lisle* cu acelea ale lui *Alfred de Musset*, — genurile lor fiind cu totul deosebite.

Să revenim la comparaţia noastră. Calităţile poeziilor lui *Vlăhuţă* se aseamănă cu acelea ale po-

eziilor lui Eminescu, dar sunt mai mici. Imaginile sunt mai puțin vii, simțirea mai puțin viguroasă, forma ceva mai puțin curgătoare. Lumea gândurilor și simțirilor amândorora se aseamănă; însă forma în care ele sunt îmbrăcate se deosebete atât în ceea ce privește coloritul cât și în ceea ce privește vigoarea exprimării. De altfel se știe că poetul *Vlăhuța* este unul dintre aceia, care a scos mai bine în relief calitățile distinse ale geniului poetic al lui Eminescu ¹⁾).

III

Nici geniile între ele nu sunt de o egală mărime. *Alfred de Musset* și *Lamartine*, bunăoară, incontestabil că sunt poeți geniali. Cine însă ar putea tăgădui că *Byron*, socotit cu drept cuvânt ca cel mai mare poet al timpurilor moderne, nu-i întrece pe amândoi ?

Eminescu nu este geniu desăvârșit, căci alături de marile calități, pe cari ne-am încercat să le schițăm, are și unele defecte destul de mari, dintre cari două predomină și anume : *imperfecția în ceea ce privește tehnica formei și obscuritatea*.

Sunt unele părți din poeziile lui Eminescu, din cari nu înțelegem ce a vrut să ne spue. Astfel sunt, de exemplu în *Rugăciunea unui Dac*, *Mortua est !*, *Se bate miezul nopții*, etc.

¹⁾ *Vlăhuța*. Curentul Eminescu.

În ceea ce privește *tehnica*, versificația lasă mult de dorit. Aproape toate poeziile sale sunt presărate de hiaturi, de erori gramaticale, de aliterații, de cacofonii chiar, de rime incorecte.

Câteva exemple. Iată un vers, în care din 7 cuvinte patru sunt greșite:

*In salele pustie lumine roși de torții*¹⁾

Aliterații: În *a* apei²⁾, *de demon*³⁾ etc.,
Greșeli de gramatică:

*Zidiți din dărmăture gigantici piramide*⁴⁾.

Trebuie să spunem că foarte adesea se observă la Eminescu, ca vorbele masculine să aibă termiție feminină și vice-versa.

Cacofonii: *Dac'oi* fi eu⁵⁾, *mânca cărțile*.⁶⁾

Rime greșite: *lanț* cu *amanți*, însemnează cu *numeroase*, *talaz* cu *brazi*, *adumbriseți* cu *letopisèți*, etc.

Ceea ce este de mirat, e faptul că Eminescu nu compunea dintr'o dată. El revenia de multe ori asupra poeziilor sale, căutând să le dea o formă cât se poate mai corectă. Și cu toate astea...

Este drept că pe unele, după cum mărturisește d-l *Maiorescu* în prefața ediției I a poeziilor, Emi-

1) *Vlăhuță*. Curentul Eminescu, p. 116.

2) p. 161.

3) p. 139.

4) p. 147.

5) p. 381.

6) p. 133.

nescu aveà intenția să le mai revadă; dar și în celelalte despre cari nu ni se spune aceasta, greșelile sunt numeroase.

Aceasta este partea slabă a geniului poetic al lui Eminescu și ea s'a avut în vedere, de către acei cari i-au tăgăduit orice talent chiar.

Judecata nepărtinitoare însă trebuie să nu aplice numai *critica negativă* sau numai pe acea *pozitivă*, însă pe amândouă.

Într'o carte foarte interesantă, d. *Albalat* ¹⁾ se ocupă despre deosebiți scriitori mari francezi. Și judecându-le scrierile dupe o normă stabilită de către dânsul, nu găsește pe nici unul absolut impecabil. Unii se abat dela unele reguli; alții, dela altele. Aceasta nu împiedică însă ca scrierile lor să fie monumentale, pentru motivul destul de firesc, că multele lor calități le covârșesc defectele.

Acelaș lucru se întâmplă și cu Eminescu. Judecat din punctul de vedere al versificației și chiar al gramaticii, nu este absolut impecabil. Dacă însă trecem peste acestea sau nu le avem în vedere numai pe acestea, atunci constatăm că la el sunt întrunite gândirea de filosof cu simțirea rafinată și imaginația bogată de poet, contopite și exprimate într'o formă nouă, caracterizată prin vigoare, plasticitate și eleganță.

---

¹⁾ *L'art d'écrire enseigné en vingt leçons*. Paris 1901 Colin.

XI.

Romanul „GENIU PUSTIU“

Cel care ar voi să probeze că, la urma urmei, pesimismul se reduce la o cestiune de temperament, ar putea să invoace cazul lui Eminescu și anume acest roman, care a fost scris, când autorul n'avea nici vârsta de 20 de ani.

Ori cât de mari ar fi mizeriile vieții unui om, este greu ca el să piardă așa de timpuriu toate iluziile și să vadă numai părțile triste și dezolante ale existenței. Pentru așa ceva, trebuie să ai un anumit temperament, un anumit fel de a vedea și mai ales de a simți realitatea.

Am cunoscut un om, care de mic copil simțea deosebită atracție să viziteze cimitirele și să asculte marșuri funebre. El făcea parte din categoria celor cari se complac, dacă s'ar putea spune astfel, în scenele triste ale acestei tragi-comedii, care se numește viața.

Cuprinsul acestui roman dovedește că și Eminescu face parte dintre dâșii. În mai puțin de

200 pagine, găsim descrise două agonii, două înmormântări, câteva omoruri înfiorătoare, devastarea unui oraș, lupte sângeroase, etc. Par'că totul a fost ales întradins, pentru a ne desgusta de vieață și de această făptură atât de ciudată, crudă și nenorocită în acelaș timp, care este omul. Iar pentru ca impresia să fie și mai puternică, întreaga povestire este presărată cu reflecții pesimiste și dezolante, cari sintetizează, cari trag concluzii din ceea ce autorul ne înfățișează.

I.

Intriga romanului este destul de simplă.

Autorul face cunoștința unui tânăr, Toma Nour, al cărui suflet se aseamănă foarte mult prin ciudățenia și straniețea lui cu acela al *Sărmanului Dionis*. Decorul în care ni-l înfățișează este acelaș.

Toma Nour pribegeste în lume, se duce în Germania, Acolo, din cauză că s'a amestecat în mișcarea revoluționară care, dupe 1848, străbătù întreaga Europă civilizată, — a fost arestat din ordinul unui principe german și osândit la moarte. Din închisoare, trimete prietenului său un manuscris, care cuprinde istorisirea peripețiilor vieții sale și care constituie subiectul propriu zis al romanului.

Toma Nour a cunoscut un tânăr de 18 ani, pe Ioan, care erà înamorat de o fată din Cluj, anume Sofia. Într'o noapte de iarnă, acesta îl duse la

casa fetei, unde neputând pătrunde înăuntru, priviră dela fereastră cum iubita lui se stinge.

Urmează apoi descrierea înmormântării. — Ioan disperat de această pierdere, părăsește casa și se înrolează în mișcarea revoluționară din Transilvania în potruva Ungurilor.

Toma Nour se înamorează de sora Sofiei, anume Poesis, actriță într'un teatru de-a doua mână, care din cauza mizeriei este nevoită să trăiască cu un conte ungar.

Nour, aflând aceasta cu ocazia înmormântării tatălui ei, intră și dânsul în mișcarea revoluționară, se întâlnește cu Ioan, care într'o luptă cu Ungurii este împușcat, și în cele din urmă, dupe propria lui expresie, «își ea lumea în cap».

Din punct de vedere artistic, romanul acesta are puțină valoare.

Mai întâiu de toate, personajele sunt puțin reliefate, adică sunt lipsite de acele trăsături caracteristice, cari să ni le înfățișeze pe fiecare ca tipuri bine definite și, prin urmare, deosebite unele de altele.

Sufletul lui Ioan se aseamănă mult cu acela al lui Nour. Deosebirea între Sofia și sora sa Poesis nu se întrevede destul de bine.

În ceea ce privește acțiunea, intriga, nu e nici o logică. Este adevărat că peripețiile vieții omeuști nu sunt conforme unor reguli stricte și că ne surprind adesea prin neprevăzutul lor; însă

nu e mai puțin adevărat că trebuie să existe o rațiune mai mult sau mai puțin suficientă a faptelor și întâmplărilor omenești. Ei bine, în acest roman ea lipsește. El este un amestec de fantazie și de fantastic, și trebuie socotit mai mult ca schiță decât ca roman.

Pentru ca să fie mare nuvelist sau romancier, lui Eminescu i-a lipsit calitatea de căpetenie, adică putința de a se *depersonaliza*.

Eroii nuvelilor și romanului său simt și gândesc la fel cu dânsul, întocmai ca eroii poemelor lui lord *Byron*,

Eroinele sunt toate croite dupe acelaș prototip.

Cât de mare deosebire, din acest punct de vedere, între dânsul și *Maupassant*, *Paul Bourget* sau, mai cu seamă, *Balzac*!

În *Bel-ami* al lui *Maupassant* de exemplu, găsim 6 sau 7 tipuri felurite de femei. Tot astfel, și de bărbați. Diversitatea ce se observă în nuvelele sale este uimitoare. Cât pentru *Balzac*,—acesta a creat o lume întreagă.

Nimic din toate acestea la Eminescu. El nu a fost decât poet. Acest dar al lui se observă și în *Geniu pustiu*, în descrierile sale, în admirabilele peisaje de noapte și de iarnă și într'unele comparații, dintre cari nu ne putem opri să cităm una, în care dânsul compară societatea omenească, privită în complexitatea și sbuciumul vieții ei, cu un ocean, în care se oglindește lumina soarelui sau este întunecat din când în când de nori.

«Sufletul omului e ca un val, — sufletul unei națiuni, ca un ocean. Când vântul cu aripi turburi și noaptea cu aeru-i brun și cu nourii suri domnește asupra mării și a valurilor ei — ea doarme monotonă și întunecată în fundul ei, care murmură fără înțeles; pe când deci în senina și albastra împărăție a cerului înflorește lumina ca o floare de foc—fiecare val reflectă în fruntea sa un soare, iar marea împrumută de la cer culoarea sa, seninul geniului său — și le reflectă în visul său cel adânc și luciu. Când națiunea e 'n întuneric, ea doarme în adâncimile geniului și-a puterilor sale neștiute și tace — iar când Libertatea, civilizațiunea plutesc asupra-i — oamenii superiori se ridică spre a le reflecta în frunțile lor și a le arunca apoi în raze lungi adâncimilor poporului — astfel în cât în sânul mării întregi se face o zi senină, ce răstrânge în adâncul ei cerul. Poeții, filosofii unei națiuni (luminate) presupun în cântec și cugetă înălțimile cerului și le comunică națiunilor respective. Dar sunt nourii cari întunecând cerul, întunecă pământul. O, nourii regi ai pământului vor mână totdeauna tunetele lor rebele asupra popoarelor de valuri, — cu toate că acei nori nu sunt alta decât respirarea ghețoasă și întunecată a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră și acopăr cu o perdea de fier soarele aurit; și până ce vor fi ei tirani asupra frunților de valuri, până ce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adânc al

mării c'o noapte rece și tăcută, până atunci Lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită». ¹⁾

II.

Dacă romanul lui Eminescu, privit din punctul de vedere al valorii literare, lasă mult de dorit, — el este interesant prin amănuntele privitoare la psihologia acestui nenorocit literat.

Încă de atunci, îl vedem desgustat de viață. «Ce am de a pierde? Vieța?... Nimic mai urât, mai monoton, mai searbăd de cât această vieță... Și apoi sunt sătul de ea. Un vis absurd». ²⁾

Această reflecție ne amintește cunoscutele lui versuri din *Scrisoarea IV*:

*Sunt sătul de-așa vieță... nu sorbind a ei pahară,
Dar mizeria aceasta, proza asta e amară...*

Nimic mai dureros decât să fii desgustat de viață, înainte de a fi avut timpul s'o trăiești. Și cu toate acestea, dacă avem în vedere predispoziția sufletească a unor oameni, spiritul de pătrundere și delicatețea simțirii lor, — găsim acest fenomen dureros destul de explicabil.

Precocitatea inteligenței și a simțirii lui, au făcut pe Eminescu să descopere și să simtă fapte și mizerii, cari omului de rând îi scapă neobservate sau îl lasă cu totul nepăsător.

¹⁾ *Geniu pusău*, pag. 14 -16.

²⁾ *Ibid.*, pag. 13.

Având toate acestea în vedere, mirarea noastră nu este mare că la o vârstă așa de fragedă îl vedem atât de scârbit de viață și de oameni.

Mizantropia lui a fost foarte timpurie. Contrastele între superioritatea sufletului său și meschinăria semenilor săi trupești o explică întru câtva. Același fenomen sufletesc i s'a întâmplat și lui *Taine*. Aceleași triste constatări l-au făcut să se scârbească de oameni și, dacă nu să-i evite, în orice caz să nu caute societatea lor. «Prostia, violența, ignoranța, lașitatea: iată principalele ingrediente, pe cari bunul Dumnezeu le-a amestecat împreună, pentru ca să facă geniul omenesc». ¹⁾

Intr'un trist peisaj de noapte, Eminescu descrie pe un alcoolic, care intră într'o casă de prostituție. «Bețivul intră, semi-întunericul deveniă întuneric și amurgul gândurilor se prefăcea într'o miază noapte de plumb, când gândiam că și acela se numește om și aceea [prostituată] femeie. Trebuie să scuzi — trei sferturi ale lumii sunt așa și dintr'al patrulea — Dumnezeu[e] ce puține's caracterele acelea, cari merită a se numi omenești!» ²⁾

Iar în altă parte, dânsul exclamă cu desgust: «E infam tot ce e om... nu cred în această bestie răutăcioasă, care se trage din maimuțe și și-a adus toate obiceiurile rele ale străbunilor». ³⁾

¹⁾ *Taine* (H.), *Correspondance*, I, pag. 97.

²⁾ *Geniu pustiu*, pag. 4.

³⁾ *Ibid.*, pag. 63.

Este multă asemănare între această reflecție a a pesimistului literat român și aceea a lui *Taine*. «Zoologia ne arată că omul are dinți câinești; să ne ferim de a-i redeșteptă instinctul carnivor și crud». ¹⁾

Mizantropia omului superior conține adesea dispreț și, uneori, chiar milă față de oameni. Superioritatea intelectuală te face să-i privești dela o înălțime, din care îți par mici, iar convingerea despre micile mizerii ale vieții lor îți umple sufletul de compătimire. Și dacă n'ai ști câte patimi josnice și cât egoism clocesc în sufletul lor, atunci de bună seamă că nu ai avea de ce să fii mizantrop. Judecata lor întemeiată pe puncte de vedere false, pe criterii copilărești, pe tine nu te poate impresiona. Astfel trebuie să ne explicăm disprețul lui Eminescu pentru opinia celorlalți, nepăsarea lui față de aprețierile lor greșite.

«Crezi tu, ori toate sufletele de pigmei ce mă înconjur — cred ei oare, că mă cunosc? Ei văd niște membre de om — fiecare-și croiește câte-un interior cum îi place pentru acest biped îmbrăcat în negru și omul lor e gata. «E un nebun», zice cutare. «E fantast», zice cutare. «Așa! vrea să treacă de original», zice un al treilea. Și toate aceste individualități create pe seama mea, atribuite mie, nu au a împărți cu mine nimic. Desul că sunt altceva, decât ceea ce cred ei. Lauda

¹⁾ *Correspondance*. III. pag. 266.

lor nu mă lingusește, pentru că ei laudă o individualitate, care nu-i identică cu a mea; batjocura lor nu m'atinge, pentru că ei batjocuresc un individ, pe care eu nu-l cunosc..... Îi disprețuiesc pe oameni..... m'am săturat de ei». ¹⁾

Acestea ne amintesc cunoscutele versuri prin cari se încheie *Scrisoarea II*

*Dacă port cu ușurință și cu zâmbet a lor ură,
Laudele lor de sigur m'ar mâhni peste măsură.*

Trebuie să recunoaștem că în pasajul citat mai sus, Eminescu are multă dreptate. Așa cum ești tu în realitate, nu te cunoaște nimeni. Ceea ce se vede sunt numai manifestările externe, nu însă și motivele adevărate, cari le-au provocat. Prin urmare, atunci când ne călăuzim numai depe aceste manifestări, suntem expuși să ne înșelăm asupra persoanelor.

De acest adevăr, atât de elementar, nu ține socoteală aproape nimeni. De aceea, nici noi, cari suntem în acest fel judecați, nu trebuie să prețuim aceste aprețieri mai mult decât merită.

III.

Încă dela vârsta de 20 ani, ceva anormal se petrecea în sufletul lui Eminescu.

Maestrul *Caragiale*, care l-a cunoscut mai târziu, spune că atunci când avea vre-o mare ne-

¹⁾ *Geniu pustiu*. pag. 30—31.

mulțumire, Eminescu «eră cuprins de o sbuciumare teribilă, o încordare a simțirii, cari lăsau să se întrevadă cum acest om trebuia să sfârșească.

«Când osteniă bine de acel cutremur, se închi-dea în odaia lui, *dormiă dus*, și peste două trei zile se arătă iar liniștit ca «Luceafărul» lui nemuritor și rece». ¹⁾

Despre această stare de toropeală, pe care dânsul o numește *atonie*, care-l cuprindeă dupe o su-părare mare, Eminescu vorbește în câteva părți din acest roman, atribuind-o eroului său, Toma Nour.

Astfel, dupe ce află că Poesis îl înșeală, simte o grozavă revoltă sufletească. «Am stat mult acasă—spune dânsul—într'o *atonie monotonă și moartă*». ²⁾

Iar când Ioan, amicul său, i-a murit, dânsul spune: «Să cuget, nu mai puteam. Astfel cu capul arzând am vegheat noaptea aceea și de-mi aduc aminte de ea e că nu-mi aduc aminte de nimica, afară doar cum că *tâmpit și nesimțitor mă lăsam prada acelei atonii, care însoția totdeauna durerile mele*». ³⁾

Chiar dela acea vârstă Eminescu își dădea so-coteală că în sulletul său se petreceă ceva anor-mal și, întocmai ca *Maupassant*, *Nietzsche* și compozitorul *R. Schumann*, eră chinuit de frica de nebunie.

¹⁾ Caragiale, *In Nirvana*.

²⁾ *Geniu pustiu*. pag. 106.

³⁾ *Ibid.* pap. 159.

«Altă dată mă pomeniam că mă uitam ore întregi în oglindă și mă strâmbam la mine singur, și când mă treziam din asemenea *atonie*, mă înfioră siguranța c'am innebunit și teama de mine însumi. Lucrul de care mă temeam mai mult, erà nebunia; mi-erà frică să nu innebunesc. Adesea mă pomeniam că privisem fără să știu, câte o oră întreagă în soare și că ochii mei orbiți de lumina lui caldă nu mai puteau distinge nimica, ci un caos vânat-roșu părea că [mă] pirotește și mă învârtește mereu, până ce mă treziam căzut pe iarba câmpului. *Eram tâmpit, absurd, idiot*. Astfel stam adesea înmormântat în iarba mirositoare, albaștri și mici fluturi de vară roiau prin flori, un soare cald îmi ardea drept în creștet, totul erà frumos cum îs frumoase zilele de vară... eu singur ~~nu~~ mai nu cugetam nimica. Zile întregi *cutreeram câmpii*». ¹⁾

S'ar putea obiecta că nu este drept să credem că Eminescu a descris prin acestea cele ce se petreceau în propriul lui suflet, însă dacă avem în vedere că, după cum reese din amănuntele vieții sale, multe i se potrivesc, și dacă ne mai amintim de versurile cu care sfârșește celebra *Scrisoare IV*:

*Și în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit,
Aspru, rece sună cântul cel etern neisprăvit.*

*Ude's șirurile clare din viață-mi să le spun...
Ah! organele-s sfărmate și maestrul e nebun!*

¹⁾ *Geniu pustiit*, pag. 97—8.

atunci avem tot dreptul să socotim că fenomenele stranii despre cari ne vorbește, se petreceau în adâncul sufletului său și erau prevestirile acelei grozave boale, de care dânsul s'a temut și pe care n'a putut s'o evite.

Și dacă este trist să observi crepusculul unui geniu,—este sfâșietor de dureros să vezi cum geniul însuș este conscient despre aceasta și cum împietrit de groază asistă neputincios la propria lui nimicire.

XII.

NUVELELE LUI EMINESCU

I.

Un personaj dintr'o nuvelă a lui *Gorki*, care din cauza plictiselii și a firii sale inadapabile eră osândit să ducă o vieță de adevărat Jidov rătăcitor, spunea cu amărăciune : «Noi nu suntem ca toată lumea. Mamele noastre ne-au născut într'un ceas rău».

Ei bine, acelaș lucru s'ar putea zice și despre Eminescu, deși dânsul a fost un om superior. Prin propria lui fire, el a fost osândit să fie pesimist, căci i-a lipsit cu totul însușirea de a se acomoda cu împrejurările vieții și mai avea și obiceiul — rău desigur — să aprofundeze orice și să vadă mai cu seamă partea neplăcută a lucrurilor.

Ce însemnează vieța fără iluzii, fără acele fermecătoare minciuni, sub cari se ascunde trista realitate ?..... Eminescu avea slăbiciunea să caute totdeauna ce se ascunde sub aparența înșelătoare

și, dupe cum erà firesc, descoperirile ce le făcea nu erau de natură să-l înveselească.

Citirea nuvelor lui îi face aceeași impresie întristătoare ca și a poeziilor sale. Acelaș scepticism, aceiași tristețe amestecată cu amărăciune. În *Scrisoarea IV*, dupe ce vorbește despre tertipurile ce le întrebuițează tinerele fete candidate la măritiș, pentru a prinde în mreje pe bărbați, și de înfățișarea negustorească ce a luat-o amorul, dânsul spune :

*Sunt sătul de așa viață... Nu sorbind a ei puhară,
Dar mizeria aceasta, proza asta e amară.
Să sfințești cu mii de lacrimi un instinct atât de van,
Ce le-abate și la pasări de vre'o două ori pe an?
Nu trăiți voi, ci un altul vă inspiră; el trăește,
El cu gura voastră râde, el se 'ncântă, el șoptește,
Căci a voastre vieți cu toate sunt ca undele ce curg,
Veșnic este numai râul : râul este Demiurg.*

Aceleași idei le găsim exprimate, sub altă formă, în admirabila sa nuvelă *Cezara*, unde este vorba de un tânăr, ce respinge iubirea unei fete înamorate până la nebunie de dânsul.

«Privește-ți pe acei tineri, cu zâmbiri banale, cu simțiri mueratice, cu șoapte echivoce, vezi acele femei, cari le răspund prin ochiri voluptoase, mișcându-și buzele,—vezi, împrejurul acestui instinct se învârtește viața omenirii... Mâncare și reproducere, reproducere și mâncare!... Și eu să cad în rolul lor?... Să cerșesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului tău, să tremur când îți vei descoperi sânul... sânul care mâine va fi un ca-

davru, și care dupe ființa sa este și astăzi?... Să mă frizez ca să-ți plac, să spun minciuni ca să petrec mintea ta ușoară; să mă fac o păpușe, pentru... mai știu eu a spune pentru ce?... Nu!... Lasă-i să se mângâie în simțirile lor, lasă-i să se iubească, lasă-i să moară cum au trăit; eu voi trece nepăsător prin această viață ca un exilat, ca un paria, ca un nebun!... numai, nu ca ei».

«*Sâmburele vieții este egoismul și haina lui minciuna.*

«Nu sunt egoist, nici mincinos. Adesea, când mă sui pe o piatră înaltă, îmi pare că în creții mantalei aruncate peste umăr, am încremenit și am devenit o statuă de bronz, pe lângă care trece o lume, ce știe că acest bronz nu are nici o simțire comună cu ea... Lasă-mă în mândria și răceala mea. Dacă lumea ar trebui să piară și eu aș putea s'o scap printr'o minciună, eu n'aș spune-o, ci aș lăsa-o să piară. De ce vrei tu să mă cobor de pe pedestal și să mă amestec cu mulțimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuei lui Apolon. Fii steaua cea din cer, rece și luminoasă, ș'atunci ochii mei s'or uită etern la tine!...»¹⁾

Acest pasaj ne amintește atât partea a doua din *Scrisoarea IV* precum și unele strofe din *Luceafărul* ca bunăoară acelea, în cari el răspunde la chemările ei.

¹⁾ *Proză*. Buc. Sfetea 1908. pag. 130—131.

*Dar cum ai vrea să mă cobor ?
 Au nu 'nțelegi tu oare,
 Cum că eu sunt nemuritor
 Și tu ești muritoare ?*

*Trăind în cercul vostru strâmt,
 Norocul vă petrece —
 Ci eu în lumea mea mă simt,
 Nemuritor și rece.*

II.

Dupe cum se știe, Eminescu n'a fost numai poet, dânsul a fost și filosof. N'a avut un sistem filosofic al său propriu; dar, în ceea ce privește *subiectivismul* cunoștințelor omenești, a adoptat vederile lui *Kant*; iar în privința aprecierilor asupra valorii vieții, a fost părtașul înfocat al lui *Schopenhauer*. Eminescu a fost *pesimist* în toată puterea cuvântului și poate că nu atât din cauza multelor adevăruri, cari se află în filosofia tristului filosof german, cât mai ales pentru că acest fel de a vedea și mai cu seamă de a simți viața, se potrivea cu temperamentul său. Căci este un adevăr banal, că omul adoptă filosofia, care conține mai mult firii sale.

Intr'o pagină dintr'o nuvelă a lui se găsesc foarte bine schițate vederile sale filosofice.

«Nu explicările ce se dau faptelor — spune dânsul — ci faptele înșile sunt adevărul.

«Doctrinile pozitive, fie religioase, filosofice, de drept ori de stat, nu sunt decât tot atâtea ple-

doarii ingenioase ale minții, ale acestui *advocatus diaboli*, care e silit de voință ca să argumenteze toate celea. Acest mizerabil avocat e silit să pue toate într'o lumină strălucită, și fiind că existența este în sine mizerabilă, el e nevoit să împodobească cu flori și c'o aparență de profundă înțelepciune mizeria existenței, pentru a înșelă în școală și în biserică pe tucanii cei mici, cari intră abia în scenă, asupra valorii vieții reale. Pentru lucrătorii statului onoarea, pentru soldați gloria, pentru principi strălucirea, pentru învățați renumele, pentru proști cerul, și astfel o generațiune înșeală pe cealaltă prin acest *advocatus diaboli* moștenit, prin acest sclav silit la șireție și sofisme, care aici se vaicăără ca popă, colo face mutre serioase ca profesor, colo parlamentează ca avocat, dincolo taie fețe mizerabile ca cerșetor. Acest din urmă face pentr'un pahar de vin ce-l are *in petto*, altul pentr'un titlu, altul pentru bani, altul pentru o coroană, dar la toți în esență este aceeași, — un moment de beție.

«Iată ce învăț eu dela dascălii mei, dela albine. În școală dela ele văd că suntem umbră fără voință, automați cari facem ceea ce trebuie să facem și că, pentru ca jucăria să nu ne desgusteze, avem această mână de creeri, cari ar vrea să ne dovedească că într'adevăr facem ce voim, că putem face un lucru sau nu... Aceasta-i o înșelare de sine, în care mulțimea de probabilități e confundată cu ceea ce suntem siliți a face.

«Viața internă a istoriei e instinctivă, viața exterioară, regii, popii, învățații, sunt lustru și frază și cum de pe haina de mătase pusă pe un cadavru nu poți cunoaște în ce stare se află, astfel de pe aceste vestminte mincinoase nu poți cunoaște cum stă cu istoria însăși». ¹⁾

III.

Ce atitudine ne îndeamnă *Eminescu* să avem în viață? Dacă avem în vedere cele ce ne spune în multe dintre neîntrecutele lui poezii și mai cu seamă în *Glossa*, dânsul a fost părtașul celei mai complete *pasivități* și *vieți contemplative*, care de altfel eră cea mai potrivită pentru ideile sale filosofice, pe cari le aveà despre oameni și lucruri.

*De te-ating, să feri în laturi,
De hulesc, să taci din gură,
Ce mai vrei cu-a tale sfaturi,
Dacă știi a lor măsură?
Zică toți ce vor să zică,
Trecă'n lume cine-o trece:
Ca să nu'ndrăgești nimică,
Tu rămâi la toate rece.*

*Privitor ca la teatru
Tu în lume să te 'nchipui;
Joace unul și pe patru,
Totuși tu ghici-vei chipu-i.
Și de plânge, de se ceartă,
Tu în colț petreci în tine
Și 'nțelegi din a lor artă,
Ce e rău și ce e bine.*

¹⁾ *Eminescu, Proză*, Buc. 1908 C. Sfetea, pag. 122—3.

Nu e de mirat, prin urmare, că unul dintre eroii nuvelilor sale este sihastiu, altul călugăr și altul — *Sărmanul Dionis* — un singuratic.

În acesta din urmă autorul pare că s'a zugrăvit chiar pe sine.

«Surâsul lui *Dionis* erà foarte inocent, dulce l-am putea numi, și totuș de o profundă melancolie. Melancolia la vârsta lui este semnul caracteristic al orfanilor ; el erà orfan, o existență cum sunt multe la noi, fără de speranță și afară de aceea determinat prin naștere la nepozitivism.

«Prin natura sa predispusă, el devenià și mai sărac. Erà tânăr, pot zice optsprezece ani—cu atât mai rău... ce viață-l așteaptă pe el?... Un copist avizat a se cultivà pe apucate, singur... Adesea își închipuise el însuș, cât de triști, cât de lungi, cât de monotoni vor trece anii vieții lui—o frunză pe apă. Lipsit de iubire, căci n'avea pe nimeni în lume ; iubitor de singurătate, în neputință sufletească de a-și creà o soartă mai plăcută,—el știà că «în această ordine a realității» cum o numià el, nu-l va întâlni nici un zâmbet și nici o lacrimă ; ne iubit și ne urât de cineva se va stinge asemenea unei scânteii, dupe care nu 'ntreabă nimenea, nimenea în lume».

Aspirațiile sărmanului *Dionis* și poate că și ale lui Eminescu se puteau rezumà în versul atât de trist

Vino somn — ori vino moarte. Pentru mine e tot una.

IV.

Acțiunea din nuvelele lui Eminescu nu este complexă, dar cu toate acestea nu ne plictisește de lor, căci găsim descrierea poetică unită cu gândirea de filosof. Judecând dupe literatura ce se face în timpul de față la noi, constatăm cu părere de rău că nu sunt pătrunși toți literații noștri de însemnătatea ce are gândirea într'o scriere literară. Sufletul omenesc n'are numai imaginație, el are și inteligență; prin urmare și aces-teia trebuie să te adresezi, dacă vrei ca scrierea ta să-l intereseze. Eminescu a fost pătruns de acest adevăr. Scrierile lui sunt presărate cu gândiri adânci, cari exprimă adevăruri mari.

Cevà mai mult. Chiar în acelea unde nu e gândire, el știe să te captiveze. Astfel este, bunăoară, nuvela întitulată *La aniversare*, a cărei acțiune se poate rezumà în două cuvinte.

În ziua în care împlinește vârsta de 18 ani, un tânăr primește vizita verei sale, în etate numai 14, pe care seara o conduce acasă. Se petrece atunci între dânșii o scenă de iubire, în care fata îi dă voie să-i depue pe buze primul sărut. Este pur și simplu ceea ce Francezii numesc *une amourette*; însă din felul cum este descrisă, rezultă că Eminescu a fost un pătrunzător psiholog. Rar să existe nuvelă, în care să se găsească atâta gingășie, naivitate și simțire, ca în acest mic giuvaer

al literaturii române. — Nimic exagerat, nimic de prisos.

În celelalte nuvele : *Cezara*, *Sărmanul Dionis*, — dânsul nu este așa de realist. El se apropie mai mult de genul romantic și-ți amintește poemele lui *Lord Byron*.

Deosebirea dintre poeziile și nuvelele lui *Eminescu* stă numai în formă, căci natura cuprinsului este aproape aceeași. Ca și în poezii, găsim aceeași imaginație bogată, aceeași gândire adâncă, aceeași simțire delicată.

Stilul este plastic și lipsit cu totul de artificialitate. Ceeace te mișcă mai mult, este *sinceritatea*. Observi că tot ce-ți spune este pornit din adâncul inimii și de aceea ai impresia că autorul ți se spovedește ție, cititor, mărturisindu-ți tot ce-i frământă mintea și-i turbură simțirea.

Un cusur al nuvelor lui *Eminescu* — dacă acesta s'ar putea numi astfel — este că în ele totul e *poetizat*. Natura și viața nu sunt așa cum ni le înfățișează dânsul. Peisajele descrise de el sunt mai frumoase decât în realitate și femeile de asemenea. Și nici iubirea, afară de foarte rare excepții, nu este atât de înfocată. Iar viața acelor pe cari el i-a socotit ca cei mai favorizați de noroc, este cu mult mai prozaică.

Socotită în genere, viața este un amestec de bine și de rău, în care la unii precumpănește binele, iar la alții — la cei mai mulți — răul.

Un poet belgian puțin cunoscut, *Montenaecken* a descris-o ceva mai exact în următoarele gingașe versuri.

«*La vie est vaine*
«*Un peu d'amour,*
«*Un peu de haine*
«*Et puis bonjour !*

«*La vie est brève :*
«*Un peu d'espoir,*
«*Un peu de rêve,*
«*Et puis bonsoir !*»

XIII.

PERSONALITATEA ARTISTICĂ

Personalitatea artistică a unui scriitor stă în felul lui de a gândi, a simți și a se manifesta.

Din punctul de vedere al gândirii și simțirii, Eminescu a fost *sceptic* și *pesimist*. Sufletește dânsul a fost izolat de oameni. Lipsit de toate iluziile și credințele false, de care este îmbuibată mintea celor mai mulți dintre semenii săi trupești, — el avea în vedere marele adevăr, că «sâmburele vieții este egoismul și haina lui minciuna». Și când ai asemenea convingeri, este firesc să nu te mai încrezi în oameni. «Ești veșnic singur, când ești împreună cu acei ce nu simțesc la fel cu tine».

Iar dacă sufletul tău este setos de iubire, durerea de care vei fi cuprins, din cauza înfrânării acestei dorințe, la care te constrânge scepticismul, este imensă. «A nu iubi — spune dânsul în *Geniu pustiu* — nu e nimica; a nu putea iubi, este grozav».

Se va fi datorind oare acestei simțiri concentrate în sufletul lui veșnica sbuciumare, în care se găsiă poetul și care l-a făcut să scrie unui prieten al său : «Într'un pustiu să fiu și nu mi-aș putea regăsi liniștea» ? — Poate că da.

Pe de o parte, setea de iubire, contrariată de îndoială ; iar pe de alta, tendința la acțiune, nimicită îndată de tristul adevăr, că este zadarnică orice luptă, că omul este prin firea lui predestinat nenorocirii și că, la urma urmei, «vis al morții eterne e visul lumii 'ntregi» : Acestea sunt cele două trăsături caracteristice sufletului chinuit al îndureratului poet.

Impresia de adâncă tristețe ce ne produce citirea poeziilor și nuvelelor lui Eminescu, își are deci o explicare destul de logică. El ne evidențiază niște adevăruri triste, privitoare la omenirea și la vieața pe care toți suntem osândiți s'o trăim. Poate că le știam dejă, poate că au fost cunoscute de mii de ani ; dar felul cum le-a exprimat dânsul, *forma* în care și-a turnat gândirea și simțirea este cu totul nouă în literatura noastră. În câte feluri nu se poate exprima o idee ? Sub câte forme nu se poate spune un adevăr ? Meritul artistului este de a și *să aleagă* pe cea mai estetică și emoționantă. E un adevăr banal, că această calitate este *innăscută*.

Ca orice mare poet, Eminescu și-a îmbrăcat în imagini adâncă-i gândire. Bogata lui imaginație eră caracterizată prin *eleganță*, *gingășie* și *plasticitate*, adică puterea de a descrie așa fel, încât

să-ți producă iluzia complectă a realității. O notă personală a sa este și marea calitate de a exprima stări și idei abstracte prin imagini concrete și lucruri concrete, prin imagini abstracte. Imaginația lui Eminescu eră *bogată*, fără a fi prolixă. În descrieri dânsul a păstrat o remarcabilă *sobrietate* iar în exprimarea gândirii, o uimitoare *concizie*.

Poate că și această imaginație bogată a lui Eminescu a contribuit întru câtva, să-l facă să se simtă și mai nenorocit. Căci, dânsul și-a creat o lume fericită; dar, din nenorocire, *fictivă*, deosebită prin urmare cu totul de cea reală. Și ce oare este mai dureros, decât contrastul dintre vis și realitate? «Ah! cine ar mai vreă să trăiască, când i s'ar spune de mic încă, în loc de povești, adevărata stare de lucruri în care va intră?».

Însă cauza de căpetenie a durerilor sale a stat în propria lui simțire, care vibră la cea mai imperceptibilă atingere cu realitatea. Iar vieța contemplativă, ce ne recomandă poetul în *Glossă*, nu i-a fost oare sugerată și de această rafinată emotivitate? Întocmai dupe cum un om ale cărui cărni sunt lipsite de pătura protectoare a epidermei, evită atingerea cu orice corp străin; tot astfel și cel a cărui simțire este de o delicatețe bolnăvicioasă, se ferește cât se poate mai mult de contactul cu lumea externă, care-l rănește, cu voie sau fără voie, la fiecare pas.

Neapărat că acele povețe ale poetului au fost întemeiate pe trista convingere, că orice încer-

care a noastră de a îndreptă omenirea este de prisos, căci «Lumea-i cum este, și ca dânsa suntem noi».

O calitate ce se observă rar la poeți, este *lipsa de artificialitate*. Și dacă dâșii mărturisesc adesea celece gândesc; în schimb, poate că rar exprimă ceea ce simt. De aceea versurile lor ne lasă nepăsători; căci vedem că «dorurile vii și patimile multe», pe cari se încearcă să ni le exprime, *nu* le-au frământat inima, dupe cum dâșii voesc a ne face să credem.—*Sinceritatea* ce se desprinde din scrierile literare ale lui Eminescu, este o calitate prețioasă, fiindcă e foarte rară.

Un artist este cu atât mai mare, cu cât primește mai puțin dela lumea din afară și dă mai mult dela sine. Ceeace a primit Eminescu sunt unele idei, ce le-a dobândit prin enorma lui citire, și impresiile ce i-au sugerat gânduri ale lui proprii pe cari, mulțumită bogatei sale imaginații, el le-a exprimat în fermecătoare imagini. Adânca lui simțire le-a însuflețit, le-a dat vieță, le-a dat în sfârșit puțința de a ne mișca profund și a ne face ca și noi, la rândul nostru, să vibrăm zdruncinați de emoții la fel cu acelea, de cari a fost cuprins poetul, care le-a exprimat. Intocmai dupe cum marșul funebru al lui *Chopin* sau acela din simfonia *Eroica* al lui *Beethoven*, ne face să ne cutremurăm de durere; tot astfel simțirea caldă, exprimată într'unele dintre poeziile lui Eminescu, ne înduioșează, ne face să plângem durerea poetului

și poate că, prin reflex, adesea propria noastră durere.

Însemnătatea unui literat atârnă, în primul rând, de rolul avut în mișcarea literară a întregii lumi civilizate; iar în al doilea, de înrâurirea ce a exercitat asupra vieții literare, în mersul ei evolutiv, a poporului din care face parte. Socotită din acest al doilea punct de vedere, opera literară a lui Eminescu a jucat un rol covârșitor. Dânsul a dat o formă artistică limbii în care s'a exprimat, înlăturând neologismele atât de numeroase la poeții premergători lui și servindu-se de termenii cei mai aleși, în exprimarea gândirii sale. Felul înlănțuirii lor este cu totul nou. Cadența și ritmul sunt de o *muzicalitate* atât de caracteristică, încât poți cunoaște că o poezie este de Eminescu, fără să o vezi iscălită de dânsul.

Este adevărat, că la unii poeți, cari au trăit în prima jumătate a secolului trecut, găsim gândire adâncă; însă este exprimată într'un mod naiv, care adesea ne face să surâdem. Aceasta nu se observă la Eminescu. Dela ivirea lui pe orizontul literaturii noastre, poezia românească a intrat într'o nouă fază — faza maturității — în care ideile se exprimă prin imaginele și cuvintele cele mai apropiate și elegante, înlănțuindu-se într'o formă plastică și muzicală.

Eminescu, prin felul său artistic de a-și exprima gândirea și simțirea într'o formă, care până la dânsul n'a mai fost, a croit un drum nou în mersul

evolutiv al literaturii noastre. Aceasta face ca renumele lui să întunece pe al celor, cari i-au precedat ori i-au fost contemporani, dupe cum, pe cerul înstelat, un soare nou apărut întunecă prin puternica lui strălucire lumina aștrilor înconjurători.

XIV.

VEDERILE SALE POLITCE

Politique: L'art de n'employer que la moindre force nécessaire, pour la conduite des affaires humaines, et d'agir sur la volonté par l'autorité du caractère et la puissance de la persuasion.

Prévost-Paradol.

I.

Soarta omului de caracter este ca să fie într'o permanentă nemulțumire din cauza nedreptăților a căror victimă este dânsul sau cea mai mare din omenire. El constată cu părere de rău cât de plăcută ar fi vieața, dacă oamenii ar fi mai buni. Mai observă în acelaș timp că tot răul provine din egoismul prea exagerat al unora și negliobia împreunată cu slăbiciunea și lașitatea altora. Și un om astfel cum erà Eminescu, deși nihilist intelectual, ar fi fost cu neputință să nu aspire către o îmbunătățire socială a poporului român. De aceea nu este de mirat că dânsul a făcut și politică; însă numai temperament de om politic nu aveà

și nici o situație materială, care să-l pună la adăpost de unele lovituri inerente vieții politice.

O schimbare socială, o îmbunătățire nu se poate face numai prin articole frumoase și prin volume. Pentru îndeplinirea unui ideal politic ți se cere, în rândul întâiu, o energie de fier, cu care să intri înarmat în arenă să lupți piept la piept cu adversarul. Numai atunci vei isbuti să-ți găsești imitatori, să-ți faci părtași, cari solidarizați să ducă lupta mai departe, chiar dacă tu ai căzut doborât în ea.

Ei bine, Eminescu nu avea asemenea temperament. Cu simțirea lui delicată de poet, cu firea lui de cugetător și cu sufletul său curat, dânsul n'a fost croit din stofa aceloră, cari să poată însemna mult în viața politică. Și unde mai punem că dânsul eră sărac și neîndemânatec !?

Toate sau aproape toate aceste însușiri ale lui sunt socotite ca «defecte» în politică. De aceea, Eminescu nu numai că n'a obținut nici o izbândă în viața politică, dar a fost și crud lovit, atât în existența zilnică, fiindcă a fost lăsat muritor de foame; cât și în onoare, căci el, omul de o cinste exemplară, a fost învinuit de hoție.

Chiar dacă faptul acesta ne mânănește, însă el nu trebuie să ne mire de loc; căci, dupe cum spune dânsul cu multă dreptate, «dreptul de ne miră l-am pierdut de mult în România. Intr'o țară în care un om cu 4 clase primare și peste aceasta din fire mărginit, e redactor de ziar, deputat, director de bancă națională, special într'ale drumu-

lui de fier și în curând ministru de finanțe; unde procurele false ca și falsele cărți de alegător joacă rolul de căpetenie pentru înaintarea oamenilor; unde merit, știință, caracter nu sunt nimic; tripotajul, pișicherlâcul și hatârul, tot; în asemenea țară, omul a redus a constată istoricește ceea ce se întâmplă, a se indigna din când în când, a râde mai adeseori, dar a se mira de ceva nu mai are dreptul». ¹⁾

Acestea le scria Eminescu acum 20 de ani și trebuie să recunoaștem cu regret că ele sunt încă de actualitate. De altfel, și în alte privințe schimbare nu s'a făcut. Țăranii sunt tot atât de nedreptățiți ca și atunci, iar între următorul tablou ce ne descrie dânsul și cele ce se petre acuma, deosebirea nu e mare.

«Un vestit tâlhar și jupuitor de țărani, supus austriecesc, a fost oprit de divanul lui Grigore Vodă Ghica pe «vecii vecilor», de a ține moșil în arendă, de a cumpăra un petec de pământ, de a fi îngrijitor de pământ chiar. Ei bine, sub regimul constituțional, cu drepturile imprescriptibile ale cetățeanului, acelaș om a devenit proprietar mare și duce țărani la muncă în cuști de câini ca a e hengherilor; iar noaptea, ca să nu fugă, îi înconjură cu cercuri de fier cu țepi. Dosarele tribunalului sunt față. Azi arendașii jidani îi biciuesc pe țărani, înjugă fetele la jug, deschid gura moșnegilor și le scuiă în gură, îi țin cu fața deasupra focului. Toate acestea sub constituția, sub regimul greco-bulgarilor, unit cu al jidanilor.

«De batjocura urdoriilor și a spurcăciunilor universului, a ajuns poporul românesc». ²⁾

¹⁾ *Articole politice*. Buc. «Minerva». 1910. pag. 113—114.

²⁾ *Articole politice*. Buc. «Minerva», pag. 156.

Sunt câțiva ani de când la vitrina unui mare ziar din Capitală erau expuse bucăți din «pâinea», cu care erau nutriți țăranii pe moșia unui mare proprietar; iar actele de bașibuzucie petrecute împotriva multor țărani, sunt destul de recente.

Nici în ce privește legile nu stăm mai bine. O lege trebuie să corespundă unei cerințe sociale și, mai înainte de a fi formulată, ea trebuie studiată adânc, pentru ca din aplicarea ei să nu rezulte neajunsuri, adică efecte contrarii celor așteptate.

Ei bine, ceace se observă la noi este *graba* cu care se votează legile. Pare că partidele politice s'au luat la întrecere, care dintre ele să voteze mai multe, ca și când în aceasta ar sta puterea unui partid. Din această cauză legile nu sunt bine studiate; iar când este vorba să se aplice, se descoper neajunsuri, cari le fac cu neputință de aplicat. De aceea asistăm la acest trist spectacol, în care o lege se modifică prin altă lege, înainte chiar ca ea să se fi aplicat.

Se înțelege că nici pe timpul lui Eminescu nu a fost mai bine.

«În Senatul Romei putem urmări modul în care se creeau legile romane. Străbunul propunea reforma, bunul o susținea în acelaș Senat, tatăl întruniă deșă o mare minoritate, abiă fiul o vedeă rezolvată. Trei generații treceau până să se voteze o reformă, care apoi intra în adevăr *in succum et sanguinem*. La noi lucrurile se traduc din franțuzește într'o noapte și sunt votate a doua zi cu

drumul de fier. De aceea tâmpirea cu care ele se votează, de aceea lipsa de încredere în eficacitatea lor, de aceea multe legi sunt născute moarte. Despre o viață și evoluțiune proprie ideilor ce se legiuiesc nu poate fi nici vorbă.» ¹⁾

Un alt fapt ce se mai remarcă la noi, este că deosebirea *reală* între partide nu o fac principiile, ci *interesele personale*. De aceea, grupările politice iau de obicei numirea unei persoane în jurul căreia s'au grupat un număr mai mare sau mai mic de individualități mai mult interesate de cât interesante. Am avut adesea ocazia să constat surprinderea câte unui om politic, când îl întrebam ce principii susține partidul său. Iată ceva la care nu se gândește aproape nici unul dintre politicieni. Astfel se explică ușurința cu care unul trece dintr'un partid în altul opus. Când nu i-a fost satisfăcută o dorință, un interes; atunci dânsul, ne urmărind altceva în politică, își face geamantanul și pleacă la celălalt partid și nu e de mirare ca în urmă să se întoarcă înapoi, și astfel să urmeze mereu această peregrinație politică. — Este firesc să se întâmple așa, acolo unde interesul personal este totul și deci interesul public nu însemnează nimic.

Este mai presus de orice discuție că în moravurile, în viața noastră politică predomină o mare *anarhie morală*. Drepturile nu se respectă,

¹⁾ *Articole politice*, pag. 125.

datoriile se îndeplinesc numai de către cei slabi. Abuzurile se practică pe toată linia, din cauza toleranței vinovate față de ele.

Explicarea acestei stări de plâns, Eminescu o atribuie *infiltrării* printre populația română, a elementelor străine compuse din pusderia Orientului și Occidentului. Aceasta a fost tema pe care dânsul a susținut-o în totdeauna și pretutindeni. Această infiltrare împreună cu lipsa de maturitate politică a clasei de jos a poporului român explică toate relele de care țara noastră suferă politicește și economicește.

«Legile noastre sunt străine— spune dânsul—ele sunt făcute pentru un stadiu de evoluție socială, care în Franța a fost, la noi n'a fost încă. Am făcut strane în biserica naționalității noastre, ne având destui notabili pentru ele; am durat scaune, cari trebuiau umplute. Nefiind oameni vrednici cari să constituie clasa de mijloc, le-au umplut caraghioșii și haimanalele, oameni a căror muncă și inteligență nu plătește un ban roșu, stârpiturile, plebea intelectuală și morală..., oamenii cari riscă tot, pentru că n'au ce pierde: tot ce-i mai de rând și mai înjosit în orașele poporului românesc; căci, din nefericire, poporul nostru stă pe muchea ce desparte trei civilizații deosebite: cea slavă, cea occidentală și cea asiatică, și toate lepădăturile Orientului și Occidentului, grecești, jido-vești, bulgărești, se grămădesc în orașele noastre; iar capii acestor lepădături sunt liberalii noștri.»¹⁾

¹⁾ *Art. polit.* pag. 31.

«Avem deoparte rasa română, cu trecutul ei, identică în toate țările pe cari le locuește, popor cinstit, inimos, capabil de adevăr și patriotism.

«Avem apoi deasupra acestui popor o pătură superpusă, un fel de sediment de pungăși și de cocote, răsărite din amestecul scursăturilor orientale și occidentale, incapabile de adevăr și patriotism.» ¹⁾

«Clasa noastră cultă în cea mai mare parte nu e românească. Grecii și Bulgarii așezați în târgurile noastre, și-au trimes feciorii la Paris și aceștia s'au întors — ca tineri *români*. Ne având nici de cum priceperea țării, vorbind în locul limbei naționale un jargon franceso-bulgăresc, necunoscând istoria și legile țării, neștiind întru cât aceste 2 pot fi puse drept temelie dezvoltării noastre, acești tineri sunt lipsiți cu totul de simțul istoric.» ²⁾

«Am dovedit de 10 ori cecece nu aveà nevoie de dovadă: evidența; am dovedit că deasupra poporului român istoric, pe care îl cunoaștem toți de acum două-zeci, trei-zeci de ani, deasupra țăranului, a moșneanului, a breslașului, a boerului mare și mic s'a superpus o pătură de populație streină, romanizată în parte în privința limbii, dar neavând de loc nici natura, nici instinctele poporului nostru.

¹⁾ *Art. polit.*, pag. 136.

²⁾ *Scrieri polit. și lit.* pag. 232.

«E clar că această populație joacă în viața noastră publică rolul unui altoi, care produce alte fructe decât trunchiul în care s'a altoit și, drept vorbind, fructe veninoase.

«Altoit în stejar, trăește din sucule stejarului; iar aceste se usucă, căci populația moșneană a acestei țări, săteanul e morbid și supus unei mari mortalități». ¹⁾

Acestea sunt în substanță părerile lui Eminescu cu privire la această cestic. Ce este adevărat în ele? Că clasa mijlocie este înpestrițată cu multe elemente străine, aceasta este indiscutabil. Că din această cauză este atât de rea, aceasta nu se poate dovedi.

Să ne ridicăm mai presus de aparență și să judecăm neînrauriți de idei preconcepute. Nota sufletească ce caracterizează mai pe toți oamenii, este *egoismul*. Felul și gradul lui de manifestare atărnă de puterea de rezistență a mediului social înconjurător. Cu cât acesta va fi mai puțin în stare să se apere, cu atât și manifestările egoismului vor fi mai crude și, deci, mai vătămătoare. Mai presus de ideea de naționalitate și de patrie este «principiul» interesului personal bine înțeles. Prin urmare, ceea ce va înfrâna apucăturile egoiste, apucăturile rele ale celor mai mulți, nu vor fi aceste idei mărețe, ci rezistența ce vor întâmpina din partea celor amenințați în drepturile și interesele lor.

¹⁾ *Art. polit.*, pag. 165.

Aşa în cât, judecând din acest punct de vedere, Eminescu nu avea dreptatea. Chiar dacă pătura mijlocie nu era compusă din elemente streine, nu ar fi fost mai bună. Dovadă puzderia de Români adevărați, cari sunt model de lăcomie și rapacitate, și să se noteze că cei mai mulți dintre aceștia sunt fiii de țărani.

Și n'ar fi fost mai bună, fiindcă pătura subpusă, țărănimea în deosebi se află într'o fază culturală foarte înapoiată. Ea nu este pe deplin conscientă de drepturile ei, cu toate că așa în mod vag simte că este nedreptățită. Vorbind figurat, putem spune că ea se află în vârsta copilăriei politice. Și chiar dacă se vede nedreptățită, nu știe nici ce să ceară, nici *cum* să ceară.

Când cu legea maximului, mulți dintre țăraniii ațâțați la revoltă de către politicianii pescuitori în apă turbure, nici nu știau ce vor. Habar n'aveau ce este aia legea maximului, de aceea îi ziceau *legea lui Maxim*,—crezând că este vorba de un om. Iar în timpul revoltelor memorabile dela 1907, s'a văzut acelaș lucru și anume că revoluțarii nu știau ce vor, erau streini cu totul de realitate; iar unii habar nu aveau de Regele, crezând că Regina Elisabeta este aceea care domnește. Și multe de acestea.

Ei bine, și între grupele sociale se întâmplă acelaș fapt ca și între indivizi. Dupe cum omul nedestul de înarmat cu pricepere și energie, nu este în stare să se apere împotriva celorlalți, tot

astfel și grupul social nedestul de conscient de drepturile lui și nepătruns de foloasele solidarității, este expus să fie exploatat mișelește de cel care se află socialmente mai presus decât el.

Prin urmare, de orice naționalitate ar fi pătura mijlocie, cât timp țăranul se va afla în această stare de întuneric, nu va fi mai bună.

Îmbunătățirile politice și economice ale unei clase sociale se obțin numai prin deșteptarea conștiinței de drepturile lor, în mintea membrilor cari o compun.

Iar izbânda va fi cu atât mai repede, cu cât ei vor fi mai solidari în luptă. Ar fi o copilărie să credem că drepturile se respectă și datoriile se îndeplinesc în virtutea unui sentiment *platonice* al datoriei. Să fim pe deplin încredințați că la temelia lor este *temerea*, ascunsă — ce e drept — sub masca umanitarismului.

II.

Un fapt ce se observă foarte des la noi, este numărul fenomenal de mare al celor cari critică reaua stare politică și socială în care ne găsim. Criticele celor mai multora sunt îndreptățite,—ceea ce dovedește că relele de cari suferim sunt reale. Însă pe cât este de ușor să constați răul, pe atât de greu este să găsești soluții aplicabile în practică, pentru înlăturarea lui. În teorie totul se rezolvă; însă când este vorba de practică, acolo

întâmpini greutăți neînălăturabile sau foarte greu înălăturabile.

Cari erau soluțiile lui Eminescu, pentru nimicirea relelor, pe cari destul de bine le-a evidențiat? În conferința sa dela societatea «*Junimea*» asupra *Influenței austriace în principate*, dânsul conchideă astfel:

«Ne trebuiesc trei lucruri:

«*Stabilitate*, adică guvern monarhic, ereditar, mai mult ori mai puțin absolut;

«*Muncă*, adică excluderea proletarilor condeiului dela vieața publică a statului și prin asta silirea lor la o muncă productivă.

«*Economie*, adică dreapta cumpănire între foloasele aduse de cutare cheltuială și sacrificiile făcute pentru ea, aceasta atât în economia generală a statului cât și în cea individuală»¹⁾.

Cum se întâmplă de obicei, spuselor sale li s'au dat — intenționat sau nu — o altă interpretare decât aceea înțeleasă de către dânsul. Iar în manuscrisele Academiei s'a găsit conceptul unei rectificări, pe care însă dânsul n'a mai publicat-o.

«N'am cercat nicăeri a dovedi — spune dânsul acolo — că *despotismul* este fericirea și progresul popoarelor. Tot ce am arătat e, că *puterea statului*, domnia concretă a legii trebuie să fie mai tare decât tendințele claselor sociale, și să le înfrâneze. Unde această putere a statului e în

¹⁾ *Scrieri lit.* 102—103.

veșnică mișcare și lovită perpetuu în centrul său, acolo se ivește despotismul unei caste și lipsa de drept a celorlalte clase sociale, se naște despotul personal, care nu respectează nici o lege și sfârșește rău, precum au sfârșit și despoții din istoria Romanilor. C'un cuvânt: am susținut domnia absolută a principiului armoniei intereselor în contra despotismului, a domniei unei caste sau a unei persoane pe seama celorlalte clase, lipsite de drept.

«N'am susținut că țăranul trebuie să rămână țăran, etc, ci că înaintarea dintr'o clasă într'alta trebuie să fie basată pe muncă și nu pe *privilegiu*». ¹⁾

Iar la învinuirea de *reacționarism*, dânsul răspunde: «ceeace voim noi: realitatea în locul frazelor, controlul real al actelor guvernului în locul simulacrului de control, responsabilitatea adevărată în locul ascunderii dupe clapiști iresponsabili, — toate acestea ar fi un progres pe lângă ceeace se întâmplă astăzi, nu o reacțiune.

«Iată dar accepțiunea politică a cuvântului» ²⁾ [reacțiune].

«Dar noi reacționari? De unde și până unde!

«Apărăm privilegiile și constituții vechi, voim suprimarea libertăților publice, a egalității cetățenilor?

«Nimic din toate acestea.

«Ceeace voim azi, precum am voit pururea, este *conservarea intactă* a acestei constituții, însă bine înțeles *intactă*, căci e propusă de un guvern

¹⁾ *Scrieri polit.* pag. 103—104.

²⁾ *Art. polit.* pag. 112—113.

în majoritate conservator, votată de o adunare în majoritate conservatoare.

«Prin *intact* înțelegem însă ca *toți factorii* constituționali să-și îndeplinească misiunea ce li se atribuie, pentru a nu se confundă responsabilitatea lor. Camera să fie Cameră, să nu se amestece în atribuțiile puterii judecătorești și a celei executive; puterea executivă să nu ocolească responsabilitatea ce-i incumbă, prin voturi servile; alegătorul să nu fie stânjenit de a-și exercita dreptul lui printr'un sistem de presiuni morale și materiale, de amenințări și promisiuni de funcții și favoruri» ¹⁾

III.

Aceste idei pe cari le susțineă Eminescu, nu sunt pur conservatoare. În principiu toți le susțin. Atunci de ce eră dânsul conservator? Mai întâiu, fiindcă credea că partidul acesta se compune din elemente curat românești și cu dor de țară, pe când liberalii sau «roșii», cum îi numia el adesea, sunt de regulă «adevărate naturi de spioni și de agenți provocatori, a căror experiențe și apucături polițienești sunt esplicabile prin trecutul lor misterios». ²⁾

Cât de false sunt aceste păreri știe oricine; căci nu e greu să constați că, atât în partidul conservator cât și în cel liberal, sunt infiltrate

¹⁾ *Art. polit.* pag. 59.

²⁾ *Art. polit.* pag. 120—1.

elemente străine și că atât într'unul cât și în celălalt partid sunt oameni—puțini, e drept—cu dor de țară și oameni, cari nu urmăresc de cât «profitul fără muncă».

O altă credință pur conservatoare a lui Eminescu a fost, că boierii sunt mai dreupți apretiatori și răsplătitori ai muncii și că, bogați fiind, pot să fie mai cinstiți administratori, nu «demagogi», cum sunt «roșii».

«Pentru a ajunge cinevã alături cu boerii, trebuie să muncească, să se distingă. Pentru a fi mare om la roșii, se cere să fi comis vre-o trădare, să te fi compromis, să fii imposibil altfel». ¹⁾

«N'ar fi mai bine să stăpânească cei ce n'au nevoie de averile voastre, având pe a le lor proprii? Sau cel puțin oamenii cari, prin mintea lor așezată, vă plătesc ce voi cheltuiți cu dânșii?» ²⁾

Realitatea desminte aceste credințe ale lui Eminescu. Căci, pentru ca «boierii» — cu rare excepții — să te înalțe, să te primească alături de ei, nu-ți pretind să ai o valoare a ta personală, dar să fii de «viță». Poți să fii o mediocritate patentată; cevã mai mult, poți să fii chiar nul; însă, dacă te înrudești cu familii de sânge «nobil», vei fi preferat omului de talent, care n'are alt *cusur* decât că descinde din «albăstrime».

Iar, în ceea ce privește bogăția, s'a constatat și se constată că ea nu este o garanție de onesti-

¹⁾ *Art. polit.* pag. 160.

²⁾ *Art. polit.* pag. 34.

tate. Foarte adesea, lăcomia, rapacitatea bogaților este revoltător de mare și nu sunt rare cazurile în cari ea nu-i face mai cinstiți, dar îi pune la adăpost de pedeapsă pentru incorectitudini.

O altă credință greșită a lui Eminescu este că dânsul idealizase trecutul; i se părea că atunci toate fuseseră mai bune. Aceasta rezultă din *Scrisorile III și IV*, precum și dintr'unele discuții ce le aveă cu prietenii. Această credință a sa îl făcea să încline, în tinerețe mai cu seamă, către o formă de guvernământ absolut.

Dupe cum am văzut, dânsul a conchis conferința sa asupra *Influenței austriace*, ținută în 1876, spunând între altele: «Ne trebuiesc: *Stabilitatea*; adică guvern monarhic, ereditar, *mai mult ori mai puțin absolut*».

Această parte subliniată, dupe mărturisirea lui Panu, Eminescu a adăogat-o mai târziu.

«Dacă zice «guvern mai mult sau *mai puțin absolut*», este o concesie pe care a făcut-o *Junimei*.

«D. Negruți se temeă de improvizațiile lui Eminescu; de aceea la Junimea l-a rugat ca să spună ce are de gând să susțină la prelegere. Eminescu cu franchețea lui obișnuită a spus că el e pentru un guvern absolut.

«— Cu absolutism a făcut Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, țara Moldovei, dându-i stabilitate; cu absolutism a făcut acelaș lucru Mircea cel Bătrân, Muntenia.

«Liberalii și pantalonarii, frământătorii de idei și turburătorii de temperament, pot să aducă nenorocirea țării sub un regim de parodie constituțională.

«I s'a răspuns că acest lucru nu-l poate ținea la o prelegere a *Junimei*, fiindcă aceasta fiind o teorie politică, iar *Junimea* făcând politică, ar stârni o furtună în contra ei.

«Și atunci Eminescu a cedat ca să nu zică un guvern absolut, ci *un guvern mai mult sau mai puțin absolut*.

«Și aceasta dupe multă discuție». ¹⁾

Dupe cum erà firesc, discuții politice și sociale Eminescu a avut de multe ori și cu d-l Slavici. Dintr'unele destăinuiri ale acestuia rezultă că Eminescu erà un părtaș al teoriei lui *Jean Jacques Rousseau*, care susțineà că la început toți oamenii au fost buni.

«Cel mai hotărâtor gând al lui erà, că omul e din fire bun, *că odată toți oamenii au fost buni* și că idealul social e ca iar să se facă buni, cum au fost; dar acum în zilele noastre, cei mai mulți sunt stricați și că stricăciunea s'a întins și se va întinde mereu câtă vreme nu va fi băgat cineva cu un biciu cu pleasna de foc spaima în oameni». ²⁾

Adevărul e că oamenii n'au fost toți buni nici-odată și că numărul celor răi a fost totdeauna covârșitor. Iar deosebirea între trecut și prezent

¹⁾ Amintiri dela *Junimea*. II. pag. 307—308.

²⁾ *Omagiu*. pag. 10.

este că multe din apucăturile celor răi au fost înfrânate de către societate, iar manifestările unora dintre ele nu mai sunt atât de brutale ca în trecut.

Vorbind în teză generală, într'un stat ajuns într'un anumit stadiu de civilizație se constată 3 categorii de aristocrațimi: aristocrația de sânge, aristocrația banului sau plutocrația și aristocrația intelectuală. Care dintre ele trebuie să formeze guvernul? Indiscutabil că cea intelectuală, ca fiind cea mai luminată. Însă și aici ne împiedecăm de un mare neajuns și anume că nu toți membrii cari o formează sunt înzestrați cu simț moral. Și astfel fiind, este firesc ca să se dedea la fapte necorecte. Totul atârnă de puterea de apărare a claselor guvernate. Cu cât ele vor fi mai consciente de drepturile lor și mai solidarizate, cu atât se va abuză mai puțin în paguba lor.

Ar fi o copilărie să ne mirăm că deșteptarea maselor se face atât de încet. Cum în majoritate atârnă de cei cari le guvernează, este firesc să fie astfel. Interesul lor este să le ție în ignoranță, pentru ca să poată abuză mai ușor de drepturile lor. În asemenea triste împrejurări cel mai bun învățător este *nevoia*.

Cu cât viața va deveni mai anevoioasă, cu atât oamenii vor fi mai îmboldiți să se cultive, să se deștepte din toropeala în care zac de atâta amar de vreme. Astfel ne explicăm de ce lucrătorii cu

brațele, în deosebi cei industriali, s'au pătruns mai curând de foloasele solidarității, decât funcționarii, cari sunt mai culți decât dâșii.

IV!

Cari au fost rezultatele practice ale activității politice a lui Eminescu?

Pentru dânsul, amărăciunea și decepția. Lupta întreprinsă de dânsul i-a creat numeroase antipatii, iar răsplata din partea celor în numele cărora luptă a fost destul de mică. «Folosul meu dupe atâta muncă — scria Veronicei Micle, în anul 1882 — e că sunt stricată că toată lumea și că toată energia, dacă am avut'o vreodată, și toată elasticitatea intelectuală s'a dus pe apa Sâmbetei».

«Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere și cu speranță în consolidarea ideilor mele și un mai bun viitor. Dar nu merge. În opt ani de când m'am întors în România, decepțiune a urmat la decepțiune și mă simt atât de bătrân, atât de obosit, încât degeaba pun mâna pe condei să încerc a scrie ceva». ¹⁾

Un ciudat fenomen se întâmplă în sufletul multora dintre noi. Adesea, dupe ce am făcut o constatare tristă, căutăm să ne iluzionăm, adică ne căznim să nu o credem și să ne închipuim că nu am observat bine. Însă faptul persistând sau

---

¹⁾ A. Vlăhuță, *Curentul Eminescu*.

repetându-se, ori cât am vrea noi să nu-l credem, el ni se impune prin forța împrejurărilor.

Într'un articol aflat în manuscritele Academiei Române, și care pare a fi fost scris prin 1869—70, găsim o prețioasă observație a lui Eminescu, cu privire la partidele politice din România.

«Iată ce va să zică partidele în România — pardon! partidele personale — cine ar putea presupune așa ceva despre onorab. partide din România și mai cu seamă încă de toate, fără deosebire! Auzi acolo presumțiune.

«Inamicul comun al acestor Donquixonade e așa numitul simț comun. Ce principiu domnule, îmi zicea un biet mitocan, robust și roșu la față—ce principiu și libertate... Nu vezi că toți umblă după chiverniseală?

«*După chiverniseală.* Vorbă mare, căci ea e deviza tuturor partidelor, tuturor purtătorilor de stindard cum s'ar zice, căci în urma urmelor fiecare e în stare să moară pentru stindard și pentru chiverniseală». ¹⁾

Cele ce a observat Eminescu mai în urmă în luptele noastre politice n'au făcut decât să-i întărească și mai mult această convingere. Iar ceea ce observăm noi în timpul de față, e cu totul departe de a ne dovedi contrariul.

---

¹⁾ *Scrieri polit.*— pag. 27.

XV.

EMINESCU CA OM ȘI LITERAT

I.

Cuvier, celebrul naturalist frances și creatorul Paleontologiei, a reconstituit scheletul multor animale fosile, numai din studiul formelor câtorvâ oase ori frânturi de oase, găsite întâmplător.

Cel mai puternic punct de reazim al lui în aceste cercetări a fost *legea corelațiunii formelor*, anume că unui os de o formă anumită îi corespund alte oase, cari nu pot avea decât anumite forme. Cunoscând pe unul din ele, putem deduce pe celelalte.

Un asemenea principiu nu există în psihologie; adică nu putem ca, din cunoașterea numai a unei însușiri sufletești, să deducem totdeauna cu esacitate existența celorlalte.

Chiar și sufletul unui om de rând este foarte complex. În fiecare zi aproape, suntem expuși la surprize, adică la constatări în cari oamenii des-

pre cari ne făcuserăm o anumită idee, ne-o schimbă dintr'o dată, prin vre-un fapt la care nu ne aşteptam de loc din parte-le.

Cu atât mai mult este greu de cunoscut un om de geniu, al cărui suflet atinge cel mai mare grad de complexitate. Dar să nu credem că aceasta este totdeauna absolut cu neputinţă. Sunt cazuri în cari ne pot scăpa anumite amănunte, anumite mici particularităţi sufleteşti ale lui, însă în ceea ce priveşte notele dominante ale complexei sale naturi sufleteşti, pe acestea, întemeiaţi pe date sigure pe cari le-am putut afla, le putem stabili cu hotărâre.

În acest caz se află Eminescu. Dupe ce am analizat rând pe rând însuşirile şi particularităţile lui sufleteşti, este timpul ca, prin sinteză, să *reconstituim* complexa lui personalitate, privită din punctele de vedere mai principale.

Mai întâiu, în ceea ce priveşte *simţirea*. Încă din copilărie dânsul s'a manifestat ca o fiinţă impresionabilă, ca un *sensitiv*, care vibră la cele mai uşoare atingeri cu realitatea. Dupe cum eră firesc, această simţire prea delicată a evoluat, sau mai bine zis — *s'a ascuţit* din ce în ce mai mult, a devenit din ce în ce mai anormală. Această particularitate l-a făcut în primul rând să fie cu mult mai nenorocit decât oamenii normali.

Din ce cauză s'a născut cu ea? La această întrebare nu se poate răspunde categoric. Sunt însă probabilităţi că a moştenit-o dela mama sa. De

altfel, dupe cum am văzut, membrii familiei sale se distingeau mai toți prin particularități, cari pentru vulg constituiesc ceea ce numim *originalitate*.

Din cauza acestei simțiri sau, mai bine zis, mulțumită acestei simțiri rafinate, pe Eminescu realitatea îl impresionă mai puternic decât pe oamenii normali. Ceea ce simția dânsul, i se întipări adânc în suflet, iar toate aceste vii întipăriri îngrămădite îi serviau ca *material poetic* pe care, *estetizându-l*, îl turnă în măestrta formă a versului.

Tabloul pe care ni-l descrie în *Singurătate* este destul de prozaic ca conținut, orice s'ar zice. Este vorba de interiorul unei camere sărăcăcioase și murdare. Descris de un altul ne-ar face chiar scârbă. Cu totul altfel este la Eminescu. De ce aceasta? Fiindcă dânsul ne arată *poezia* ce se desprinde din mediul în care se află, și care îl predispune la visare. Impresiile produse de obiectele înconjurătoare îi deșteptau în suflet o lume de gânduri, cărora dânsul le dădea cadențata formă a versului.

*În odaie prin unghere
S'a țesut păinjenis,
Și prin cărțile în vravuri
Umblă șoarecii furiș.*

*În această dulce pace
Imi ridic privirea'n pod
Și ascult cum învelișul
Cărților încet mi-l rod.*

*Ah ! de câte ori voit-am
Ca să spânzur lira 'n cui,
Și un capăt poeziei
Și pustiului să pui.*

*Dar atuncea, greerii, șoareci
Cu ușor măruntul mers,
Readuc melancolia-mi
Iară ea se face vers.*

Această simțire ascuțită a lui Eminescu, acest dar al sufletului său de a *se armoniza* cu realitatea înconjurătoare și de a ne redă, de a ne oglindi această armonie în mod atât de plastic, sugestiv și estetic, constituie calitatea de căpetenie a geniului său.

Dacă dânsul ar fi avut numai simțire puternică, atunci ar fi fost pur și simplu numai un susceptibil, cum de altmintrelea sunt atâția mediocri. Atunci dânsul s'ar fi ales dela realitate numai cu suferințele și atât tot. Și noi credem că în acest caz Eminescu ar fi suferit și mai mai mult; căci, orice s'ar zice, darul de a crea servește ca *compensare* mare pentru cei cărora viața de toate zilele nu le oferă decât amărăciuni. De altfel înșiși oamenii mari au mărturisit că singurele lor clipe de fericire sunt atunci când creează. ¹⁾

La Eminescu a fost o strânsă legătură între simțire, imaginație și gândire. Din contopirea lor au eșit creațiunile sale; și mai este de reținut că

¹⁾ N. Zaharia, *Sunt oamenii geniali fericiți?* (în «Sănătatea». 15 Oct., 1 Nov. 1911).

nici una dintre ele n'a covârșit pe celelalte două. Simțirea a fost întru câtvă temperată de cugetare; tot astfel și imaginația. Visul a fost pururea nimicitor de realitate; iar din conflictul dintre acestea două a isvorât — cum eră firesc — suferința.

Este ciudat cum însușirile sufletești, cari din punct de vedere al artei sunt socotite drept calități; din acela al traiului sunt cele mai mari defecte. Ceeace constituie așa numitul *spirit practic* se caracterizează tocmai prin însușirea de a nu te îndepărta prea mult de realitate, pierzându-te în lumea gândurilor și a viselor. *Neîndemânarea* lui Eminescu, «stângacia» lui în viața de toate zilele proveniă în mare parte din cauza naturii lui prea visătoare.

Neapărat că acest fel al său de a fi nu atârnă de voința lui. Dupe cum zice Românul, așa eră croit sufletul său. De aceea când se căznia să fie altfel, să fie și el ca ceilalți, nu reușiă; iar această nereușită îl amără mult, căci vedeă cum alții mediocri sau și mai puțin, trag atâtea și atâtea foloase, numai grație «spiritului practic».

Dacă în calitățile geniului poetic găsim o cum-pănire la Eminescu; nu tot astfel este în viața lui trupească. Caracteristica ei de căpetenie a fost *lipsa de măsură* în toate. Neapărat că, dupe cum am văzut, această infirmitate n'a putut să-i pricinuiască decât rău.

Ca să luăm drept capete de acuzare împotriva lui Eminescu, aceste abateri ale lui dela o viață

ordonată, aceasta ar însemna sau rea credință sau îngustime de judecată.

Omul inteligent este dator să se încline în fața fatalității,

La Eminescu s'a observat acest contrast că, pe cât de sus a fost ca om de gândire, pe atât de jos a fost ca om de acțiune.

În lupta socială Eminescu nu s'a relevat ca un element de întâia forță. Activitatea lui politică se reduce la puțin lucru. Ori cât de geniale ar fi fost ideile lui politice, tot n'ar fi făcut nici un efect, fiindcă în politică ideile *se impun*, nu se adoptă de bună voe. Iar energia de a le impune i-a lipsit lui Eminescu. Ne amintim de *Napoleon*. Ce a fost el de cât membrul unei familii sărace de Corsicani? Și cu toate acestea...

Ceeace numim *forța combativă* i-a lipsit lui Eminescu.

Om ideal este acela în care sunt întrunite: forța intelectuală, forța morală și forța combativă.

Pe cea dintâiu, Eminescu o avea cu prisosință. Pe cea de-a doua, pentru ca să i-o recunoști sau nu, atârnă de punctul de vedere din care îl judeci. Pentru omul de rând Eminescu era lipsit de ea, fiindcă ducea viață necumpătată: nu se culcă de vreme, întârziă prea mult în oraș, ședeă prea mult prin berării și cafenele, abuză de alcooluri, etc.

Însă pentru omul superior, care judecă valoarea morală a cuivă dupe constatarea dacă el are ori nu *simț moral* sau, în termeni obișnuiți, dacă este

om de caracter, — Eminescu i se înfățișează ca om al cărui prestigiu moral este mare. Cu conștiința lui n'a făcut nici odată transacții. Și în mare parte de aici au decurs neisbânzile lui în lupta socială.

«Principiul» amoralului desăvârșit este următorul: «*să primești o situație așa cum e; să tragi din ea maximum de profit posibil, indiferent de mijloacele pe cari le întrebuințezi.* — Și, la drept vorbind, nu este aceasta cea mai priincioasă atitudine pentru obținerea succesului ieftin ?

Nefiind părtașul acestui «principiu», Eminescu avu multe de îndurat. Cariera de scriitor politic, dânsul a socotit-o ca un *apostolat* pentru propagarea și realizarea unui ideal. Și chiar dacă idealul său eră greșit, aceasta nu întunecă de loc valoarea morală a purtării sale.

Intrebând pe un ziarist pentru ce nu-și iscălește articolele; dânsul mi-a răspuns: fiindcă nu admit părerile pe cari le susțin.

Orice comentariu este de prisos.

Dar am cunoscut un tip și mai desgustător. Dânsul și-a întrebuințat — și-și întrebuințează — activitatea lui de scriitor, ca mijloc de căpătuială și de răzbunare. El nu are în vedere nici decum ceeace este drept și nedrept, bun sau rău; tot ceeace-l interesează este dacă îi aduce folos ori pagubă.

Ca să comparăm numai, pe Eminescu cu un asemenea tip, ar fi o necuvință față de memoria

marelui nostru poet. Dar aceasta poate servi ca răspuns aceloră, cari și-au permis să-l critice pentru necumpătarea sa în prozaica vieață socială.

II.

Apariția lui Eminescu pe orizontul intelectual al vieții noastre n'a făcut impresie mare. Întâiul care a devenit în el un poet mare al viitorului a fost d. Titu Maiorescu.

La început, Eminescu a fost aprețiat în cercul «Junimii», unde erau mulți aristocrați intelectuali. Și dupe cum erà obiceiul — obicei regretabil, care mai există și astăzi — toți adversarii acestui cerc tăgăduiau valoarea lui Eminescu. Chiar marele Hasdeu îl puneà atunci, în focul luptei, pe aceeași treaptă cu scriitori mediocrii. În fine, admiratorii lui Eminescu erau destul de puțini. Acest fapt are două cauze: Întâiu, *calitatea* geniului marelui nostru poet; al doilea, starea culturală înapoiată a publicului mare.

Eminescu nefiind numai un poet descriptiv, el nu puteà fi gustat de oricine. Pentru a-l pricepe și deci a-l gustà, trebuie ca să ai oarecare cultură filosofică sau, în orice caz, mintea ta să fie mai presus de mediocritate.—Cu toate că *Shakespeare* vorbește numai în imagini, operele lui nu plac mult oamenilor de rând. Sunt câteva veacuri de când a creat pe Hamlet, totuș nici până acum el nu a devenit destul de accesibil marelui pu-

blic. Comoara lui de idei nu poate fi prețuită de toată lumea.

Afară de această profunditate a celor mai multe dintre poeziile lui Eminescu, ceea ce îl mai făcea să nu fie îndestul de plăcut mulțimii a fost — și este — delicatețea sentimentelor sale. El este prea *subtil*, pentru ca să placă oricui. Pentru ca simțirea, ca durerea ta să fie împărtășită de cât mai mulți, atârnă și de *mijloacele* tale de a o exprima. Un vals, o mazurcă de *Chopin* lasă nepăsători pe foarte mulți, cari, când aud *Sârba popilor* cântată chiar de flașnetă, încep să tresalte.

Astfel ne explicăm de ce Eminescu este și rămâne un poet al intelectualilor și numai al intelectualilor. Și dacă numărul *admiratorilor* lui sinceri — adică nu din snobism — nici acum nu este destul de mare, eră firesc ca, acum 30—40 de ani, să fi fost cu mult mai mic.

În timpul când a început să se manifeste, *Alexandri* eră în culmea gloriei. Lumina talentului său întunecă pe toate celelalte.

Imprejurări de acest fel sunt cele mai nefavorabile pentru cei cari debutează în viața literară, oricât de valoroși ar fi; căci le este foarte greu să atragă asupra-le admirația publicului, care este fixată și captivată de cel care a reușit să pătrundă și să se impună. Cu toate acestea Eminescu s'a impus și — pe cât pare — a început să întunece întru câtvă reputația «veselului Alexandri», cum îl numește dânsul în *Epigonii*.

Se constată la noi în țară regretabilul fapt, că foarte repede se formează și se pierd reputațiile literare. Este firesc să fie astfel, de oarece ele sunt artificiale, ca să nu zicem, de contrabandă. Este destul ca să te afiliezi unei coterii, pentru ca membrii ei să înceapă a bate în juru-ți toba mare a reclamei ori să sune *Din trâmbițe de aur*, pentru ca să adune pe mulțimea de cură-gască în jurul maarelui literat, apărut ca un colosal luceafăr pe orizontul vieții literare române. La început reușești să înșeli pe naivi, pe oamenii prea simplii, cari nu sunt în stare să-și facă o convingere prin ei înșiși. Însă pe aristocrații gândirii, pe acei cari consfințesc reputațiile nu-i vei putea amăgi. La început, dâșii vor căuta să afle *calitatea* mării și, văzând că miroase a reclamă, vor întoarce capul cu desgust și vor trece înainte. Sgomotul încetează, iar «geniul» se cufundă în besna din care a căutat să iasă cu atâta foc bengal și sgomot de trâmbițe și surle.

Bine înțeles, că nu acesta este cazul lui Eminescu. Dânsul erà de o rară modestie. Erà prea filosof, pentru ca să fie altfel. Când ești pe deplin convins de zădărnicia tuturor, când știi «că visu-acesta cu moarte se sfârșește»,—e greu ca să nu socotești ca ceva trecător, chiar și pe cele mai geniale creațiuni ale minții omenești. Lipsit cu totul de vanitate, ne căutând să forțeze succesul și cu atât mai puțin să bată monedă din creațiunile geniului său, dânsul par'că se simția chiar

jenat de atenția prea mare, pe care unii dintre cei cari îl prețuiau i-o arătau.

«Când venià în mijlocul nostru cu naivitatea sa ca de copil, care îi câștigase de mult inima tuturor, și ne aduceà ultima poezie ce o făcuse, o refăcuse, o rafinase, căutând mereu o formă mai perfectă, o ceteà parcă ar fi fost o lucrare streină de el. Nici odată nu s'ar fi gândit măcar să o publice; publicarea îi erà indiferentă, unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din mână și să-l dea la «Convorbiri literare». ¹⁾»

În formarea reputației literare a lui Eminescu n'a intrat nimic artificial. Atunci cum se face că ea a egalat la un moment dat pe aceea a lui *Aleksandri*, iar în urmă a depășit-o chiar?—Din compararea lor va rezultà explicarea acestui interesant fenomen.

Ceeace caracterizează poeziile lui *Aleksandri* este coloritul, drăgălășia, veselia și uneori — cum este în poeziile eroice — chiar entuziasmul. Poeziile lui au farmec, însă el durează numai când le citim; căci impresiile ce ne produc nu sunt dintre acelea, cari să ne sdruncine până în adâncul sufletului. *Pastelurile* lui se pot asemăna cu peisajele lui *Grigorescu* și întocmai ca ele ne plac, când le vedem descrise; însă în urmă, dupe ce ne-am îndepărtat, gândul nostru sboară în altă parte.

---

¹⁾ Maiorescu. *Critice*. III. Buc. «Minerva», pag. 117.

Iar poeziile eroice, menite să ne impresioneze mai adânc, nu pot produce acest efect decât în anumite împrejurări. În timp de pace și când curentul în contra războaielor crește fără încetare, eroismul a început să-și schimbe înțelesul. Aceasta face ca poeziile eroice ale bardului dela Mircești, deși foarte entuziaste, să nu mai fie de actualitate.

Afară de aceasta, omul este astfel făcut, încât în literatură îl atrage mai mult durerea decât veselia. Tragedia este mai mult gustată decât comedia. Este adevărat că la aceasta din urmă râdem; însă, odată căzută cortina, subiectul ei nu ne mai preocupă de loc sau aproape de loc, pe când emoțiile adânci ce ne cauzează tragedia, mult timp în urmă ne rămân adânc săpate în suflet. În durerile descrise pe scenă omul vede un reflex al propriilor lui dureri; iar reflecțiile ce i se sugerează sunt dintre acelea cari pot fi socotite ca adevăruri eterne.

Dacă avem în vedere că acelaș lucru se poate spune și despre poezie, atunci ne explicăm ușor de ce Eminescu a început să întunece pe *Alecsandri*: poeziile lui au tocmai însușirile, cari lipsiau aceluia.

În descrițiile lui Eminescu este totdeauna sau aproape totdeauna ceva grav. Atitudinea lui în fața naturii și a vieții este mai mult aceea a lui Hamlet. În el nu găsim peisage vesele, deși sunt destul de fermecătoare. Și afară de aceasta, mintea lui se ridică mai presus de simțuri. Dânsul nu ne descrie numai ceea ce vede, dar ne spune și ceea ce

gândește, iar ceea ce gândește se referă la veșnicul și marele problem al existenței și la dezolanta constatare a persistenței și universalității durerilor ei.

*Vezi un rege ce 'mpânzește globu 'n planuri pe un veac,
Când la ziua cea de mâne abia cuget 'un sărac —
Deși trepte osebite le-au eșit din urna sorții,
Deopotrivă-i stăpânește raza ta și geniul morții,
La acelaș șir de patimi deopotrivă fiind robii,
Fie slabi, fie puternici, fie genii ori neghiobii !*

*De-a vieții lor enigmă îi vedem pe toți munciiți,
Făr' a ști să spunem cari ar fi mai nenorociți !*

Unii au susținut că pesimismul lui Eminescu are o cauză economică și anume că el provenit în cea mai mare parte, din mizeria materială ce ar fi îndurat și observat. Prin aceasta noi mai mult l-am micșorâ. Ca și *lord Byron*, dânsul s'a ridicat mai presus de suferințele unui «suflet chinuit», ocupându-se de mizeriile vieții în genere. Și tocmai prin aceasta este atrăgător; iar din această cauză este periculos, căci sub o formă artistică a evidențiat neantul tuturor, atrăgând multor tineri atenția asupra unor adevăruri, la cari mai bine ar fi să nu se gândească.

Ca orice reputație literară, tot astfel și a lui Eminescu a trecut prin mai multe stadii. La început, prin aceea în care mulți îi contestau valoarea și puțini erau acei cari i-o înțelegeau și i-o recunoșteau. Treptat—treptat numărul celor din-tâiu a început să scadă, iar al celorlalți a se urcâ. În

sfârșit, mai acum vr'o 10 ani Eminescu a început să fie văzut în adevărata lui lumină. Însă, cum se întâmplă foarte des în împrejurări de acest fel, de atunci încoace reputația lui a început să intre în faza *exagerării*. Mulți dintre oamenii culți chiar, au pierdut simțimântul proporției în admirația lor pentru poet, găsind că dânsul n'a fost numai poet mare, dar că a fost mare în toate,—ceea ce este cu totul departe de realitate. Fiecare se întrece în calificative la adresa lui, *fără însă a dovedi cătuș de puțin pe ce le întemeiază*.

La aceștia se adaogă marele număr al snobilor, cari, ca orice snob ce se respectă, repetă *papagalicește* cele auzite dela alții. Și sunt sigur că dacă le-ai cere ca să se explice, ar da din colț în colț sau ar spune că așa zice și cutare om de valoare.

Îmi amintesc de o deziluzie ce am avut acum câțiva ani. Contrariu obiceiului, am citit înainte critica unei drame, al cărei autor este un distins scriitor. Dupe critică, credeam că piesa este genială. Mare mi-a fost deziluzia, când am constatat că e mai prejos de felul în care o înfățișează criticul. Dânsul făcuse mai mult o *complectare* a piesei decât o critică, adică îi complectase neajunsurile, adăogând dela el calitățile de cari erà lipsită. Așa încât înfățișeà piesa mai mult cum *ar fi trebuit* să fie, decât cum erà în realitate. La urma urmei, aceasta nu poate fi decât spre paguba autorului.

De acest neajuns trebuie să ne ferim și când este vorba despre Eminescu; nu trebuie să-i atribuim mai mult decât are. Căci dacă i-am atribui, cei cari vor căuta să se convingă prin ei înșiși, vor rămâne deziluzionați, văzând că dânsul este mai puțin decât susțineam noi. Iar aceasta nu poate fi decât spre paguba reputației sale. Să nu lăsăm ca timpul să-l pună pe urmă în adevărata lui lumină; să-l punem noi, mai cu seamă când — cum este în cazul de față — ea îi este destul de înviorabilă.

III.

O particularitate ce se observă foarte rar la scriitori este *modestia*. Aproape fiecare dintre dâșii se crede un geniu sau — în cazul cel mai rău — un talent cum n'a mai fost. De aceea dâșii socotesc pe predecesorii lor cu mult mai prejos; iar pe cei mai mulți dintre contemporani, ca niște mediocrități sau cantități neglijeabile; abia dacă socotesc ca egali ai lor, pe acei cari în *realitate* le sunt superiori.

Eminescu a făcut excepție dela aceasta. Este destul să avem în vedere cele ce a spus în *Epigonii*. Și trebuie să recunoaștem că, în acest caz cel puțin, dânsul a păcătuit prin exces de modestie, căci își socotește ca superiori pe mulți, cari, în comparație cu el mai ales, sunt niște simple mediocrități. Adevărul e că unii dintre dâșii, dacă

nu chiar toți, se deosebiau de el prin entuziasmul de care erau însuflețiți, entuziasm ce contrastă destul de viu — dupe cum și dânsul evidențiază — cu blazarea și cu amarul său scepticism. Un mare merit al poeziei *Epigonii* este că în ea arătată admirabil de bine contrastul dintre însuflețirea generației trecute și blazarea generației actuale.

Însă dacă facem abstracție de acest entuziasm, și judecăm din punct de vedere numai curat artistic, atunci îi găsim mai prejos de Eminescu, atât prin fond cât și prin formă, care la unii pe lângă imperfectă este și naivă.

În timpul de față tot Eminescu ocupă locul de frunte în generația actuală a literaților români. Aceia cari s'au manifestat ca scriitori de talent, chiar în timpul când el trăia, și-au dat ce au avut mai bun. Așa în cât dela dânsii nu ne mai putem aștepta ca să creeze opere, prin cari să întrecă pe maestru. Ceilalți, cei mai tineri nu sunt nici măcar la înălțimea acestora din urmă. Unii sunt foarte aproape de mediocritate, iar alții pot fi socotiți numai ca scriitori de talent. Pe de altă parte, *Alecsandri* a devenit și mai puțin gustat. Așa în cât locul de căpetenie îl are tot Eminescu. Cât îl va mai aveà,—aceasta nu se știe. Cu toate că în literatură mai cu seamă, prognosticările sunt foarte riscate; însă, dacă ne întemeiem pe anumite constatări, putem vedeà just adesea.

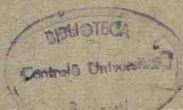
Un literat poate trăi în viitor prin opere și prin curentul format în jurul său.

Mai întâiu, în ceeace privește curentul. Constatăm că numărul imitatorilor lui Eminescu a început să se micșoreze. Cu alte cuvinte, *curentul Eminescian* nu mai este atât de puternic ca acum 10 — 15 ani. Pe când numărul admiratorilor a crescut, numărul imitatorilor s'a micșorat. Și trebuie să ne bucure aceasta, — știut fiind că literatura de imitație nu e literatură de valoare.

În ceeace privește operele. Că Eminescu va rămâne totdeauna în frunte, nu putem spune aceasta și nici nu trebuie să o dorim. Ca să fie astfel, ar fi trebuit ca dânsul să fi ajuns culmea perfecției,—ceeace nu e cazul. De ce n'am admite că mai curând sau mai târziu va veni un altul mai de valoare ca dânsul ?

Că în istoria literaturii române va ocupa totdeauna un loc însemnat, aceasta este indiscutabil, de oarece a creat o întreagă epocă în viața literară a acestui popor.

Însă ne place să credem că însemnătatea lui Eminescu nu va fi numai *istorică* și că mult timp de aici înainte dânsul va fi citit și admirat. Ceeace-l împiedică de a fi prea de timpuriu înghițit în vastul ocean al uitării, sunt acele poezii ale sale, cari prin cuprinsul lor și mai cu seamă prin forma în care a fost exprimat, vor fi totdeauna de actualitate.

BIBLIOGRAFIE

I.

SCRIERILE LUI EMINESCU

I.

VERSURILE

Poezii. Ediția I. Buc. Socec, 1883; Ed. II. 1887; Ed. IV. 1889; Ed. VI. 1892; Ed. VII. 1895. [Cu o notiță biografică și un Post-scriptum despre data nașterii, de d. *Titu Maiorescu*]; Ed. VIII. 1901.

Proză și Versuri. Iași. Editor *V. G. Morțun*. 1890.

Poezii complete. Iași. Șaraga. Prefață de *A. D. Xenopol* [1891].

Poezii. Carte didactică aprobată de Onor. Minister al Instrucțiunii publice și cultelor pentru usul școalelor. Editori *S. Dimitriu & Matei Eminescu*. Buc. 1895. 1 br.

Poezii. Carte didactică. Aprobată de Onor. Minister al Instrucțiunii publice și cultelor sub No. 2531 din 28 Aprilie 1895. Pentru usul școalelor. Iași. Șaraga. 1896. 1 br. 8° mic.

Poezii. Cu o notiță biografică de căpitanul *Eminescu*, fratele poetului. Buc. «B. p. t.» 1 vol. 8° mic.

Poezii. O notiță biografică de *Ioan Săndulescu*. Ediția II-a completată și adăugită. Buc. «B. p. t.» 1907. 1 vol.

- Poezii.** Ediție definitivă tipărită sub îngrijirea d-lui *I. Scurtu*. Buc. «B. p. t.», 1910 1 vol.
- Poezii postume.** Cu o prefață de *Nerva Hodoș*. Buc. 1902. 1 vol.
- Poezii postume.** Ediție nouă. Buc. 1905. 1 vol.
» » Ediție nouă. Buc. 1908. 1 vol.
- Literatura populară.** Scrieri inedite. Buc. «Minerva». 1902. 1 vol. [Poezii populare. Prefață de *I. Chendi*].
- Poezii.** Ediție îngrijită dupe manuscrise de *Ion Scurtu*. Buc. «Minerva». 1908. 1 vol. [Cu prefață de *I. Scurtu*].
- Lumină de lună.** Poezii. Ediție îngrijită dupe manuscrise de *Ion Scurtu*. Buc. «Minerva». 1910. 1 vol. [Introducere de *Ion Scurtu*].
- Poezii.** Ediție ilustrată și revizuită de *Ion Scurtu*. Buc. Edit. Alcalay. 1910. 1 vol.
- Bogdan Dragoș.** Dramă istorică inedită. Cu o precuvântare de *Iuliu Dragomirescu*. Buc. Edit. Alcalay. 1906. 1 br.
- Lais.** («Le joueur de flûte» de Émile Augier). Comedie antică într'un act, în versuri (Traducere). Cu o introducere de *Ion Scurtu*. Buc. 1908. 1 br. [Pentru întâia dată, publicată în «*Conv. Lit.*» pe 1895].
- Emmi sau Amor pierdut, Viață pierdută.** Dramă în 1 act. (*Epoca*. pe 1904 No. 74—80).
- Andrei Mureșanu.** Poem dramatic («*Revista Asociațiunii Studenților*» din 1904. Buc.).
- Mira.** Fragment dramatic. (Calendarul «*Minervei*» pe 1906).
- Poezii populare** culese de Eminescu [cu notița: «Reproducem aci cele 11 poezii populare culese de Eminescu și publicate în *Fântâna Blanduziei* din 8 Ianuarie 1889. (An. I No. 6), sub titlul «Poezii populare inedite»... Aceste poezii populare n'au fost reproduse în volumul de *Literatură populară* a lui Eminescu, din 1902, nici în vre-un alt volum».. *Radu Manoliu*.] («*Cultura rom.*» 1909. No. 6—8)

II.

P R O Z A

- Proză și Versuri.** Editor V. G. Morțun. Iași. 1890. 1 vol.
- Nuvele.** Iași. Șaraga, 1 vol.
- Geniu pustiu.** Roman inedit. Cu o introducere de *Ion Scurtu*. Buc. «Minerva». 1904. 1 vol.; Ed. II. 1907; Ed. III. 1909.
- Sărmanul Dionis.** Nuvelă. Buc. («Bibl. Universală» 3) [1907] 1 br.
- Proză.** Buc. Colecțiunea Sfetea. 1908. [Conține: *Făt-Frumos din lacrimă*.— *Sărmanul Dionis*. — *Cezara*. — *La aniversare*].
- Proza literară.** Ediție îngrijită după izvoare cu o introducere de *Ion Scurtu*. Buc. (Bibl. «Minervei» 5). 1908. 1 vol. [Conține: *Făt-frumos din lacrimă*.—*Sermanul Dionis*. — *La aniversară*. — *Cezara*. [Cu indicația locului și datei publicării fiecăreia].
- Povestiri.** *Făt-Frumos din lacrimă*.— *La aniversară*.—*Cezara*. — *Sărmanul Dionis*. Buc. (Bibl. «Socec», No. 9—10). 1908. 1 vol. [Cu o prefață de *M. Dragomirescu*].
- Diverse.** (Critici, vederile sale politice). Cu o prefață de *I. L. Caragiale*. Iași. Șaraga. 1 vol.
- Culegere de articole d'ale lui Eminescu.** Articole apărute în «*Timpul*» în anul 1880—1881. [Cu o prefață de *Gr. Peucescu*]. Buc. 1891. 1 vol.
- Din scrierile lui Mihail Eminescu.** Vol. I. Apare de 3 ori pe săptămână, Lunea, Mercurea și Vinerea. Buc. 1894. 1 br. 8° mic. [Conține o prefață neiscălită și 2 articole politice: *Clasa patrioților*. — *Conservatorii și libertățile*].
- Scrieri politice și literare.** Vol. I. Ediție critică. Buc. «*Minerva*». 1905. 1 vol. [Cu o Întroducere de *I. Scurtu*].

Icoane vechi și icoane nouă. («Timpul», Decembre 1877). Republicate cu prilejul comemorării a 20 de ani de la moartea scriitorului, de [Kirileanu]. Vălenii-de-Munte, 1909. (Din scrierile în proză încă neadunate ale lui Eminescu) 1 br. [Cu o prefață de *N. Iorga*].

Articole politice. Buc. «Minerva». 1910, 1 vol. [Conține: 1) Articole politice de ale lui Eminescu, publicate în «Timpul», în Dec. 1877 și republicate apoi de d. *Teodorescu Kirileanu* sub titlul «Icoane vechi și icoane nouă»; 2) Articole din 1880—81 publicate de *Gr. Peucescu*, sub titlul: Culegere de articole d'ale lui Eminescu»].

Eminescu (Henriette și Mihail), *Scrisori către Cornelia Emilian și fiica sa Cornelia*. Iași. Șaraga. 1 vol. 80. [Prefața de *Cornelia Emilian*, cu data de 1893, Mart. în 17].

Trei scrisori ale lui Mihail Eminescu. (*Sămănătorul*.) 1903).

Ce este „Reacțiunea“. Fragmente dintr'un articol publicat în 1879. (*Sămănătorul*. 1909).

Cezara. («Epoca» 29 Iunie, 1, 2 și 7 Iul. 1904). [Publicată de d. *I. Rădulescu-Pogoneanu* cu modificările făcute de Eminescu într'un exemplar al lui din «Curierul de Iași» 1876, aflat apoi în stăpânirea d-lui Titu Maiorescu].

Morella, schiță, traducere dupe Poë, comunicată de *Radu Manoliu*. (*Arhiva* 1907). [Reprodusă din «Curierul de Iași» din 8 Oct. 1876. (No. 111)].

O prefață a lui M. Eminescu despre literatura populară. [Cu notița: «Această prefață puțin cunoscută a publicat-o sub inițialele M. E. în broșura «Literatura populară sau palavre și anecdote» de E. Baican. Buc. 1882, în 80, 71 pag.] (*Conv. Lit.* 1909, Iunie).

O pagină uitată din Eminescu. [Cu notița: Sub acest titlu reproduc prefața scrisă de Eminescu la colecția de *100 Palavre și anecdote populare* din 1882 a profesorului

E. Baican... Reproducerea prefeței o fac după ziarul «Epoca» din 31 Dec. 1896. pag. 2, col. 2. *R. Manoliu*]. (*Cultura română*. 1909. No 6—8).

Histrion. Dramă într'un act de *Guilom Ierwitz*. Traducere de Mihail Eminescu. («*Conv. Lit.*» 1906).

III.

TRADUCERI ÎN LIMBI STRĂINE

Gedichte. (Märchenkönigin. — Einsamkeit. — Des Waldes Märchen. Übersetzt von *Carmen Sylva*, («Rumänisch Dichtungen. Deutsch von *Carmen Sylva*. Herausgegeben und mit weiteren Beiträgen versehen von *Mite Kremnitz*. Zweite Aufl. Bonn. 1 vol.).

Gedichte. (Der Abendstern. — Sonette. — Liebeslied. — Der Eisvogel. — Trennung. — Melancholie. — Doina. — Wiedersehen. — Ewiglich [O mamă]. — «Overweil!» — Nimmermehr! — Waldersauschen. — Am See. — Satire III. — Satire IV. — Die Vampyre). Deutsch von *Mite Kremnitz*. (Ibid.).

Grigorovitz (Em.). Michail Eminescu. Buc. 1892. [Conține: Michail Eminescu. Biographische Skizze von Titus Maiorescu. — Metrische Uebersetzungen: Eminescu an seine Kritiker. — Melancholie. — Aus «Die Epigonen» — Ode. — Das Gebet eines Daken. — Sonet [Trecut-au anii]. — Sonet [Ori câte stele ard...] — Ewige Ruhe. — Letzter Wunsch. — Erinnerung. — Reminiscenz. — Der Schutzengel. — Sehnsucht. — Schläfrige Vögelin. — Wiedersehen. — Bleibe da. — Lass' die Welt. — Kamadeva. — IV. Satyre.]

Eminescu. *Venedig*. [Publicat în «Münchener Neueste Nachrichten» din 18 Iulie 1902, precedat de următoarea notiță: «*Eminescu și Veneția* In amintirea măririi și splendorii de odinioară a cetății comerciale stăpânitoare de

lume, despre care Platen a cântat: «Venedig liegt nur noch im Land der Träume» (Veneția mai e numai țara visurilor), poetul român Mihail Eminescu, mort la 15 Iunie 1889, a făurit imaginea unei cetăți moarte și a desemnat-o cu mână de maestru, ce-i drept fără să se preocupe, dacă acea imagine profund de tristă corespunde pe deplin cu realitatea. Sonetul său de o formă desăvârșită va suna cititorului ca o plângere la mormânt, care dă o expresie puternică și oarecum *profetică* durerii noastre pentru pierderea ireparabilă ce a încercat-o splendidul oraș al lagunelor]. («*Conv. Lit.*» 1902, pag. 1128—9, unde se află și sonetul tradus în nemțește]).

Gedichte. Deutsch von *V. Tecontia*. Buk. 1903. 1 br.

Der arme Dionis. Aus dem rumänischen übersetzt von H. Sanielevici und W. Majerczik. Buk. 1904. 64 p.

Der Arme Dionis, übersetzt von *Sigm. Dische* (*Romän. Revue*. 1891.)

Der Abendstern. Deutsch von L. V. Ficher (*Romän. Rev.* 1889.)

Gedichte. (Diana.-Sonett [Veneția] —Glosse). Deutsch von L. V. F[ischer]. («*Romänische Revue*» 1889).

Satire III. Deutsch von Dr. *A. Franken* («*Romän. Revue*». 1892).

Quelques poesies de M. Eminesco. Traduites par *Marg. Miller-Verghy*. Notice biographique par *A. Vlahoutza*. Buc. 1 vol.

Deuxième édition. Buc. 1910. 1 vol.

Quelques poésies de Mihail Eminesco. Traduites en français par *Al. Gr. Soutzo*. Jassy. 1911. 35 p.

L'aniversaire. Trad. par *Hortense Paquier*. (*La Revue d'Europe*. déc. 1902.)

II.

MANUSCRISELE LUI EMINESCU

OFERITE ACADEMIEI ROMÂNE DE D. TITU MAIORESCU

No. de catalog.	
2253	Teatru. fol., foi 457.
2255	Acte, proză, corespondență și diverse. foi 435 fol.
2256	Poesii. foi 58 fol.
2257	Notițe, studii, etc. — 1., foi 451 4 ^o
2258	» » » 2., foi 263. fol.
2259—60	Poesii. 1., foi 367. 4 ^o ; 2., 327 4 ^o mare.
2261—2	Poesii. 3., foi 337 în 4 ^o ; 4., 217 foi în fol.
2263	Insemnări din istoria Românilor și a țărilor învecinate cu acestea. foi 79, 4 ^o .
2264	Articole politice. foi 438, 4 ^o .
2265	Dicționar de rime. foi 305, 4 ^o .
2266	Linguistică. I. foi 163, 4 ^o .
2267	Fiziografie. II. p. 164, 4 ^o .
2268	Poesii. foi 57, 4 ^o .
2269	Gramatică, poesii, proză, etc. foi 78, 4 ^o .
2270	Fiziografie. I. foi 164, 4.
2271	Dicționar de rime. I. aba-vie, a—c. foi 121, 4 ^o .
2272	Dicționar de rime. II. aje-ütii, e-i. foi 121, 4 ^o .
2273—4	» » » III-IV. foi 71, 4 ^o ; foi 101, 4 ^o .
2275 I	» » » V-av-uz, v-z. Poesii. foi 99, 4 ^o .
2276 I	Istorie (text german). Poesie și prosă. foi 68, 4 ^o .

- 2275 II Bogdan Dragoș. Dramă istorică. 1875. foi 175, 4°.
- 2276 II Scrieri lirice. foi 343, 4°.
- 2277 Teatru, prosă, poezii. foi 144, 4°.
- 2278 Gramatică, poezii. foi 83, 4°.
- 2279 Poezii. 1880. foi 117, 4°.
- 2280 Istorie (text german), filosofie, poezii. foi 35, 8°.
- 2281 Poezii. foi 144, 4°.
- 2282 Cântece de lume și altele. Poezii. foi 147, 4°.
- 2283 Teatru, poezii. foi 155, 4°.
- 2284 Poezii, prosă, și poezii populare. foi 67, 8°.
- 2285 Filosofie (text german) și poezii. foi 185, 8°.
- 2286 Filosofie, drept, istorie, poezii și altele, în limba română și germană. foi 94, 8°.
- 2287 Cugătări, poezii, filosofie, scrisori, etc. foi 96, 8°.
- 2288 Însemnări făcute la inspectarea unor școli sătești. din Moldova în anul 1875, poezii și altele. foi 50, 8° mic.
- 2289 Vocabular, și poezii. foi 89, 8° mic.
- 2290 Poezii și prosă, foi 89, 8° mic.
- 2291 Poezii și prosă, în limba română și germană. foi 72, 8° mic.
- 2292 Însemnări diverse. foi 59, în 12°.
- 2306 Poezii și alte însemnări personale. 1878. foi 170, fol.
- 2307 Poezii populare, gramatică și vocabular slav., și alte însemnări mărunte. foi. 184, fol.
- 2308 Poezii populare, fragmente de poezii lirice și dicționar de rime. foi 166. fol.

III

SCRIERI ASUPRA LUI EMINESCU

I

MONOGRAFII

ROMÂNE

1. **Baboianu (N.)** *Iubire-durerc. M. Eminescu-Vernica Micle. Scrisori.—Note.—Impresii. Epilog.* 1905. 1 vol.
2. **Çiura (Alexandru).** *Eminescu și Coșbuc.* Note comparative. Blaș. 1903. 1 vol.
3. — *Mihail Eminescu.* Studiu critic. Blașiu. 1891. 1 v.
4. **Ighel (Ilie).** *Incerări critice asupra lui Eminescu.* Buc. 1890. 1 br.
5. **Ionescu Raicu-Rion.** *Eminescu și Lenau.* «Biblioteca Contimporană» No. 1. [1912]. 1 br. 80.
6. **Minar (Octav).** *Eminescu comemorativ.* Album artistic-literar. Iași. [1909]. 1 vol.
7. **Minar (Octav)** *Cum a iubit Eminescu.* Pagini intime. Scrisori, poezii și amintiri inedite. Iași. [1911] 1 vol.
8. **Minar (Octav).** *Cum a iubit Eminescu.* Ediția a doua refăcută și complectată. Buc. «Biblioteca Lumina» [1912] 1. v.

9. **Nicolescu** (Miron). *Amorul în poeziile lui Eminescu*. Buc. 1901. 1 br.
10. — *Omagiu lui Mihail Eminescu cu prilejul a 20 ani dela moartea sa*. Buc. 1909. (Comitetul comemorării-Galați). 1 vol.
11. **Ordeanu** (I) *Eminescu pesimist, profet și economist*. Buc. 1899. 1 vol.
12. **Pencioiu** (G. D.) *Incerări critice.—Proza lui Eminescu (Sărmanul Dionis)*. Craiova. 1890. 1 br.
13. **Sbiera** (Dr. Radu I.) *Amintiri despre Eminescu*. Cernăuț. 1903. 1 br.
14. **Scurtu** (Ioan). *Portretele lui Eminescu*. Notițe biografice. Buc. «Minerva». 1903. 1 br.
15. **Șunda** (Dr.) *Nevroza lui Eminescu*. Buc. (1905) 1 br.
16. **Teleor** (D.) *Eminescu intim*. Buc. Gr. Luis. 1904. 1 br.
» » » » » «Lumen» 1910. 1 br.
17. **Vlăhuță** (A.) *Curentul Eminescu*. Buc. 1892. 1 br.
18. **Zaharia** (N.) *Mihail Eminescu*. Pesimismul, nebunia, geniul și personalitatea sa artistică. Buc. 1910. 1 br. 8° mare.

STRĂINE

19. **Scurtu** (Dr. I.) *Mihail Eminescus Leben und Prosaschriften*. Leipzig 1903. 1 vol. [A fost publicată și în «Zehnten Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig». Leipzig. 1904].
20. **Pătrășcoiu** (I.) *M. Eminescus pessimistische Weltanschauung mit besonderer Beziehung auf den Pessimismus Schopenhauers*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doctorwürde. Târgu-Jiu. 1905. 1 v.

21. **Cristea** (Illes). *Eminescus élete és művei, tanulmányza újable román irodalom köréből*. Szamosujvar. 1895. i br.
22. **Szőcs** (Geza). *Eminescu*. 1895. 1 br.

II

Studii critice, biografice. Discursuri. Informații din cărți, reviste, ziare.¹⁾

ROMÂNE

1. * **Arion** (C. C.) *La statua lui Eminescu*. Discurs. («Conv. Lit.». Nov. 1911).
2. * **Arbure** (Z. C.) *Vederile politice ale lui Eminescu*. («Adevărul». 21 Iun. 1909).
3. * **Arbure** (Z. C.) *Din dragostile lui Mihail Eminescu*. («Facla». 8 Oct. 1911).
4. * **Arbure** (Z. C.) *Eminescu ziarist și cugetător politic*. («Sămănătorul». 1909).
5. **Alexandri** (I.) *„Călin” de Eminescu*. («Conv. Lit.». 1884).
6. **Adamescu** (Gh.) *Noțiuni de Istoria limbii și literaturii române*. Buc. 1 vol.
7. — *Actul de botez al lui Eminescu*. [Notiță]. («Lu-ceafărul». 1904).
8. * **Barițiu** (Ieronim). *Amintiri despre Eminescu*. («Sămănătorul». 1903).
9. * **Barițiu** (Ieronim). *Mihail Eminescu*. Reminiscentă. («Rândunica». Sibiu. 1894. No. 1—2).
10. * **Bogdan - Duică** (G.). *Eminescu, Eliade, Gulzkow*. («Conv. Lit.» 1904 Anul 38).

¹⁾ Am însemnat cu **, pe cele cari mi s'au părut foarte interesante; cu *, pe cele interesante.

11. * **Bogdan-Duică** (G.). „*Portretele lui Eminescu*” de *Scurtu*. [Recenzie]. («Conv. Lit.» 1904).
12. * **Bogdan-Duică** (G.). «*Scrieri politice și iiterare de Eminescu*». [Recenzie]. («Conv. Lit.» 1905. Anul 39.)
13. * **Bogdan-Duică** (G.). «*M. Eminescu Gedichte*». Deutsch von Teconția. [Recenzie]. («Conv. Lit.» 1904).
14. * **Bogdan-Duică** (G.). «*Scurtu. Eminescus Leben*». [Recenzie]. («Conv. Lit.» 1904. Anul 38).
15. * **Bogdan** (N. A.). *Amintiri despre Eminescu*. («Familia». 1902). [Estras din «Rev. rom.». 1902 Febr. 15].
16. * **Bogdan** (N. A.). *Eminescu, redactor la „Curierul de Iași”*. (În «*Eminescu, Nuvele*». Iași. Șaraga.
17. — *Bustul lui Eminescu la Dumbrăveni*. (Calendarul «*Minervei*» pe 1903).
18. **Borcia** (I.). *Eminescu și teatrul*. («*Luceafărul*». 1905).
19. » » *Eminescu*. (Cuvânt ocazional). («*Luceafărul*». 1909).
20. **Bărcănescu** (C.). *O! yes, yes, yes!* [Amintire despre Eminescu] («*Fântâna Blanduziei*» 3 Dec. 1889).
21. **Botez** (Corneliu). *Unde s'a născut poetul Eminescu?* («*Atcneul*»). Botoșani. 1904. Număr festiv, și în revista «*Mihail Eminescu*» Iași. 1904. No. 6).
22. **Brânzeu** (N.). *Eminescu*. («*Familia*» 1889).
23. * **Caragiale** (I. L.). *O vizită la castelul „Iulia Hasdeu”*. (În «*Momente. Schițe. Amintiri*»). Buc. «*Minerva*»).
24. ** **Caragiale** (I. L.). *În Nirvana*. (În «*Momente. Schițe. Amintiri*». Buc. «*Minerva*», și în «*Epoca*» 20 Iun. 1889).
25. ** **Caragiale** (I. L.). *Două note*. (În «*Momente. Schițe. Amintiri*»).
26. **Cerna** (P.). *Eminescu*. («*Conv. Lit.*» 1909 Iunie).
27. * **Chibici-Răvneanu**. *Scrisoare relativă la Eminescu* («*Conv. Lit.*» 1906.).

28. **Chendi (H.)** *Eminescu și Lenau.* («Conv. Lit.» 1900.)
29. * **Cacoveanu (Șt.)** *Eminescu în Blaj.* («Luceaf.» 1904).
30. » » * *Eminescu la București în anul 1868/69* («Luceaf.» 1905).
31. **Caracostea (D.)** *Cum plăsmuia Eminescu.* («Vieța Nouă» 15 Oct.—1 Nov. 1910).
32. **Calmuschi (C.)** *Discursul* [la înmormântarea lui Eminescu]. («Constituționalul». 20 Iun. 1889).
33. **Costăchescu (Maria).** *Întâlnire cu Eminescu.* («Mihail Eminescu» Iași. 25 Dec. 1903).
34. **Dăiauu (Dr. E.)** *Eminescu în Blaj.* («Tribuna» Sibiu. 1902 No. 75—83).
35. **Dăianu (Dr. E.)** *Eminescu și Blașul.* («Familia» 1902).
36. ** **Demetriescu (Anghel).** *Mihail Eminescu* («Lit. și Artă rom.» 1903).
37. * **Demetriescu (Anghel)** * *Rima lui Eminescu* («Lit. și Artă rom.» 1900—901 și în «Familia» 1901).
38. **Densușianu (Aron)** *Literatura Bolnavă.* («Rev. critică-literară». 1894 No. 5—6; 1896 Sept.).
39. **Densușianu (Aron)** *Mihail Eminescu,* (în «Istoria limbii și literaturii române». Ed. II. Iași. 1894).
40. * **Densușianu (N.)** *Scrisoare.* («Anuarul III al Societății pentru crearea unui fond de teatru român, pe anii 1899—1900. Brașov. 1900», pag. 14).
41. * **Densușianu (Ovidiu)** *Poesia română în secolul al XIX-lea.* («Noua Rev. rom.» 1 Ianuarie 1901).
42. **Dionis.** *O gramatică sanscrită de Eminescu.* («Evenimentul literar». I. No. 1. Iași. 20 Dec. 1893).
43. **Dragomir (State).** *Amintiri despre Eminescu.* («Mihail Eminescu». Iași 1903. No. 1—4).

44. ***Dragomirescu (M.)** *Critica științifică și Eminescu*. (Studiu de critică generală). Buc. 1895. 1 br.; Ediție nouă. 1906.
45. **Dragomirescu (M.)** «*Poezii de Eminescu*» (ediția I. *Scurtu*, București, ed. «Minerva», 1908). [Recenzie]. («Conv. critice» 1909).
46. **Dragomirescu (M.)**. *Valoarea literară a prozei poetice a lui Eminescu*. [Din volumul *Povestirile lui Eminescu*, din «Biblioteca românească enciclopedică. Socec (No. 9—10)». («Conv. critice», 1908).
47. **Dragomirescu (M.)**. «*Proza literară a lui Eminescu*», editată de *I. Scurtu*. (Biblioteca «Minerva» No. 5, Buc. 1908). («Conv. critice», 1908). [Recenzie].
48. **Emilian (Cornelia)**. *Prefață la «H. și M. Eminescu, Scrisori»*. Iași. Șaraga.
49. — «*Mihail Eminescu*», («Revista politică». Suceava [Bucovina]. 1 Aug. 1889.)
50. — «*Eminescu*», ziar comemorativ. Botoșani. Septembrie, 1890.
51. — «*Mihail Eminescu*», revistă bilunară. Literatură. 1903—1904. Iași.
52. — «*Mihail Eminescu*». Literatură—Artă—Știință. Botoșani. 1905. 1 Aug. No. 1—Oct. 1905, No. 4.
53. — «*Mihail Eminescu*». 1850—1889—1909. Revistă comemorativă. Buc. 1909.
54. — «*Mihail Eminescu*». 1889—1899. Buc. 1899.
55. — «*Mihail Eminescu*», număr comemorativ. 15 Iun. 1889.
56. — «*Eminescu*». Număr comemorativ cu prilejul a 20 ani dela moartea poetului. Botoșani. 1909.
57. — «*Eminescu*», ziar comemorativ. Botoșani. Septembrie, 1890.
58. — *Eminescu*. («Noua bibliotecă populară» pe 1889).

59. **Emilian** (Cornelia). *Mihail Eminescu*. («Mihail Eminescu»). Iași 1904. No. 3—5, 7—8).
60. — *Eminescu a murit!* («Familia» pe 1889).
61. **Eminescu** (Victor). *Geneza primelor versuri ale lui Mihail Eminescu*. («Mihail Eminescu»). Iași 1904 No. 6).
62. * **Frâncu** (Teofil). *Preumblări în București*. («Gazeta Transilvaniei» pe 1902 No. 85)
63. * **Filipescu** (N.) *Către un nou Ideal*. Buc. 1898. 1 vol. [În capitolul *Credințele noastre* autorul se ocupă de ideile politice ale lui Eminescu].
64. **Florantin** (I. P.) *Amintiri despre Eminescu*. («Universul literar» 24 Oct. 1911).
65. **Gârleanu** (Em.) *I. Creangă și Eminescu*. («Luceaf.» 1909).
66. * **Gherea-Dobrogeanu** (I.) *Eminescu și curentul eminescian*. («Studii critice» vol. III. Ed. II. Buc. 1897).
67. ** **Gherea Dobrogeanu** (I.) *Studii critice*. Ed. II. vol. I. Buc. 1910.
68. * **Giurescu** (N. D.) *Când s'a născut Eminescu*. («Conv. Lit.». 1892—93).
69. * **Gruber** (Ed.) *Inaugurarea bustului lui Eminescu la Botoșani. Discurs*. («Arhiva». Iași 1891).
70. **H[odoș]** (Alex.) *Foi risipite*. («Fântâna Blanduziei». 1889 Dec.).
71. **Hodoș** (Al.). *Un poet și un critic*. («Fântâna Blanduziei» 12 nov. 1889).
72. **Hasnas** (C. Sp.) *Cugetarea lui Eminescu* («Eminescu». Botoșani. 1909. Număr comem.).

73. **Hodoș** (Enea). *Mihai Eminescu*. («Manual de istoria literaturii române». Caransebeș, 1893. 1 vol.).
74. **Hodoș** (Enea) *Mihail Eminescu*. (Elemente de Istoria literaturii. Ediția IV. Caransebeș. 1902. 1 vol.).
75. ****Hasdeu**. *Eminescu*, («Revista Nouă». 1889).
76. **Haneș** (P. V.) *Studii de literatură română*. Buc. 1910. 1 vol.
77. * **Ibrăileanu** (G.) *Spiritul critic în cultura românească*. Iași. 1909. 1 vol.
78. * **Ibrăileanu** (G.) *Scriitori și Curente*. Iași. 1909. 1 v.
79. — *În chestiunea Coșbuc-Eminescu*. («Conv. Lit.» 1896. An. 30).
80. **Isac** (Emil). *Eminescu*. («Noua Revistă română». 23 Oct. 1911).
81. **Ionescu** (N. C.). *Din literatura celei de a patra dimensiuni: «Sărmanul Dionis»*. («Noua Rev. română». 27 Febr. 1911).
82. * **Iorga** (N.). *Oameni cari au fost*. Vălenii-de-Munte. 1911
83. * **Iorga** (N.). *Eminescu și generația de astăzi*. Cu prilejul unei cărți nouă: Ion Scurtu Mihail Eminescu's Leben. («Sămăn». 1903).
84. » *Un roman de Eminescu*. («Sămăn.» 1904).
85. » *Cel dintâiu volum din operele în proză ale lui Eminescu*. («Sămăn.» 1905).
86. » *O dramă a lui Eminescu*. [Bogdan Dragoș]. («Sămăn.» 1906).
87. » *Eminescu*. («Tribuna». Arad. 1909 Iun. 16).
88. **Kremnitz** (Mite). *Un Lenau român*. Studiu apărut în *Preussische Jahrbücher*. Bd. 139. Heft 31, 1910. («Conv. Lit.» 1910).

89. **Kremnitz (Mite)** *La mormântul lui.* («Mihai Eminescu». 1889—1899. Buc 1899. Număr comemorativ).
90. — * «*Luceafărul*» 1 Iul. 1909. Sibiu. [Număr festiv consacrat lui Eminescu].
91. **Laurian (D. A.)**. *Discursul rostit la moartea lui Eminescu.* (în «*Lui Dimitrie August Laurian*». Buc. 1911. 1 vol.).
92. **Lovinescu (E.)**. *Eminescu despre sine însuși.* [Fantezie]. («*Critice*». vol. I. Buc. 1909).
93. — * *La cine sunt manuscrisele lui Eminescu?* («Mihail Eminescu». 1889 — 1899. Buc. 1899. Număr comemorativ).
94. **Missir (P.)**. *Scrisori relative la Eminescu.* («*Convorbiri Literare*». 1906).
95. **Minea (Ilie)**. *Contribuțiuni la studiul personalității lui Eminescu.* («*Rev. Idealistă*». 1911 Mai).
96. * **Mille (C.)**. *Letopisiți.* («*Adevărul*». 18 Oct. 1911).
97. **Mille (C.)**. *Dinu Milian.* Ediția III. Buc. «*Adevărul*». 1909. [În capitalul *Revoluția*, autorul descrie o grevă a elevilor din 3 clase dela «Institutul privat al Academiiilor», din Iași în potruiva lui Eminescu, care era profesor de nemțește.—Eminescu este numit *Minescu*].
98. * **Maiorescu (T.)**. *Direcția Nouă.* («*Conv. Lit.*» 15. Maiu 1871). [Reprodus în *Critice*. vol. I. Ed. Socec și Ed. «*Minerva*»].
99. **Maiorescu (T.)**. *Prefața* la ediția d'întâi [a poeziilor lui Eminescu]. 1 Decembrie 1883.
100. * **Maiorescu (T.)**. *Literatura română și streinătatea.* («*Conv. Lit.*» Ian. 1882).
101. * **Maiorescu (T.)**. *Poetul Eminescu.* Oct. 1887. [Servește ca prefață la *Poezii de Eminescu* Ediția

Socec, publicate dela această dată încoace. Formează prima parte din «Eminescu și poeziile lui»].

102. ** **Maiorescu** (T.). *Eminescu și poeziile lui*. («Conv. Lit.» 1 Nov. 1889). [Servește ca prefață la Poeziile lui Eminescu. Ediția Socec, dela 1889 încoace. Republicat în *Critice*. Vol. II. Ed. Socec și *Critice*, vol. III. Ediția «Minerva». Reprodus și în «Familia» din 1889].
103. **Maiorescu** (T.). *O rectificare literară*. («Conv. Literare», 1903).
104. » *Scrisoare relativă la Eminescu*. («Conv. Literare», 1906).
105. » «*Eminescu*». (Luceafărul», 1009. Iulie.) [O pag.].
106. * **Manoliu** (Radu). *Asupra traducerilor lui Eminescu și în special asupra lui «Lăis»*. («Cultura română», 1909, No. 6—8).
107. * **Manoliu** (Radu). *O traducere a lui Eminescu*. («Grammatica sanscrită»). («Arhiva», 1907).
108. — *Memoriu asupra lui Mihail Eminescu* (în «Mihail Eminescu. Diverse». Iași. Șaraga).
109. * **Negruzzi** (Iacob). *Eminescu*. («Convorbiri Lit.» 1889. Iulie 1).
110. **Nicoleanu** (L. Gh.). *Un an...* («Fântâna Blanduziei», 1889, Dec. 3—10, No. 10).
111. » *Eminescu și «Fântâna Blanduziei»*. («Fântâna Blanduziei», 1 Oct. 1889. Seria II).
112. **Nicolescu** (Paul I.). *Evoluția curentelor*. Buc. 1911, 1 br.
113. **Nădejde** (Sofia). *Eminescu*. («Eminescu». Botoșani. 1909. Număr comemorativ).
114. **Nădejde** (G. G.). *Se va cere vre-o alegere în amin-*

tirile despre Eminescu? («Mihail Eminescu», Iași. 1904. No. 5).

115. * **Nădejde** (Iosif). *Amănunte din epoca nebuniei poetului Eminescu.* («Dimineața», 17 Oct. 1911).
116. **Obersteiner.** *Scrisoare relativă la Eminescu.* («Conv Lit.» 1906).
117. **Ocășanu** (G.). *Depersonalizarea.* («Seara». 18 Decembrie, 1911).
118. **Onea** (I.). *Eminescu în Blaj.* («Tribuna». Sibiu. 1902, No. 45). [Republicat în «Epoca», 1902. Mart. 15.
119. **Popescu-Colibași** (M. N.). *Data nașterii lui Eminescu.* («Conv. Lit.», 1904).
120. **Pop.** (Gh.). *Eminescu și G. Keller.* («Convorbiri. Lit.», 1896).
121. ** **Panu** (G.). *Amintiri dela «Junimea» din Iași.* Vol. I—II. Buc.
122. » * *Critica și literatura.* (4 articole în «Epoca literară»).
123. **Popescu** (Ion). *Peste groapă.* («Mihail Eminescu». 1889—1899. Buc. 1899). (Număr comemorativ).
124. **Popă** (Vasile Gr.). *Mihail Eminescu.* («Conspect asupra literaturii române». Partea II, Buc. 1876).
125. * **Petra Petrescu** (N.). *Din junetea lui Eminescu.* Conferință. («Anuarul III a Societății pentru crearea unui fond de teatru român pe anii 1899—1900. Brașov. 1900», și în «Familia» pe 1900).
126. * **Pătrașcu** (N.). *Scriitori români contemporani.* Buc. 1898. 1 vol.
127. * **Pătrașcu** (N.). *Memoriei lui Eminescu.* («Lit. și Artă rom.». Anul III 1898—99).
128. — *Primele poezii ale lui Eminescu.* («Familia» 1889. pag. 306).

129. **Petrovici (I.).** *Mihail Eminescu.* («Cultura Română». 1909. No. 6—8).
130. **Popasu (C.).** *Scirsori relative la Eminescu.* («Conv. Lit.» 1906).
131. **Popa-Radu (G.).** *O amintire din viața lui Eminescu.* («Arhiva» 1900).
132. * **Pursch (O.).** *Eminescu și Muzica.* («Ramuri». An. IV. 1909. No. 11).
133. **Răducanu (M.).** *Observațiuni critice asupra volumului de „Literatură populară” al lui Eminescu cum și asupra editării lui.* («Vocea Tutovei». Bârlad. 1 și 8 Oct. 1906).
134. **Rădulescu-Pogoneanu (I. A.).** *Din poeziile inedite ale lui Eminescu.* («Conv. Lit.» 1902).
135. ** **Rădulescu-Pogoneanu (I. A.).** *Studii.* Buc. 1910. 1 vol.
136. » » » *O traducere germană a sonetului «Veneția» al lui Eminescu.* («Conv. Lit.» 1903).
137. * **Rautu (N.).** *Mihail Eminescu și gimnaziul din Botoșani.* («Eminescu». Botoșani. Număr comemorativ 1909).
138. — *Revista „Ramuri”.* Anul IV. 1909. No. 11. [Număr festiv consacrat lui Eminescu].
139. * **Rădulescu-Motru (C.).** *Ce însemnează Eminescu pentru cultura românească.* Conferință. («Noua Rev. rom.» 23 Oct. 1911).
140. **Riria.** *ultima rază din viața lui Eminescu.* Iași. 1902. 1 vol. [Publicat mai nainte în «Lit. și Arta rom.» 1902, «Arhiva» din Iași pe 1902, «Familia» 1902].
141. **Rennert (M. A.).** «Iubire-Durere (M. Eminescu-Veronica Micle)» de *N. Baboianu.* [Recensie]. («Mihail Eminescu». Botoșani. 1905. No. 2—4).

142. **Russu** (Ioan). *Eminescu*. («Familia» 1889).
143. **Șăineanu** (L.). *Mihail Eminescu*. («Autorii români moderni». Craiova. 1885).
144. **Sanielevici** (H.). *Eminescu și Școala romantică germană*. (I. D. Gherea despre școala romantică). («Noua Rev. rom.» 1 Febr. 1900).
145. * **Sbiera** (R. I.). *Eminescu în Cernăuți*. («Familia». 1903).
146. **Scânteie**. *Mihail Eminescu*. («Adevărul» 17 Oct. 1911).
147. **Scurtu** (I.). *Mihail Eminescu*. Un apel literar către cunoscuții și cunoscătorii lui. («Noua Rev. rom.» 15 Ian. 1902).
148. **Scurtu** (I.). *Eminescu și cestiunea evreiască*. («Sămănătorul», 26 Oct. 1903).
149. **Scurtu** (I.). *Eminescu și Moldova*. («Sămănătorul». 5 Oct. 1903).
150. **Scurtu** (I.). *Eminescu în Banat*. («Sămănătorul». 17 August 1903).
151. **Scurtu** (I.). *Eminescu și tinerețea*. («Sămănătorul». 3 August 1903).
152. **Scurtu** (I.). *Eminescu și istoria națională*. («Sămănătorul». 13 Iulie 1903).
153. **Scurtu** (I.). *Eminescu și d. G. Panu*. («Sămănătorul». 1 Iunie 1903).
154. * **Scurtu** (I.). *Din copilăria lui Eminescu*, Fragment, («Sămănătorul». 9 Martie 1903).
155. **Scurtu** (I.). «Eminescu intim» de *D. Teleor*. [Recenzie]. («Sămănătorul». 11 Ianuarie 1904).
156. **Scurtu** (I.). *Eminescu și Alexandri*. («Sămănătorul». 14 Martie 1904).
157. * **Scurtu** (I.). *Drama lui Eminescu*. I. «*Bogdan Dragoș*». Dramă istorică inedită cu o precuvântare de *I. Dragomirescu*. Ediție completă». Buc. 1906. [Recenzie]. («Sămănătorul». 15 și 22 Oct. 1906).

158. * **Scurtu** (I.). *Drama lui Eminescu*. II. Planurile dramatice ale poetului. («Sămăn.», 5 Nov. 1906).
159. » *Eminescu și Schopenhauer*. («Sămăn.», 5 și 16 Oct. 1905).
160. » «M. Eminescu pessimistice... von Pătrășcoiu». [Recensie]. («Sămăn.», 1905).
161. » *Eminescu în lumina vremilor de azi*. («Sămăn.», 20 April 1907).
162. » * *Edițiile poeziilor lui Eminescu*. («Sămănătorul», 1908).
163. » *Pentru statuia lui Eminescu*. («Sămăn.», 1909).
164. » *Comemorarea morții lui Eminescu*. («Sămănătorul», 1909).
165. » *Sărbătorirea lui Mihail Eminescu*. («Ilustrațiunea rom.», Nov. 1911).
166. » *Solemnitatea desvelirii bustului lui Eminescu dela Dumbrăveni*. («Conservatorul», 1902 Iul.16).
167. **Slavici** (I.). *Pesimismul lui Eminescu*. («Convorbiri Lit.», 1902).
168. » * *Eminescu și limba românească*. («Convorb. Lit.» 1909).
169. » ** *Eminescu-Omul*. («Omăgiu lui Mihail Eminescu»).
170. » *Poporanismul lui Eminescu*. («Sămăn.», 1909).
171. **Suțu** (Rudolf), *Eminescu la Mănăstirea Neamț*. («Arhiva» din Iași. 1906).
172. * **Teodorescu-Kirileanu** (G.). *Câteva date asupra lui Eminescu*. (Conv. Lit., 1906).
173. » «*Tribuna*». Arad. 1909, Iunie 16. [Număr festiv consacrat lui Eminescu].
174. **Uilacan** (P.). *Amintiri despre Eminescu*. («Familia», anul 1902,).
175. * **Vlăhuță** (Al.). *Amintiri despre Eminescu*. 1889. («În Vâltoare». Ediția II. Buc. Socec. 1901).

176. **Vlăhuță** (Al.). «*M. Eminescu, Poezii postume*». [Recensie]. («Sămăn.», 1902).
177. » *Scrisoare relativă la Eminescu*. (Convorbiri Lit., 1906).
178. » * *Amintiri despre Eminescu*. («File rupte». Buc. 1909. 1 vol.).
179. » *Eminescu om politic*. («Luceaf.», 1 Dec. 1909).
180. » *Cuviință*. («La gura sobei». Buc. 1912. 1 vol.).
181. * **Vulcan** (I.). *Mihail Eminescu*. («Familia». 1885).
182. **Vulcan** (P.). «Eminescu pesimist, profet și economist, de Ordeanu». [Recensie]. («Familia», 1900).
183. » «Eminescu, Poezii postume». [Recensie]. («Familia», 1902).
184. **Vulcan** (P.). *Poezia română și Eminescu*. («Mihail Eminescu» Iași. 1904. No. 3—9).
185. **Vasiliu** (Constantin V.). *M. Eminescu, M. Cogălniceanu*. 14 Iunie 1892. Discursuri studentești. Buc. (1892). 1 br.
186. **Xenopol** (Al.). *Prefața la «Eminescu. Poesii complete»*. Iași. Șaraga. [O pagină].
187. » * *Alexandri și Eminescu*. («Mihail Eminescu». Botoșani. 1905. No. 1). [O jumătate de pagină].
188. * **Zosin** (Dr.). *Nebunia lui Eminescu*. («Spitalul». 1903. No. 11).
189. » *Eminescu* (în «Substratul patologic în pesimismul contemporan». Buc. 1900. 1 vol.).

Să se mai consulte «*Adevărul*» 17, 18 Oct. 1911, «*Conservatorul*» 18 Oct. 1911, «*Dimineața*» 17, 18 Oct. 1911, «*Epoca*» 17, 18 Oct. 1911, «*Minerva*» 17, 18 Oct. 1911, «*Seara*» 18 Oct. 1911, «*Universul*» 17, 18 Oct. 1911, «*Voința Națională*» 22 Oct., 29 Oct. 1911, precum și revistele și ziarele române din Iunie 1889 și din Iunie 1909.

STRĂINE

190. **Bogdan** (Alex.). *Die Metrik Eminescus*. («Elfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig». 1904. pag. 193—272, 364).
191. **Alexici** (Dr. G.). *Eminescu*. («Geschichte der rumänischen Litteratur. Leipzig. 1906).
192. [**Grigorowitza** (Em.)]. *Eminescu Michael*. («Romänische Revue», 1889 Juli).
193. **Kremnitz** (Mite) *Ein romänischer Lenau*. (Preussische Jahrbücher» Bd. 139. Heft 31, 1910).
194. — *Literarische Beilage der Montags-Revue* 1881 Martie 21 [Cu ocazia recenziunii cărții *Romän. Dichtungen de Carmen Sylva*, se vorbește în treacă și despre Eminescu].
195. **Minckwitz** (Johanna v.). [Michael Eminescu] („Beilage zur Allgemeinen Zeitung“ din 6 și 7 Iunie 1900) («Conv. Lit.» 1902).
196. **Maiorescu** (Titu L.). *Michael Eminescu*. Biographische Skizze («Rumänische Revue». 1890 April) [Traducerea primei părți din «Eminescu și poeziile lui»].
197. — *Neue preussische Kreuz. Zeitung* 1881. No. 22. [Cu ocazia recensionării cărții *Romänische Dichtungen de Carmen Sylva*, se vorbește în treacă și despre Eminescu].

IV.

POEZII DEDICATE LUI EMINESCU

---

1. **Anghel (D.) și St. O. Iosif.** *Lui Eminescu.* («Eminescu Comemorativ.»)
2. **Angelescu (George).** *Ultima verba* («Omagiu»).
3. **Becescu (Floria).** *Povestea Umbrei.* În amintirea lui Eminescu. («Vise și Lacrimi». Craiova 1901).
4. **Țodoreanu (Mihai).** *Statuei lui Eminescu, — neridicată încă...* («Viața Rom». 1911 No. 9).
5. **Duma (George).** *Lui Eminescu.* («Noua Rev. rom». 23 Oct. 1911).
6. **Demetrescu (Traian).** *Lui Eminescu.* Cu prilejul morței sale. («Sensitive», Poezii).
7. **Eftimiu (Victor).** *Lui Mihail Eminescu.* Fragment din piesa «Rapsozii» («Dimineața» 17 Oct. 1911).
8. **Hodoș (Al. I.).** *Mort!* (în «Fântâna Blanduziei» pe 1889 și în «Omagiu»).
9. **Iosif (St. O.).** *Un imn francez lui Eminescu* (după *Lucien Bazin*). Traducere («Sămăn». 1905).
10. **Ighel (Ilie).** *Lui Eminescu* («Melancolie». Versuri. Buc. 1892).
11. **Manolescu (G.).** *Eminescu.* («Omagiu»).

12. **Micle** (Veronica). *Lui X.* («Poezii» Iași. Șaraga 1909).
  13. **Naum** (Anton). *Lui Eminescu.* («Eminescu Comemorativ»).
  14. **Ollănescu-Ascanio.** *Umbrei poetului.* («Eminescu Comemorativ»).
  15. **Pavelescu** (Cincinat). *La bustul lui Eminescu din parcul Dumbrăveni.* («Omagiu»).
  16. **Paraschivescu** (N. B.). *La mormântul lui Eminescu.* («Archiva» din Iași 1900 pag. 222).
  17. **Riria.** *La Mormânt.* («Cânturi și Poeme» Iași 1908).
  18. **Riria.** *Lui Eminescu.* («Cânturi și Poeme» Iași 1908).
  19. **Riria.** *Răspuns lui Eminescu.* (Cu adnotația: «La poezia «La Steaua care a răsărit», închinată de poet Ririei și scrisă pe un album al ei»). («Cânturi vechi». Buc. 1902).
  20. **Teleor.** (D.). *Eminescu.* Sonet («Sămăn.» 1907).
  21. **Vlăhujă** (Al.). *Lui Eminescu.* («Poezii» Buc. Socec. 1904)
  22. **Bazin** (Lucian). *A. Mihail Eminescou,* poète national roumain («L'aube intérieure»). Poésies. Paris. Lemerre 1905).
-

V.

COMPOZIȚIUNI MUZICALE LA POEZII DE M. EMINESCU ¹⁾

---

1. „La arme“, cor cu acompaniament de orchestră, muzica de *Ed. Caudella*, bucată compusă pentru festivalul Eminescu din Galați dela 14 Iunie 1909.
2. „La arme“, Studenților universitari. Cor mixt, muzica de *Ilie Sibianu*, compusă pentru acelaș festival.
3. „La arme“, de Danilciu, șef de muzică.
4. „La arme“. de un compozitor francez (al cărui nume ne scapă), cântată la inaugurarea bustului lui Eminescu din Dumbrăveni, 1902.
5. „Un chip tăiat de daltă“, muzică de *Dem. S. Vâsculescu*, dedicată principelui și principesei B. A. Știrbey, oferită pentru festivalul nostru.
6. „Rugăciune“, muzică de *L. Tempea*.
7. „Ce te legeni codrule“, muzică de *G. Scheletti*.
8. „De ce nu-mi vii“, muzică de *C. Decker*.
9. „Pe lângă plopii fără soț“, de *Iancu Filip*.
10. „Despărțire“, de *C. Decker*.
11. „Te duci“, de *Em. Drossino*.
12. „S'a dus amorul“, de *Tschaïcovsky*.
13. „Și dacă ramuri bat în geam“, de *Ercole Pifferi*.
14. „Serenadă“, (sextet), (duet cu acomp. de cor mut). Cu-

---

¹⁾ Din *Omagiu lui Mihail Eminescu*.

- vintele de *V. Hugo*, (traducere de *M. Eminescu*). Muzica de *Al. Filloreanu*.
15. „Mândruța“, (horă), (pentru cor mixt cu acomp. de piano). Poezie populară de *Mihail Eminescu*. Muzica de *Al. Filloreanu*.
  16. „Doina Codrului“, (Codrule codruțule) pentru cor mixt cu acomp. de piano). Cuvintele de *Mihail Eminescu*, Muzica de *Al. Filloreanu*.
  17. „Stelele'n cer“, (elegie) (pentru cor mixt cu acomp. de piano). Cuvintele de *Mihail Eminescu*. Muzica de *Al. Filloreanu*.
  18. „Codrule Codruțule“, (revedere), Cuvintele de *Mihail Eminescu*. Muzica de *Al. Filloreanu*.
  19. „Și dacă ramuri bat în geam“, de *Arthur Bratsch*.
  20. „Și dacă ramuri bat în geam“ de *Sc. Cocorăscu*.
  21. „Somnoroase păsărele“, de *Dinicu G. A.*
  22. „De ce nu-mii vii“, de *Iancu Filip*.
  23. „Somnoroase păsărele“ de *Cav. de Flondor*.
  24. „La mijloc de codru des“, de *N. Ionescu*.
  25. „Vino'n codru la isvorul“ de *Dem. Popescu*.
  26. „Inger de pază“, de *G. Porumbescu*.
  27. „Atât de fragedă“, de *Roteanu*.
  28. „Mai am un singur dor“, de *Oscar Spiresca*.
  29. „Peste vârfuri“, de *Oscar Spirescu*.
  30. „Când o să vii“, de *Em. Drossino*.
  31. „Atât de fragedă“, de acelaș.
  32. „Durere“, idem.
  33. „Cum ai putut“, idem.
  34. „In fereastră“, idem.
  35. „Despre mare“, idem.

} manuscrise

Compozițiile muzicale ale d-lui *I. G. Brătianu*.¹⁾

36. „De-acuma nu te-oiu mai vedeă“,
37. „O rămâi“.
38. „La steaua“.

¹⁾ Ne-au fost comunicate chiar de către autor.

39. „Te duci“,
40. „Șoapte de amor“, [La poezia «De-aș avea...»].
41. „Dorință“.
42. „O mamă, dulce mamă“.
43. „Între pasări“.
44. „Când amintirile“.
45. „Lasă-ți lumea ta uitată“.
46. „Pe aceeași ulicioară“.
47. „Despărțire“.
48. „Atât de fragedă“.
49. „Când tu dormi lină“.

Din „Eminescu comemorativ“

50. Caudella (E.). *Se bate miezul nopții.*
51. Mezetti (E.). *Cântec de sirenă.*
52. Ștefănescu (G.). *Și dacă ramuri bat în geam.*

VI

Scrieri despre Veronica Micle

- Smara.** *Veronica Micle.* Conferință. Buc. 1892. (Se află și în volumul «Conferințe și Discursuri» Buc. 1902).
- Minar (O.).** *Cum a iubit Eminescu.* Ed. I și II.
- Iorga (N.).** *Veronica Micle.* («Schițe din literatura română». Iași. Șaraga). (Publicat pentru întâia oară în «Conv. Lit.» 1890 April).
- Negruzzi (J.).** *Veronica Micle.* («Conv. Lit.»).
- Panu (G.).** *Amintiri dela Junimea» din Iași.* Vol. I—II.
- Veronica Micle.** («Revista politică» Suceava [Bucovina] 1889 1 Sept.).
- Veronica Micle.** («Familia» 1885).
- Baboianu (N.).** *Iubire-Durere.* Mihail Eminescu-Veronica Micle.
- Săndulescu (I.).** *Femeia în literatura română.* («Revista Idealistă» Iunie 1911).
-

TABLA DE MATERII

	Pag.
Cum trebuie făcută o biografie	2
Introducere	7
I. Vieța lui Eminescu	9
II. Nebunia lui	47
III. Temperamentul și caracterul	74
IV. Pesimismul lui	119
V. Valoarea morală	142
VI. Zâmbetul lui Eminescu	169
VII. Vieța sentimentală	184
VIII. Cum concepea Eminescu amorul	216
IV. Inteligența și Imaginația	228
X. Geniul său poetic	252
XI. Romanul «Geniu pustiu»	263
XII. Nuvelele lui Eminescu	275
XIII. Personalitatea sa artistică	285
XIV. Vederile lui politice	291
XV. Eminescu ca om și literat	310
Bibliografie. I. <i>Scrierile lui Eminescu</i> . II. <i>Scieri despre Eminescu</i> . III. <i>Poezii dedicate lui</i> . IV. <i>Com- poziții muzicale pentru poezii de-ale lui</i> .— <i>Scieri despre Veronica Micle</i>	327

DE ACELAȘ AUTOR

- Henric Ibsen. Buc. 1907 (*epuizată*)
Critica literară. Buc. 1909 (*epuizată*).
Traian Demetrescu. Buc. 1910. 1 leu.
Frica de moarte. Sinuciderile din mizerie. Buc. 1911.
Psihologia prostului.—Cerșetorii în haine negre. Buc. 1911.
«Cuceritorul de inimi». Buc. 1911.
Tolstoi ca literat și moralist. Buc. 1911.
Amorul. Amorul și Nebunia. Sinuciderile din amor. Buc. 1911.
Tipuri sociale. *Intrigantul. Arivistul politic. Parazitul politic. Nihilistul intelectual. Arivistul literar. Funcționarul arivist.* Buc. 1912. 1 leu 50. Ediție de lux, 2 lei 50.

ÎN CURÂND

- Tipuri sociale. Seria II-a.* Amoralul fățarnic. Amoralul clinic.
Spionul. Invidiosul. Susceptibilul.
Cugetători și literați străini. Kant. Epicur. Hippolyte Taine.
Shakespeare. Honoré de Balzac. Guy de Maupassant. Ivan
Turghenef. Maxim Gorki.
Din psihologia oamenilor mari. Genialitatea. Inspirația. Fe-
ricirea. Timiditatea. Valoarea morală. Frica de moarte.
Sinuciderea. Pesimismul lui Traian Demetrescu. Mizan-
tropia lui Schopenhauer. Întâiul amor al lui Spencer și
ultimul amor al lui Ibsen. Amorul dintre George Sand
și Alfred de Musset.
Studii psihologice și sociale. Calomnia și Lingușirea. Resem-
narea. Bunătatea. Răutatea. Malițiozitatea. Dezolarea. Con-
solarea. Disprețul. Speranța. Viclenia. Vanitatea. Presti-
giul. Șantajul. Celebritatea. Coteriile funcționărești. Co-
mercializarea literaturii.
Din psihologia poporului român. Conștiința națională și
Conștiința cetățenească. Neîncrederea. Sinuciderile prin
imitație.

RIFICAT
1987

Institutul Pedagogic de 3 ani Buc.